

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ:
СТРАТЕГІЇ ПАРТНЕРСТВА
І СПІВРОБІТНИЦТВА В
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ**

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ:
СТРАТЕГІЇ ПАРТНЕРСТВА
І СПІВРОБІТНИЦТВА В
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ**

Збірник наукових праць

за редакцією кандидата історичних наук, доцента

С.В. Толстова

КИЇВ 2015

УДК 94(100)+327
ББК ТЗ(0)
А-43

Рекомендовано до друку Вченою радою Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України»
(протокол № 4 від 25 червня 2015 року)

Рецензенти:

Машевський О.П. – доктор історичних наук, професор
Жалоба І.В. – доктор історичних наук, професор
Бадах Ю.Г. – доктор історичних наук, професор

Редакційна колегія:

Толстов С.В., к.і.н., доц. (загальна редакція);
Лакішик Д.М., к.і.н., с.н.с. (відповідальний редактор);
Пугачова Д.В. (редактор).

Актуальні проблеми всесвітньої історії: стратегії партнерства і співробітництва в міжнародних відносинах. Збірник наукових праць / За редакцією кандидата історичних наук, доцента С.В. Толстова // ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» – К.: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2015. – 233 с.

ISBN 978-966-02-7653-6

У збірнику наукових праць представлені статті учасників Міжнародної наукової конференції «Стратегії партнерства і співробітництва у контексті актуальних проблем всесвітньої історії та міжнародних відносин», проведеної Державною установою «Інститут всесвітньої історії НАН України» у березні 2015 року.

Автори збірника зосереджують увагу на проблемах використання різних форм партнерства та співробітництва в міжнародних відносинах. Проаналізовано роль і значення партнерських стосунків між державами в досягненні спільних та асиметричних цілей, а також досвід відносин стратегічного партнерства між різними країнами. Розглянуто новітні аспекти міжнародної безпеки в контексті пошуку шляхів розв'язання існуючих суперечностей, подолання конфронтації та гарантування сталого розвитку.

УДК 94(100)+327
ББК ТЗ(0)

*За достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах,
відповідальність несуть автори.*

Передрук можливий у разі посилання на автора і видання.

ISBN 978-966-02-7653-6

© Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
-----------	---

ЧАСТИНА I

ФЕНОМЕН СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА У МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ

<i>Чекаленко Л.Д.</i> Стратегічне партнерство: плюси і мінуси	7
<i>Шморгун О.О.</i> Деміфологізація геополітики: міжнародне партнерство як похідна від національних інтересів	13
<i>Толстов С.В.</i> Параметри та критерії оновленої моделі міжнародної безпеки України	16
<i>Ткаченко В.Н., Дорошенко Н.П.</i> «Новый мировой порядок»: бренды и тренды	24
<i>Фесенко М.В.</i> Глобальне партнерство як консолідація суб'єктів міжнародних відносин у протидії міжнародному тероризму: концептуальні підходи	34
<i>Вовк В.М.</i> Парадигма стратегічного партнерства та воєнні доктрини	39
<i>Мітрофанова О.О.</i> Дослідження феномену стратегічного партнерства в контексті всесвітньої історії	43
<i>Лакішик Д.М.</i> Пріоритети доктрини «світового лідерства» Б. Обама	47
<i>Дудко І.Д.</i> Феномен стратегічного партнерства США і України: ретроспектива і сучасність	57
<i>Лоссовський І.Є.</i> Стратегічне партнерство України з країнами Європи: формальне декларування та реальні здобутки	67
<i>Мальшина К.В., Язбец М.</i> Досвід словенсько-турецького стратегічного партнерства для України	78
<i>Князєдвірська К.О.</i> Стратегічні інтереси та особливості політики Китаю на Африканському континенті	84

ЧАСТИНА II

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У РОЗВИТКУ МІЖДЕРЖАВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

<i>Метельова Т.О.</i> Взаємодія міжнародних організацій і сучасних протестних рухів у країнах світу: загальні тенденції і перспективи	94
<i>Вонсович О.С.</i> Роль НАТО та ЄС у системі європейської безпеки	103
<i>Ветринський І.М.</i> Діяльність міжнародних організацій в контексті російської агресії проти України	111
<i>Годлюк А.М.</i> Відносини НАТО-Україна: еволюція партнерства	120
<i>Перга Т.Ю.</i> Розвиток екологічного партнерства в європейському регіоні: досвід країн Вишеградської групи	126

Стельмах В.О. Досвід регіональної співпраці у Центральній Європі (на прикладі країн Вишеградської групи)	134
Пуначова Д.В. Політика регіонального будівництва в Європейському Союзі: «Північний вимір»	141
Бондарець М.В. Стан та перспективи розвитку інтеграційних процесів країн СНД	146
Матюшко В.В. Діяльність міжнародної туристичної організації UNWTO у розвитку міждержавної взаємодії	152

ЧАСТИНА ІІІ

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД МІЖДЕРЖАВНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ТА ПАРТНЕРСТВА: ПРОБЛЕМИ І ТЕНДЕНЦІЇ

Ціватий В.Г. Політико-дипломатичні системи та інститути дипломатії в Європі доби раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.): історичний досвід міждержавного та інституціонального співробітництва (на прикладі Франції)	159
Дьомін О.Б. Витоки атлантичної політики: англо-франко- нідерландське співробітництво в кінці XVI – на початку XVII ст.	167
Бурунов О.О. Г. Кіссінджер про європейське співробітництво та систему конференцій 1812-1822 рр.	176
Гришина К.А. Перспективи британсько-російських відносин у висвітленні часопису «Вісник Європи» 1885 року	180
Перовшек Ю. Слов'яни по обидві сторони фронту: словенський друк 1914-1916 рр. про війну зі слов'янським противником	185
Демченко О.П. Причорномор'я в системі британсько-французького військово-політичного співробітництва (1917-1920 рр.)	191
Дергачова А.С. Співробітництво Чилі та США в роки Другої світової війни	197
Журавльова Л.В. Проект міжнародної космічної станції у космічній політиці США (середина 80-х – 90-ті рр. XX ст.)	202
Богданович І.І. Міждержавний союз Білорусь-Росія: здобутки, тенденції, перспективи	208
Васильєв О.А. Взаємозв'язок процесів модернізації у геополітичному трикутнику: Казахстан, Росія, Китай	217
Добровольська А.Б. Політика сусідства ЄС: еволюція співробітництва з Молдовою	222

ПЕРЕДМОВА

Пропонований увазі читача збірник наукових праць присвячено загальним проблемам партнерства та співробітництва в міжнародних відносинах. Більшість статей збірника складають доповіді та повідомлення учасників міжнародної наукової конференції «Стратегії партнерства і співробітництва в контексті актуальних проблем всесвітньої історії та міжнародних відносин», проведеної Державною установою «Інститут всесвітньої історії НАН України» 31 березня 2015 р. В роботі конференції взяли участь фахівці з проблем всесвітньої історії, міжнародних відносин, зарубіжні вчені, представники посольств іноземних держав. На конференції обговорювалося широке коло проблем, пов'язаних з розвитком міжнародних відносин, історичним досвідом партнерства між різними країнами та багатостороннього співробітництва у сфері економічного розвитку та безпеки.

Втілення принципів партнерства та співробітництва в міжнародних відносинах безпосередньо пов'язано зі сферою модальності в двосторонній та багатосторонній взаємодії міжнародних акторів. Адже за своєю природою міжнародні відносини включають такі суперечливі складові, як співпраця та конкуренція, наявність спільних, дотичних та протилежних інтересів окремих держав, міждержавних угруповань та об'єднань. Історичний досвід та практика сучасної дипломатії дозволяють визначати різні рольові ознаки держав, які знаходять прояв у практичній площині міжнародних відносин. Вони розташовані в широкому діапазоні – від максимального сприяння, взаємодопомоги та координації дій до застосування методів стримування та різноманітних проявів ворожості. За статусними ознаками рольові форми взаємовідносин включають такі різновиди, як друг, союзник, партнер, конкурент, опонент, суперник, супротивник та ворог. Утім, в межах цих вельми умовних категорій можливі додаткові градації, які вказують на статус тих чи інших держав у різних ситуативних комбінаціях.

З урахуванням сучасного міжнародного становища України видається актуальним зосередження уваги на проблемах партнерських відносин, які уособлюють пряму альтернативу конфронтації та агресії. В контексті цього напрямку наукових пошуків доцільно вирізняти площину двосторонніх відносин та багатосторонньої взаємодії, яка може набувати геополітичних ознак та просторового виміру.

Реалістична оцінка стану та перспектив міжнародних відносин України вимагає зосередження уваги на особливостях взаємин з державами, які в різний час були проголошені її стратегічними партнерами, зокрема зі США, Польщею, державами Балтії, Вишеградської групи, Китаєм тощо. Не менш важливий характер має дослідження історичних передумов відносин міждержавної співпраці та аналогів привілейованих партнерських та союзницьких зв'язків, які спостерігаються в політичній практиці зарубіжних країн.

Під час агресії Російської Федерації слабкість партнерських зв'язків України та відсутність у Будапештському меморандумі 1994 р. чітко зафіксованих зобов'язань сторін зумовила низький рівень зовнішньої

практичної допомоги. У порівнянні з російсько-грузинським конфліктом 2008 р. демонстрація незгоди США з діями РФ щодо України мала доволі стриманий характер.

Враховуючи новітні політичні та безпекові тенденції, міжнародно-політична криза 2014-2015 рр. визначає потребу в ревізії, вдосконаленні та поглибленні відносин співпраці з країнами та багатосторонніми угрупованнями, інтереси яких виявляють найбільшу змістовну схожість з інтересами та потребами України. Ці обставини зумовлюють подальшу розробку моделі активних партнерств та пошук можливостей для напрацювання союзницьких зв'язків України з іншими державами та об'єднаннями. Суттєвого змістовного наповнення вимагає політична співпраця з провідними країнами ЄС та країнами-сусідами в Центральній та Східній Європі. Водночас зберігають нагальну важливість взаємовідносини з країнами СНД, Туреччиною, Китаєм та основними економічними партнерами поза межами Європейського континенту.

Враховуючи переважний вплив мінливих зовнішніх чинників на суспільно-економічний розвиток України, з утилітарного погляду важливе значення має організація структур «активного діалогу» з країнами, позиція яких може сприяти прямому або опосередкованому зміцненню безпеки держави. Водночас з науково-практичного погляду тематика партнерства та співробітництва в міжнародних відносинах зберігає свою важливість з огляду на постійну потребу в приборканні імпульсів агресії та конфронтації в сучасних міжнародних відносинах.

Поряд з актуальними питаннями розвитку міждержавної взаємодії на сучасному етапі, у збірнику вміщено статті, в яких розглянуто специфічні аспекти міждержавного співробітництва та діяльності міжнародних організацій в європейському, євроатлантичному та азійсько-тихоокеанському регіонах.

**Толстов С.В., кандидат історичних наук, доцент,
завідувач відділу трансатлантичних досліджень
Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»**

ЧАСТИНА І

ФЕНОМЕН СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА У МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ

УДК 94:327(477)

Чекаленко Л.Д.

СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО: ПЛЮСИ І МІНУСИ

У статті автор, спираючись на теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних аналітиків, розмірковує про сутність, складові, різноманітні характеристики специфічного варіанту двостороннього співробітництва, яке визначаємо «стратегічним партнерством». Доводить небезпеку, що криється у підміні цього поняття іншими різновидами білатерального співробітництва, що може призвести до оманливого партнера, одностороннього дотримання стратегічних засад відповідальності за іншого і врешті – реалізації небезпечних програшних сценаріїв зовнішньополітичних рішень і дій.

Ключові слова: стратегічне партнерство, політична взаємодія, двостороннє співробітництво, сценарії, небезпека, відповідальність за іншого.

Чекаленко Л.Д. Стратегическое партнерство: плюсы и минусы.

В статье автор, опираясь на теоретические разработки отечественных и зарубежных аналитиков, рассуждает о сущности, составляющие, различные характеристики специфического варианта двустороннего сотрудничества, определяем «стратегическим партнерством». Доказывает опасность, что кроется в подмене этого понятия другими разновидностями билатерально сотрудничества, что может привести к заблуждению партнера, одностороннего соблюдения стратегических основ ответственности за другого и в конце – реализации опасных проигрышных сценариев внешнеполитических решений и действий.

Ключевые слова: стратегическое партнерство, политическое взаимодействие, двустороннее сотрудничество, сценарии, опасность, ответственность за другого.

Chekalenko L. The strategic partnership: pros and cons.

The author based on the theoretical researches of Ukrainian and foreign analysts reflects on the nature, components and various characteristics of a specific variant of the bilateral cooperation as a «strategic partnership». The author tries to prove that the danger lies in the concept of substitution of other kinds of bilateral cooperation, which can lead to misconceptions partner, unilateral keeping the strategic principles of responsibility for the other partner and as a result in the implementation of other dangerous scenarios losing foreign policy decisions and actions.

Keywords: strategic partnership, political cooperation, bilateral cooperation, scenario, the risk, responsibility for others.

У дослідженнях зовнішньополітичної і внутрішньополітичної діяльності держав періодично застосовуються поняття «стратегія розвитку», «стратегія співпраці», «стратегічні партнери» тощо. Поняття «стратегічне партнерство» вживається в переговорному процесі, ним визначаються двосторонні і, навіть, багатосторонні відносини особливого забарвлення і змісту, але наукове

визначення цього поняття ще й досі потребує аналітичної уваги, оскільки різні автори трактують таке явище по-різному.

Стратегічне партнерство, на нашу думку, є особливим видом співробітництва вищого рівня, яке включає передусім певні зобов'язання перед партнером або партнерами і визначається колом особливих інтересів.

Поняття «інтерес» у перекладі з латини означає «має значення, важливо». Тобто інтерес несе змістовне навантаження як реальну причину соціальних дій, що покладена в основу безпосередніх прагнень і мотивів. В міжнародних відносинах визначаються, насамперед, інтереси чи мета тієї або іншої дії. І під час розв'язання питань сторони діють, виходячи з власних інтересів. Зовнішньополітичні інтереси визначаються як узагальнене вираження потреб держави у міжнародному середовищі, що диктується політичною свідомістю владних структур, соціальних груп, індивідуумів, політичною та економічною ситуацією в країні, тобто залежать також від внутрішніх чинників.

Стратегічне партнерство, на наше глибоке переконання, є вищою сходиною співробітництва порівняно зі звичайними відносинами. Зумовлена конкретними інтересами сторін, така співпраця стає можливою між тими партнерами, які (1) не мають взаємних територіальних претензій і прихильні принципам територіальної недоторканності і непорушності кордонів. Це відносини партнерів, які (2) мають схожі цінності і спільне коріння, національні інтереси, які (3) визнають очевидність і необхідність тенденції динамічного зростання двостороннього товарообороту, поглиблення співпраці тощо.

З метою надання співробітництву характеру і рівня стратегічності, створюється політичне, економічне й соціальне міжнародне середовище, яке сприяє впровадженню і закріпленню засад міжнародного права, широкому співробітництву, взаємному доповненню, динаміці різних форм взаємодії у співпраці з партнером, що врешті-решт покликано стати стратегічним спрямуванням трансформації і розвитку держави. Тобто, стратегічне партнерство використовується для досягнення внутрішніх трансформацій вищого порядку з метою виведення вітчизняної економіки на наступний, вищий щабель світового розвитку. Такий напрям сприяє мобілізації максимуму наявних ресурсів, використанню різних виробничих можливостей – від індустріальних до постіндустріальних, розширенню всіх форм підприємництва – від малого бізнесу до великого капіталу.

Водночас, стратегічні партнери мають враховувати низку обставин, пов'язаних із геополітичними й геоекономічними інтересами інших країн-партнерів. Серед складників, що визначають суть стратегічного партнерства – високий ступінь співробітництва і довіри; прозорість відносин, що означає широку взаємодію у міжнародних справах та не спрямованість проти третіх країн; широта партнерства не тільки в економічній сфері, а й у політичній (наприклад, зміцнення регіональної безпеки тощо); тісна координація зовнішньополітичних кроків у всіх ключових напрямках світових і двосторонніх проблем розвитку; характер відносин з країною-партнером як самодостатня величина, що не піддається кон'юнктурним впливам; обов'язкова довготривалість відносин, оскільки, вона містить комплекс політичних і

військових гарантій. При цьому, наявність довгострокової програми стратегічного економічного співробітництва (партнерства) з основних напрямів має стати додатком до базового міждержавного договору. Зазначимо, що це завдання є досить складним і важко піддається кореляції у зв'язку з конкуренцією світових центрів сили.

Таким чином, держава, яка здійснює стратегічне партнерство з іншими суб'єктами міжнародного права, передбачає реалізацію своїх намірів, спираючись на широку підтримку партнера як у зовнішній, так і у внутрішньополітичній площині. Отже, стратегічне партнерство означає жорстку реалізацію взятих на себе зобов'язань, відповідальність за партнера. У характеристиці стратегічного партнерства, ми не можемо погодитись із визначенням цього поняття лише як узгодження дій між державами на міжнародній арені.

Стратегічне партнерство на двосторонньому рівні є основою для розвитку такого ж партнерства на багатосторонньому, що в результаті сприяє процесу формування стабільних союзів стратегічних партнерів, тобто союзів держав. Одним із прикладів такого партнерства, на нашу думку, можна розглядати НАТО і ЄС. Як свідчить практика, на союзах держав вибудовується система регіональної і врешті-решт глобальної безпеки.

Переконливим прикладом стратегічного партнерства можуть слугувати відносини США із Західною Європою, де більшість західноєвропейців поки що не бажають виведення американських військових із регіону. У часи щобільшої невизначеності й мінливості Західна Європа не має адекватної альтернативи американській присутності і лідерству. Опосередковано це підтверджено ситуацією в Косово, де власне США взяли на себе відповідальність за застосування сили НАТО. В цьому історичному контексті європейські союзники США поки що не виступають конкурентами, здатними запропонувати ефективну альтернативу.

Стратегічне партнерство є довготривалим явищем (хоча деякі країни надають перевагу його короткочасності) і потребує визначення дій на перспективу, зокрема:

- визначення його місця у структурі зовнішніх зв'язків обох країн з урахуванням національних, стратегічних і поточних інтересів, які можуть бути реалізовані через наявні зв'язки;
- виявлення можливостей послаблення або подолання впливу на них негативних чинників і посилення тих чинників, що стимулюють розширення цих зв'язків;
- визначення контурів раціональної структури співробітництва за його видами і напрямками з виокремленням поточних і довгострокових пріоритетів [3].

Водночас, необхідно враховувати базові принципи співробітництва, їх практичну реалізацію. Важливими є такі чинники, як довіра, невтручання у внутрішні справи, рівноправне взаємовигідне партнерство, повага до обраного варіанта розвитку, визнання необхідності поліцентричного світового устрою (останнє вимагають деякі країни, зокрема й Китай); стратегічні напрями

реформування суспільних, зокрема економічних і соціальних відносин, їх результати, рівень можливостей і доцільність використання досвіду кожної з країн; трансформаційні процеси, що відбуваються в світі, їх неоднозначний вплив на геополітичне і гео економічне положення двох країн; конкурентна ситуація, що формується у країнах, і можливості її поліпшення завдяки двостороннім зв'язкам; зовнішньополітична і зовнішньоекономічна орієнтація державного керівництва, основної частини кадрів, представників еліт і ділових кіл тощо.

Таким чином, перед декларуванням стратегічного партнерства необхідно проаналізувати й порівняти реальний зміст суспільної трансформації як країни-партнера, так і своїх можливостей; виявити точки і лінії взаємного наближення й можливого збігу, розходження і суперечностей, на які необхідно зважати в політичних та економічних взаємозв'язках. Важливо також враховувати, що для розв'язання найсуттєвіших проблем країни і успішного просування визначеним шляхом перетворень будь-якій країні необхідний стратегічний партнер на довгострокову історичну перспективу. Такий вид партнерства, який має ознаку ще й особливого, свідчить про наближення національних ціннісних складових розвитку країн-партнерів.

До бажаних умов для сприятливого стратегічного партнерства можна також віднести: спільний кордон, збіг засадничих рис розвитку, доповнюваність економік обох країн, перспектива розв'язання ресурсних (стратегічних) проблем країни, розширення ринку збуту товарів тощо. Звісно, між такими партнерами всі міждержавні проблеми мають бути вирішені, а економічні інтереси – збігатися. До зазначеного додамо, що в політичному плані в інтересах Української держави є розвиток стратегічного партнерства з країнами, які здебільшого спираються на цінності ліберальної демократії, що проростає з надр європейської культури і на яку орієнтується практика більшості західних країн.

Слід також враховувати, що в деяких випадках (наприклад, у разі могутності партнера) перед країною може не бути іншого вибору, іншої форми співробітництва, крім партнерства. Тому в поєднанні його можливостей з намірами розбудови відносин стратегічного партнерства на паритетних засадах може виявитись позитивна перспектива. Інший варіант партнерства часто пов'язаний з наявністю зовнішніх загроз безпеці країни, яка потребуватиме від партнерів захисту. Таке партнерство є, фактично, пошуком захисту від можливого зазіхання ззовні. У цьому зв'язку зазначимо, що стосовно одних країн небезпечно виступати суперниками, а суперництво з іншими державами може призвести до підпорядкування або, навіть, до поглинання партнера.

Із стратегічним партнером можна коригувати та узгоджувати дії у своєму просуванні до регіональних і світових структур: передусім до СОТ та в напрямку європейської інтеграції. Аналізуючи суть стратегічного партнерства за багатьма прикладами міждержавного спілкування, його зміст, напрями та прояви, можна виокремити засади цього явища, прикметні для України:

- непорушність поваги суверенітету і територіальної цілісності партнера, що є беззастережною вимогою стратегічного партнерства;

- збіг або наближення цінностей і цілей;
- збіг шляхів, обраних для здійснення наміченого;
- наявність стратегічних сфер співробітництва;
- координація зовнішньополітичних дій;
- надання допомоги в певних ситуаціях, зокрема й військової;
- збіг перспектив бачення майбутнього розвитку світу й регіону;
- співробітництво без заподіяння шкоди взаємозв'язкам з іншими державами.

Отже, на перший план вимог висувається подібність цінностей і цілей, які є необхідною умовою та основною ознакою формування засад стратегічного партнерства. Зазначимо, що цілковитого збігу цінностей бути не може, бо в такому разі може зникнути сама держава. Сутність цінностей – критерії, за якими сторона визначає свої інтереси (тобто те, чого прагне сторона), відштовхуючись від власних потреб. Цінності – це своєрідні аксіоми, що не потребують доведення.

Людська спільнота, цивілізація та держава розвиваються за властивими тільки їм векторами або стрижневою ідеєю. Комплекс загальних цінностей, норм, установок, що визначають і забезпечують у сукупності існування суспільства, а також корегують і спрямовують суспільну свідомість і громадсько-політичну думку, називають парадигмою. У це поняття вкладається модель чинної суспільно-політичної системи, форм, цілей і засобів її існування. Парадигма покликана забезпечити світоглядні та ціннісно-нормативні рамки для об'єднання людей і виступає своєрідним регулятором і координатором їхньої діяльності.

Кожна історична епоха виробляє властиву тільки їй парадигму. Трансформація, що привела до формування капіталістичної системи на зміну феодальній через переоцінку всіх цінностей (Ф. Ніцше), принесла нову систему світосприйняття, суть якої – утвердження й легітимізація якісно нових відносин між людиною, суспільством і державою. Основу нової системи становлять західне християнство, ренесансна й реформаційна культурні традиції, просвітництво, соціально-філософське та суспільно-політичне вчення. Системи цінностей сприяють стабільності світу. Хоча кожна з них чітко асоціюється з конкретним суспільством, вони є настільки близькими, що про них можна говорити як про загальну систему цінностей. У разі, якщо основні тенденції в сумі будуть протилежними, то досить складно узгоджувати національні стратегії, необхідні для просування до стабільного миру. Можна передбачити, що деякі політичні кроки, які ведуть євроатлантичне суспільство до стабільності, сприятимуть створенню такого внутрішнього клімату, що підтримує саме ті соціальні тенденції, які набудуть сприятливого характеру. І якщо держава спрямовуватиме свої зусилля на підтримку позитивного міжнародного співробітництва (в боротьбі з тероризмом), то це посилить дії основних тенденцій, що працюватимуть на зближення систем цінностей.

Нинішній етап розвитку Української держави характеризується черговим процесом переоцінки цінностей. Формується нова парадигма, що відповідає реаліям сучасного виклику Україні. Однією з похідних цих трансформацій є

криза євроцентристського світу як складника Вестфальської системи, і криза міжнародного права в цілому.

Людство, міжнародна спільнота ще не виробили механізму протистояння руйнівникам системи міжнародного права, а також не визначили і не врахували інваріативність можливого прояву такої руйнації, що ми спостерігаємо у випадку агресії Росії проти суверенної України [1].

Хотілося б сподіватися, що хоча ключові інтереси України і провідних її партнерів час від часу не збігатимуться, їхні позиції щодо дотримання засад міжнародноправових норм збігаються, а підходи до врегулювання конфліктів як на двосторонній, так і багатосторонній основі, зокрема на теренах СНД, можуть наблизитись. Водночас, підходи Польщі, ФРН, США, країн Балтії, які виступають визначальними союзниками і партнерами України, до вирішення глобальних проблем перед загрозами людству також наблизатимуться. Власне, це має ключове значення для встановлення стабільності регіону і світу в цілому.

Таким чином, політичний, культурний і економічний плюралізм, що склався, має досить неоднозначні наслідки. Різні системи цінностей і політичної культури не завжди мирно співіснують одне з одним. Що ми спостерігаємо у випадку агресивних дій Росії (євразійські цінності) проти України (європейські цінності). Значні розбіжності в цінностях призводять до серйозних конфліктів, які важко піддаються врегулюванню. Саме в цьому С. Хантінгтон убачав основну загрозу майбутньому людству, а Ф. Фукуяма не тільки загрозу, а й цілковите знищення. Цінності, на переконання багатьох дослідників, взагалі не підлягають змінам, хоча саме до власних цінностей апелює кожна сторона під час врегулювання конфлікту.

Нині серед провідних стратегічних партнерів України означені США, ФРН, Республіка Польща і країни Балтії. До такого характеру партнерства наближаються відносини з Канадою, з ЄС в цілому, Грузією, Словаччиною тощо [2]. Ці країни сьогодні є основними дійовими особами на українському небосхилі зовнішньої політики, від цивілізованих відносин з ними багато в чому залежить теперішнє буття і майбутній розвиток Української держави. Згадані країни, хоча офіційно й не взяли на себе відповідальність за розв'язання кризи і покарання агресора (Росію), однак, впливають на міжнародний клімат засудження загарбника, вони спроможні підтримувати баланс сил та інтересів, розвиток безпекового простору навколо нашої держави. Через співпрацю із стратегічними партнерами Україна просуватиметься до європейських стратегічних союзів.

Використані джерела та література:

1. Президент Словаччини: анексія Криму – це грубе порушення принципів міжнародного права. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zik.ua/ua/news/2015/04/05/prezydent_slovachchyny_aneksiya_krymu_tse_grube_porushennya_pryntsypiv_mizhnarodnogo_prava_578595
2. Світові інтеграційні процеси в умовах трансформації міжнародних систем: навчальний посібник / М.А. Кулініч, Л.Д. Чекаленко та ін. / За концепцією та наук. ред. проф. Л.Д. Чекаленко. – К.: Дипломатична академія України при МЗС України, 2013. – 628 с.

3. Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика України: Підручник / За наук. ред. ректора Дипломатичної академії України при МЗС України М. А. Кулініча / Відп. ред. Перший проректор ДАУ при МЗС України В.Г. Циватий. – К.: «LAT&K», 2015. – 477 с.

УДК 327:341.238

Шморгун О.О.

ДЕМІФОЛОГІЗАЦІЯ ГЕОПОЛІТИКИ: МІЖНАРОДНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ПОХІДНА ВІД НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ

У статті показано зв'язок міжнародної політики сучасних держав та їх національних інтересів.

Ключові слова: міжнародне партнерство, сучасна геополітика, сценарії українсько-російського протистояння.

Шморгун А.А. Демифологизация геополитики: международное партнерство как производная от национальных интересов.

В статье показано связь международной политики современных государств и их национальных интересов.

Ключевые слова: международное партнерство, современная геополитика, сценарии украинско-росийского противостояния.

Shmorgun O. Demythologization of the Geopolitics: International Partnership as a Derivative of National Interests.

The article shows the connection of International Politics of Modern States and their National Interests.

Keywords: International Partnership, Modern Geopolitics, scenarios of Ukrainian-Russian conflict.

На превеликий жаль, в українській геополітології та аналітиці нині спостерігається ситуація, яка добре передається висловом «не бачать за деревами лісу». Саме в той момент, коли Україна знаходиться на краю прірви, можливо, останньої в нашій історії Руїни, глибинний, прогнозно значущий аналіз подій потопає в нескінченних розмірковуваннях на «злобу дня» та коментарях поточних подій стосовно дотримання мінських домовленостей, надання Україні летальної зброї, відміни чи невідміни запроваджених санкцій та найближчих планів В. Путіна. Причому, всі ці «гадання на кавовій гущі», так чи інакше, спираються на мовчазне припущення про те, що Європа та США будують свої стосунки з Україною на засадах рівноправності, або, як мінімум, врахування національних інтересів нашої держави.

Насправді, необхідно об'єктивно констатувати, що сьогодні Україна є не суб'єктом, а об'єктом великої геополітики і що сподіватись на безкорисливість «допомоги» країні, яка знаходиться в глибокому економічному, політичному та духовному занепаді і сама собі не може дати ради, не доводиться. А тому, намагаючись побудувати хоча б мінімально ефективну модель власної міжнародної політики, справді неупереджені фахівці повинні брати до уваги можливість використання нашої країни «втемну», того чи іншого розігрування

української карти в національних інтересах, які не мають нічого спільного з інтересами українськими.

У нинішній ситуації, навіть, важко звинувачувати лідерів провідних західних держав і Китаю, адже доки буде існувати міжнародна політика, допомога слабкому залишатиметься вкрай невдячною справою, позаяк завжди буде існувати велика кількість бажаючих скористатись з безсилої чергової країни, «що не відбулась». Маючи на увазі Україну, можна використати ще більш жорсткий термін – «убита країна».

З іншого боку, сьогоденні геополітичні реалії значною мірою визначаються тією моделлю глобалізму, яка побудована на складній системі перерозподілу ресурсів на користь західної світової метрополії на чолі з США і здійснюється за допомогою низки нових фінансових інструментів. Ці механізми виникли завдяки неухильній віртуалізації фінансового капіталу, швидкому зростанню кількості опосередкувань в процесі глобального перерозподілу товарних потоків, хронічній потребі у фінансових ресурсах більшості країн світу.

Ситуація, за якої сучасні лідери Заходу в своїх рекомендаціях проведення реформ в Україні жодним чином не сприяють демонтажу створеної, за їх же активної допомоги та заохочення, економічної моделі компрадорсько-паразитичного типу, на наш погляд, є яскравим свідченням того, що ані США, ані Європа поки що не готові відмовитись від ставлення до нашої держави як джерела «реімпорту» тільки-но позиченого капіталу (який, невдовзі, швидко «тікає» на Захід), сировинних та людських ресурсів.

Це відбувається незважаючи на небезпеку катастрофічної дестабілізації ситуації в усьому, принаймні, східноєвропейському регіоні у разі, якщо Україна остаточно стане геополітичним сателітом Росії та у зв'язку з економічним та військовим посиленням Росії, що, особливо в світлі можливого посилення її, нехай і ситуативного військового співробітництва з Китаєм, змінить загальну геополітичну ситуацію не на користь США. Очевидно, це обумовлено не усвідомленням нагальності радикальної зміни глобального ліберального курсу, який, не дивлячись на його експансіоністський та дестабілізуючий характер поки що ще дозволяє Заходу отримувати ренту, завдяки монополізації контролю за глобальними фінансовими потоками (що складає суть сучасного монетарного тоталітаризму), а також відсутністю у поточний момент адекватного уявлення про альтернативну модель геоекономічного реструктурування та національного інноваційного розвитку.

Крім того, за подібної ситуації небезпечним є сам історичний прецедент розвитку будь-якої держави за сценарієм, не написаним у Вашингтоні. Про що, зокрема, свідчить доля деголлівських реформ у Франції, ергхартівських – у Німеччині та «економічного дива» в Японії (геоекономічний статус Китаю та близькосхідних тигрів – тема окремого дослідження).

Отже, якщо відійти від емпіричної ситуативності в оцінці нинішньої агресії Росії проти України та виходити з коротко описаних вище стратегічних мотивацій Заходу та розуміння США своїх глобальних інтересів, то які головні мотиви з великою ймовірністю визначають стратегію ставлення наших західних

союзників у відношенні до офіційно визнаного агресора і порушника базового принципу сучасної міжнародної політики – непорушності існуючих кордонів?

Безумовно, важливим мотивом для поміркованості позиції Заходу щодо посилення будь-яких санкцій проти Росії є усвідомлення небезпеки того, що у разі повалення режиму В. Путіна до влади можуть прийти ще більш екстремістські сили, а це тільки збільшить переростання регіонального конфлікту в ядерну катастрофу. Або в російській люмпенократії почнеться хаос і відбудеться повна втрата керованості і контролю з тими ж катастрофічними наслідками для людства.

Не можна виключати і того, що зважаючи на грандіозні плани з військової і, зокрема, ядерної модернізації, запланованої речниками В. Путіна, Захід поставив перед собою мету економічного, фінансового виснаження і зменшення людського потенціалу Росії шляхом ще більшого втягування її у процес військової експансії проти України, тобто перефразуючи вислів У. Черчілля, буде готовий «боротися з Росією до останнього живого українця».

Приблизно така ж стратегія може реалізовуватись у тому випадку, якщо у Пентагоні буде взято курс на остаточний розвал Росії шляхом «спускання на гальмах» і розчленування цього системно вже нежиттєздатного, внутрішньо неструктурованого, остаточно виснаженого попередніми соціальними катастрофами, гігантського геополітичного утворення.

Але не можна повністю відкидати можливість, що наші західні «партнери» припускають варіант, за яким уже в найближчий час, поки що латентна гуманітарна катастрофа, переросте в руйнування усіх державних інститутів, тобто, остаточний розпад власне України як державного утворення (чому, між іншим, цілковито сприяє політика кредитування не стільки реформ, скільки неоколоніального статусу України з боку МВФ). І тоді, цілком ймовірним видається сценарій, за якого наші європейські та американські благодійники, заради примарної стабілізації ситуації, погодяться на визнання за Росією України як зони її геополітичного впливу і контролю і, навіть, погодяться на виконання Росією миротворчої місії «з підтримання порядку» на контрольованій території.

До подібного варіанту розгортання подій «примикає» і цілком зрозуміле прагнення «наших стратегічних партнерів» зберегти і, навіть, посилити Росію у якості противаги Китаю, з яким у США назрівають вкрай небезпечні масштабні антагонізми, пов'язані з боротьбою за сфери впливу, насамперед, в економічно вкрай привабливому тихоокеанському регіоні, а також у протистоянні за світову військово-економічну гегемонію (при цьому враховується, що внаслідок потреби Китаю в «поверненні тимчасово окупованих Росією далекосхідних територій» військово-економічне співробітництво з Китаєм не буде мати довгострокового характеру).

Потрібно враховувати і той факт, що в цілому загальносвітова геополітична криза, включаючи військові регіональні конфлікти, на тлі форсування гонки озброєнь, економічного занепаду та знецінення національних валют, вигідна США, позаяк посилює позиції американського ВПК та збільшує попит на долар як світову резервну валюту (що є важливим чинником

нинішнього зростання американської економіки). А значить, режим перманентної світової нестабільності, до певної міри, як це не дивно, дозволяє США розв'язувати свої фінансово-економічні проблеми.

Нарешті, не можна забувати і про довгострокові прогнози катастрофічних змін планетарного характеру, згідно з якими, за різкого погіршення екологічного балансу, зокрема, зміни клімату та підйому рівня світового океану, на тлі загострення продовольчої та демографічної проблем людства, територія і ресурси України стануть надпривабливими, а сукупно малопрацевдатне населення – зайвим (про можливість реалізації подібних планів, зокрема, свідчать поради МВФ розв'язати наші боргові проблеми шляхом підвищення цін та урізання платні, заподадливе виконання яких на практиці означає не що інше як «зачистку території» України).

З іншого боку, очевидно, що будуючи свою військову кампанію, нинішній путінський режим у своїх планах перетворення України на геополітичного сателіта і відновлення свого геополітичного статусу у якості рівноправного гравця на «світовій шахівниці» (З. Бжезинський), бере до уваги наростаючу соціальну катастрофічність, в процесі якої неминуче відбувається економічне і військове послаблення Заходу (і вмонтованого в нинішню систему фінансового імперіалізму Китаю).

Будемо сподіватись, що в Україні врешті-решт з'явиться політичний клас, здатний будувати міжнародні відносини на основі всіх перерахованих вище мотиваційних чинників, кожний з яких може стати домінуючим, так чи інакше корелюючись з іншими.

УДК 327:94(477)

Толстов С.В.

ПАРАМЕТРИ ТА КРИТЕРІЇ ОНОВЛЕНОЇ МОДЕЛІ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Втрата Криму і конфлікт у Донбасі продемонстрували вразливість становища України в системі європейської безпеки, яка переживає найгострішу кризу з часу розпаду СРСР і війни в Югославії. Основні завдання, що стосуються забезпечення міжнародної безпеки України, залишаються на порядку денному. Кризова ситуація вимагає реалістичної оцінки можливостей використання зовнішніх факторів, здатних забезпечити врегулювання конфлікту в Донбасі, прийнятний рівень стабільності та економічне відновлення країни.

Ключові слова: зовнішня політика, безпека, конфлікт, загрози, гарантії, допомога, санкції, союзи.

Толстов С.В. Параметры и критерии обновленной модели международной безопасности Украины.

Потеря Крыма и конфликт в Донбассе продемонстрировали уязвимость положения Украины в системе европейской безопасности, переживающей самый острый кризис со времени распада СССР и войны в Югославии. Основные задачи, касающиеся обеспечения международной безопасности Украины, остаются в повестке дня. Сложившаяся кризисная ситуация требует реалистичной оценки возможностей использования внешних факторов,

способных обеспечить урегулирование конфликта в Донбассе, приемлемый уровень стабильности и экономическое восстановление страны.

***Ключевые слова:** внешняя политика, безопасность, конфликт, угрозы, гарантии, помощь, санкции, союзы.*

Tolstov S. Parameters and criterias of updating Ukraine's international security model.

The loss of Crimea and the conflict in Donbas have demonstrated the vulnerability of Ukraine's position in the European security system, going through the most acute crisis since the collapse of the USSR and the war in Yugoslavia. The main tasks concerning international security of Ukraine, remain on the agenda. The current crisis requires a realistic assessment of the possibilities of using external factors capable to guarantee a settlement of the conflict in the Donbas, an acceptable level of stability and economic recovery of the country.

***Keywords:** foreign policy, security, conflict, threats, guarantees, assistance, sanctions, alliances.*

За 25 років з моменту проголошення Декларації про державний суверенітет становлення української зовнішньої політики пройшло декілька етапів. Уявлення про скорочення ваги силових методів реалізації зовнішньополітичних цілей суттєво вплинули на українську концепцію зовнішньої політики, насамперед на початковому, «ідеалістичному» етапі її формування. Скасування біполярної системи, пов'язане з розпадом радянської системи союзів та самоліквідацією СРСР спричинило ефект поширення практики різноманітних партнерств, які в багатьох випадках вважалися альтернативою центросиловим союзам попередньої доби.

В процесі еволюції зовнішньої політики України були апробовані різні варіанти зовнішньополітичного позиціонування, які зрештою виявилися неспроможними подолати обмеження, зумовлені зіткненням протиріч між Заходом та Росією. Розташування України в зоні перехресних впливів та просторової конкуренції різних інтеграційних проектів, посилило вразливість держави та ускладнило надання їй зовнішніх гарантій безпеки.

Початок формування концепції зовнішньої політики України був пов'язаний з ідеологічними тенденціями останніх років існування СРСР, позначеними спробою радянського керівництва знайти неконфронтаційну модель у відносинах із Заходом й водночас зберегти репресивні методи контролю всередині країни. Така суперечливість виявилася в декларуванні М. Горбачовим «нових принципів» радянської зовнішньої політики [1], виведенням військ з Афганістану та країн Центральної Європи – з одного боку, та застосуванні сили проти спроб виходу зі складу СРСР прибалтійських і кавказьких республік – з іншого. В дискусіях щодо цілей та орієнтирів зовнішньої політики України головне питання зводилося до співвідношення різних векторів – східного, західного та, меншою мірою, південного.

Угода про створення СНД (8 грудня 1991 р.) декларувала повагу до прагнень України, що стосувалися досягнення «статусу без'ядерної зони і нейтральної держави». Водночас ст. 7 цього документу відносила до сфери спільної компетенції координацію зовнішньополітичної діяльності, співробітництво у формуванні і розвитку спільного економічного простору,

загальноєвропейського і євразійського ринків, у галузі митної політики, розвитку систем транспорту і зв'язку, охорони навколишнього середовища, питання міграційної політики та боротьби з організованою злочинністю [7].

При ратифікації Угоди про створення СНД (10 грудня 1991 р.) Верховна Рада України обмежила низку її положень, зокрема, про збереження «під об'єднаним командуванням» загального військово-стратегічного простору. Дія цього пункту підлягала припиненню відносно тієї з сторін, на території якої буде знищена ядерна зброя. До ст. 7 було додано застереження, що координаційні інститути СНД створюються на паритетній основі, а їх рекомендації приймаються консенсусом [4].

Перші роки становлення зовнішньої політики України були затьмарені низкою гострих суперечок з Росією, зокрема, щодо підпорядкування збройних сил, Чорноморського флоту та контролю над ядерною зброєю. В 1993 р. Київ опинився під подвійним політичним тиском з боку Заходу та Росії, які вимагали прискореного виведення боєголовок стратегічних ядерних озброєнь з України. Розв'язання цієї колізії було знайдено у форматі Тристоронньої угоди за участю України, США та Росії (14 січня 1994 р.), в якій США відігравали роль вагомого учасника й посередника [6]. У зв'язку з ядерним розброєнням України та її приєднанням до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, ядерні держави підтвердили Україні гарантії безпеки, передбачені резолюцією ГА ООН 255 (1968 р.), суттєво розвинуті й посилені в тексті Будапештського меморандуму від 5 грудня 1994 р. [3]. Проте цей документ не передбачав механізмів застосування та не окреслював шлях виконання окреслених у ньому зобов'язань.

Можливі способи позиціонування України у відносинах міжнародної безпеки передбачали декілька альтернатив, зокрема, приєднання до діючих колективних структур безпеки – оборонних союзів та об'єднань, дотримання позаблокового статусу (неприєднання до воєнних союзів) чи вибір на користь статусу нейтралітету. За часів першого терміну президентства Л. Кучми, спостерігалися спроби дотримання певного балансу між основними векторами, якими вважалися відносини з Росією та країнами СНД та відносини з США, ЄС та комплексом західноєвропейських організацій. Врегулювання гострих спірних проблем у відносинах з Росією (підписання Договору про дружбу, співробітництво і партнерство та угод про розподіл та умови базування Чорноморського флоту, 1997 р.) відкрило шлях до налагодження відносин з НАТО (Хартія про особливе партнерство, 1997 р.) та активізації діалогу з ЄС. Утім, подальші спроби проголошення курсу на пріоритетний розвиток стосунків із Заходом, включаючи затвердження державних програм співробітництва України з НАТО на період 1998–2001 рр. та 2001–2004 рр., стратегії (1998 р.) та програми інтеграції України до ЄС (2000 р.) суттєво не вплинули на ставлення до України з боку країн євроатлантичного співтовариства. Це стосувалося і рішень, які визначали мету вступу до НАТО, як то рішення РНБОУ «Про Стратегію України щодо Організації Північноатлантичного договору (НАТО)» від 23 травня 2002 р., введеного в дію таємним Указом Президента України від 8 липня 2002 р. № 627/2002. В цьому

документі НАТО було названо основою майбутньої загальноєвропейської системи безпеки, а вступ до альянсу «як основи загальноєвропейської структури безпеки» визначався як кінцева мета євроінтеграційної політики України [5].

Підготовка та набуття членства України в НАТО згадувалися в багатьох нормативних і директивних документах, зокрема, в Законі України «Про основи національної безпеки України» № 964-IV від 19 червня 2003 р., Указі Президента України № 648/2004 від 15 червня 2004 р. про «Воєнну доктрину України», Указі Президента України № 1861/2005 «Про рішення РНБОУ» від 25 листопада 2005 р. «Про невідкладні заходи щодо дальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО)», Указі Президента України від 12 лютого 2007 р. №105/2007 «Про Стратегію національної безпеки України».

Спроба вирішити питання про вступ України до НАТО на Бухарестському саміті альянсу (2-4 квітня 2008 р.) виявилася невдалою через заперечення з боку Франції та ФРН. Це питання було знову порушено на міністерському засіданні Північноатлантичної Ради 2-3 грудня 2008 р., однак ініціатива США і Великої Британії не дістала підтримки з боку низки європейських країн. Країни-учасниці НАТО обмежилися декларуванням абстрактної можливості членства України та Грузії в НАТО у невизначеній перспективі, а представники США були змушені відмовитися від просування цього питання.

Одностороннє проголошення позаблокового статусу в Законі України «Про основи внутрішньої та зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. не стало надійною гарантією від зовнішнього втручання та застосування сили з боку Росії. До того ж, українська позаблоковість не була розцінена США та країнами НАТО і ЄС як вагомий чинник безпеки та стабільності в Європі.

З початку 2014 р., внаслідок анексії Криму та конфлікту в Донбасі, проблема відсічі зовнішнім загрозам набула для України екзистенціального значення. Оцінка ситуації та поточне політичне планування потребують чіткого аналізу стану і тенденцій міжнародної системи та визначення доступних важелів та ресурсів, на які держава може реально розраховувати в умовах гострої міжнародно-політичної кризи. Залучення зовнішньої допомоги важливе в контексті пошуку інструментів, які держава може використовувати для зміцнення оборонного потенціалу, захисту суверенітету та протидії чинникам зовнішньої та внутрішньої дестабілізації. Цей напрям містить декілька аспектів, кожен з яких має власну вагу, значення та способи реалізації, зокрема:

- забезпечення обороноздатності та запобігання повномасштабній війні з Росією;
- припинення військових дій у Донбасі;
- врегулювання конфлікту та відновлення контролю української влади над всією територією Донецької і Луганської областей, включаючи кордон між Україною та РФ;
- повернення під юрисдикцію України Криму і Севастополя;
- здобуття міжнародних гарантій територіальної цілісності.

В ієрархії конкретних цілей і напрямків найбільш терміновим і пріоритетним є припинення військових дій і врегулювання конфлікту в Донбасі. Позиція російського керівництва свідчить про наміри зберегти конфлікт як важіль постійного тиску на Київ з метою запобігання зближенню України з Заходом і дестабілізації обстановки в країні в цілому. Тим не менше, з позиції інтересів української сторони будь-які дії, що припускають деескалацію конфлікту корисні й доцільні, включаючи припинення військової фази конфлікту на умовах стабільного перемир'я, роз'єднання сторін і твердого дотримання домовленостей про припинення вогню (умовне «замороження» конфлікту). На цьому етапі доцільна присутність міжнародних спостерігачів і, можливо, миротворчих сил, здатних гарантувати невідновлення військових дій.

Найбільш проблемними цілями залишаються повернення під юрисдикцію України Криму і Севастополя, а також забезпечення міжнародних гарантій незалежності і територіальної цілісності. Аналіз цих аспектів дозволяє відзначити специфічний взаємозв'язок між ними. Зауважимо, що ніхто із зовнішніх акторів не має наміру гарантувати Україні повернення Криму і Севастополя, оскільки це виводить проблему на рівень конфлікту з ядерною державою, якою є Росія. Вкрай скоромний обсяг санкцій, запроваджений США, G-7 та ЄС після анексії Криму, може зберігатися як завгодно довго, оскільки він істотно не впливає на загальні перспективи відносин та економічні зв'язки між Заходом і Росією. Власне проблема Криму створює стійкий бар'єр для вступу України до НАТО, оскільки включення України до альянсу тягне за собою виконання зобов'язань щодо захисту території країни-члена, тобто залучає НАТО до прямого конфлікту з Росією. Водночас, невиконання відповідних зобов'язань означало б девальвацію статті 5 Вашингтонського договору, що рівнозначно демонстрації недієздатності НАТО.

В умовах порушення суверенітету і територіальної цілісності країни питання про надання Україні міжнародних гарантій безпеки виглядає ще більш проблематичним. У цьому сенсі ідея перетворення Будапештського меморандуму про гарантії безпеки, у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, на ефективний механізм гарантування державного суверенітету і територіальної цілісності [8] має декларативний характер. Ненадання допомоги Україні з боку США і Великої Британії проти Росії пояснюється їх свідомим небажанням вступати у відкритий конфлікт з РФ. Наявність права вето у постійних членів РБ ООН забезпечує запобігання міжнародно-правової легалізації рішень про застосування сили однією або кількома великими державами проти інших, що розглядається як чинник запобігання новим світовим війнам.

З урахуванням тенденцій в міжнародних відносинах багатосторонні міжнародні зобов'язання, включаючи введення і скасування санкцій, і тим більше – багатосторонні гарантії, можуть стосуватися лише конкретних аспектів проблеми врегулювання конфлікту в Донбасі. Оскільки Росія присутня в усіх міжнародних структурах, повноважних приймати рішення про проведення миротворчої операції або розміщення відповідної місії (РБ ООН, Постійна рада ОБСЄ), навряд чи є підстави розраховувати на затвердження

ними рішень, спрямованих безпосередньо проти дій сепаратистів або на витіснення російських військових формувань із зони конфлікту. Слабка, з точки зору обсягу повноважень і практичних можливостей, Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні відображає граничний рівень згоди РФ на міжнародну присутність у зоні конфлікту. В свою чергу, режим діалогу в «нормандському форматі» дозволяє Москві розраховувати на інтернаціоналізацію підсумкових рішень щодо врегулювання конфлікту в східних районах України. При цьому можливість забезпечення міжнародних гарантій підсумкової схеми врегулювання також виглядає сумнівною. Посилаючись на нечленство України в НАТО, Захід буде ухилятися від обіцянки воєнних гарантій безпеки України. В свою чергу, можливі російські гарантії нічого не варті, оскільки Москва вже порушила весь пакет багатосторонніх (Заключний акт НБСЄ, 1975 р.) і двосторонніх зобов'язань, оформлених у численних українсько-російських договорах і угодах. У такій ситуації будь-які гарантії безпеки України можуть мати, по-перше, односторонній, а по-друге – умовний та/або непрямий характер.

Уряди США і провідних країн ЄС і НАТО координують свою політику щодо України і Росії в структурах G-7 і НАТО, а також в рамках механізму консультацій на вищому та міністерському рівнях між США й провідними країнами ЄС, включаючи Велику Британію, Німеччину, Францію та Італію. Хоча в підходах урядів США та країн ЄС помітні нюанси та розбіжності, вони сходяться в тому, що консолідована і зважена позиція євроатлантичного співтовариства важлива й необхідна для запобігання розширенню агресії з боку Росії і подальшої дестабілізації європейської системи безпеки. При цьому власне поняття європейської безпеки, як певної узагальнюючої категорії, втрачає сенс через підірив необхідного базису, що визначає загальні інтереси і спільні правила поведінки її учасників.

Статус України в європейській системі міжнародних відносин залишається невизначеним. Позаблоковий статус (фактичний – з 1991 р. і офіційно задекларований – у 2010-2014 рр.) не виконав функції захисту від зовнішнього вторгнення. 23 грудня 2014 р. парламент прийняв закон «Про внесення змін у деякі закони України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості» [2]. Втім, скасування позаблокової орієнтації вочевидь не означає придбання країною іншого статусу в системі міжнародної безпеки. Вважається, що цей крок підтверджує розрахунки на збільшення зовнішньої допомоги з боку країн-членів НАТО та має полегшити вступ до альянсу в невизначеному майбутньому. Проте досягнення членства України в НАТО законодавчі зміни вочевидь не вирішують.

Конфлікт у Донбасі має чотири логічні альтернативи, включаючи війну, стан «ні миру, ні війни» (бойові зіткнення без великих наступальних операцій), «заморожування» (стійке припинення вогню, розведення сил сторін, розміщення миротворчої місії) і врегулювання (визначення статусу території, досягнення та застосування політичного рішення). При виборі між різними альтернативними сценаріями, що стосуються конфлікту в Донбасі, головним пріоритетом є припинення військової фази конфлікту. Військові дії можуть

бути припинені в трьох випадках – в результаті врегулювання конфлікту, його заморожування або внаслідок військової поразки однієї зі сторін. Якщо вважати пріоритетом припинення війни, а не її ескалацію з метою вирішення проблеми територіальної цілісності військовими методами, перевага однозначно має бути надана тим аспектам Мінських угод, які можуть забезпечити припинення військової фази конфлікту і стабільне роз'єднання сторін.

В практичному сенсі безпекова політика України передбачає пріоритетний розвиток зв'язків з партнерами, що мають близькі або співмірні інтереси в рамках європейської безпеки в цілому та у відносинах з Росією зокрема. Засобом напрацювання спільних підходів є формальні і неформальні структури «активного діалогу». Підставу для спільних дій забезпечує схожість інтересів, які Україна має з низкою країн, розташованих по периметру кордонів РФ, включаючи країни Балтії, Фінляндію, Польщу, Молдову, Румунію, Грузію. Режим «активного діалогу» може спиратися на формальні інститути стратегічного партнерства або ж зберігати неформальний характер. Що стосується інших потенційно можливих способів позиціонування України, їх оцінка має сенс лише з урахуванням ступеня реалістичності.

В цілому можна визначити декілька напрямків, які можуть бути задіяні в умовах кризи безпеки України. До них належать:

- встановлення активного діалогу та постійних консультацій з країнами, які мають реальні загрози безпеці з боку РФ, або зацікавлені в стримуванні російської експансії (держави Балтії, Вишеградської групи, Молдова, Грузія);

- активізація партнерства з НАТО, включаючи внесення доповнень до Хартії про особливе партнерство та укладення додаткових угод воєнного характеру;

- продовження діалогу з питань безпеки зі США (на основі Хартії про стратегічне партнерство, 2008 р.) та іншими учасниками G-7;

- розвиток співробітництва і виробничої кооперації з оборонним комплексом країн ЄС і НАТО;

- винесення на рівень міжнародних організацій низки актуальних питань, включаючи перегляд і реформування нормативної та правової бази європейської безпеки, створення практичних механізмів, які стосуються гарантій безпеки європейських держав від зовнішньої агресії, проведення миротворчої операції з метою роз'єднання сторін та припинення воєнних дій у зоні конфлікту в східних районах України.

В розробках різних аналітичних центрів зустрічаються оцінки міжнародного досвіду та пропозиції про створення перехідних регіональних структур безпеки, на кшталт «Північного оборонного співробітництва» (2008 р.) чи Наради міністрів оборони держав Південно-Східної Європи (1996 р.). Подібний план у формі «дуги стримування» від Естонії до Азербайджану був запропонований американським експертом Дж. Фрідманом ще в березні 2014 р. [9]. Утім, практична реалізація таких планів, що нагадують зорієнтовані на стримування СРСР балто-чорноморські проекти 20-30-х рр. XX ст., наштовхується на низку перешкод, таких як специфічні інтереси Туреччини, Азербайджану, Фінляндії та інших країн. Не менш важливо

враховувати статус Польщі та країн Балтії, зобов'язаних дотримуватися колективної лінії ЄС і НАТО. До того ж, країни Балтії та Вишеградської групи розглядають зовнішню небезпеку як потенційну та істотно нижчу в порівнянні з уже цілком матеріалізованими загрозами безпеці України, Грузії і Молдови.

Підводячи підсумок, доцільно відзначити наступне:

1. У сфері міжнародних відносин офіційний Київ змушений шукати й використовувати способи та механізми зміцнення позицій держави, які сприяють досягненню реалістичних цілей та забезпечують відчутні практичні результати. Насамперед, це передбачає переконання зовнішніх партнерів, включаючи США, країни G-7, НАТО і ЄС у необхідності застосування стратегії стримування відносно Росії.

2. З метою послаблення зовнішніх загроз українське керівництво має орієнтуватися на встановлення режиму постійного активного діалогу із зовнішніми партнерами, інтереси яких найбільшою мірою співпадають з інтересами України.

3. Дипломатичні зусилля України навряд чи матимуть переконливий характер за відсутності розробки та просування власної моделі політичного врегулювання конфлікту в Донбасі.

Використані джерела та література:

1. Горбачев М.С. Выступление в Организации Объединенных Наций 7 декабря 1988 г / М.М. Горбачев. – М. : Политиздат, 1988. – 31 с.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості» / Верховна Рада України; Закон від 23.12.2014 № 35-VIII. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/35-19>
3. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. 05.12.1994. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_158
4. Про ратифікацію Угоди про створення Співдружності Незалежних Держав / Верховна Рада України; Постанова від 10.12.1991 № 1958-XII. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1958-12>
5. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 травня 2002 р. «Про Стратегію України щодо Організації Північноатлантичного договору (НАТО)». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/International/Strategia.pdf>
6. Трестороння заява Президентів України, США та Росії / Док. 998_300 від 14.01.1994. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_300
7. Угода про створення Співдружності Незалежних Держав / Док. 997_747 від 10.12.1991. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_077
8. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». 26 травня 2015 р. № 287/2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran7#n7>
9. Friedman G. From Estonia to Azerbaijan: American Strategy After Ukraine / Geopolitical Weekly (Stratfor). – 2014. – March 25. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stratfor.com/weekly/estonia-azerbaijan-american-strategy-after-ukraine>

«НОВЫЙ МИРОВОЙ ПОРЯДОК»: БРЕНДЫ И ТРЕНДЫ

Россия дестабилизирует обстановку на востоке Украины, прибегая к логике и фразеологии геополитики. Европа становится не только идеологическим оппонентом, но и геополитическим соперником России.

Ключевые слова: геополитика, российская агрессия, украинский кризис, сепаратисты, «гибридная война», аннексия Крыма, ЛНР, ДНР.

Ткаченко В.М., Дорошенко М.П. «Новий світовий порядок»: бренди і тренди.

Росія дестабілізує обстановку на сході України, вдаючись до логіки й фразеології геополітики. Європа стає не лише ідеологічним опонентом, але й геополітичним суперником Росії.

Ключові слова: геополітика, російська агресія, українська криза, сепаратисти, «гібридна війна», анексія Криму, ЛНР, ДНР.

Tkachenko V., Doroshenko N. "New World Order": brands and trends.

Russia has been destabilizing situation in Eastern Ukraine using logic and phraseology of geopolitic. Europe not only becomes Russia's ideological opponent, but also its geopolitical rival.

Keywords: geopolitics, Russian aggression, Ukrainian crisis, separatists, "hybrid war", annexation of Crimea, the LNR, the DNR.

Аналитики, присутствовавшие 6-8 февраля 2015 г. на Мюнхенской конференции по безопасности и сотрудничеству, отметили какой-то элемент безысходности в постановке дискуссионных проблем: «Мир-2015: разваливающийся порядок, бессильные хранители», или «Конец Ближнего Востока?». И вряд ли в то время это было неожиданностью: «Фон у высокого собрания аховый. На Востоке Украины не просто продолжительные бои, но, по сути, прекратились какие-либо попытки остановить насилие. А «Исламское государство» проявляет все более дикую жесткость, запугивая своих противников изощренными казнями, выставляемые на всеобщее обозрение» [8].

Неужели события в мире пошли «по Хантингтону», в результате чего мы получили «столкновение цивилизаций»? Судя по всему, вряд ли. Наверное, все-таки под цивилизационным покровом происходит столкновение исторических эпох, тектонических плит отдельных общественно-экономических формаций. А цивилизационный фактор вносит в этот процесс определенное культурно-историческое наполнение.

Взять хотя бы принцип суверенитета и нерушимости границ. В европейском идеале границы не упраздняются, а плавно растворяются в сообществе, становятся условными под воздействием «soft power». В итоге – европейцы пересекают свои границы в комфортных автомобилях. Но в противоположность Европе, в евразийской традиции России торжествует «hard power». А потому россияне за границу, как уж водится, ездят на танках. Тут следует вспомнить и ГДР 1953 г., и Венгрию 1956 г., и Чехословакию 1968 г., и

Грузию 2008 г. Так что аннексия Россией Крыма и вторжение ее «добровольцев» в восточные области Украины в 2014 г. – всего лишь продолжение имперской традиции «сплочения» соседних народов в «Союз нерушимый».

А тем временем мир преисполнен неизбывной тоской по «новому мировому порядку».

Истоки мирового беспорядка

При словосочетании «новый мировой порядок» невозможно не упомянуть одного из его архитекторов – Генри Киссинджера. С высоты своего авторитета и жизненного опыта он может позволить себе высказать сомнение на счет наличия порядка и справедливости в этом мире: «Концепция порядка, лежавшая в основе современной эпохи, не выдерживает новых реалий» [5].

Придерживаясь принципов «реальной политики», этот исследователь обращает внимание на то, что долгое время поиск мирового порядка осуществлялся почти исключительно на основе понятий, господствующих в западных обществах. Опираясь на мощную экономику и военную силу, Соединенные Штаты в послевоенные годы стали мировым лидером. Соответственно Америка определила и параметры послевоенного мирового порядка. Речь идет, прежде всего, о распространении свободы и демократии, которым приписывалась способность содействовать справедливому и прочному миру.

В этом понимании мирового порядка признавалось как данность суждение, что народы и государства конкурируют друг с другом в силу своей природы – так уж устроен мир. Поэтому для сдерживания их сталкивающихся амбиций необходимо опираться на баланс сил и согласие между просвещенными государственными деятелями. Согласно этой идеальной точке зрения люди склонны поступать логично, осмысленно и разумно, опираясь на здравый смысл и находя компромиссы мирным путем. Следовательно, распространение демократии является, как глобальной целью, так и миссией мирового порядка. А свободные рынки, со своей стороны, должны избавить людей от бедности, обогатить общества и заменить традиционное соперничество между странами экономической взаимозависимостью.

И что бы мы ни говорили об идеализме этой концепции, но определенный порядок в международных отношениях она все же внесла. Да и результаты налицо – большая часть территории земного шара представлена сейчас независимыми государствами. Распространение принципов демократии и представительного управления если и не стало общемировой реальностью, то, во всяком случае, стало преобладающим устремлением. Этому способствуют и глобальные коммуникации, и финансовые сети, которые работают в режиме реального времени. Так что сплав американского идеализма, а также традиционных европейских концепций государственной власти и баланса сил принес некоторые свои плоды. Беда только в том, что на обочине этого процесса оказались огромные регионы мира, в первую очередь Россия, которые, по существу, никогда и не разделяли западную концепцию порядка, а

лишь вынужденно соглашались с ней в силу обстоятельств. В итоге, отмечает Киссинджер, «сегодня это стало особенно очевидно на примере украинского кризиса... Порядок, провозглашенный и установленный Западом, подошел к поворотному моменту» [5].

Вчитываясь в концепцию Киссинджера, невольно ловишь себя на мысли: а возможно ли в принципе достичь порядка в Украине при отсутствии такового в мире в целом? Начать хотя бы с такого базового общественного института как государство. Ведь сама природа государства ныне подверглась многочисленным попыткам ревизии. Так, Европа решила, что она уже переросла старое понятие государства с его независимостью и суверенитетом, а потому взялась строить внешнюю политику преимущественно на принципах «мягкой силы». И к чему пришли? Сама Европа в целом так и не обрела многих атрибутов государственности (как долго идет согласование ряда неотложных вопросов!), но тем временем создала вакуум власти внутри самого Евросоюза и разбалансировала силовой фактор вдоль своих границ. В итоге Украине приходится на собственном опыте убеждаться, что ссылки на законность и легитимность действующей власти Киева едва ли смогут поддерживать порядок в регионе и мире в целом в отрыве от наличия силового потенциала и надлежащей согласованной стратегии. В мусульманских странах свои особенности – там распад государств провоцируют религиозно-этнические факторы. А в азиатском регионе, в противоположность европейскому, вообще преобладает принцип баланса сил независимо от легитимности тех или иных действий властей.

Новые проблемы возникли также в плоскости взаимоотношений сферы экономики и политики. Экономика становится все более глобальной, а сфера политики преимущественно остается приоритетом национального государства. Таким образом, международный порядок сталкивается с парадоксом: процветание мира зависит от успеха глобализации в сфере экономики, но в сфере политики этот процесс приводит подчас к результатам, противоречащим главным устремлениям глобализации.

Еще одна слабость современного мироустройства – отсутствие эффективного механизма взаимодействия, международных консультаций и возможного сотрудничества. С одной стороны – в мире проводится несметное число форумов и конференций, решающих в лучшем случае тактические вопросы, а в худшем – осуществляющихся преимущественно на уровне информационных мероприятий «социальных медиа». Достаточно вспомнить, сколько было проведено различных слушаний по Украине и сколько было принято резолюций с выражением «озабоченности», а то даже и «глубокой озабоченности». Но как мало было на протяжении довольно длительного периода конкретной международной помощи в разрешении проблемы аннексии Крыма и недопущения вторжения России на территорию Донбасса. А ведь поиски оптимального порядка и в регионе Восточной Европы, и в мире в целом неотложно требовали четкой и осмысленной стратегии – и в понимании самого порядка, и в понимании механизмов его достижения и поддержания.

Постепенно мы приходим к пониманию того, что сначала надо достичь необходимого общественного консенсуса и международного взаимопонимания по ряду актуальных вопросов. А Г. Киссинджер уже ставит эти вопросы перед Соединенными Штатами как гарантом мирового порядка XXI в. Но эти же вопросы мы можем поставить и перед украинским обществом. Например, чего нельзя допустить любыми средствами, если даже придется действовать в одиночку? Чего мы стремимся достичь любым путем, даже если другие страны не будут нам в этом помогать? Чего мы стремимся достичь или не допустить только в союзе с другими странами? Чем нам не следует заниматься, даже если нас к этому будет подталкивать какой-то альянс или многосторонняя организация? Какова суть тех ценностей, которые мы стремимся отстаивать? И в какой мере претворение этих ценностей в жизнь зависит от обстоятельств, а в какой – от наличия политической воли?

Для ответа на эти вопросы необходимо сочетание воли и стратегического мышления, мобилизации государством наличного гуманитарного интеллектуального потенциала, который подчас перебивается «самопасом», на уровне волонтерского движения. Если уж мы выбрали курс на евроинтеграцию, то должны помнить, что история не дает передышки странам, которые забывают о своем историческом предназначении. Даже ради достижения каких-то сиюминутных реальных результатов. При этом следует принять как данность, что никакие возвышенные патриотические убеждения не в состоянии заменить необходимого для обороны силового потенциала и надлежащей геополитической стратегии. Демократия тоже чего-нибудь стоит лишь тогда, когда умеет себя защитить.

Возвращение геополитики

А вызов времени между тем нарастает, и не факт, что страны демократии в состоянии дать на него адекватный ответ, хотя вопросы ставились на повестку дня еще в прошлом десятилетии. Именно об этом напоминает нам статья Азара Гата, помещенная в свое время в журнале «Foreign Affairs» за 2007 г. В ней утверждалось: «Не исключено, что авторитарный капиталистический строй, представленный сегодня Китаем и Россией, может стать реальным альтернативным инструментом модернизации, а это в свою очередь позволит предположить, что конечную победу, или преобладание в мире, либеральной демократии нельзя считать неизбежной» [2]. Во время обсуждения статьи были высказаны опасения, что «авторитарный капитализм» может послужить реальной угрозой демократическому Западу. Однако, вскоре разговоры о необходимости более активного продвижения демократии утихли. Причина тому – разразившийся кризис 2008 г., который подтолкнул Запад к привлечению финансовых возможностей Китая. Понятное дело, что на этом фоне разговоры о дефиците демократии в Китае стали выглядеть как-то неуместно.

Да только вот незадача. По мере обострения мирового кризиса ведущее место в общественном сознании стал занимать фактор социальной анархии и все более совершенствуемых технологий убийства. В итоге, отмечает

блестящий интеллектуал и дипломат Роберт Френсис Купер в своей книге «Раздор между народами. Порядок и хаос в XXI веке», основное предостережение наших дней сводится к следующему: «Возможно, что распространение терроризма и оружия массового поражения служит предвестником мироустройства, в котором правительства западных стран утратят контроль над событиями». *Это может случиться вследствие «масштабного перераспределения влияния и власти от развитых промышленных (и демократических) государств к относительно небольшим, менее стабильным и, возможно, менее заинтересованным в устойчивости мирового порядка странам. Или, что еще опаснее, оно может привести к переходу рычагов влияния от государства к отдельным личностям, в рассматриваемом случае – к террористам и преступникам»* [6, с. 11].

Обозначенная проблема, на наш взгляд, одна из основных, но практически обойденных вниманием аналитиков при рассмотрении нынешнего украинского кризиса. Какая бы проблема ни была поднята, наша политологическая «тусовка» неизменно топчется на небольшом пяточке – «позиция Путина», «позиция Порошенко», «позиция Меркель», «позиция Обамы» и т.д. В конечном итоге все это сводится к тому, что важнейшие вопросы войны и мира, как бы заведомо, отдаются исключительно на откуп лидеров ведущих стран. И будто бы нет необходимости вообще анализировать объективные общественно-политические тренды наших дней, мобилизовать гражданское общество. Но это еще полдела. Появились адепты «демократического разжижения власти» в Украине в пользу провинциальной политической шпаны (Крым, ЛНР и ДНР), либо регионального олигархата. Видимо не случайно они звучат в резонансе призывов Путина решать проблему Донбасса по лекалам Чечни. Тем временем, российские спецслужбы демонстрируют свое «умение решать вопросы», предлагая свои услуги и в наведении порядка в Украине. А ведь в самой-то России дело идет практически к оформлению террористического государства.

И здесь следует отдать должное широте взгляда и гражданской позиции президента Литвы Д. Грибаускайте, назвавшую Россию «террористическим государством»: «Украина сегодня борется за мир во всей Европе, за всех нас. Если террористическое государство, которое осуществляет агрессию против своего соседа, не остановить, то агрессия может распространиться по всей Европе и дальше». Интересен и показателен отзыв в блоге «Эхо Москвы» на это высказывание, где истинно русский человек откровенно и естественно для своего понимания вопрошает: «Так, когда будем брать Вильно? А Литве её историческую столицу оставим – Каунас!» [12].

Вот они, горькие плоды российской геополитики – распивочно и на вынос – для широких масс трудящихся.

Что ж, 2014 г. внес корректировку в приоритет ценностей, ибо «российская весна» стала зримо представлять собой угрозу существующему миропорядку. Именно об этом шла речь в майском номере того же Foreign Affairs, где была помещена статья Уолтера Рассела Мида «Возвращение геополитики». В частности в ней отмечается, что американцы и европейцы в

принципе предпочли бы оставить геополитические вопросы, связанные с территориями и военной мощью, в прошлом, а вместо этого сфокусироваться на проблемах мирного порядка и глобального управления. Да не тут-то было: «Российские войска захватили Крым. Китай агрессивно претендует на акватории. Япония в ответ также ведет себя все жестче. Иран пытается использовать свой союз с Сирией и «Хезболлой», чтобы добиться господства на Ближнем Востоке». Тут уж и незрячему видно, что на первый план выходит традиционное геополитическое соперничество «вроде того, которое можно увидеть сейчас на Украине».

А это, по мнению У. Мида, в корне меняет характер международной политики и, «по мере того, как атмосфера мрачнеет, укреплять и поддерживать миропорядок становится все сложнее». Причины тому налицо: *«Китай, Иран и Россия никогда не признавали геополитический расклад, сложившийся после холодной войны, и сейчас старательно пытаются его изменить. Этот процесс не будет мирным». А свидетельства тому мы уже сегодня видим воочию: «российская оккупация украинских земель – лишь очередной этап превращения Восточной Европы в зону острого геополитического конфликта, делающего стабильное и эффективное демократическое управление невозможным за пределами Прибалтики и Польши»* (курсив наш. – Авт.) [10].

В конечном итоге, по мнению Уолтера Мида, в новой сложившейся ситуации «Путин, несмотря на то, что карты ему выпали слабые, вполне успешно срывает западные проекты на бывшей советской территории. Он сумел застопорить расширение НАТО. Он расчленил Грузию, втянул в российскую орбиту Армению, упрочил свой контроль над Крымом, и преподнес Западу крайне неприятный и унижительный сюрприз своей украинской авантюрой. С западной точки зрения, Путин приговаривает свою страну к мрачному будущему, нищете и маргинализации. Однако, Путин не считает, что история закончилась. На его взгляд, он лишь укрепил свою власть внутри страны и напомнил иностранным державам, что когти у русского медведя по-прежнему острые» [10].

Мода на «камуфляж»?

Отмеченные тренды на международной арене приводят к выводу, что нынешний мир отнюдь не отменяет не только экономическую и политическую конкуренцию между странами, но и обостряет военное противостояние. Да и этим мода на «камуфляж» не ограничивается. Существует одна неизменная еще со времен холодной войны сфера конкурентного противостояния, которая в условиях глобализации не только не отменяется, но и становится преобладающей. Речь идет о конкуренции в поле идеологической борьбы по вопросу эффективности внутривнутриполитических моделей – социально-политических, финансовых, технологических и т.д. То есть конкуренции методов и технологий решения национальных и глобальных задач. Вопрос, как говорится, поставлен во всей своей наготе: в состоянии ли та или другая страна предложить миру свою альтернативную модель эффективного развития.

От того, как создаваемые страной модели общественного развития воспринимаются другими, зависит роль и место этой страны в системе современных международных отношений, ее влияние на другие страны мира. А здесь выбор для Украины, судя по всему, не так велик. Приходится констатировать, что даже Китай и Европейский Союз не ставят перед собой задачу производства глобальных моделей – их усилия направлены преимущественно на максимальный тюнинг американских моделей «под себя». В итоге, Америка пока остается единственной страной, которая производит глобальные модели внутреннего развития, которые активно применяются в других странах. А о России в условиях откровенной агрессии с ее стороны против Украины, и говорить не приходится. Как пишет Николай Злобин в «Российской газете», «Россия...создала не просто непривлекательную, а отталкивающую модель внутреннего развития и продолжает двигаться в этом направлении...Не может не тревожить то, что политическое развитие России сегодня вызывает немалое отторжение в мире, даже у тех, кто потенциально мог быть ее союзником. Принимая законы, которые направлены на решение своих сугубо внутренних проблем, власти страны должны понимать, как это влияет на ее репутацию. Занимаясь укреплением «традиционных ценностей», что само по себе件лезно, важно не переборщить и снова не заболеть хронической российской болезнью – отставанием от исторического времени, в котором живет быстро убегающий вперед мир» [4].

В этой обстановке вакуума альтернативных демократических идей, вряд ли стоит сбрасывать со счетов формирование такого себе «авторитарного Интернационала» в составе Китая, России и Ирана. Как писал в октябре 2014 г. председатель Президиума Совета по внешней и оборонной политике России Федор Лукьянов, сейчас идея о том, что Россия и Китай несут Америке совместную угрозу, возродилась вновь, но совсем на другой основе: «сейчас объективные обстоятельства, необходимость выживания толкают нелиберальные системы друг к другу. В последнее время много говорят о военной силе, вернулась тема классического противостояния. Наращивание военной мощи Россией и Китаем, дискуссии в Соединенных Штатах о возможном ответе это подтверждают. Однако, на деле куда более важной оказывается другая мобилизация – сплочение общества для идейно-информационного отпора. Не случайно, по слухам, российский и китайский лидеры во время встреч уделяют куда больше внимания обмену опытом по сохранению внутренней стабильности, чем дискуссиям об энергетике или американской гегемонии». Так, в свое время Китай проявлял большой интерес к российской концепции «суверенной демократии». Сейчас же фактически происходит российско-китайское сближение именно на идейной почве: российская власть с интересом изучает китайские разработки по контролю над Интернетом, а руководство КПК изучает российские начинания по национализации элит, а также по нелиберальной работе с неправительственными организациями. Общий вывод Лукьянова: «консерватизм сближает» [7].

И куда же ведет это сближение на консервативной, а то даже и архаичной основе? Об этом напомнил Джеффри Тейлер в журнале «Foreign Policy» 5 сентября 2014 г., приводя слова Путина при встрече с молодежью на озере Селигер: «Россия является одной из наиболее мощных ядерных держав. Это не слова, это реалии». И здесь Путину трудно что-нибудь возразить. И он это знает, а потому и не устает повторять, как, например, 14 августа этого же года, во время своего выступления в Ялте перед собравшимися там представителями думских фракций, что скоро он планирует «обрадовать Запад нашими новыми разработками в области наступательных вооружений, о которых мы пока не говорим». И все это звучит в тот момент, когда не утихают обвинения по поводу участившихся нарушений российскими стратегическими ядерными бомбардировщиками и истребителями воздушного пространства США и западноевропейских стран, а в глубинах мировых океанов российские и американские атомные подводные лодки ведут противоборство, напоминающее худшие дни холодной войны. В час, когда лидеры НАТО в сентябре 2014 г. собрались на свой саммит в Уэльсе, Россия объявила о проведении беспрецедентных по размаху учений своих стратегических ядерных сил. В этом же ряду стоит и заявление Кремля, что он внесет поправки в военную доктрину с учетом роста напряженности в отношениях между Россией и НАТО. Пока еще до конца непонятно, что это значит, но ввиду усиливающейся напряженности с западным альянсом в этом нет ничего хорошего [14].

Куда ведут тренды?

Все это – не просто частные примеры, а показательные фрагменты уже достаточно явно определившихся общественно-политических трендов. А если подбить краткий итог прошедшего 2014 г., то в целом подтверждается мнение, высказанное в свое время Хедли Буллом в его классическом труде «Анархическое общество» [13]. Речь идет о том, что в мире всегда происходит столкновение сил порядка и беспорядка, причем характер эпохи зависит от баланса между ними. Источником порядка являются государства, организации и лица, приверженные имеющимся международным правилам и договоренностям, а также заранее определенному процессу их изменения. Источник беспорядка – государства, организации и лица, отвергающие эти правила и договоренности в принципе, считающие себя вправе игнорировать или подрывать их. На баланс между этими силами могут влиять мировые тенденции, в какой-то степени неподконтрольные правительствам и создающие контекст для выбора актеров. *В наши дни баланс порядка и беспорядка смещается в направлении хаоса. Причины отчасти носят структурный характер, но некоторые из них являются следствием неправильного выбора значимых игроков. Их ошибки следует регулярно вскрывать и предавать общественному мнению, что позволит, по крайней мере, частично, их исправлять.*

Здесь было бы уместно прислушаться к озабоченности и самой российской общественности. По мнению заведующего отделом социологии и социальной психологии ИНИОН РАН Дмитрия Ефременко: «Украина лишь

открывает серию конфликтов, которыми сопровождается становление полицентричной системы международных отношений. Необходим многосторонний механизм раннего предупреждения и урегулирования кризисов в Европе и северной Евразии» [3].

Все это верно. Однако, отметим, что не все так печально в нашем европейском доме. Например, в последнее время точка зрения на украинскую проблему стала обретать все более отчетливые контуры. Отвечая в октябре 2014 г. на вопрос журналистов «Может ли администрация Обамы описать то, что происходит в Украине, как вторжение в эту страну?» Збигнев Бжезинский констатировал: «Я думаю, в первую очередь, мы должны отметить, что, на самом деле, это мнение разделяет большая часть международного сообщества. А как это еще назвать? Российские войска переходят границу. Российские танки пересекают границу. Россия постоянно ведет артиллерийские обстрелы через границу. Кроме того, там есть и пророссийски настроенные украинцы, которых вооружила Россия. Это военная операция, направленная против соседнего государства и, следовательно, она является серьезной угрозой для всего мира» [1].

Впоследствии, как это видно из резолюций Конгресса США, а также Европарламента и Совета Европы, отношение к России как к агрессору становилось все больше однозначным. Как украинские власти, так и США и ЕС, расценивают ныне факт присоединения Крыма и Севастополя к России не иначе, как аннексию и не признают законность этого присоединения. Например, президент США Барак Обама заявил, что «Соединенные Штаты также будут продолжать поддерживать суверенитет и территориальную целостность Украины, так как это способствует мирному урегулированию конфликта на востоке страны и возвращению Крыма» [11].

Сейчас Европа как бы опомнилась, отошла от шока грубой аннексии Крыма. Она осмысливает события прошедшего года уже в более адекватных категориях. В частности, 15 января 2015 г. Европейский парламент принял очередную резолюцию по Украине. В ней значится, что незаконная аннексия Крымского полуострова является первым в Европе со времен Второй мировой войны случаем насильственного присоединения части одной страны к другой и нарушением международного права, включая Устав ООН, Хельсинкский заключительный акт и Будапештское соглашение 1994 г. Этот документ содержит в себе не просто осуждение агрессивных действий России, но и (наконец то!) предложение к странам-членам – о предоставлении Украине летального оружия.

Перспективы

Конечно, лучше бы решать вопросы без летального оружия. Многое будет зависеть от выполнения договоренностей «Минск-2». Но это уже будет следующая страница в истории, как Украины, так и Европейского Союза. И какой она будет – во многом будет зависеть от того, насколько Украина выйдет из поля российского регионального доминирования. А пока что ведущие российские аналитики не сулят нам покоя. Не утверждая однозначно, что

«Минск-2» обречен, они без тени сомнения предрекают: «однако, украинская драма точно не закончится, а круги от нее продолжают расходиться по европейской политике, провоцируя новые кризисы» [9].

На чем покоятся их рассуждения? Как мы уже отмечали выше, есть много стран и народов в мире, которых не удовлетворяет существующий порядок. Многие из них приобрели уже достаточный экономический и военно-политический вес. В России считают, что «накопившаяся у значительной части человечества усталость от безальтернативности Запада открывает возможности. Пусть даже никакой идеологии Москва сейчас предложить не может, но разумно поданный антигегемонистский пафос найдет отклик». А пока что, советуют они, России следует найти взаимопонимание с Западом на тот счет, что Россия и не претендует на ревизию глобальных правил игры, а ситуацию вокруг Украины предлагает рассматривать просто как некие «бои местного значения». Вот эту ситуацию Европе и следует передать России для регионального урегулирования, поскольку, дескать, «битва за Украину, изменившая всю нашу жизнь за прошлый год, в мировом контексте представляет собой локальный эпизод, за которым большинство человечества наблюдает как за чем-то глубоко посторонним». Тем более, считает Федор Лукьянов, что «итоги Минска укладываются в общую линию России». В чем состоит эта линия, следует из слов самого российского аналитика: «Россия добивалась трансформации Украины, превращение ее в государство, само устройство которого ограничивало бы принятие определенных решений, прежде всего о членстве в НАТО. В минских договоренностях это намечено – конституционная реформа с приданием территориям (как минимум ДНР и ЛНР) полномочий, которые превращают их во встроеный предохранитель. Все остальное, в общем, технические детали (хотя и крайне существенные), которые должны облегчить и сгладить движение к этой цели» [9].

Свое внезапное «миролюбие» по отношению к Западу путинская Россия демонстрирует таким образом: после Второй мировой войны СССР обезопасил себя созданием буферной зоны в Восточной Европе, что привело к разделу Европы. А сейчас, мол, всего-то и мороки: «что-то вроде раздела Украины – в мягкой форме, но тоже с прицелом на буфер с восточной стороны...К глобальным правилам игры это не имеет отношения. Минск не является ни моделью, ни прецедентом. Наиболее близкая параллель – Дейтонское соглашение о Боснии, о котором не раз вспоминали. Войну оно прекратило, эффективной государственности не создало» [9].

Что можно сказать в этом отношении? Своей жизненной практикой мы доказали, что «Украина не Россия». Но на это ушло свыше 300 лет. На то, чтобы доказать, что «Украина – не Босния», думаем, уйдет времени на порядок меньше. Можно привести пример Хорватии – для решения вопросов территориальной целостности ей понадобилось 7 лет. При этом не стоит забывать, что в независимой Украине выросло лишь только первое поколение. На порядке дня – формирование второго, а затем и третьего поколения. Они то и решат окончательную судьбу Украины.

Использованные источники и литература:

1. Бжезинский З. Характер игры меняется. Запад принимает твердую позицию по России. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.obozrevatel.com/politics/31597-bzhezinskij-harakter-igryi-menaetsya-zapad-sejchas-prinimaet-tverduyu-pozitsiju-po-rf.htm>
2. Гат А. Возвращение авторитарных великих держав. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.inosmi.ru/world/20070712/235498-print.html>
3. Ефременко Д.В. За флажки. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/print/number/Za-flazhki-16764>
4. Злобин Н. О моделях / Российская газета. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rg.ru/printable/2013/08/21/modeli.html>
5. Киссинджер Г. Как сконструировать Новый мировой порядок / Россия в глобальной политике. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/print/global-processes/Kak-skonstruirovat-Novyi-mirovoi-poryadok-16911>
6. Купер Р. Раздор между народами. Порядок и хаос в XXI веке / Р. Купер / Пер. с англ. яз. – М.: Московская школа политических исследований, 2010.
7. Лукьянов Ф. Консерватизм сближает / Россия в глобальной политике. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/print/redcol/Konservativizm-sblizhaet-17019>
8. Лукьянов Ф. Торжество Средневековья. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/print/redcol/Torzhestvo-Srednevekovya-17282>
9. Лукьянов Ф. Ялта местного разлива. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/print/redcol/Yalta-mestnogo-razliva-17294>
10. Мид У.-Р. Возвращение геополитики. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.inosmi.ru/foreignaffairs_org/20140501/219969078-print.html
11. Обама обещает властям Украины помощь в возвращении Крыма. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.conflict.rbc.ua/rus/obama-obeshchaet-vlastyam-ukrainy-pomoshch-v-vozvrashchenii-kryma-27102014182100>
12. Президент Литвы Даля Грибаускайте назвала Россию террористическим государством / Эхо Москвы. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.echo.msk.ru/news/1440770-rcho.html>
13. Семигин Ю.Г. Антология мировой экономической мысли. Булл Хэдли. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Sem/49.php
14. Тейлер Дж. Готов ли российский президент начать третью мировую войну? – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.inosmi.ru?russia/20140905/222815358-print.html>

УДК 327:323.285

Фесенко М.В.

ГЛОБАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК КОНСОЛІДАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У ПРОТИДІІ МІЖНАРОДНОМУ ТЕРОРИЗМУ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ

Розглядаються концептуальні підходи щодо протидії міжнародному тероризму. Доведено, що проблема тероризму виступає як частина єдиної системи глобальних проблем, оскільки відчутно впливає на світовий історичний процес, потребує термінового вирішення і вимагає консолідації зусиль всього світового співтовариства.

Ключові слова: консолідація, глобальне партнерство, тероризм, ядерна зброя, хімічна зброя, «G-8».

Фесенко Н.В. Глобальное партнерство как консолидация субъектов международных отношений в противодействии международному терроризму: концептуальные подходы.

Рассматриваются концептуальные подходы по противодействию международному терроризму. Доказано, что проблема терроризма выступает как часть единой системы глобальных проблем, поскольку существенно влияет на мировой исторический процесс, требует срочного решения и консолидации усилий всего мирового сообщества.

Ключевые слова: консолидация, глобальное партнерство, терроризм, ядерное оружие, химическое оружие, «G-8».

Fesenko M. Global partnership as consolidation of international relations subjects in combating terrorism: conceptual approaches.

Conceptual approaches concerning combating international terrorism are viewed. It is proved that the problem of terrorist acts as part of the unified system of global problems as tangible impact on the world historical process that requires urgent solution and requires consolidation of efforts of the world community.

Keywords: consolidation, global partnership, terrorism, nuclear weapons, chemical weapons, "G-8".

Одним із прикладів консолідації світової спільноти стало створення «Глобального Партнерства». Поштовхом для цього стали теракти 11 вересня 2001 р. в США. Загалом зазначимо, що Глобальне Партнерство (ГП) – це скорочена назва від «Глобальне Партнерство країн «Великої Сімки» проти розповсюдження зброї та матеріалів масового знищення». Іншими словами, Глобальне Партнерство – це ініціатива семи провідних країн світу, спрямована на запобігання того, щоб терористи або ті, хто їх приховує, змогли придбати або розробити ядерну, хімічну, радіологічну або біологічну зброю, ракети, а також відповідні матеріали, обладнання та технології. Глобальне Партнерство було створено в червні 2002 р., на саміті «Великої Вісімки» в м. Кананаскіс, (Канада), коли учасники саміту оголосили про своє рішення виділяти 20 млрд. дол. протягом 10 років для досягнення мети Партнерства. Лідери «Вісімки» погодилися з тим, що перш за все Глобальне Партнерство повинно вирішувати такі завдання: знищення хімічної зброї, утилізація списаних ядерних підводних човнів, а також матеріалів що розщеплюються.

Глобальне Партнерство є прикладом ефективного вирішення глобальних проблем і може збільшити кількість учасників. Говорячи про перспективи Глобального Партнерства необхідно сказати, що на саміті «G-8» у Довілі (Франція, травень 2011 р.) прийнято рішення про продовження мандата Глобального Партнерства після 2012 р., розширення його географії та сфери охоплення. Основними напрямками взаємодії визначені: ядерна, радіологічна та біологічна безпека, працевлаштування вчених, які задіяні у небезпечних галузях, сприяння у виконанні третіми державами резолюції РБ ООН № 1540. Також підтверджені зобов'язання партнерів після завершення пріоритетних проектів у Росії.

У період головування США у «Вісімці» у 2012 р. при Робочій групі з Глобального Партнерства (РГГП) були засновані чотири неформальні підгрупи з біологічної, хімічної безпеки, а також з питань розширення географії

Партнерства та створення мережі центрів «найкращих практик» за профілем нерозповсюдження зброї масового знищення (ЗМЗ). У ході першого засідання РГГП під головуванням Великобританії у 2013 р. прийнято рішення про початок роботи окремої підгрупи з ядерної та радіологічної безпеки [6].

Тема нерозповсюдження ядерної та зброї масового ураження безпосередньо пов'язана з проблемою тероризму. Нині сучасний тероризм використовує досягнення глобалізації та техногенної цивілізації. Як наслідок, терористичні акти стають все витонченішими, зростає вплив тероризму. Він відрізняється значним зростанням фінансових, матеріальних, інформаційних ресурсів, удосконаленням інфраструктури, мілітаризованістю і можливістю проникнення в органи влади. Антитерористична стратегія неефективна без зменшення ресурсів впливу екстремістів. Для успіху у протистоянні тероризму потрібні спільні зусилля всього світового співтовариства, консолідація його дій на глобальному, регіональному та національному рівнях.

Тероризм з локального явища перетворився на глобальний, що зробило пріоритетним переосмислення тих цінностей, які були покладені в основу цивілізації, а також багатьох проблем, що стосуються філософського вчення про людину, суспільного прогресу, методології його дослідження, майбутнього людства.

Проблема тероризму, будучи відносно самостійною, виступає як частина єдиної системи глобальних проблем, оскільки відчутно впливає на світовий історичний процес. Тому вона вимагає для свого дослідження і вирішення мульти-і міждисциплінарного синтезу природного, громадського, і науково-технічного знання і чітко налагодженого міжнародного співробітництва у розробці і здійсненні комплексних цільових програм. Інакше кажучи, тероризм належить до низки життєво важливих проблем, що мають загальносвітовий характер, від вирішення яких залежить подальше існування і розвиток людства.

Поширення тероризму загрожує людству серйозними проблемами і в через нарощування технічної потужності може призвести до загибелі людської цивілізації. Тому проблема тероризму потребує термінового і невідкладного вирішення і вимагає спільних зусиль всього світового співтовариства, філософської рефлексії, вироблення нової системи ціннісних орієнтацій, концептуальної перебудови бачення, пояснення і розуміння світу.

Зросли масштаби результативних терористичних актів, способи дій та регіони їх поширення. Це все об'єктивно ставить тероризм нині у низку найбільш серйозних загроз безпеки особистості, суспільства і держави. Сучасний тероризм кидає виклик не окремим політичним лідерам, а цілим країнам та їх коаліціям.

Як зазначає російський дослідник консолідації суспільства проти тероризму Д. Драгунський у своїй науковій праці «Фобос і Деймос. Тероризм як інструмент політичної консолідації», ставлення до тероризму залежить від міри консолідації суспільства навколо політичних цілей терористів, від вкоріненості у цьому суспільстві ліберальних і гуманістичних цінностей (людського життя), від рівня правосвідомості [4].

Нові тенденції світового розвитку багато в чому визначені сучасними процесами глобалізації. Глобальні процеси проникли в усі сфери політичного та соціально-економічного життя суспільства, охопили різні континенти і регіони світу. Держави і суспільства стають взаємозалежними. Нові глобальні засоби і системи зв'язку визначають потужність та інтенсивність потоків інформації в глобальному світі, але при цьому знижують значимість державних кордонів і традиційних засобів захисту країн від тероризму.

Отже, інтенсифікація процесу глобалізації соціально-політичного життя загострює проблему виникнення різних девіацій. Розвиток тероризму в контексті глобалізації розглядається в роботах А.А. Гусейнова [3], В. Шестакова [10], Ю.В. Латова [5], Дж. Адамса [1], Ю. Федорова [8], С. Хантінгтона [9], Б. Бела [2], А.С. Панаріна [7]. Аналіз робіт даних авторів показує, що сучасний тероризм зазнає якісних змін у зв'язку з процесом глобалізації, яка також відкриває можливості для організованої боротьби з тероризмом із залученням міжнародних політичних організацій, військових структур, засобів масової інформації.

Системний і порівняльний аналіз сучасного тероризму в умовах глобалізації реалізований у роботах Ю.І. Авдєєва, А.М. Байчорова, Г.К. Варданянц, А.А. Галкіна, І.П. Добаєва, В.І. Немчіної, В.М. Замкового, М.І. Ільчікова, В.Н. Іванова, Б. Каверіна, С.С. Картунова, Ю.В. Морозова, В.І. Лутовінова, К.В. Сівкова, Г.Г. Почепцова, Е.М. Прімакова, Е. Сатановського, А.А. Сергуніна.

Проблематика ліквідації та нерозповсюдження зброї масового знищення була і залишається об'єктом пильного вивчення в зарубіжній науковій літературі і публікаціях вчених пострадянського простору. Значний внесок у фундаментальне дослідження цієї теми внесли такі відомі вчені та фахівці, як А.Д. Богатуров, В.Г. Барановський, Н.І. Калініна, А.А. Кокошин, А.В. Картунов, В.А. Кременюк, В.І. Кривохижа, В.П. Лукін, В.А. Петрунін, С.М. Рогов, А.Г. Савельєв, Л.С. Семейко, А.В. Торкунов тощо.

Підходи до забезпечення міжнародної безпеки детально вивчені в контексті ядерної зброї. Аналітичні розробки провідних російських учених у цій галузі, таких як А.Г. Арбатов, П.С. Золотарьов, А.А. Кокошин, С.М. Рогов та інші, відносяться до найбільш актуальних.

Питання хімічного роззброєння є предметом активної внутрішньополітичної дискусії в російських наукових і громадських колах. Вони розглядаються в окремих монографіях і численних статтях, серед яких варто виділити роботи російських вчених А.Д. Горбовського, Н.І. Калініної, А.А. Пікаєва, а також низку досліджень, підготовлених Інститутом світової економіки і міжнародних відносин РАН.

Із зарубіжних публікацій, що стосуються проблеми ядерного роззброєння, тероризму, істотний інтерес представляють роботи американських і європейських дослідників. До них відносяться Т. Бернауер, Ж.-П. Зандерс, В. Крутч, Л. Лещук, Б. Робертс, К. Олсон, Е. Смітсон, Дж. Такер тощо.

Таким чином, проаналізувавши феномен консолідації суб'єктів міжнародних відносин у протидії міжнародному тероризму в наукових працях,

автор дійшов до наступних висновків. Консолідація учасників міжнародних відносин в сучасних умовах залишається головним соціально-політичним завданням розвитку світової спільноти. Вирішення цього не простого завдання одночасно залежить від теоретичного осмислення феномена і від об'єднання зусиль світової спільноти задля виходу з кризи, подальшого розвитку демократії при збереженні та повазі унікальних історичних цінностей і традицій світової цивілізації, для чого у світовій спільноті мають бути створені політичні умови і фактори консолідації, що одночасно обумовлюють і є наслідком політичної діяльності.

Як політичний феномен консолідація світового співтовариства представляє собою об'єднання зусиль суб'єктів світ-системи, яке засноване на ціннісній згоді в контексті розуміння назрілих загальнопланетарних проблем, пов'язаних з їх спільним вирішенням. В результаті, політичний процес консолідації світової спільноти повинен призвести до позитивних змін у політико-владних та громадських структурах, забезпечити розвиток міжнародної системи. Консолідація світового співтовариства може бути обумовлена як позитивними, так і негативними чинниками, особливостями та умовами функціонування і розвитку світової спільноти. У цілому, поки можна говорити про здійснення фрагментарної консолідації.

Політична система володіє широкими можливостями у створенні умов для позитивного суспільного розвитку. У сучасній міжнародній системі спільна робота держав, міжнародних організацій, ТНК, політичних і громадських об'єднань дозволить вести більш скоординовану політику в усіх сферах суспільного життя, створювати правові та суспільні механізми регулювання і, таким чином, формувати політику консолідації. Злагоджена робота основних політичних суб'єктів стає реальною умовою консолідації в процесі не часткової, вимушеної, а постійної взаємодії, на основі базових інтересів світового співтовариства.

Узагальнення деяких теоретичних та методологічних підходів до проблеми консолідації світової спільноти дозволило автору запропонувати власне розуміння цього політичного феномену та процесу, виявити політичні умови, чинники, перспективи консолідації. Політологічна інтегрована концепція дослідження дозволила адаптувати синтез загальних, середнього рівня, приватних теорій для вивчення сучасних політичних умов, факторів, складових консолідації суб'єктів світ-системи. В результаті доповнено науковий напрямок в політичній науці – консолідології, що дозволило автору поглибити теоретичне осмислення проблем забезпечення консенсусу, єдності та злагоди світової спільноти, дослідити специфіку і перспективи їх досягнення в сучасній світ-системі.

Використані джерела та література:

1. Adams J. The Real Financing of Terror / J.Adams. – New York : Simon and Schuster, 1986. – 284 p.
2. Bell B.J. Transnational Terror / Bowyer J. Bell. – Washington : Hoover Institution on War, Revolution and Peace, 1975. – P. 10-15.

3. Гусейнов А.А. Понятия насилия и ненасиления / А.А. Гусейнов // Вопросы философии. – 1994. – № 6. – С. 43–52.
4. Драгунский Д. Фобос и Деймос. Терроризм как инструмент политической консолидации / Д. Драгунский // Космополис. – 2004. – № 1. – С. 5-10.
5. Латов Ю.В. Экономический анализ терроризма / Ю.В. Латов // Общественные науки и современность. – 2007. – № 5. – С. 28-45.
6. О Глобальном партнерстве «Группы восьми» против распространения оружия массового уничтожения и связанных с ним материалов / МИД РФ. – 25.06.2013. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.mid.ru/bdomp/nsg8.nsf/4681a749b12257b3432569ea003614e4/cf2eb742e9d9563944257a16001fa772>
7. Панарин А.С. Искушение глобализмом / А.С. Панарин. – М.: Изд-во Эксмо, 2003. – 416 с.
8. Фёдоров Ю. Глобальная паутина террора / Ю. Фёдоров // Международная жизнь. – 2003. – № 3. – С. 50-59.
9. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М.: Аст, 2003. – 603 с.
10. Шестаков В. Террор Мировая война / В. Шестаков. – М.: ОЛМА-ПРЕСС образование, 2003. – 316 с.

УДК 327+355

Вовк В.М.

ПАРАДИГМА СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА ТА ВОЄННІ ДОКТРИНИ

У дослідженні йдеться про девальвацію поняття стратегічного партнерства за умов здійснення Москвою реал-політик, що втілюється у воєнній доктрині РФ.

Ключові слова: стратегічне партнерство, ідеологема примусу, геополітика, воєнна доктрина.

Вовк В.Н. Парадигма стратегического партнёрства и военные доктрины.

В исследовании идёт речь о девальвации понятия стратегического партнёрства в условиях проведения Москвой реал-политик, воплощённой в военной доктрине РФ.

Ключевые слова: стратегическое партнёрство, идеологема принуждения, геополитика, военная доктрина.

Vovk V. Paradigm of strategic partnership and the military doctrines.

In the article it deals with devaluation of the strategic partnership notion under the conditions of Moscow real-politic that is embodied in the military doctrine of RF.

Keywords: strategic partnership, ideology of coercion, geopolitics, military doctrine.

Чи є стратегічне партнерство новою формою співробітництва у міжнародних відносинах? Насамперед треба говорити про нову мову і новий словник, який увійшов у моду з кінця 90-х рр. ХХ ст. Можна навіть спостерігати, як мова міждержавного спілкування цього періоду зарясніла стратегічними партнерствами. Загалом існує дві форми стратегічного партнерства: інституалізовані і неінституалізовані. Наприклад, «Велика сімка» – це інституалізований варіант, а країни БРІК – неінституалізований.

У прагненні світової спільноти знайти нову форму міждержавного діалогу за лаштунками цього формату залишаються незмінними ворожість,

суперництво або «дружба». У цьому сенсі є найбільш прикметною історія стратегічного партнерства між Україною та Росією. Вона засвідчує неадекватність цієї дефініції реальним взаємовідносинам. Тут далася взнаки та обставина, що термін було запозичено з мови, що нею послуговувались великі економічні актори.

Стратегічне партнерство годі уявити без воєнної компоненти. Так вийшло, що цей формат став ідеологічним прикриттям балансу сил – найбільш поширеного терміну для розуміння міждержавного суперництва і конкуренції. Для того, щоб збагнути сутність, визначити головні чинники цього процесу, треба звернутись до воєнних доктрин, які доречі, інколи називаються стратегічними концепціями. Розглянемо еволюцію російської воєнної доктрини. Якщо у доктрині 2000 р. можна побачити лише опосередковану характеристику справжньої мети політики РФ, то у доктрині 2010 р. та її оновленому варіанті 2014 р. вже чітко видно відверте прагнення переглянути засади світового порядку.

У 1999 р., незважаючи на ратифікацію російською стороною Договору про дружбу і добросусідство з Україною, яким вона фактично визнала Україну незалежною державою, Росія не була готова вести політичний діалог з Україною як із рівноправним стратегічним партнером і фактично перетворила міжкультурний діалог на заручника геополітичної гри. Нав'язування російської мови як мови «міждержавного» спілкування, при цьому регулярні кампанії «стурбованості» мовною політикою України засвідчили намір Росії використовувати мовну проблему в якості силового аргументу у двосторонніх відносинах. Росія проводила політику опосередкованого тиску, що жодним чином не відповідає принципам стратегічного партнерства та всіляко намагалась обмежити роль України як гравця у розбудові європейської системи безпеки. Привертає до себе увагу віддзеркалення згаданої політики Росії у стратегічній концепції 2000 р. у четвертому пункті якої, зазначалось, що «для забезпечення національної безпеки РФ передбачається, за певних обставин, необхідність військової присутності Росії у деяких стратегічно важливих регіонах світу». Йшлося про закріплення геополітичної позиції РФ на військово-морській базі у Севастополі.

Для того, щоб зрозуміти напрями, методи та інструменти оборонної політики, зафіксовані у доктрині зразка 2010 р. слід зрозуміти сутність військових небезпек і загроз перед Росією, як їх бачать геополітичні стратеги Кремля. У документі, зокрема, констатується, що за послаблення ідеологічної конфронтації, зниження рівня економічного, політичного і воєнного впливу певних держав та союзів зростає вплив надпотуг та спостерігається їхнє прагнення до тотального домінування. У зв'язку з цим особлива увага звертається на небезпеки та загрози національним інтересам Росії, які походять й від нерегульованості багатьох регіональних конфліктів та тенденції до їх силового розв'язання за межами правового поля. Насамперед, маються на увазі регіони, які межують з Російською Федерацією. Вважається, що наявна система міжнародної безпеки та її міжнародно-правові механізми не забезпечують безпеки усіх держав. Є достатньо підстав стверджувати, що йдеться передусім

про Кавказький регіон у цілому, у тому числі про проблему Нагірного Карабаху. У конфлікті довкола цієї території, що де-юре належить Азербайджану, з усією очевидністю виявляється імперський геополітичний інтерес Росії. Річ у тім, що культурно-історична спорідненість Азербайджану і Туреччини зумовлює тісні, особливі взаємини країн між собою. Вона уможлиблює природний вплив Туреччини на колишню Радянську республіку. Цілком ймовірно, у майбутньому такий вплив, як вважають у Москві, може призвести до втягування Азербайджану в орбіту воєнних програм його південної сусідки й це означає стати партнером США як лідера Північноатлантичного Альянсу у ході реалізації стратегічних інтересів НАТО.

На сучасній євразійській мапі склалася така геополітична конфігурація, яка свідчить про те, що фактично у Росії немає надійних союзників. Казахстан останнім часом м'яко проводив так звану політику багатовекторності, зберігаючи, звичайно, зв'язки з Росією, але поволі переорієнтовує свою економічну політику на розширення співпраці з Китаєм. Аналогічний політичний дрейф спостерігається і в політиці Киргизстану. Своєю чергою Китай, економіка якого прогресивно зростає, активно розвиває співробітництво з цими колишніми республіками і водночас нарощує свій військовий потенціал – створює винищувачі п'ятого покоління, придбав та переобладнав на сучасному рівні авіаносець «Варяг». Таку активність з боку сусідів Росія розглядає як створення потенційної небезпеки для себе. Далі, союзництво Туркменістану тримається лише на спільному взаємовигідному проекті з транспортування газу. Що стосується Узбекистану і Таджикистану, то співробітництво з Росією насамперед залишається у межах необхідності контролю над розвитком подій, пов'язаних з політичним ісламом.

Грузія та Україна, найбільш важливі країни з погляду Заходу, тримаються прозахідної орієнтації. Кордони найпотужнішого Північноатлантичного військового блоку впритул наближаються до російських кордонів. Російська війна проти України лише зробила цей процес незворотнім в осяжній перспективі. Ми це спостерігаємо у вигляді передислокації американських військ до країн Балтії і Польщі.

Стисло окреслені геополітичні умови з прикордонними країнами колишнього Союзу дають уявлення про контекст воєнної доктрини РФ розрахованої до 2020 р., а також шляхів її реалізації. Свого часу ця доктрина викликала широкий резонанс з іншого боку Атлантики не самим фактом свого виникнення, а своєю ідеологією, оскільки у доктрині проголошується стратегічне планування захисту національних інтересів, що є цілком закономірним, проте в реальності ця доктрина мала агресивний наступальний характер. Це виразно засвідчили дії Росії – анексія Криму і війна на Донбасі. Найвище керівництво РФ публічно запевняє, що не вважає Північно-Атлантичний Альянс своїм ворогом, а просто виступає проти наближення нових членів до своїх кордонів. Поряд з цим, генерал-полковник А. Ноговицький, який очолював саме той відділ Міністерства оборони РФ, де напрацьовували цю доктрину, розповів в інтерв'ю представникам преси про існування секретної другої частини доктрини, у якій «будуть конкретно описані

плани застосування збройної сили, включаючи ядерну зброю як інструмент стратегічного стримування» [1]. Пункт, що викликав найбільший резонанс у західному світі, розглядається у другій основній частині Доктрини під номером вісім (а) і (г), що має назву «Основні зовнішні воєнні небезпеки».

Генсек НАТО Андерс Фог Расмуссен, висловлюючи реакцію Заходу, негативно сприйняв російську програму: «Хочу сказати, що ця нова доктрина не відображає реалій сучасного світу... НАТО – не ворог Росії. Це твердження віддзеркалює поширену на Заході хибну думку про те, що правителі Росії досі живуть реаліями «холодної війни»... Вона (доктрина) не відображає реалії і явно суперечить всім нашим спробам покращити стосунки між НАТО і Росією» [2]. Думка Генсека НАТО виразно підтверджується у нинішній політиці Росії, яка прагне повернути собі геополітичний статус часів холодної війни. А це означає поділ світу на сфери впливу, відновлення гегемонії у Східній Європі.

В унісон з Генсеком НАТО звучать інші коментарі. Так, П. Фельгенгауер [3] пише, що політична російська еліта давно вийшла за рамки обмежень, що існували під час холодної війни і прагне набагато більшої влади на необмежених територіях, прагне лідерства і панування. Росія навіть згодна піти на дружбу і співпрацю з Альянсом, проте на досить оригінальних умовах, які нагадують вимоги Радянського Союзу 1945 р. у Ялті. Але Росія сьогодні прагне владарювати як надпота на територіях Східної Європи, а розширення НАТО у країнах, що перебували під патронатом СРСР та входили у Варшавський договір, розглядає як очевидну загрозу власній безпеці.

Для західної спільноти вкрай актуальними є російський підхід до врегулювання багатьох регіональних конфліктів та осередків міжнаціональної (міжконфесійної) напруги, які виникають на прилеглих до РФ та її союзників територіях, а також розповсюдження міжнародного тероризму. Є всі підстави вважати, що тут беруться до уваги конфлікти між Вірменією та Азербайджаном стосовно Нагірного Карабаху і Грузією та Південною Осетією.

На кавказькому напрямку давно спостерігається лінія протистояння Росії і Заходу, оскільки здійснення тут повновладного контролю повністю відповідає інтересам Росії у Середземноморському басейні. А саме, якщо Росія контролює цей басейн, то таким чином вона у випадку необхідності може гарантувати свою присутність та забезпечити свої інтереси у Сирії, навіть може впливати на перебіг подій у цій країні. Крім того, розвиток дружніх, союзницьких стосунків з Вірменією дає можливість Росії певним чином стримувати Азербайджан на шляху зближення з Туреччиною, що, на думку кремлівських стратегів, слугує запобіжником у протистоянні з НАТО. У цьому протистоянні вагома роль відводиться ядерній зброї.

Найбільш виразним є положення, яке передбачає можливість застосування ядерної зброї, та ідеологічне обґрунтування російської агресії в будь-якій частині світу. Якщо в доктрині 2010 р. можливість такого застосування була присутня латентно, то сьогодні не лише в оновленій доктрині, а й у офіційній риториці Росії присутній відвертий ядерний шантаж.

У затверженому В. Путіним тексті доктрини зазначається, що «в нинішній час військовий конфлікт передбачає комплексне застосування

військової сили, політичних економічних, інформаційних та інших заходів невійськового характеру, що реалізуються широким використанням протестного потенціалу населення і сил спеціальних операцій».

Росія залишає за собою право застосовувати ядерну зброю, говорить в доктрині, у разі застосування проти неї та її союзників звичайної зброї. Якщо об'єднати цей пункт з іншими положеннями доктрини, а саме «Росія вважає правомірним застосування збройних сил для забезпечення захисту своїх громадян, в тому числі тих, що знаходяться за межами Російської Федерації», то часткову реалізацію воєнної доктрини Російської Федерації ми бачимо у ході війни останньої проти України. Фактично, ми є свідками того, як Росія намагається істотно змінити баланс сил, який склався внаслідок закінчення холодної війни. Водночас вона всіляко намагається утримати вплив на ще значною мірою залежні від неї країни, такі як Білорусія, Казахстан, Узбекистан, Киргизія, у тому числі і через угоди стратегічного партнерства, які відіграють лише роль «примусу до союзництва».

Отже, все це дає підстави стверджувати, що поняття стратегічного партнерства з огляду на реал-політік Росії втратило свій сенс і перетворилось на ідеологему примусу.

Використані джерела та література:

1. Новая Военная доктрина РФ допускает нанесение превентивного ядерного удара / Newsru. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsru.com/russia/14oct2009/doktrina.html>
2. Brunnstrom D. Russian doctrine does not reflect real world / Reuters, U.S. Edition. – 2010. – Feb. 6.
3. Fengelgauer P. Military Doctrine Consolidate Xenophobia of the Russian Elites. The Jamestown Foudation. Eurasiadaily Monitor. Volume: 7:28

УДК 930.2

Мітрофанова О.О.

ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА В КОНТЕКСТІ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Стратегічне партнерство є широко застосованою дефініцією у політичній науці. Проаналізовано історичний метод у дослідженні стратегічного партнерства на прикладі взаємин провідних акторів. Зроблено спробу застосувати історичний метод як засіб перевірки ефективності методу легітимації стратегічного партнерства. Доведено, що історичний метод є індикатором сутності стратегічного партнерства, тобто виявляє наскільки спільність стратегічних цілей та взаємopідтримка партнерів є довготривалими чи лише ситуативними, коли йдеться лише про короткотермінову співпрацю.

Ключові слова: асиметричність, історичний метод, стратегічне партнерство, США, Україна.

Митрофанова О.А. Исследование феномена стратегического партнерства в контексте всемирной истории.

Стратегическое партнерство является широко распространенной дефиницией в политической науке. Проанализирован исторический метод в изучении стратегического партнерства на примере взаимоотношений ведущих акторов. Сделана попытка применить исторический метод как средство проверки эффективности метода легитимации стратегического партнерства. Доказано, что исторический метод является индикатором сущности стратегического партнерства, то есть, он выявляет насколько общность стратегических целей и взаимопомощь партнеров являются долговременными или ситуативными, когда речь идет лишь о краткосрочном сотрудничестве.

Ключевые слова: *асиметричность, исторический метод, стратегическое партнерство, США, Украина.*

Mitrofanova O. A study of the phenomenon of strategic partnership in the context of world history.

Strategic partnership is a widely used definition in political science. The article analyses the historical method in strategic partnership research using as an example the relation between leading actors. The research deals with applying the historical method as a means to investigate the effectiveness of the strategic partnership legitimation method. It is proved that the historical method is an indicator of the strategic partnership nature that reveals that common strategic objectives and mutual aid are long-lasting or only situational when one provides only a short-term cooperation.

Keywords: *asymmetry, historical method, strategic partnership, Ukraine, USA.*

У ХХ–ХХІ ст. багато наукових досліджень провадиться із застосуванням методів декількох наук. Не становлять виключення і гуманітарні дисципліни, зокрема, історики і політологи можуть об'єднати свої зусилля у вивченні певної тематики.

Дослідження стратегічного партнерства відбувається переважно в межах політології міжнародних відносин, тоді як історія вивчає діяльність союзів. Проте застосування методів історичної науки в аналізі стратегічного партнерства може показати наскільки цей феномен є довготривалим чи йдеться лише про тимчасове ситуативне партнерство.

В офіційних документах спостерігаємо певну схильність до оголошення стратегічного партнерства окремими державами, тоді як при детальному вивченні з'ясовується, що це співробітництво не відповідає критеріям стратегічного партнерства.

Переважна більшість публікацій присвячена аналізу стратегічного партнерства окремих держав. Зокрема, значну увагу присвячено дослідженню польсько-українського стратегічного партнерства. Але можна виділити дослідження українських та канадських науковців «Асиметрія міжнародних відносин» під редакцією Г. Перепелиці, частина якого присвячена теоретичним аспектам дослідження стратегічного партнерства.

Метою статті є дослідження феномену стратегічного партнерства в контексті всесвітньої історії, зокрема на прикладі взаємин певних держав, таких як США та Канада, США та Велика Британія.

Історія свідчить, що виникнення стратегічного партнерства можливе за різних умов становлення взаємодії двох держав. Сучасні відносини США та Великої Британії є досить наближеними до моделі стратегічного партнерства.

Відомо, що початок двосторонніх відносин цих країн почався з конфронтації – війни за незалежність північноамериканських колоній Великої Британії, перемога у якій ствердила США у якості самостійної держави. В історії взаємодії двох країн можна досліджувати різноманітні події, проте у другій половині ХХ ст. відносини між ними набувають рис стратегічного партнерства. Країни об'єднують свої зусилля у розвідувальній сфері, прикладом чого є укладання між цими державами у 1947 р. таємної угоди UKUSA Agreement, яка започаткувала історію «Ешелону» – об'єднала потужні ресурси двох країн для глобального електронного спостереження або шпигунства. У систему входять з боку США – Агентство національної безпеки, з боку Великої Британії – Центр урядового зв'язку Великої Британії. Пізніше до системи приєдналися Канада, Австралія і Нова Зеландія. Прикметно, що «Ешелон» утворено з підрозділів технічної розвідки США та Великої Британії, заснованих у період Другої світової війни.

На сучасному етапі американо-британське партнерство є важливим також з огляду на присутність американців на європейському континенті. Вітчизняний фахівець з британської політики Н. Яковенко вважає, що протягом найближчого десятиліття можна очікувати активне просування Великої Британії як найближчого союзника і особливого атлантичного партнера США на позиції європейського лідера. Відносини з Великою Британією як найважливіша складова трансатлантичного співробітництва виступатимуть підґрунтям американського домінування [6, с. 65].

Дослідниця С. Пик наголошує, що випробувані історією англо-американські «особливі відносини» продовжують ефективно функціонувати. Саме завдяки властивостям, набутим у процесі еволюції, вони стоять вище від будь-яких інших форм міждержавної співпраці. Це унікальний тип відносин між країнами, який не має аналогів у світі [4].

Науковець О. Олійник звертає увагу на те, що феномен двосторонніх відносин США і Великої Британії полягає у тому, що вони не були задекларовані в документах, ніде не записані відповідні права і зобов'язання кожної з держав у проведенні зовнішньополітичного курсу. Ці відносини виникли внаслідок життєво необхідних потреб США та Великої Британії і не конкретизовані й не обмежені певними рамками, але виявилися набагато міцнішими та продуктивнішими, ніж тогочасне партнерство чи співробітництво країн, що здійснювалося через укладання і підписання різних договорів та угод [2, с. 50].

Таким чином, в контексті перебігу всесвітньої історії стратегічне партнерство США з Великою Британією доводить свою сталість та довготривалість, незважаючи на асиметричність цих відносин та історичний факт війни за незалежність північноамериканських колоній Великої Британії, перемога у якій привела до ствердження США у якості суб'єкта міжнародних відносин.

Показовим є приклад співробітництва США та Канади. Ці дві країни мають схоже минуле – перетворення з колонії на незалежну державу, культурну, мовну та цивілізаційну спорідненість, які полегшують діалог двох

держав. Хоча партнерству США та Канади притаманна асиметричність через значну перевагу потуги глобального гравця Вашингтону над потугою середнього рангу Оттавою, проте їхні відносини не ускладнені війнами чи значними конфліктами. Отже, історія визначає, що відсутність конфліктності між державами є позитивною для стратегічного партнерства. Дві країни здатні цілком мирно співіснувати, незважаючи на суттєву різницю потенціалу і плідно співпрацювати в міжнародних організаціях, зокрема в НАТО. Втім, у Канади можуть виникати побоювання певного поглинання її США у майбутньому з огляду на те, що спільна культурно-мовна спадщина може сприяти певному об'єднанню.

Зокрема, науковець Д. Лейтон-Браун зазначає, що американо-канадські взаємини були однією з визначальних умов, які привели до створення Канадської Конфедерації; відтоді канадці у своїй політиці хитаються між зближенням із США і прагненням більшої окремішності й незалежності [1, с. 278].

Між тим, стратегічне партнерство США і Канади проходить через певні випробування. Зокрема, історик І. Судак зазначає, що на початку XXI ст. відносини між США і Канадою помітно погіршилися через розбіжності щодо питань безпеки. Він пояснює це тим, що США вже не перший рік наполягають на збільшенні воєнних витрат Канади, але Канада продовжує тримати їх на низькому рівні, крім того, на відміну від США, канадська сторона вважала, що основне у світі зростаючої загрози глобального тероризму – це невоєнні аспекти безпеки [5].

З іншого боку, вже протягом суттєвого періоду часу США, будучи глобальним актором міжнародних відносин, з повагою ставляться до суверенітету сусідньої Канади, не прагнучи загарбати територію останньої. А Канада у разі небезпеки може сподіватися на захист партнера по НАТО, сама наявність якого поряд відлякує потенційних супротивників Канади.

Звернімо увагу на те, що Н. Осташ наголошує, що вдале використання Канадою ситуації комплексної взаємозалежності, а також інших переваг та стратегій сприяє мінімізації асиметрії у відносинах між країнами та наближенню результатів переговорів та вирішення двосторонніх питань до інтересів Канади. Більш того, відмічається, що деякі дії держав не можливо пояснити з точки зору політичного реалізму чи теорії взаємозалежності, проте їх можна зрозуміти, беручи до уваги успішну історію партнерських відносин між цими найбільшими північноамериканськими державами [3]. Тобто, історичний метод стає в нагоді при дослідженні стратегічного партнерства і аналітики підкреслюють цю взаємозалежність історії та політології.

Таким чином, застосування історичного методу для дослідження питань стратегічного партнерства збагачує наукову розвідку. Історія становить певний індикатор довготривалості стратегічного партнерства чи навпаки показує його короткотерміновість чи ситуативний характер. Історичний метод може спростовувати легітимацію стратегічного партнерства та доводити, що оголошення його на державному рівні та закріплення в офіційних документах ще не є обов'язковим свідченням існування останнього. Стратегічне

партнерство може так і залишитися тільки зафіксованим на папері без втілення в життя, прикладом чому є події в Україні – коли остання оголосила значну кількість країн стратегічними партнерами, але залишилася практично наодинці під час анексії Криму та бойових дій на Донбасі, спровокованих, так званим, стратегічним партнером Росією.

Використані джерела та література:

1. Асиметрія міжнародних відносин / Під ред. Г.М. Перепелиці, О.М. Субтельного. – К.: Видавничий дім «Стилос», 2005. – 555 с.
2. Олійник О. Еволюція сутності американо-англійських «особливих відносин» / О. Олійник. Збірник наукових праць «Політологічні студії». – 2010. – Випуск 1. – С. 42–51.
3. Осташ Н. Досвід асиметричного співіснування Канади та США і можливості його проєкції на українсько-російські відносини. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vuzlib.com/content/view/2616/74/>
4. Пик С. Особливі відносини США і Великобританії: сутність, еволюція, сучасний стан – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dissert.com.ua/content/252138.html>
5. Судак І. Розвиток канадо-американської інтеграції в ХХІ ст. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kyumu.edu.ua/vmv/v/p02/17%20sudak.pdf>
6. Яковенко Н. Внесок Великої Британії в діяльність НАТО / Н. Яковенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2007. – Вип. 35-36. – С. 61–65.

УДК 327(73)

Лакішиук Д.М.

ПРІОРИТЕТИ ДОКТРИНИ «СВІТОВОГО ЛІДЕРСТВА» Б. ОБАМИ

У статті аналізуються нові орієнтири у формуванні практичної стратегії адміністрації Б. Обами. Суть її полягає у підтриманні глобального лідерства США, за більшого сприяння старих і нових союзників, а також міжнародних інститутів, роботу яких контролюють американські делегати.

Ключові слова: зовнішня політика США, адміністрація Б. Обами, геополітика, безпека, Стратегія національної безпеки.

Лакішиук Д.М. Приоритеты доктрины «мирового лидерства» Б. Обамы.

В статье анализируются новые ориентиры в формировании практической стратегии администрации Б. Обамы. Суть её заключается в поддержании глобального лидерства США, с большим содействием старых и новых союзников, а также международных институтов, работу которых контролируют американские делегаты.

Ключевые слова: внешняя политика США, администрация Б. Обамы, геополитика, безопасность, Стратегия национальной безопасности.

Lakishyk D. Barak Obama's priorities of "world leadership" doctrine.

The article analyzes new directions in the formation of a practical strategy of the B. Obama's administration. This is based on maintaining global U.S. leadership with greater reliance on old and new allies, as well as those international institutions which supervising the work of the American delegates.

Keywords: U.S. foreign policy, Obama's administration, geopolitics, security, National Security Strategy.

Американська спільнота і світ загалом позитивно сприйняли обрання Б. Обама президентом США з огляду на те, що він уособлював завершення політики односторонніх дій попередньої адміністрації Дж. Буша-молодшого. У програмній промові «Нова стратегія для нового світу» Б. Обама запропонував власне бачення шляхів розв'язання найскладніших проблем американської зовнішньої політики. Серед пріоритетів президента увагу було акцентовано на модернізації міжнародних альянсів за участю США відповідно до вимог XXI ст., на ефективному використанні засобів багатосторонньої дипломатії, формуванні дієвої системи енергетичної безпеки, участі у виробленні юридично зобов'язуючого міжнародного договору, що передбачатиме значне зменшення викидів парникових газів в атмосферу тощо.

Прихід до влади демократичної адміністрації під гаслами «Зміни, у які ми віримо» та «Голосуйте за зміни», супроводжувався активними дискусіями в академічному середовищі про необхідність коригування зовнішньополітичного курсу США. У практичному плані, як зазначається в експертних оцінках, перший рік президентства Б. Обама засвідчив певні зрушення у низці пріоритетних напрямків зовнішньої і безпекової політики: це стосувалося плану «відповідального закінчення війни в Іраку» (лютий 2009 р.), «перезавантаження» відносин США з Росією (березень 2009 р.), ініціативи всезагального повного ядерного роззброєння (квітень 2009 р.), заклику до мусульман щодо припинення міжнаціональної і міжрелігійної конфронтації (доповідь в університеті Каїра в червні 2009 р.), відмови від розміщення елементів ПРО в Чехії та Польщі (вересень 2009 р.) [8].

Таким чином, до сучасних доктрин американської зовнішньої політики можна віднести й якісно нову «доктрину Обама», поняття про яку увів до політичної лексики провідний оглядач «The American Prospect» і «The Washington Independent» С. Акерман ще 24 березня 2008 р. На його погляд, 44-й президент США під час передвиборчих дебатів з Х. Клінтон у Каліфорнії, що відбулися 31 січня 2008 р., представив свій доктринальний підхід, який базувався на засадах безпрецедентної за масштабами критики зовнішньої політики адміністрації Дж. Буша-молодшого. Подібної гостроти в оцінках міжнародного курсу свого попередника кандидатом у президенти, вказує С. Акерман, не знала американська політична історія повоєнної епохи. Адже фактично йдеться про зіткнення двох форм і проявів американського інтернаціоналізму чи інтервенціонізму у XXI ст. Перший з них був відтворений і реалізований адміністрацією Дж. Буша-молодшого і передбачав ключову роль силового фактора. Його стратегічним наслідком стало поширення антиамериканських настроїв у світі, зокрема й на теренах держав, які є традиційними союзниками США.

Другий вимір інтернаціоналізму, що був запропонований адміністрацією Б. Обама, передбачав перевагу США силою прикладу, застосуванням механізмів багатосторонності та активної дипломатії навіть тоді, коли йдеться про так звані «неспроможні держави» або тих учасників міжнародної спільноти, які демонструють намір порушити принципи нерозповсюдження зброї масового ураження.

Слід підкреслити, що військові стратеги США відкрито заявляють: наступні 25 років буде існувати загроза і ймовірність участі США в традиційних і нетрадиційних війнах на віддалених територіях, а також не відкидається можливість виникнення обставин, за яких збройні сили Америки будуть задіяні в постійний конфлікт упродовж першої чверті XXI ст. Виходячи з цього, США навряд чи відмовляться від свого найбільш дієвого нині військово-силового інструмента забезпечення глобальних інтересів. Військові аналітики США вбачають розвиток збройних сил з огляду на те, що в найближчі роки Сполучені Штати не зможуть виробити «великої стратегії», подібної до стратегії стримування чи гегемонії, оскільки найбільш обговорюваною стратегією є «A Concept-Balance Strategy», адаптивна стратегія швидкого переходу від «стратегії взаємодії сил» до стратегії «балансу сил» [12].

Відтак, вирішальним аспектом безпекової політики США Б. Обама пообіцяв залишити боротьбу з міжнародним тероризмом. Перед зверненням до нації нинішній американський президент затвердив відповідні дії боротьби з терористичними угрупованнями у північно-західному Пакистані та Ємені, що дає підстави вважати: у новій воєнній доктрині США боротьба з тероризмом збереже свою пріоритетність, але загальний підхід до вирішення проблеми зазнає змін. Йдеться, як підкреслюють дослідники, про відмову від проведення наземних операцій, натомість планується більше вдаватися до послуг спеціальних служб і розвідувальних відомств для ліквідації терористів, проводити більш кваліфіковані спеціальні операції із використанням військ спеціального призначення, більше уваги приділяти підготовці місцевих загонів боротьби з терористами [10].

Реалізація концепції зовнішньої політики США знайшла втілення у «Стратегіях національної безпеки», які були оприлюднені Б. Обамою у травні 2010 р. і лютому 2015 р., у яких визначено принципи обстоювання геополітичних інтересів Америки в сучасному світі. «Стратегія національної безпеки» стала основним доктринальним документом, в якому для внутрішнього політикуму, громадськості та зовнішнього світу було викладено цілі, завдання і методи її реалізації щодо національної та міжнародної безпеки. «Стратегія національної безпеки» дає можливість побачити ступінь наступності та новизни у підході відповідної адміністрації до питань безпеки США.

Запропонована Б. Обамою «Стратегія національної безпеки» містить низку важливих новацій тактичного і стратегічного характеру: зокрема, уперше пропонується поєднати основні інструменти американського впливу – дипломатію, економічні інструменти, військову потугу, розвідку; сили забезпечення внутрішньої безпеки для досягнення геополітичних інтересів. У документі виділяються чотири аспекти: безпека; економічне процвітання; просування «універсальних цінностей»; зміцнення світопорядку під американським керівництвом. «Стратегія національної безпеки» розглядає науково-технологічні досягнення як інструмент забезпечення пріоритетів безпеки США, зокрема, захист американських військ від асиметричних атак; забезпечення виконання угод про контроль над озброєннями та нерозповсюдженням ядерних озброєнь; відвернення терористичних нападів на

території США; захист інформаційної інфраструктури, засобів зв'язку й транспорту [5; 6].

Таким чином, у стратегії не знято повністю тезу про право президентської адміністрації на односторонні військово-силові дії за вибором США: «коли використані всі інші методи, застосування сили іноді стає необхідним. До ведення війни ми ретельно зважимо вартість і ризики дії і бездіяльності ... Ми будемо прагнути до широкої міжнародної підтримки, зокрема, таких інститутів, як НАТО і Рада Безпеки ООН. США зберігають право на односторонні дії, якщо необхідно захистити нашу країну і наші інтереси, але ми будемо прагнути дотримуватися норм, що регулюють застосування сили» [5]. У стратегії доволі багато йдеться про убезпечення кіберпростору і при цьому зазначається, що інформаційні технології забезпечують військову перевагу США, але роблять американську цивільну економіку надзвичайно вразливою. У зв'язку з цим пропонується ліквідувати «цифрову безграмотність» і активізувати державно-приватне партнерство [5]. У «Стратегії національної безпеки» усіляко наголошується, що США мають намір зберігати «військову перевагу у звичайних озброєннях» (перевага у ядерних озброєннях не згадується) і будуть залишатися єдиною державою, здатною застосовувати військову силу у всьому світі. Треба зазначити, що Пентагон реалізовує понад половину всіх світових військових витрат і зберігає глобальну мережу військових баз, що, без сумніву, можна вважати однією з причин «перенапруження американських сил» [1].

Коментуючи «Стратегію національної безпеки» адміністрації Б. Обами, Х. Солана, колишній Верховний представник Європейського Союзу із зовнішньої політики та безпеки, а також колишній Генеральний секретар НАТО, а відтепер президент Центру глобальної економіки та геополітики міжнародної бізнес-школи ESADE, зазначає, що суть «національної» стратегії Б. Обами виходить за межі домінуючої, однобічної парадигми попередньої стратегії Дж. Буша-молодшого і включає зобов'язання про дотримання норм міжнародного права. Підхід Б. Обами до безпеки, підкреслює Х. Солана, є ширшим завдяки запропонованій «потрійній формулі», до якої входять наступні складові – захист, дипломатія та розвиток, що є невід'ємними частинами єдиного концепту безпеки.

На думку Х. Солани, військовий вимір втручання у справи іноземних держав, таким чином, втрачає свою пріоритетну роль, поступаючись місцем політиці запобігання конфліктам, а також миротворчим і стабілізаційним місіям. Зокрема, війна в Афганістані і складна ситуація в Іраку, зазначає Х. Солана, підкреслили важливість всеосяжного підходу до міжнародної безпеки: військові дії не можуть вважатися єдиною складовою переваги [4]. Як стверджує політичний аналітик Ю. Дулейран, Б. Обама підтримує ідею служіння історичній місії США – гарантування глобальної безпеки, але на відміну від своїх попередників, «Стратегія національної безпеки» Б. Обами визнає цінність партнерства, надає більшого значення громадянському виміру на протипагу військовому і підкреслює значення діалогу та необхідності зміцнення міжнародних інституцій. Відтак, «Стратегія національної безпеки» Б. Обами, з погляду Ю. Дулейрана, свідчить про політичне прагнення США

підтримати міжнародний порядок, здатний вирішити проблеми міжнародної безпеки [1].

З приходом адміністрації Б. Обама пов'язувалися також сподівання на прийняття договору про всеохоплюючу заборону ядерних випробувань, який дотепер очікує схвалення американським Сенатом, оскільки у 1999 р. Сенат США, контрольований республіканцями, відхилив документ. Однак, прихильники договору про заборону випробувань вважають, що ратифікація договору могла б прокласти шлях до подібних кроків з боку Північної Кореї, КНР і п'яти інших країн, які блокують впровадження договору [2].

З огляду на важливість ядерної проблематики для зовнішньої і безпекової політики Б. Обама у квітні 2009 р. у Празі виголосив нові пріоритети США в цій галузі і запевнив громадськість у прагненні побудувати світ без ядерної зброї. Практична реалізація нової політики призвела до суттєвого коригування програми Євро-ПРО та зближення з Росією. Як наслідок, були створені передумови для розблокування стагнації в галузі ядерного роззброєння. Напередодні проведення Оглядової конференції США та РФ був зроблений такий важливий крок як підписання 8 квітня 2010 р. у Празі нового Договору СНО-3 замість СНО-1, термін дії якого закінчився 5 грудня 2009 р. Впевнено можна стверджувати, що за інших умов узгодження положень цього документа тривало б ще впродовж значного періоду часу.

На думку російських експертів, «уся ця поспішність з новим Договором СНО була пов'язана з бажанням РФ і США зміцнити режим ядерного нерозповсюдження напередодні Оглядової конференції» [2]. 7 квітня 2010 р. США прийняли нову ядерну доктрину (Nuclear Posture Review Report) [13], згідно з якою США зобов'язувались не використовувати ядерну зброю і не погрожувати її застосуванням державам, які не володіють ядерною зброєю і які виконують всі вимоги ДНЯЗ. 4 травня 2010 р. США вперше з 1961 р. оприлюднили дані щодо власного ядерного арсеналу, а 26 травня аналогічні дані оприлюднила Велика Британія. 27 травня США презентували «Стратегію національної безпеки США», у якій, зокрема, зроблено акцент на пріоритетності ядерного нерозповсюдження та роззброєння. США також задекларували намагання якомога скоріше вирішити принципове питання ратифікації Договору про заборону ядерних випробувань [2; 5; 13].

Зазначимо, що новий порядок денний в ядерній сфері вимагає узгоджених зусиль на декількох рівнях: по-перше, на рівні декларативної політики Сполучених Штатів; по-друге, на рівні американо-російської взаємодії; по-третє, на рівні спільних зусиль із союзниками, а також іншими неядерними державами, для яких американський потенціал обмеження слугує засобом забезпечення власної безпеки; по-четверте, на рівні забезпечення надійного зберігання ядерної зброї та матеріалів на глобальній основі, і на рівні зниження ролі ядерної зброї в доктринах та оперативному плануванні ядерних держав. Відповідаючи на очікування світової і національної спільноти, адміністрація президента США Б. Обама представила оновлену ядерну доктрину країни, що обмежує потенціал застосування ядерної зброї [13] і вперше передбачає відмову від нанесення ядерного удару по неядерним державам, які відповідально

виконують умови ДНЯЗ, навіть у відповідь на використання проти США хімічної або біологічної зброї. «Сполучені Штати готові розглянути можливість застосування ядерної зброї у виняткових обставинах для захисту життєвих інтересів країни, її союзників і партнерів», – йдеться в Nuclear Posture Review [13]. У документі робиться наголос на зміцненні режиму нерозповсюдження, проголошується намір «повернути програму нерозповсюдження ядерної зброї», і при цьому головна увага приділяється ядерним програмам Ірану та Північної Кореї, яким пропонується зробити вибір: або діяти за встановленими міжнародними правилами, або зіткнутися з непередбачуваними для країн наслідками [5; 13].

Адміністрація Б. Обама вже тоді дала зрозуміти, що глобальний порядок денний в ядерній сфері був одним із пріоритетів при обговоренні на Конференції з перегляду Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, що відбулась навесні 2010 р. Наголосимо, що перша половина 2010 р. була надзвичайно насиченою визначальними подіями у галузі ядерного роззброєння і нерозповсюдження зброї масового ураження. До них належать: закінчення терміну дії Договору СНО-1 та укладання нового Договору СНО-3; глобальний саміт з ядерної безпеки; восьма Оглядова конференція з виконання ДНЯЗ. Ці заходи стали довгоочікуваним проривом на шляху до без'ядерного світу, особливо на тлі багаторічного регресу у цій сфері [2].

Необхідно зазначити, що позиція Б. Обама щодо ядерного чинника міжнародної безпеки була задекларована у травні 2010 р., коли у Вашингтоні відбулася восьма Оглядова конференція з виконання ДНЯЗ. Кожна з таких конференцій, що проходить раз на п'ять років, є найважливішою подією у галузі ядерного нерозповсюдження і ядерного роззброєння, оскільки на ній розглядається стан виконання найчисельнішої за участю країн угоди ООН, яка має фундаментальний статус в ядерній галузі.

Попередня Оглядова конференція 2005 р. закінчилась конфліктом, в першу чергу, через особливе ставлення до проблеми ядерного роззброєння адміністрації Дж. Буша-молодшого. Політика США того періоду була спрямована на отримання Америкою військової переваги за рахунок власного технологічного відриву від інших країн світу. Заради цієї мети Сполучені Штати денонсували Договір ПРО, утримувались від укладання будь-яких угод щодо скорочення СНО, наголосили про плани розміщення елементів власної стратегічної ПРО в Європі, що суттєво погіршило американо-російські відносини, тому укладання нових угод із ядерного роззброєння стало практично неможливим. За таких умов результативність Конференції була принциповим питанням для США, а її провал завдав би шкоди репутації як політиці демократичної адміністрації, так і власне президента Б. Обама [2].

Підсумки роботи Оглядової конференції продемонстрували, що провідні країни світу спроможні знайти консенсус у складних питаннях, змінити власну позицію у вирішальний момент і «традиційне» ставлення до окремих суперечливих проблем. Головним позитивом Конференції є факт прийняття заключного документа за участю 172 країн світу, коли рішення приймаються консенсусом. Цей документ детально розглядає стан справ щодо виконання

кожної статті ДНЯЗ і містить чіткі вимоги та рекомендації до країн-учасниць на найближчу і середньострокову безпекову перспективу. У цьому контексті «Стратегія національної безпеки», запропонована Б. Обамою, підкреслює прихильність президента принципам нерозповсюдження ядерної зброї і боротьби з поширенням ядерних технологій для військових цілей. У порівнянні з попередніми Стратегіями (2002 та 2006 рр.) у документі можна відмітити однозначну тенденцію до посилення можливостей внутрішньої безпеки та пошуку надійних союзників за кордоном.

Водночас у «Стратегії» наголошується на тих аспектах безпеки держави, яким у попередніх стратегіях так і не було приділено суттєвої уваги. До таких сфер відноситься кібербезпека, що була визначена віце-президентом США Дж. Байденом в якості однієї з трьох ключових складових у політиці безпеки поряд з військовими кампаніями в Афганістані та Іраку. Про значимість забезпечення сфери кіберпростору для національної безпеки США свідчить сам факт згадуваності кібербезпеки у новому документі (24 рази) [3, с. 17].

В цілому роз'ясненню позиції адміністрації Б. Обама щодо безпеки кіберпростору у стратегії надано окремий параграф «Безпека кіберпростору», де зазначено, що загрози в цій сфері є одними з найбільших загроз національній, суспільній та економічній безпеці, з якими зіткнулись США: «Високий рівень нашої технологічності, що дозволяє нам існувати та творити, водночас надає додаткові можливості для тих, хто хоче підірвати наші можливості або знищити їх» [5]. Ця ж «технологічність» надає збройним силам США значну перевагу, однак не забезпечує несекретні урядові мережі від постійного зондування різноманітними зловмисниками.

Крім того, в документі вкотре підкреслюється залежність США від кіберпростору: «Наше щоденне життя залежить від потужностей електромереж, однак потенційні супротивники можуть використовувати кіберуразливість для того, щоб порушувати їх діяльність у масовому масштабі. Інтернет та електронна комерція є ключем до нашої економічної конкурентоспроможності, однак кіберзлочини коштують компаніям та споживачам сотні мільйонів доларів та цінної інтелектуальної власності» [5]. До основних джерел загроз для кіберсфери віднесені: хакери-одинаки, організовані кримінальні угруповання хакерів, терористичні мережі та неназвані «провідні національні держави» (в інших безпекових документах США під такими частіше всього називаються Китай та Росія).

Також у «Стратегії» знайшла підтвердження теза, висловлена в перших промовах Б. Обама про стратегічний характер цифрової інфраструктури, яка містить розуміння її вагомості для безпеки США: «...наша цифрова інфраструктура є стратегічними національними активами, захист яких є пріоритетом національної безпеки, що має здійснюватись з урахуванням конфіденційності та громадянських свобод» [5].

До основних шляхів вирішення загроз у сфері кібербезпеки віднесено дві стратегії. Перша – «Інвестиції в людей та технології», за якою керівництво США планує налагоджувати активну співпрацю між урядом та приватним сектором «з метою розробки більш безпечних технологій, що надасть

можливість поліпшити захист та стійкість критичних державних та промислових систем та мереж». Крім того, планується збільшення інвестицій у передові дослідження та розробку технологій, що будуть сприяти більшій безпеці мереж.

Варто зазначити, що уряд США та військове керівництво вже розпочали розміщення замовлень на розробку подібних технологічних рішень. Так, Управління перспективних дослідницьких проектів Пентагону, на замовлення якого свого часу було створено APRAnet (основу мережі Інтернет), оголосило тендер на створення технології, що зробить безпечнішим обмін інформацією між військовими в мережі Інтернет, особливо в тому разі, якщо їх намагаються перехопити сторонні особи. Крім того, така технологія має дозволити користувачам обходити будь-які Інтернет-фільтри, що особливо популярні в Китаї, та позиціонується як один із засобів допомоги дисидентам у «інформаційно закритих» країнах, де доступ до Інтернет-ресурсів обмежується урядом. Ця технологія буде створюватись в межах більш широкого проекту «Безпечні військові комунікації» [5].

Крім того, в межах налагодження співпраці між державою, приватним сектором та громадянами акцентовано увагу на загальнодержавних кампаніях «національної поінформованості з кібербезпеки», присвячених підвищенню рівня обізнаності в проблемах кібербезпеки та цифрової грамотності на всіх рівнях життєдіяльності держави і суспільства, що сприятиме утворенню «цифрової робочої сили для ХХІ століття». Швидше за все, програма буде не лише продовжена у найближчому майбутньому, але й розширена аналогічно до навчань з цивільного захисту [5].

Другою стратегією є «Посилення партнерства». Оскільки уряд, приватний сектор та окремі громадяни неспроможні самостійно вирішити проблеми в сфері кібербезпеки, уряд США планує розширювати можливості до співпраці між всіма основними учасниками кіберпростору. Крім того, буде посилюватись «міжнародне партнерство з широкого кола питань, включно з розробкою нормативних документів щодо припустимих меж поведінки у кіберпросторі, законів з протидії кіберзлочинності, забезпечення збереження даних, їх захисту та конфіденційності, а також підходів щодо захисту мереж та реагуванню на кібератаки» [5].

Експерти з питань національної безпеки та оборони США відзначають такі ключові тези нової стратегії інформаційної безпеки Б. Обами, як:

1. Посилення ролі федеральних органів влади у сфері кібербезпеки з огляду на необхідність врахування різних поглядів на проблему – не тільки держави, але й бізнесу, суспільства та окремих громадян. Зазначимо, що в Америці практично немає обов'язкових до застосування стандартів безпеки (виключаючи ВПК і низку стратегічних галузей), а діяльність федеральних органів полягає в розробці практичних рекомендацій з різних аспектів інформаційної безпеки.

2. Необхідність поглиблення досліджень у сфері ІКТ задля посилення захисту національної кіберінфраструктури, враховуючи роль, яку відіграють

представники компаній Microsoft, Cisco, Oracle, CSO Online, Internet Security Alliance (ISA) та інших в різних консультаційних радах при президентові.

3. Захист IT-інфраструктури, на яку спирається американська економіка.

4. Попередження промислового кибершпіонажу з огляду на зростання несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації як складової ноу-хау американської економіки.

5. Розробка стратегії боротьби з комп'ютерними злочинами для мінімізації діяльності злочинних угруповань в кіберпросторі на основі національної законодавчої бази, яка, зокрема, включає закони про спам, про захист персональних даних, про регулювання Інтернет як засобу масової комунікації, про захист інтелектуальній власності в інформаційно-комунікаційних мережах тощо.

6. Встановлення обов'язкових стандартів для захисту персональних даних і зобов'язання для будь-якої компанії розкривати факти про витoki конфіденційних персональних даних [5].

Таким чином, Б. Обама визначає інформаційну безпеку як невід'ємну складову національної безпеки та оборони США, наголошуючи, насамперед, на кібербезпеці, яку вважає вищим пріоритетом XXI ст. А вагомість кіберстратегії адміністрації Б. Обами в контексті безпекової стратегії США, підкреслюється у дослідженнях, дає змогу зробити висновок про пріоритетність науково-технологічних інновацій, що свідчить про політичне прагнення президента ефективно впливати на міжнародний порядок і систему підтримання миру.

Проте слід зазначити, що схильність Б. Обами до багатосторонньої координації політики має свої системні межі. Це означає, що навіть маючи велике бажання втілювати власні ідеї в життя, президент Б. Обама має серйозні зовнішні структурні обмеження. Водночас з конструктивними заявами про необхідність пошуку міжнародного консенсусу на основі балансу інтересів Б. Обама наполягає на обов'язковості збереження американського лідерства у світі та посилення інструментів його підтримання. Так, президент заявляє про наміри в подальшому збільшувати військовий бюджет США, нарощувати особовий склад збройних сил, забезпечувати їх новими сучасними видами озброєння, зберігати розгалужену мережу американських військових баз по всьому світу задля збереження військової переваги США над будь-якою іншою країною або групою країн. Його концепція багатосторонньої взаємодії включає подальшу трансформацію НАТО на європейському континенті, а також встановлення формальних зв'язків зі взаємними зобов'язаннями між Альянсом та іншими союзними країнами, такими, як Австралія та Нова Зеландія.

З погляду аналітиків, підтвердженням продовження політики світового лідерства США спостерігається у щорічному посланні «Про становище країни» вкінці першої каденції президентства Б. Обами, з яким він виступив перед Конгресом 24 січня 2012 р. [11] і яке стало окресленням планів адміністрації США на 2012 р. у сферах внутрішньої та зовнішньої політики.

Нові підходи Б. Обами щодо питань зовнішньої політики США стосуються передусім відновлення світового лідерства Америки. Йдеться про вагомість авторитету держави у світі, зміцнення зв'язків з країнами Європи,

Азії, Латинської Америки, підтримання подальших змін в регіоні Близького Сходу, а також продовження політики захисту демократичних цінностей у всьому світі, зокрема, в Сирії та Бірмі. Як досягнення нинішньої адміністрації Б. Обама відзначив стабілізацію ситуації в Афганістані – згортання операцій в цій країні та передачу афганському урядові відповідальності за безпеку власної держави. «США будуть й надалі розвивати міцне партнерство з Афганістаном, – підкреслив Б. Обама, – щоб із цієї країни більше ніколи не починалися терористичні та інші збройні напади». Б. Обама підтримав «хвилю змін» в країнах Північної Африки та Близького Сходу й жорстко висловився щодо демократизації Сирії, закликавши президента цієї країни Б. Асада до негайного проведення демократичних реформ. Важливим напрямом діяльності адміністрації США, зазначається у виступі, залишатиметься питання нерозповсюдження зброї масового ураження та надійності зберігання ядерних матеріалів. Відтак, США наполягатимуть на тому, щоб Північна Корея дотримувалася обіцянок позбутися ядерної зброї з огляду на проведені нею випробування [9; 11].

Наголошуючи на тому, що світ швидкоплинно трансформується і США не спроможні проконтролювати кожну ситуацію, Б. Обама, тим не менш, стверджує, що Америка залишається єдиною державою в міжнародних відносинах, яка спроможна вплинути на будь-які кризові ситуації. Як політичну декларацію, можна розглядати й риторику Б. Обама про те, що поки він є президентом, «Америка буде великою державою, а всі проблеми будуть подолані, всі місії виконані задля досягнення спільної мети» [7].

Отже, основними стратегіями США нині виступають стратегії «світового лідерства», «стримування і залучення» та «обмеженого втручання», кожна з яких передбачає комплексний підхід до забезпечення та збереження американського лідерства у світі, зважаючи на особливості міжнародного позиціонування інших ключових акторів світової системи. Можна стверджувати, що США залишаться єдиним впливовим актором світу, а Китай та Індія скоріше спрямують свої зусилля переважно на регіональний розвиток, ніж на трансформацію міжнародної системи. Водночас багатополосна світова система складатиметься з великої кількості державних і недержавних утворень, які матимуть значний вплив у глобальному вимірі, тому міжнародне співтовариство потребуватиме всеохоплюючого підходу до глобального управління.

Використані джерела та література:

1. Дулейран Ю. У США оприлюднили нову стратегію національної безпеки / Ю. Дулерайн // Радіо свобода. – 2010. – 27 травня. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2054788.html>
2. Малярєвський Є. Підсумки восьмої Оглядової конференції договору про нерозповсюдження ядерної зброї і перспективи юридичного оформлення гарантій безпеки Україні / Є. Малярєвський // НІСД. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/290#_ftnref2

3. Ожеван М.А. Доктрина Барака Обама: нова «стратегія національної безпеки» США / М.А.Ожеван, Д.В. Дубов // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2010. – Вип. 94. – Ч. I. – С. 16-20.
4. Солана Х. Стратегія безпеки для ХХІ століття / Х. Солана // День. – 2010. – 17 червня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/den-planeti/strategiya-bezpeki-dlya-xxi-stolittya>
5. A National Security Strategy of the United States of America Washington, DC: The White House, 2010. – May. – 60 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf
6. A National Security Strategy of the United States of America. – Washington, DC: The White House, 2015. – February. – 29 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf
7. Friedman G. Obama's Foreign Policy: The End of the Beginning / G. Friedman // Real Clear World / A Stratfor Intelligence Report, 26. 08. 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.stratfor.com/weekly/20090824_obamas_foreign_policy_end_bginning
8. Okada K., Westerwelle G. The Moral Challenge of a Nuclear-Free World // K. Okada, G. Westerwelle // The Wall Street Journal. – 2010. – September 4. – [Електронний ресурс]. – <http://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703959704575453900642425906>
9. Larrabee F.S., Chivvis Ch. Biden's task in Eastern Europe: Reassurance / F.S. Larrabee, Ch. Chivvis // The Christian Science Monitor. – 20.10.2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.csmonitor.com/Commentary/Opinion/2009/1020/p09s03-coop.html>.
10. President Barack Obama's Inaugural Address. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.whitehouse.gov/blog/inaugural-address>
11. State of the Union: President Obama's Speech 2012. – Washington: D.C. – 2012. – January 24. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.whitehouse.gov/state-of-the-union-2012>
12. The Joint Operating Environment 2008 (JOE 2008) / United States Joint Forces Command. Center for Joint Futures (J59). – 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jfcom.mil/newslink/storyarchive/2008/JOE2008.pdf>
13. The 2010 Nuclear Posture Review Report. – United States Department of Defense. – 2010. – April. – 72 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.defense.gov/npr/docs/2010%20nuclear%20posture%20review%20report.pdf>

УДК 327 (73+477)

Дудко І.Д.

ФЕНОМЕН СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА США І УКРАЇНИ: РЕТРОСПЕКТИВА І СУЧАСНІСТЬ

Стаття орієнтована на аналіз ретроспективи стратегічного партнерства США і України як феномену міжнародних відносин від 90-х рр. ХХ ст. до сучасності. Серед питань – визначення напрямів і потенціалу взаємодії країн в умовах агресії РФ проти України як тенденції, що формується з урахуванням низки внутрішньо- і зовнішньополітичних чинників, стратегічних орієнтирів та інтересів сторін.

Ключові слова: стратегічне партнерство, США, Україна.

Дудко И.Д. Феномен стратегического партнерства США и Украины: ретроспектива и современность.

Статья ориентирована на анализ ретроспективы стратегического партнерства США и Украины как феномена международных отношений от 90-х гг. ХХ ст. до

настоящего времени. Среди вопросов – определение направлений и потенциала взаимодействия стран в условиях агрессии РФ против Украины как тенденции, которая формируется с учетом ряда внутри- и внешнеполитических факторов, стратегических ориентиров и интересов сторон.

Ключевые слова: стратегическое партнерство, США, Украина.

Dudko I. The phenomenon of strategic partnership the United States and Ukraine: past and present.

The article is deal with analysis of retrospective of strategic partnership of the USA and Ukraine as phenomenon of international relations since 90-s till nowadays. Among questions – determination of trends and potensial of coaction of both actors under agression of RF against Ukraine, which are formed in accordance with a number of internal and external political factors, strategic orientations and interests of states.

Keywords: strategic partnership, the USA, Ukraine.

Стратегічне партнерство США і України – феномен міжнародних відносин, сутність якого полягає у взаємодії двох абсолютно нерівнозначних за своїм статусом і впливом акторів міжнародних відносин, де США – це суперпотуга, від позицій якої значною мірою залежать тенденції сучасного світоустрою, а Україна – середня держава, що від початку проголошення незалежності знаходиться у стані складних, суперечливих й неоднозначних за своїм спрямуванням політичних, соціально-економічних трансформацій, а від початку 2014 р. – у стані воєнного конфлікту та необхідності військовим шляхом захищати свою незалежність. Втім, зазначений феномен є реальністю, осмислення якого набуває не тільки наукового, а й практичного значення, де в колі актуальних питань – підґрунтя і водночас потенціал стратегічного партнерства США і України, від реалізації якого нині можуть залежати характер і структура міжнародних відносин.

Слід визнати, що проблема стратегічного партнерства США і України знаходить відображення в українській політичній літературі [12; 13; 14; 19; 21; 23]. Втім, нестаціонарний характер міжнародних відносин, що виявляє нові риси світового розвитку, визначає необхідність подальших наукових розвідок у зазначеному напрямі як через узагальнення існуючого доробку, так і наукового осмислення нових або недостатньо розкритих вимірів стратегічного партнерства сторін з погляду їх особливого значення для подій світового рівня.

Метою статті є виокреслення тенденцій стратегічного партнерства США і України від середини 90-х рр. ХХ ст. до сучасності, визначення напрямів і ресурсу взаємодії сторін в умовах агресивних дій РФ як феномену, пов'язаного (відповідно до змістовного наповнення зазначеної форми співробітництва) з реалізацією стратегічних інтересів обох країн.

Так, стратегічне партнерство – це тип міждержавних відносин, побудований як послідовна система взаємодії держав в напрямі реалізації спільних стратегічних завдань, інтересів та цілей. На відміну від союзницьких відносин стратегічне партнерство не передбачає жорсткої системи зобов'язань політичного, економічного, гуманітарного або безпекового характеру сторін. Водночас, відносини стратегічного партнерства встановлюються між сторонами, що мають стратегічне значення одна для одної, і звідси спроможні,

завдяки партнерським відносинам, впливати на реалізацію інтересів країн як в національному, так і більш широкому міжнародному контексті.

Ретроспективний аналіз відносин США і України протягом 1990-х – 2000-х рр. дозволяє зробити висновок про існування об'єктивних передумов формування стратегічних інтересів сторін. Для України від проголошення незалежності – це передбачало (принаймні, як очікувалось) окреслення міжнародного статусу країни, перспектив її євроінтеграційних (згодом євроатлантичних) орієнтирів, посилення гарантій безпеки, збереження суверенітету, територіальної цілісності, демократичного поступу і економічного розвитку країни.

Безперечним чинником є й зацікавленість США у розвитку стратегічного партнерства з Україною – визнання України стратегічним партнером США проголошене у 1996 р. Цьому передувала, по-перше, добровільна денуклеаризація України, що, як зовнішньополітичний фактор, відповідало такому проголошеному від початку 1990-х рр. пріоритету міжнародної діяльності США як нерозповсюдження ядерної зброї. У відповідь Сполучені Штати (поряд із РФ і Великою Британією) підписують 1994 р. Будапештський меморандум, беручи на себе зобов'язання гарантій безпеки і територіальної цілісності України. Президент США Б. Клінтон оголошує 1994 р. роком України.

По-друге, Україна, що виявила тенденцію до демократизації суспільства, активного співробітництва з євроатлантичними структурами в економічній і безпековій сфері теоретично і концептуально від проголошення незалежності повинна була неминуче увійти до кола країн, щодо яких очікувався особливий інтерес з боку США. Йдеться про підтримку демократії за кордоном як інший важливий зовнішньополітичний пріоритет США від початку постбіполярних часів. Ствердившись ще у часи республіканської адміністрації Дж. Буша-старшого (1988-1992 рр.), цей пріоритет було публічно визначено провідним в епоху Б. Клінтона (1992-2000 рр.), знайшовши відображення у таких найважливіших документах політичного керівництва, як «Національна стратегія залучення і поширення» (1996) і «Стратегія національної безпеки на нове століття» (1998 р.) [1; 2].

Додамо до вищевикладеного й чинник геополітичного характеру, коли (за умов нестабільності економічних реформ, ствердження олігархізму політичної влади, порушення прав людини в Росії, зокрема, через активізацію повномасштабних воєнних дій у Чечні, протидії політиці США в регіоні Перської затоки та на Балканах) Україна починає розглядатися в політичних колах США (відповідно до орієнтирів на глобальне лідерство) в якості основного регіону поширення американських інтересів на пострадянському просторі. Йшлося й про використання партнерських відносин з Україною у політиці з РФ задля стримування імперських тенденцій останньої [7; 8; 9]. Вагомо, що з другої половини 90-х рр. ХХ ст. Україна – чи не найважливіший реципієнт в отриманні фінансової допомоги від США за державними програмами, зокрема, Закону про підтримку свободи [10].

Президентство Дж. Буша-молодшого (2000-2008 рр.), особливо в період його першої каденції, виявило помітний спад інтересу США до України, що зумовлювалося, з одного боку, більш прагматичним підходом республіканців порівняно з демократами до питання нових демократій – за принципом: підтримка відповідно до рівня реформ [22]. З іншого – падінням іміджу України серед нових незалежних держав на тлі відсутності реальних соціально-економічних змін, авторитарності влади, корупційних справ, касетного скандалу, вбивств журналістів тощо. Середина 2002 р. позначилась навіть кризовістю відносин США і України, хоча з 2003 р. відмічається їх пожвавлення через участь України у міжнародній контртерористичній коаліції під егідою США: українські миротворчі сили перебували у складі багатонаціональної дивізії Центр-Південь в іракській провінції Васіт, що викликало позитивну реакцію в американському державно-політичному істеблішменті. Можна навіть сказати про новий сплеск інтересу до України з боку США. Україна сприймається як союзник Сполучених Штатів.

Період 2004-2005 рр., що передував і наслідував подіям, які увійшли в історію як Помаранчева революція, став новим етапом партнерства сторін, сутність якого полягала в активній підтримці адміністрацією США демократичних сил в Україні, орієнтованих на спрямування країни на європейські цінності та євроатлантичні інтеграційні цілі. Характерно, що намір підтримки демократичних сил в Україні в разі їх перемоги було висловлено вищим політичним керівництвом Сполучених Штатів ще напередодні президентської передвиборчої кампанії, на спеціальних слуханнях по Україні «Майбутнє України та інтереси Сполучених Штатів» у комітеті з міжнародних відносин та підкомітеті по Європі палати представників Конгресу США в травні 2004 р. [6].

США відкрито висловили дипломатичну підтримку демократичним силам в період найбільш гострого протистояння демократичного і консервативного таборів у період Помаранчевої революції, виявляли тенденцію до розвитку партнерства сторін після зазначених подій попри усю суперечливість процесів, що мали місце у наступні роки в Україні. Серед здобутків 2005-2009 рр.:

- визнання конгресом США України країною з ринковою економікою. Відміна на офіційному рівні поправки Джексона-Веніка (2005 р.);
- активна підтримка адміністрацією Дж. Буша-молодшого намірів України приєднатися до ПДЧ НАТО. Візит Президента США Дж. Буша-молодшого до Києва (2008 р.);
- підписання Хартії про стратегічне партнерство (19 грудня 2008 р.), що підтверджувала гарантії безпеки і територіальній цілісності України, передбачала зміцнення співпраці у питаннях оборони і безпеки для запобігання глобальним загрозам стабільності в світі, наголошувала на розвитку співробітництва у сферах економіки, торгівлі, енергетики [25]. Основним механізмом реалізації Хартії стала українсько-американська Комісія стратегічного партнерства, яку очолювали керівники зовнішньополітичних відомств обох країн.

Президентство В. Януковича (2010-2013 рр.) не позначилося будь-якими ознаками розвитку стратегічного співробітництва США і України – тенденція, що пояснюється антидемократичною системою керівництва країною, всеохоплюючою корупцією влади, невизначеністю зовнішньополітичних орієнтирів (декларація курсу на позаблоковість, відмова від угоди про асоціацію з ЄС), дрейфування у бік зближення з Росією через зростання економічної (енергетичної) залежності від Москви.

Втім події 2013-2014 рр., відомі на сьогодні як Революція Гідності, а на ділі – протидія України агресії з боку РФ, піднесли стратегічне партнерство Сполучених Штатів і України на принципово новий рівень. Мова може йти не тільки про прагнення українського суспільства до демократії та право самостійно обирати шляхи розвитку (як підґрунтя підтримки України Заходом), а й про перетворення України, що захищає свою незалежність у збройному протистоянні з Росією, на провідну військову і політичну силу, що стримує РФ у її намаганнях зламати на свою користь (на користь інтересів правлячої в Росії еліти) стверджений європейський і навіть світовий порядок. «Ми бачимо, що Україна бореться за мир у всій Європі, за суверенітет усіх незалежних держав і за верховенство права на своїй території», - зазначала у зв'язку з цим Президент Литви Д. Грібаускайте [26]. «Україна – перша лінія оборони для Заходу», - висловлювався по-суті питання польський політик Л. Бальцерович [28].

Усвідомлення зазначеного забезпечило активну підтримку України з боку західної спільноти при тому, що позиція США як стратегічного партнера України набула у цьому вимірі особливо помітного місця. Напрямами політики Сполучених Штатів щодо України стали:

- активна дипломатична підтримка України на рівні вищого політичного керівництва США. Високопосадовці, включно з Президентом США, недвозначно виступили на підтримку України від початку подій, що увійшли в історію як Революція Гідності; оприлюднили десятки заяв з осудом політики Росії щодо України, анексією Криму, підтримкою бойовиків на сході та відвертою агресією РФ проти України;

- санкції, як примус до миру. США запровадили санкції в березні 2014 р., майже одразу з ЄС. Протягом 2014 р. під санкції США потрапила низка компаній російського військово-промислового комплексу, компанії нафтогазового сектору, фінансові установи, високопосадовці РФ, Криму, т.зв. ДНР. Вже 16 липня 2014 р. США підійшли до третього етапу санкцій щодо ключових секторів російської економіки. 25 липня США відмовилися підтримувати проекти Світового банку в Росії. 30 липня Міністерство фінансів США ввело обмеження на експорт товарів і технологій для російських нафтових проєктів. 3 жовтня офіційно вступило в силу рішення США позбавити Росію торгових пільг передбачених американською Глобальною системою преференцій (ГСП). 21 жовтня Міністерство торгівлі США попередило Росію про скасування торговельної угоди 15-річної давнини, яка передбачала безмитний імпорт російської сталі. 27 листопада Держдепартамент США заборонив постачати в Росію радіаційно стійкі компоненти, що використовуються в приладах для реєстрації випромінювання. Таким чином,

США блокували реалізацію масштабного міжнародного проекту зі створення орбітальної обсерваторії «Спектр-УФ» [16];

- фінансова, військово-технічна допомога. США виступили активною стороною переговорного процесу на рівні міжнародних організацій щодо надання Україні значної фінансової допомоги, внаслідок чого Україна отримала протягом 2014 р. мільярди доларів – або у вигляді кредитів міжнародних організацій, гуманітарної допомоги чи допомоги на реалізацію реформ. Йдеться, зокрема, про фінансові транши за дворічною програмою кредитування «стенд-бай» у розмірі до 17 млрд. дол. від МВФ, про макрофінансову допомогу до 1 млрд. євро за кредитною лінією, а також гуманітарну допомогу до 25 млн. євро від Євросоюзу, до 1 млрд. дол. на рік від ЄБРР, про донорську допомогу країн «великої сімки», гуманітарну допомогу ООН [11; 15; 17; 20].

Безпосередньо уряд США виділив протягом 2014 р. на допомогу Україні 320 млн. дол. на додаток до кредиту в розмірі 1 млрд. дол. наданого в травні 2014 р. Зокрема, частина цієї допомоги більш як у 118 млн. дол. була надана у вигляді устаткування і проведення навчання для українських військових, допомоги щодо контролю над кордоном та посилення територіальної цілісності держави. Серед напрямів допомоги – надання бронежилетів, касок, транспортних засобів, тепловізорів, важкої інженерної техніки, патрульних катерів, пайків, наметів та іншого устаткування. Витрати держбюджету США на ці цілі на перспективу заплановано в обсязі 350 млн. дол. – 100 млн. дол. у 2015 фінансовому році та по 125 млн. дол. у 2016 та 2017 фінансових роках [18; 24].

Втім, на порядку денному було і залишається питання щодо надання Україні летальної зброї задля суттєвого зміцнення обороноздатності країни. Із витоків інформації в пресу відомо, що вперше на високому рівні це питання було порушено під час зустрічі прем'єр-міністра України А. Яценюка із президентом США Б. Обамою 12 березня 2014 р. Високопоставлені джерела повідомили видання «The Wall Street Journal», що Київ попросив Вашингтон про зброю, боєприпаси і розвіддані. П. Порошенко звернувся з таким проханням до американської верхівки одразу після обрання на президентську посаду [27].

Значні сподівання покладались і продовжують покладатися в цьому плані на законопроект Конгресу США, який у вигляді «Акту на підтримку свободи в Україні» був прийнятий сенатом (законопроект S. 2828) 11 грудня 2014 р. Відповідний законопроект палати представників H.R. 5958 «Відносно введення санкцій щодо Російської Федерації та забезпечення додаткової допомоги Україні, а також для інших цілей» було прийнято 12 грудня 2014 р.

Законопроект сенату, зокрема, визнає Україну військовим союзником за межами НАТО, спрямований на зменшення залежності України від російського газу та надання допомоги українській армії та біженцям. Крім того, законопроектом передбачається введення нових санкцій проти РФ.

Документ з певними поправками був підписаний Президентом США 19 грудня 2015 р. й став показовим кроком щодо реалізації політики стратегічного партнерства США і України

Водночас, серед кола гострих проблем – реальна готовність США надати Україні летальну зброю як конкретна дія, що й досі перебуває на рівні політичного осмислення американським керівництвом. Це викликає питання щодо рівня підтримки України, а за цим – перспективи політичного курсу США на стратегічне партнерство з Україною в умовах збройного протистояння України і РФ.

Обговорюючи це питання, аналітики традиційно посиляються на наступні поширені в пресі міркування щодо стриманості позиції Сполучених Штатів (адміністрації Б. Обама) у питанні надання Україні зброї, а саме:

- можливість ескалації конфлікту на сході України, повномасштабної війни з Росією, а за цим – необхідність впливу на РФ переважно через санкції і дипломатичні заходи;

- врахування шантажу з боку Росії з приводу можливості застосування ядерної зброї за умов втягування у конфлікт Заходу (США);

- пересторога щодо можливості потрапляння високотехнічної зброї до рук бойовиків.

Кожне з цих міркувань має підґрунтя і водночас контраргументи на захист більш рішучої позиції Сполучених Штатів. Зокрема, абсолютно обґрунтованим є підхід Президента України П. Порошенка, який заявляв: «Ескалація ситуації на Донбасі виникає саме через нестачу оборонної зброї і техніки для захисту України Чим сильніший захист, тим ми переконливіші в нашій дипломатії» [29].

Водночас, питання не може обмежуватись розглядом лише вищевикладених причинно-наслідкових зв'язків. Так, аналізуючи позицію США щодо України, важливо враховувати не тільки сутність самої ситуації і її можливих наслідків в Україні, а й загальні тенденції реалізації зовнішньої політики Сполучених Штатів на сучасному етапі розвитку постбіполярного світу. У полі зору в цьому відношенні – Стратегія національної безпеки США від лютого 2015 р. [4] з чітким визначення підходів вищого політичного керівництва щодо втручання у конфліктні ситуації за кордоном. Документ висвітлює універсальні підходи, не пов'язані виключно з Україною, хоча українська тематика чітко вписується в контекст викладених положень, що декларують орієнтири і шляхи реалізації зовнішньої політики Сполучених Штатів.

Так, помітною тенденцією документу є його ліберальне спрямування щодо тлумачення проблем зовнішньої політики країни. Стратегія національної безпеки від 2015 р. – найбільш поміркований документ з усіх, що були оприлюднені вищим політичним керівництвом США за весь постбіполярний період, порівняно, навіть, зі Стратегією національної безпеки адміністрації Б. Обама від 2010 р. (що, як вважається, кардинально змінила у бік ліберальних поглядів позиції керівництва США щодо цілей і методів зовнішньої політики країни) і, тим більше, порівняно з оприлюдненою частиною військової доктрини США від 2012 р. «Підтримуючи глобальне лідерство США. Пріоритети оборони XXI століття», що визначила провідні завдання країни у сфері військової політики [3; 5].

У новому документі традиційно говориться про збереження лідируючих позицій США у світі, проте:

- проблема стримування існуючих загроз (до яких, зокрема, належить й агресія Росії) – розглядається виключно у вимірі колективних дій, підтримки політики США союзниками (Європа, НАТО), міжнародними організаціями. Перевага надається санкціям і дипломатії;

- в документі заявляється про відхід США від моделі широкомасштабних наземних операцій на кшталт тих, що мали місце в Іраку і Афганістані;

- декларується готовність застосування силових дій (зокрема, односторонніх) тільки, якщо йдеться про загрози безпосередньо національній безпеці США [4].

В Стратегії національної безпеки США від 2015 р. вперше за часи постбіполярного світу:

- декларується відмова від мети керування світовими процесами. «На всіх фронтах Америка лідирує з позиції сили. Втім, це не означає, що нам слід прагнути диктувати траєкторію всіх подій, що відбуваються в усьому світі» [4].

- визнається обмеженість потенціалу, сил для однобічного керування світом. «У взаємопов'язаному світі немає глобальних проблем, які можна розв'язати без Сполучених Штатів, і є тільки декілька, що можуть бути розв'язані Сполученими Штатами самотужки» [4].

Вищевикладене може використовуватись як підтвердження обмежених планів американської адміністрації щодо підтримки України або, з іншого боку, вичерпаності нині ресурсу стратегічного партнерства США щодо України в умовах агресії проти останньої РФ. Водночас, серед вагомих моментів, на яких наголошується в Стратегії від 2015 р.:

- готовність Сполучених Штатів стримувати Росію; визнання російської агресії в якості виклику міжнародній безпеці. «Ми будемо стримувати агресію Росії, зберігати пильність відносно її стратегічних можливостей, а також допомагати нашим союзникам і партнерам протистояти російському примусу протягом тривалого часу, якщо в цьому буде потреба» [4];

- наміри поглиблювати стратегічну взаємодію Сполучених Штатів із визнаними партнерами. «Ми будемо підтримувати партнерів, таких як Грузія, Молдова, Україна, які зможуть працювати пліч-о-пліч із США і НАТО, а також забезпечувати власний захист» [4].

Надзвичайно вагомим моментом є те, що на противагу ліберальній Стратегії 2010 р., де українська тематика не знаходить безпосереднього тлумачення, в Стратегії 2015 р. Україна згадується в усіх найважливіших частинах документу, а саме в розділах: Безпека; Процвітання (підрозділ «Просування нашої енергетичної безпеки»); Цінності; Міжнародний порядок.

Це засвідчує про особливе місце України в системі національних інтересів США і водночас – про можливість поглиблення партнерства сторін, перспективи розвитку союзницьких відносин США і України (поза НАТО), можливість отримання допомоги з боку США у всіх проявах (включно із наданням Україні летальної зброї).

Безумовно, зазначене вимагає певних обставин, серед яких – політична воля Президента США. На користь реалізації даного чинника виступає підтримка інтересів України на рівні впливових акторів (гравців) американського політичного процесу. Серед таких – Конгрес США, що неодноразово на рівні обох палат та представників обох партій піднімав питання щодо посилення допомоги Україні зброєю. Додамо до цього й активне висвітлення української тематики в американських ЗМІ; спроможність впливати на процес прийняття рішень вищим політичним керівництвом США (зокрема, через позицію Конгресу) української діаспори.

Надзвичайно вагомим чинником залишається продовження активної дипломатії України як на рівні політичного керівництва США, так і країн ЄС. Визнання права України на отримання посиленої допомоги як з боку окремих країн-членів ЄС, так і Союзу в цілому, є важливою передумовою (з урахуванням пріоритету союзницьких відносин) прийняття відповідного рішення Президентом США.

Втім, говорячи про поглиблений вимір стратегічного партнерства або, навіть, союзницьких відносин української і американської сторін, важливо враховувати не тільки зовнішні, а й внутрішні чинники. З боку України – це утворення іміджу країни як надійного партнера, здатного проводити реальні (не декларовані) реформи, спрямовані проти корупції, зрадництва, недієздатності урядових структур при збереженні демократії і соціально-економічної рівноваги в суспільстві.

Вказані положення набувають особливого значення, причому не тільки в формальному тлумаченні перспектив поглиблення стратегічного партнерства США та України, але й з точки зору надання практичної підтримки Україні з боку США проти політичного тиску та воєнної агресії Росії.

Використані джерела та література:

1. A National Security Strategy of Engagement and Enlargement. The White House. February 1996. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fas.org/spp/military/docops/national/1996_stra.htm
2. A National Security Strategy for a New Century. The White House, October 1998. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/national/nss-9810.pdf>
3. National Security Strategy May 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf.
4. National Security Strategy. February 2015. The White House. Washington. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015national_security_strategy.pdf
5. Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for 21st Century Defense Department of Defense. 5 January 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.defense.gov/news/Defense_Strategic_Guidance.pdf.
6. Ukraine's Future and United States Interests. Committee on International Relations. Subcommittee on Europe. U.S. House of Representatives. Hearing. May 12, 2004. – Washington, D.C., 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.commdocs.house.gov/committees/intlrel/hfa93661.000/hfa93661_of.htm.

7. US Relations with Russia and Newly Independent States: Hearing before the Committee on International Relations. House of Representatives, 105-th Congress, 1-st session, March 12, 1997. – Washington: Gov. print. off., 1997. – 97 p.
8. Zimmerman W. Is Ukraine a Political Community? / W. Zimmerman // Communist and Post-Communist Studies. –1998. –Vol. 31. – № 1. – P. 43-55.
9. Бжезинський З. Вирішальна роль України на пострадянському просторі / З. Бжезинський // Політика і час. – 1997. - № 7. – С. 24-28.
10. Довідка. Пропозиції Адміністрації Президента США щодо фінансування міжнародної діяльності та закордонної допомоги рамках формування федерального бюджету на 1999 фінансовий рік. – К.: МЗС України, 1998.
11. Допомога ЄС Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/eu-policy/assistance>
12. Дудко І.Д. Україна в системі національних інтересів США / І.Д. Дудко // Наукові праці: Науково-методичний журнал. Серія «Політологія». – Вип. 20. – Т. 33. – Миколаїв: Миколаївський державний гуманітарний. університет ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія», 2004. – 144 с. – С. 109-114.
13. Їжак О. Україна в новій стратегії США: як нормалізувати відносини? / О.Їжак // Політика і час. – 2003. – № 1. – С. 35-43.
14. Купренюк Т. Старі узи і нові виклики: трансатлантичне партнерство в концепціях і системі національної безпеки США / Т.Купренюк // Політика і час. – 2003. – № 12. – С. 33-42.
15. Макрофінансова допомога Україні. Кредитна лінія від Європейського Союзу на суму до 1 мільярда євро. Меморандум про взаєморозуміння між Україною як Позичальником та Європейським Союзом як Кредитором. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.soc-in.com/zakonodavstvo/mizhnarodni-dogovory/dvostoronni/7334-memorandumpro-vzayemorozuminnya-mizh-ukrayinoyu-yak-pozichalnikom-ta-yevropejskim-soyuzom-yakkredi.html>
16. Міжнародні санкції щодо Росії (2014-2015). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uk.wikipedia.org/wiki/>
17. МВФ позичить Україні 17 млрд. \$. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukr.lb.ua/news/2014/05/01/265022_mvfv_utverdil_kredit_ukraini.html
18. Одобренный Конгрессом США законопроект предусматривает выделение Украине вооружения на 350 млн долл. – МИД. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.novosti.ua/ru/politics/104982/up>
19. Палій О. Українська євроатлантична перспектива в нових геополітичних умовах / О.Палій // Політичний менеджмент. – 2003. – № 2. – С. 93-106.
20. Помощь МВФ Украине – такая помощь... – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.maydan-2014.livejournal.com/242115.html>
21. Федуняк С.Г. Захід і безпека на пострадянському просторі на початку ХХІ століття / С.Г. Федуняк // Людина і політика. – 2003. – № 5. – С. 74-82.
22. Советник президента США Райс говорила с руководством Украины о важности реформ в экономике и политике, прозрачных выборах и свободных СМИ. Киев, 25 июля 2001 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interfax.kiev.ua/go.cgi?0.2>
23. Сушко О. Україна-США: союзництво чи тимчасова нормалізація? / О. Сушко // Український моніторинг. – 2004. – № 10. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.foreignpolicy.org.ua/ua/papers/index.shtml?id=3371>
24. США вже виділили Україні майже 320 млн. дол. допомоги. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/1012607-ssha-vje-vidilili-ukrajini-mayje-320-mln-dol-dopomogi.html>
25. США, Україна; Хартія, Міжнародний документ від 19.12.2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.news.yurist-online.com/laws/1849/>

26. Україна бореться за мир у всій Європі – Грібаускайте. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gazeta.ua/articles/politics/_ukrayina-boretsya-za-mir-u-vsij-evropi-gribauskajt e/602010
27. Україна – не одна. Як світ допомагає українцям протистояти агресії Росії. Інститут світової політики. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iwp.org.ua/img/policybrief.pdf>
28. Украина – первая линия обороны для Запада, - автор польской «шоковой терапии» Бальцерович. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.censor.net.ua/news/323268/ukraina_pervaya liniya_oborony_dlya_zapada_avtor_polskoyi_shokovoyi_terapii_balt_serovich
29. Чем сильнее защита Украины, тем мы убедительней в нашей дипломатии, - Порошенко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.censor.net.ua/news/323663/chem_silnee_zaschita_ukrainy_tem_my_ubeditelneyi_v_nasheyi_diplomatii_poroshenko

УДК 327(477+4)

Лоссовський І.Є.

СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄВРОПИ: ФОРМАЛЬНЕ ДЕКЛАРУВАННЯ ТА РЕАЛЬНІ ЗДОБУТКИ

В роботі аналізуються конкретні приклади розбудови стратегічного партнерства України з окремими визначеними її європейськими партнерами в контексті драматичного розвитку ситуації, що склалася сьогодні за наслідками бурхливих процесів Революції гідності та військової агресії Росії проти України 2014-2015 рр.

***Ключові слова:** стратегічне партнерство, Україна, європейська інтеграція, стратегія розвитку, двосторонні відносини.*

Лоссовский И.Е. Стратегическое партнерство Украины со странами Европы: формальное декларирование и реальные достижения.

В работе анализируются конкретные примеры развития стратегического партнерства Украины с отдельными определенными ее европейскими партнерами в контексте драматичного развития ситуации, сложившейся сегодня в результате бурных процессов Революции достоинства и военной агрессии России против Украины 2014-2015 гг.

***Ключевые слова:** стратегическое партнерство, Украина, европейская интеграция, стратегия развития, двусторонние отношения.*

Lossovsky I. The strategic partnership of Ukraine with European countries: the formal declaration and actual achievements.

In this article the concrete examples of re-erecting of strategic partnership of Ukraine are analyzed with some defined European partners in the context of dramatic development of situation which was folded today on results of the stormy processes of Revolution of Dignity and military aggression of Russia against Ukraine in 2014-2015.

***Keywords:** strategic partnership, Ukraine, European integration, development strategy, bilateral relations.*

Одним з головних незмінних пріоритетів двостороннього вектору європейського виміру зовнішньої політики України залишається розбудова взаємовигідної співпраці з провідними європейськими країнами, сусідніми державами, а також стратегічними партнерами.

Питанням визначення, теоретичного аналізу та практичної реалізації концепції «стратегічного партнерства» були присвячені роботи цілої низки зарубіжних та вітчизняних авторів [1-7 та ін.]. Досить детальну бібліографію з цієї проблематики можна знайти в роботах В. Шамраєвої [6] та І. Жовкви [2]. В окремих роботах вітчизняних авторів розглянуто моделі і конкретні приклади стратегічного партнерства України з іншими країнами [1; 2].

У статті аналізуються конкретні приклади розбудови стратегічного партнерства України з окремими визначеними її європейськими партнерами в контексті драматичного розвитку ситуації, що склалася сьогодні за наслідками бурхливих процесів Революції Гідності та військової агресії Росії проти України.

Стратегічне партнерство є більш високим рівнем взаємодії між державами, ніж звичайні двосторонні відносини. Такі відносини можуть існувати між країнами, які, насамперед, мають близькі або суміжні національні інтереси та стратегічні напрями внутрішньої і зовнішньої політики, взаємно прихильні до гарантування безпеки, територіальної цілісності та непорушності кордонів одна одної, що, в принципі, виключає наявність будь-яких офіційних чи потенційних територіальних претензій між цими країнами. Стратегічне партнерство може розглядатися в окремих сферах: політичній, безпековій, економічній, енергетичній та гуманітарній.

Вбачається, що зазначені вимоги автоматично виключають з можливого потенційного списку гіпотетичних стратегічних партнерів України Росію, навіть без урахування її відверто зухвалої агресії проти нашої держави, яка триває ось уже понад рік, з огляду на несумісність визначених ідеологій, напрямів та програм розвитку двох держав, а також стратегій їх внутрішньої та зовнішньої політики. Як відомо, попередньо вважалося, що Україна та РФ могли стати стратегічними партнерами у сфері європейської безпеки, економічній та енергетичній галузях.

Окрім наведеного, до засад існування між країнами стратегічного партнерства можна віднести такі: співпадіння або близькість загальних цінностей і цілей; спільність шляхів досягнення намічених цілей; наявність спільних стратегічних сфер співпраці; певний рівень координації зовнішньої політики; можливість надання допомоги в складних ситуаціях, зокрема і військової; спільне бачення перспектив майбутнього розвитку регіону та світу в цілому; має виключати можливість «дружби проти когось іншого».

На думку більшості вітчизняних дослідників, основною умовою для проголошення міждержавних відносин на принципах стратегічного партнерства є повний або частковий збіг стратегічних цілей країн-партнерів [2; 6]. Інший підхід до проблеми визначення стратегічного партнерства полягає в аналізі його ключових складових – понять «стратегія» і «партнерство». При цьому, принциповим є визначення зовнішньополітичної стратегії держави, в той час, як стратегічне партнерство розглядається як засіб її реалізації [4-7].

З початку нинішнього століття серед європейських країн на рівень стратегічного партнерства було задекларовано виведення відносин України з Великою Британією (Спільна заява 2008 р.), Литвою (Спільна заява

Президентів про стратегічне партнерство, 2008 р.), Польщею (Спільна заява Президентів 1997 р.), Азербайджаном (Договір про дружбу, співробітництво та партнерство 2001 р.) і Туреччиною (1-ше засідання Стратегічної Ради Високого Рівня (СРВР), 2011 р.). В окремих усних заявах Президента України 2004 р. стратегічними партнерами України формально значились Німеччина та Грузія. В окремих публікаціях йшлося про ніби-то існування стратегічного партнерства України з такими європейськими партнерами, як Болгарія, Словаччина і Фінляндія. Проте, останнє, скоріше за все, стосувалося питань реалізації окремих спільних перспективних масштабних проектів і перебувало переважно в риторичній площині.

Разом з тим, аналізуючи реальний стан двосторонніх відносин України із зазначеними державами, його відповідність визначеним формальним критеріям того, чи дійсно ці відносини досягли стратегічного рівня, не завжди цілком однозначно ствердно можна характеризувати досягнутий рівень відносин як стратегічний. Часто до справжньої «стратегічності» бракує об'єктивних підстав та передумов, мотивації однієї чи обох сторін, а також реального фактологічного наповнення відносин вагомими здобутками. Іноді в таких «стратегічних відносинах» переважає, головним чином, декларативна сторона справи, красива фразеологія і риторика та не завжди обґрунтовані сподівання на те, що колись у майбутньому буде дійсно досягнутий такий високий рівень відносин.

Певним «Рубіконом» розвитку відносин нашої держави із згаданими країнами можна вважати революційні події українського Майдану 2014 р. та протистояння України російській агресії. Перебіг цих відносин у зазначений період дозволяє по новому оцінити реальний рівень взаємодії згаданих країн з Україною і відповісти на актуальне питання реальної відповідності їх характеру стратегічному партнерству.

Реальне наповнення українсько-британської співпраці у попередній згаданому періоду роки, не відповідає задекларованому високому статусу стратегічного партнерства. Аналогічним чином можна було характеризувати і попередній стан українсько-німецької та українсько-грузинської співпраці, хоча ще 2004 р. в усних заявах Президента України було відзначено Німеччину, як «головного стратегічного партнера в Європі», зокрема «з точки зору її позиції щодо ролі України», а також Грузію («трансконтинентальна» країна, 4% території якої розташовані в Європі, а решта 96% – в Азії), як стратегічного партнера України [3].

Якщо стратегічне партнерство з Литвою та Польщею характеризувалося активною підтримкою ними євроінтеграційних прагнень України, високою інтенсивністю двосторонніх контактів на всіх рівнях і широким комплексом напрямків співпраці, то партнерство з Азербайджаном і Туреччиною – це, насамперед, співпраця в енергетичній сфері та плани спільної реалізації масштабних галузевих проектів. Польща і Туреччина вважаються й важливими стратегічними партнерами України у сфері забезпечення європейської безпеки та безпеки в Чорноморському регіоні, перетворення його у зону миру, стабільності і безпеки, а також вільної торгівлі та економічної співпраці.

Україна і Польща на відмінно склали іспит перед європейською спільнотою, успішно провівши фінальну частину Чемпіонату Європи з футболу «ЄВРО – 2012». Дві країни довели свою спроможність та надійність у реалізації масштабних міжнародних проєктів. Спільна організація та успішне проведення цього непересічного міжнародного заходу, злагоджена робота багатьох відомств двох країн сприяли розбудові широкої інфраструктури, зміцненню та розширенню міжлюдських контактів, формуванню позитивного іміджу двох держав.

Зусилля України і Туреччини спрямовуються на реалізацію рішень Стратегічної ради високого рівня, підтримується висока динаміка політичного діалогу, активізовано переговорний процес щодо Угоди про вільну торгівлю. Підтримується інтенсивний енергетичний діалог з Азербайджаном і Туреччиною щодо спільних проєктів з видобутку і транспортування енергоносіїв, розвитку інфраструктури, реалізації транзитного потенціалу. Імплементация масштабних проєктів в енергетичній, будівельній і аерокосмічній галузях з Азербайджаном наповнить практичним змістом задеклароване стратегічне партнерство.

Відносини України з Великою Британією (ВБ) традиційно базуються на принциповій підтримці Лондоном євроінтеграційного курсу нашої держави та визнанні перспектив її членства в ЄС. Така позиція відповідає фундаментальному зовнішньополітичному курсу ВБ щодо еволюції ЄС. Розширення Євросоюзу для цієї країни є важливим, оскільки воно відіграє роль балансуєчого фактора процесів інтеграції та федералізації ЄС, стосовно прискорення яких ВБ має певні застереження. Така принципова підтримка євроінтеграційних прагнень України лягла в основу задекларованого у 2008 р. у Спільній заяві під час візиту Президента України до ВБ стратегічного партнерства.

Актуальний стан українсько-британських відносин характеризується достатньо високим рівнем взаєморозуміння сторін, зокрема щодо важливості реалізації євроінтеграційного курсу України, розвитку взаємодії у політичній, економічній, військовій та культурній сферах. ВБ традиційно є важливим партнером України і в економічній сфері, насамперед щодо інвестиційної співпраці, розвитку банківсько-фінансового та енергетичного секторів. У двосторонніх контактах британська сторона традиційно висловлює підтримку євроінтеграційних прагнень України, визнаючи за нею право на набуття у майбутньому членства в ЄС за умови забезпечення відповідності усім визначеним критеріям вступу. У Лондоні вважають, що тільки відкрита перспектива членства може стати дієвим стимулом прискорення внутрішніх реформ у країні, яка заявила про своє бажання стати членом Євросоюзу [3].

Від початку російської агресії проти України з лютого 2014 р. ВБ активно виступила на підтримку нашої держави, запровадила низку санкцій та обмежувальних заходів в односторонньому та багатосторонньому форматах, надає активне сприяння Україні на майданчиках міжнародних організацій, таких як ООН (насамперед, в РБ ООН), ОБСЄ, НАТО, РЄ, ЄС, ЮНЕСКО. У цей важливий для України час активність політичного діалогу на найвищому та

високому рівні мала безпрецедентно високий рівень за усю історію двосторонніх відносин. З початку 2014 р. відбулися зустрічі Прем'єр-міністра України А. Яценюка з Державним секретарем у закордонних справах В.Хейгом у рамках його візиту в Україну (3 березня), А. Яценюка з Прем'єр-міністром ВБ Д. Кемероном у рамках Саміту ЄС у Брюсселі (6 березня), Президента України П. Порошенка з Прем'єр-міністром ВБ у рамках відзначення 70-ї річниці висадки військ антигітлерівської коаліції у Нормандії у 1944 р. (6 червня), низка контактів керівництва зовнішньополітичних відомств (3 березня, 1 квітня, 7 травня, 23 червня). У другому півріччі 2014 р. відбувся робочий візит Президента України до ВБ для участі у заходах саміту НАТО (м. Ньюпорт 4-5 вересня), зустрічі Президента та Прем'єр-міністра України з Прем'єр-міністром ВБ у рамках засідань Ради ЄС 30 серпня та 69-ї сесії ГА ООН 25 вересня.

Не менш динамічним став початок 2015 р. Президент П. Порошенко підтримував регулярний контакт з Прем'єром Д. Кемероном, проведено їх зустрічі у рамках 51-ї Мюнхенської конференції з питань безпеки (8 лютого) та засідання Ради ЄС у Брюсселі (12 лютого). Відбувся робочий візит в Україну Державного секретаря у закордонних справах (ЗС) Ф. Хаммонда (5 березня). Глава Форін Офісу зустрівся з Президентом, Головою Верховної Ради, Прем'єр-міністром та Міністром ЗС України.

8 квітня 2015 р. ВБ завершила процедуру ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і передала на зберігання до Брюсселю ратифікаційні грамоти.

Зазначена активна динаміка українсько-британських відносин упродовж останнього року, а також активна підтримка Лондоном нашої держави свідчать, що незважаючи на відсутність загальної риторики стосовно стратегічного партнерства, можна, в цілому, стверджувати, що рівень цих відносин відповідав раніше задекларованому високому статусу. Пріоритетним завданням відносин України з ВБ має стати подальше забезпечення реального наповнення стратегічного характеру взаємин.

Упродовж 2014-2015 рр. відносини України з Німеччиною характеризувались дуже активною динамікою зустрічей найвищого та високого рівнів: 6 березня 2014 р. відбулася зустріч Прем'єр-міністра А. Яценюка з Федеральним канцлером А. Меркель (м. Брюссель); 7 березня – візит в Україну Віце-канцлера ФРН, Міністра економіки та енергетики З. Габріеля; 21 березня – зустріч Прем'єр-міністра України з Федеральним канцлером А. Меркель (м. Брюссель); 28-29 травня 2014 р. – робочий візит Прем'єр-міністра України до ФРН і зустріч з А. Меркель; 5 червня – візит новообраного Президента України П. Порошенка до ФРН, зустріч з А. Меркель; 6 червня – зустріч П. Порошенка і А. Меркель в рамках заходів відзначення 70-ї річниці висадки військ антигітлерівської коаліції у Нормандії; 7 червня – візит Федерального президента Німеччини Й. Гаука до України для участі в інавгурації Президента П. Порошенка; 27 червня – зустріч Президента України з А. Меркель (м. Брюссель); 23 серпня – візит до України Федерального канцлера; 5 вересня – зустріч П. Порошенка з А. Меркель під час саміту НАТО (м. Ньюпорт);

16 жовтня – зустріч Президента України з Канцлером Німеччини під час саміту ASEM (м. Мілан); 16 листопада 2014 р.– зустріч Президентів України і ФРН на саміті Вишеградської групи, ФРН та України (м. Братислава).

З боку ФРН надається підтримка Україні у протидії та міжнародному засудженні російської агресії. На засіданні Європейської Ради 6 березня 2014 р. за наполяганням ФРН було прийнято рішення про запровадження трьох рівнів санкцій проти Росії. Німеччина приєдналась до рішень ЄС 29 липня та 8 вересня 2014 р. про запровадження економічних санкцій третього рівня проти РФ. В Уряді ФРН наголошують, що сьогодні не може бути мови про скасування санкцій проти Росії, попри те, що вони мають суттєвий негативний вплив на німецьку економіку.

1-2 квітня 2015 р. Прем'єр-міністр А. Яценюк здійснив робочий візит до ФРН на чолі урядової делегації, до складу якої входили Віце-прем'єр-міністр Г. Зубко, Міністр економічного розвитку і торгівлі А. Абромавичус і Міністр фінансів Н. Ярецько. Глава Уряду України провів переговори з Федеральним канцлером А. Меркель, зустрівся з керівниками провідних німецьких підприємств, виступив у фонді К. Аденауера. В рамках візиту відбулося VIII засідання українсько-німецької Групи високого рівня з економічного співробітництва. Були підписані двосторонні урядові документи про надання Україні кредитів. Цей візит сприяв зміцненню нової якості українсько-німецького політичного діалогу, що характеризується високим ступенем інтенсивності та взаємодовіри. Переговори засвідчили особливе значення українського питання у зовнішньополітичних пріоритетах ФРН, підтвердили налаштованість А. Меркель сприяти наданню ЄС і МВФ допомоги Україні, а також брати особисту участь у врегулюванні конфлікту на сході України на основі Мінських домовленостей. Узгоджено питання завершення процесу ратифікації Німеччиною Угоди про асоціацію між Україною та ЄС до Ризького саміту «Східного партнерства».

Німецький бізнес підтвердив високий інтерес до України, ринок якої розглядається перспективним для нових інвестиційних проєктів. Підтверджено ключову роль Групи високого рівня з економічного співробітництва у співпраці в економічній сфері, визначено подальші напрями підтримки та обсяги допомоги з боку ФРН для відновлення фінансово-економічної стабільності в Україні, зацікавленість Німеччини в участі у Міжнародній конференції з підтримки України та Бізнес-саміті для залучення інвестицій в аграрний, енергетичний сектори, сферу енергоефективності та інфраструктури.

25-26 березня 2015 р. Голова ВРУ В. Гройсман здійснив візит до ФРН, у ході якого провів переговори з Президентом Бундестагу Н. Ламмертом та Міністром ЗС Німеччини Ф. Штайнмаєром, зустрічі з Канцлером А. Меркель і Президентом Бундесрату. Ключовим елементом візиту стала участь у засіданні Бундестагу, під час якого було ратифіковано Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. Керівництво Німеччини підтвердило солідарність з Україною, висловило підтримку її суверенітету та територіальної цілісності. Підтверджено готовність ФРН докладати зусиль, необхідних для дипломатичного врегулювання

конфлікту на сході України на умовах повної імплементації Мінських домовленостей.

Акцентовано увагу на необхідності ефективного здійснення Україною системних реформ, насамперед, у сфері подолання корупції та утвердження верховенства права. Підтверджено налаштованість ФРН підтримувати Україну в реалізації реформ та імплементації Угоди про асоціацію. Підтримка переконливою більшістю депутатів Бундестагу закону щодо Угоди про асоціацію, як і опрацювання німецьким парламентом законопроекту за прискореною процедурою, засвідчили підтримку євроінтеграційного курсу України. Процедура ратифікації Угоди німецьким парламентом буде завершена затвердженням відповідного закону Бундесратом (верхньою палатою) 8 травня 2015 р. Візит сприяв закріпленню тенденції до поглиблення політичного діалогу та міжпарламентської співпраці як важливої складової двосторонніх відносин.

Щодо відносин України з Польщею, то ця країна залишається одним із ключових стратегічних партнерів нашої держави. Визначальним стратегічним чинником цих відносин є активна підтримка євроінтеграційних прагнень України і конструктивний підхід до розвитку діалогу на всіх рівнях. З початку російської агресії проти України Польща проявила себе як один з найбільш активних країн-членів ЄС і НАТО промоутерів нашої держави в контексті її оборонних та безпекових потреб.

Українсько-польським відносинам притаманна висока інтенсивність. Пріоритетами залишаються поглиблення співпраці в усіх сферах обопільного інтересу та активне використання польського лобіювання у справі європейської інтеграції України. При цьому, головною проблематикою двосторонньої взаємодії є забезпечення міжнародної підтримки України в її протистоянні російській агресії, підтримка територіальної цілісності нашої держави та засудження російської агресії на сході України та анексії Криму, підтримка процесів реформування в Україні, а також ініціювання жорстких санкцій проти російського істеблішменту з метою спонукання їх до припинення агресії. Окрім зазначених пріоритетів подальша співпраця має бути спрямована на нарощування обсягів товарообігу, забезпечення присутності українського капіталу у Польщі та притоку польських інвестицій в економіку України у складний для неї час. Важливу роль відіграватиме поглиблення міжрегіонального співробітництва та людських контактів.

8-9 квітня 2015 р. Президент Польщі Б. Коморовський перебував з візитом в Україні, в рамках якого відбулися зустрічі з Президентом П. Порошенком, Прем'єр-міністром А. Яценюком та Головою Верховної Ради (ВРУ) В. Гройсманом, а також глава польської держави виступив у ВРУ. У центрі уваги переговорів перебувала проблематика регіональної безпеки, зокрема, щодо перспективи розгортання в Україні міжнародної миротворчої місії. Обговорювалися хід виконання Мінських домовленостей; практичні аспекти взаємодії України та Польщі у сфері євроінтеграції, посилення співробітництва у торговельно-економічній, інвестиційній, енергетичній та гуманітарній сферах. За підсумками візиту було підтверджено готовність Польщі надавати Україні підтримки у протидії зусиллям РФ на дестабілізацію ситуації в регіоні; польська

сторона підтримала необхідність направлення миротворчої місії в Україну для деескалації конфлікту на Донбасі; відзначено важливість посилення військово-технічного співробітництва та зміцнення оборонного потенціалу України. Досягнуто домовленості про спільну участь двох країн у багатонаціональних військових навчаннях, прискорення укладення Технічної угоди щодо діяльності спільного військового підрозділу ЛИТПОЛУКРБРИГ; відзначено важливість координації дій з проведення у Ризі саміту «Східного партнерства». Наголошено на важливості спрямування зусиль Польщі в ЄС з метою ухвалення рішення про надання Україні безвізового режиму з 1 січня 2016 р. Підтверджено готовність Польщі надавати консультативну допомогу Україні у проведенні реформ, зокрема, з питань децентралізації.

27 січня 2015 р. відбувся візит Президента України до Польщі для участі у заходах 70-ї річниці звільнення концтабору Освенцим. На міжурядовому рівні 19 січня відбувся робочий візит Голови Ради Міністрів Польщі Е. Копач в Україну, у рамках якого пройшли міжурядові консультації, а 19 березня – зустріч Прем'єр-міністра України А. Яценюка з Е. Копач у Брюсселі.

Значною активністю відрізнялась динаміка двосторонніх зустрічей на вищому та високому рівні й упродовж драматичного для України 2014 р. Урядові спрямування Польщі відігравали вагомий позитивний фактор підтримки революційних процесів, що відбувались в Україні, а також її підтримки у протистоянні російській агресії.

Серед країн – членів Євросоюзу найвищий рівень підтримки України в її європейських прагненнях останніми роками, окрім Польщі, демонструють країни Балтії, серед яких особливо слід відзначити Литовську Республіку. Зберігається висока динаміка українсько-литовського політичного діалогу. Між Україною та Литвою розвивається тісне та динамічне стратегічне партнерство, що зміцнило політичний фундамент двосторонніх взаємин. Литовська сторона висловлює готовність і надалі надавати конкретну практичну підтримку Україні в реалізації її євроінтеграційних прагнень, зокрема, стосовно імплементації Угоди про асоціацію, включаючи створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі з Євросоюзом, подальшої перспективи членства в ЄС та скорішого запровадження для громадян України режиму безвізових поїздок. Політичне керівництво Литви доклало особистих зусиль для формування сприятливої позиції країн ЄС щодо підтримки України в її протистоянні російській агресії та запровадження і підвищення рівня санкцій проти Росії. Значну особисту роль в цьому процесі відіграє Президент Литви Д. Грибаускайте. В кінці листопада 2014 р. вона відкрито назвала Росію терористичною державою, діяльність якої загрожує всій Європі. Литовський лідер заявила: «Україна сьогодні б'ється за мир в усій Європі, за всіх нас. Якщо терористичну державу, яка здійснює агресію проти свого сусіда, не зупинити, агресія може поширитися на всю Європу». Вона наголосила, що Україна бореться не лише з військовою агресією супротивника, але й з економічною та інформаційною агресією. Виступаючи 7 лютого 2015 р. на Мюнхенській конференції з питань безпеки, Президент Литви наголосила, що Росія

продовжує провадити агресивну терористичну політику, яка загрожує не лише Україні, а й іншим європейським країнам.

7 червня 2014 р. відбувся візит Президента Литви в Україну з метою участі в інавгурації Президента України, 24 листопада – візит Д. Грібаускайте в Україну у рамках якого відбулося сьоме засідання Ради Президентів двох країн. Активною була також динаміка двосторонніх контактів на міжпарламентському та міністерському рівнях.

Продовжується розвиток стратегічних відносин України з Турецькою і Азербайджанською Республіками (АР) – країнами, які географічно належать переважно до Азійського континенту, а геополітично тяжіють до Європи («трансконтинентальні» країни, розташовані більш, ніж на одному континенті). У відносинах з Туреччиною (Європейська частина складає 3% території країни, де проживає 10 млн. чол. – 12% населення країни) основні зусилля були спрямовані на реалізацію домовленостей, досягнутих за результатами 3-го засідання СРВР (2013 р., Анкара). У 2011 р. було підписано Декларацію про створення СРВР, якою зафіксовано встановлення стратегічного партнерства між двома країнами. СРВР є найвищим спільним консультаційним органом на чолі з Президентами, що охоплює стратегічні сфери двосторонніх відносин.

20 березня 2015 р. Президент Р.Т. Ердоган здійснив офіційний візит в Україну, у рамках якого відбулося 4-е засідання СРВР, переговори з Президентом П. Порошенком, зустрічі з Головою ВРУ В. Гройсманом та Прем'єр-міністром А. Яценюком і спільна прес-конференція Президентів. Сторонами підтверджено стратегічне значення двосторонніх відносин та обопільне бажання поглиблювати стратегічне партнерство. Р.Т. Ердоган підтвердив невизнання Туреччиною анексії Криму, заявив про підтримку незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України та висловив сподівання на найскоріше врегулювання ситуації на її сході. Висловлено занепокоєння триваючим порушенням прав та інтересів українців і кримських татар у Криму.

Україна звернулася з проханням підтримати її звернення до РБ ООН щодо направлення миротворців для гарантування безпеки на лінії зіткнення та неконтрольованій ділянці державного кордону.

У рамках 4-го засідання СРВР сторони обговорили весь спектр питань двостороннього порядку денного. Президенти домовились вжити заходів з активізації торговельно-економічної співпраці, провести ближчим часом засідання Міжурядової комісії з торговельно-економічного співробітництва, одним із питань порядку денного якої стане допомога Туреччини у відновленні інфраструктури Донбасу, та прискорити переговорний процес з Угоди про вільну торгівлю. Пріоритетну увагу приділено питанням співпраці у стратегічно важливих сферах, зокрема, реалізації масштабних проектів виробництва регіонального пасажирського літака для потреб Туреччини на базі заводу «Антонов», проектів у аерокосмічній і військово-технічній сферах, авіаційному двигунобудуванні. Україною висловлено зацікавлення у тренуванні українських військових у навчальних центрах НАТО, що знаходяться в Туреччині.

Розглянуто питання співробітництва в енергетичній сфері. Українською стороною висловлено зацікавленість у реалізації міжнародних газотранспортних проектів, зокрема, з постачання природного газу з Каспійського шельфу та країн Центральної Азії, обміні досвідом будівництва підземних газосховищ, участі України у реалізації проекту газопроводу TANAP. Президент України звернув увагу на можливі ризики будівництва «Турецького потоку», зазначивши, що Україна розглядає цей проект виключно як політичний, спрямований на зменшення транзитної ваги України. Висловлено готовність України співпрацювати у сфері ядерної безпеки та атомної енергетики, зокрема, у контексті планів будівництва атомних електростанцій в Туреччині, обміну досвідом з експлуатації та безпеки на АЕС, навчання турецьких спеціалістів в Україні.

Візит Р.Т. Ердогана в Україну підтвердив зацікавленість сторін розвивати відносини стратегічного партнерства та знаменував початок їх нового етапу. Туреччина підтвердила послідовну підтримку суверенітету і територіальної цілісності України, наголосила на необхідності мирного врегулювання ситуації на Донбасі. Було домовлено про координацію зусиль із захисту прав кримськотатарського населення в АРК; про активізацію роботи з виходу на практичну реалізацію високотехнологічних проектів у літако- та двигунобудуванні, аерокосмічній та енергетичній сферах; про можливу участь турецьких компаній у відновленні інфраструктури Донбасу; про активізацію співпраці у військово-технічній сфері, провести чергове засідання Спільної комісії з оборонно-промислової співпраці; про активізацію переговорного процесу щодо Угоди про вільну торгівлю, провести чергове засідання Міжурядової комісії з торгово-економічного співробітництва.

Актуальними пріоритетами розвитку українсько-турецьких відносин мають стати: подальше наповнення стратегічного партнерства конкретним економічним змістом, продовження активного політичного діалогу на всіх рівнях та проведення в його рамках в Анкарі 5-го засідання СРВР; завершення переговорів з укладення Угоди про вільну торгівлю; практична реалізація домовленостей в енергетичній сфері; поглиблення співпраці в транспортній, аерокосмічній, військово-технічній сферах. Значними є перспективи спільної реалізації проектів з видобутку та транспортування енергоносіїв, максимального задіяння транспортного потенціалу двох країн по лінії «Північ-Південь». Є перспективи для поглиблення співпраці у науково-технічній сфері, враховуючи наявний науково-виробничий потенціал України та плани Туреччини з розвитку власних програм в аерокосмічній, оборонній та інших високотехнологічних галузях.

У відносинах України з Азербайджаном головним завданням є наповнення конкретним практичним змістом задекларованого на вищому політичному рівні стратегічного партнерства, реалізація домовленостей, досягнутих за результатами 3-го засідання Ради Президентів двох країн. Азербайджан посідає важливе місце у зовнішній політиці України, що зумовлено широкими можливостями налагодження співробітництва у політичній, торговельно-економічній, паливно-енергетичній, транспортній

сферах. Головним пріоритетом в діалозі з Азербайджаном є енергетична сфера, зокрема, реалізація проектів з постачання азербайджанської нафти та газу в Україну та Європу. Помітною останніми роками стала присутність на українському ринку азербайджанської державної компанії «SOCAR», яка відкрила мережу своїх автозаправних станцій в Україні. Значним є потенціал для поглиблення співпраці з Баку щодо розвитку транспортних коридорів по лінії «Захід-Схід», зокрема, з використанням потягу комбінованих перевезень «Вікінг». Приєднання Азербайджану до цього проекту дозволило б продовжити маршрут перевезень до країн Центральної Азії.

Двосторонній діалог останнього року не був досить активним. 5-7 травня 2014 р. у рамках участі в 124-й сесії Комітету міністрів РЄ (м. Відень) відбулась зустріч Міністрів ЗС А. Дешиці і Е. Мамед'ярова; 6-7 червня 2014 р. – візит в Україну Голови Міллі Меджлісу Азербайджану О. Асадова з метою участі у заходах з інавгурації Президента П. Порошенка; 4 грудня 2014 р. – зустріч Міністра ЗС П. Клімкіна з азербайджанським колегою у рамках РМЗС ОБСЄ (м. Базель). Сторони традиційно надають взаємну підтримку під час розгляду важливих питань у рамках міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ, ГУАМ, СНД), підтримують регулярні робочі контакти на рівні делегацій, постійних представництв та експертів.

Пріоритетами у двосторонніх відносинах України з Азербайджаном мають стати: активізація двостороннього політичного діалогу на найвищому і високому рівні та проведення в його рамках чергового засідання Ради Президентів двох країн; активізація просування інтересів України в енергетичній, будівельній, аерокосмічній та інших сферах.

Останній перебіг двосторонньої співпраці України з низкою згаданих європейських країн, з якими в попередні роки було задекларовано встановлення стратегічного партнерства, свідчить про певну тенденцію реального наповнення цього партнерства важливими здобутками та вимальовуванням конкретних перспектив його подальшого зміцнення. Це стосується, співробітництва, насамперед з такими державами, як Німеччина, Велика Британія і Польща. Важливою залишається для України політична підтримка країн Балтії, перш за все, з боку Литви. При цьому спостерігається тенденція уникнення зайвої риторики щодо статусу партнерства на користь реального прагматичного наповнення співпраці конкретними здобутками. Разом з тим, розвиток співпраці з Туреччиною та, особливо, Азербайджаном, при наявності дійсно величезного потенціалу, нині є все ще далеким до досягнення практичної реалізації тих проектів, які могли б вивести ці відносини на рівень справжнього стратегічного партнерства. Стосовно співпраці з Грузією, вбачається, що присутність нині низки колишніх посадовців цієї країни на відповідальних посадах в Уряді України не є достатнім для характеристики рівня цієї співпраці, як стратегічного.

В цілому, доводиться констатувати очевидну залежність політичних позицій окремих країн пострадянського простору від активного імперського тиску з боку Росії. В ситуації, що склалася, максимум, на що можна

розраховувати від цих країн – це пасивне та мовчазне засудження агресії з боку Росії та порушень нею територіальної цілісності України.

Використані джерела та література:

1. Асиметрія міжнародних відносин / Під ред. Г.М. Перепелиці, О.М. Субтельного. – К.: Вид. дім «Стилос», 2005. – 554 с.
2. Жовква І.І. Стратегічне партнерство України. Теорія і практика / І.І. Жовква. – К.: НВЦ «Євроатлантикінформ», 2006.
3. Лоссовський І. Україна в системі двосторонніх відносин з європейськими країнами / І. Лоссовський // Зовнішня політика України. Стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети. – К.: Вид. дім «Стилос», 2013. – С. 212-232.
4. Мозель Т. Теоретические основы международных отношений / Т. Мозель. – М.: ДА МИД РФ. – 2000. – 263 с.
5. Цыганков П.А. Теория международных отношений / П.А. Цыганков. – М.: «Гардарика», 2003. – 590 с.
6. Шамраєва В.М. Стратегічне партнерство як інструмент зовнішньої політики держави (історіографія проблеми) / В.М. Шамраєва. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-1/doc/4/03.pdf>
7. Murray W., Grimsley M. Introduction on Strategy / W. Murray, M. Grimsley // The making of strategy. – New-York, 1994. – P. 1-16.

УДК 94:005.591.452(477+560+497.12)

Мальшина К.В., Язбец М.

ДОСВІД СЛОВЕНСЬКО-ТУРЕЦЬКОГО СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА ДЛЯ УКРАЇНИ

Стаття висвітлює геополітичне положення України у євразійському вимірі, значення Чорноморського регіону для України, спільність її інтересів в Чорномор'ї з Туреччиною. Розкриває досвід Словенії у розвитку стратегічного партнерства з Туреччиною, в якості загального інструменту політики та конструктивної моделі співпраці.

Ключові слова: стратегічне партнерство, Словенія, Туреччина, Україна, зовнішньополітичні пріоритети.

Мальшина К.В., Язбец М. Опыт словенско-турецкого стратегического партнерства для Украины

Статья освещает геополитическое положение Украины в евразийском измерении, значение Черноморского региона для Украины, общность ее интересов в Черноморье с Турцией. Раскрывает опыт Словении по развитию стратегического партнерства с Турцией, в качестве общего инструмента политики и конструктивной модели сотрудничества.

Ключевые слова: стратегическое партнерство, Словения, Турция, Украина, внешнеполитические приоритеты.

Malshina K., Jazbec M. The Slovenian-Turkish strategic partnership experience for Ukraine.

The article highlights the geopolitical position of Ukraine in the Eurasian dimension, meaning the Black Sea region for Ukraine, its common interests in the Black Sea region with

Turkey. Reveals the Slovenian experience of developing a strategic partnership with Turkey, as a general political instrument and constructive model of a cooperation.

Keywords: *strategic partnership, Slovenia, Turkey, Ukraine, foreign policy priorities.*

Стратегічне партнерство передбачає новий рівень довготривалого та взаємовигідного співробітництва між державами, заради спільного здійснення ними своїх ключових національних інтересів, обумовлених внутрішньо- та зовнішньополітичною ситуацією, що склалася, та спільним курсом цих держав на міжнародній арені. Як вважають провідні українські геополітики, стратегічне партнерство – це тип міждержавних відносин, побудований як послідовна система взаємодії держав у напрямі реалізації спільних стратегічних завдань та цілей, який, на відміну від союзницьких відносин, не передбачає жорсткої системи зобов'язань політичного, економічного, гуманітарного або безпекового характеру [1]. Держава визначає свої зовнішньополітичні пріоритети і вибудовує систему відносин стратегічного партнерства у головних вимірах – на рівні глобальних гравців (ЄС, США, РФ, КНР) та на регіональному рівні (найближчі сусіди). Наповнення стратегічного партнерства конкретним змістом відбувається залежно від специфіки цілей та завдань, що вирішуються за його допомогою. Таким чином, перш за все, модель стратегічного партнерства залежить від завдань країни, які виходять з її геополітичного положення.

У глобальному та регіональному вимірах геополітичне положення України визначається наступними чинниками:

- розташуванням у центральній частині глобального поясу найвищого політичного та соціально-економічного розвитку;
- розташуванням в центрі сходження цивілізаційних «розломів» між західнохристиянським, східнохристиянським та ісламським цивілізаційними угрупованнями;
- перебуванням України в центрі геополітичної осі Євразійського континенту та євразійського діаметру;
- важливістю функцій комунікаційної ланки між розвинутим європейським регіоном і багатими на ресурси регіонами Близького і Середнього Сходу, Кавказу та Середньої Азії.

Таким чином, з одного боку, для України найбільш важливими є інтереси Росії, східноєвропейських і причорноморських держав, США, Німеччини, близькосхідних та середньоазійських країн. З іншого – геополітичне становище України в значній мірі визначається суперечністю національних інтересів США та Росії.

Беручи до уваги те, що Польща та Угорщина є пріоритетними для США в Центральній Європі, а Туреччина й Азербайджан – на Близькому Сході та Закавказзі, робимо висновок, що геополітично Україна є з'єднувальною ланкою в Балто-Середземноморській дузі інтересів США. Буферний статус для України вкрай невигідний, а тому політика зближення з НАТО виглядає найкращим вибором [2]. Туреччина є членом НАТО й головним сусідом України на південному напрямі.

Чорноморський регіон має чимале значення для України. Основною проблемою цього регіону, в територіальному аспекті, є кримська. У зовнішньополітичному аспекті пріоритетними для України в цьому регіоні є Росія, Туреччина, Азербайджан та Грузія. Тому для України важливим є зміцнення геополітичного чотирикутника Туреччина-Україна-Азербайджан-Грузія.

Відносини з Туреччиною слід віднести до стратегічних, оскільки їх розвиток детермінує послаблення впливу Росії в регіоні, в чому існує обопільна зацікавленість України та Туреччини. Тому необхідним є активний розвиток співпраці в економічній сфері, особливо в транспортно-комунікаційній і військово-технічній галузях. Враховуючи спільність інтересів у Чорноморському регіоні, Україна і Туреччина можуть стати катализаторами інтеграційних процесів в рамках ЧЕС. Обидві країни перебувають у безпосередній близькості до найбільш конфліктогенних зон світу – Балкан, Кавказу, Близького Сходу – тому мають головне завдання опікуватися забезпеченням миру, стабільності та безпеки Чорноморського регіону, що пов'язано із нафтогазовими та транспортними проектами.

Досвід Словенії у розвитку стратегічного партнерства з Туреччиною надає додатковий матеріал для вивчення можливостей цього типу відносин в якості загального інструменту політики, що дозволяє створити поглиблену і конструктивно тверду модель співпраці [6, с. 49-60] та набуває все більшої цінності у сучасному зовнішньополітичному полі України. У цьому контексті ми маємо на увазі структуру словенсько-турецького стратегічного партнерства, набір інструментів для роботи та його вплив на розширення можливостей для співробітництва.

2011 р. був піковим за всі 20 років дипломатичної історії Словенії після здобуття незалежності та встановлення офіційних двосторонніх зв'язків: було укладено три документи, які стратегічно пов'язали Словенію з Туреччиною, Францією та Німеччиною. Словенія і Туреччина уклали угоду про стратегічне партнерство 3 березня 2011 р. під час офіційного візиту тодішнього прем'єр-міністра Словенії в Туреччину. В подальшому подібні документи були підписані з Францією та Німеччиною. Всі три дипломатичні дії відображали державне розуміння динаміки нинішньої міжнародної ситуації, яка дозволяє створення нових форм роботи та співпраці. Такі форми, або моделі, з одного боку, виникають зі структури існуючих відносин, а з іншого – з намірів, які розроблені і сформовані у динамічному середовищі, що постійно змінюється. Стратегічне партнерство утворюється в якості зовнішньополітичних і дипломатичних меж для модернізації діючого співробітництва і міцного стимулу для його подальшого розвитку.

Двосторонні відносини між Словенією та Туреччиною плідно розвиваються з моменту визнання незалежності Словенії на початку лютого 1992 р. У 2005 р. обсяг торгівлі між двома країнами зріс в два рази і це сприяло збільшенню обізнаності про можливості двостороннього співробітництва. Це був час, коли Словенія стала членом НАТО та ЄС, а Туреччина, в свою чергу, активізувала свої відносини з ЄС і отримала «зелене світло», щоб почати

переговорний процес. Наступний етап зміцнення дипломатичних відносин був результатом словенського головування в ЄС у першій половині 2008 р., що викликало всебічний розвиток та відобразилося, зокрема, в серії високих політичних візитів з обох сторін.

У березні 2011 р. відбулося підписання «Стратегічного партнерства», що було продовженням попередніх заходів і досягнень й проклало шлях для їх всебічного поглиблення і укріплення. Це підписання, що, за словами прем'єр-міністра Туреччини, означало кульмінацію в дипломатичних відносинах між двома країнами, стало поворотним пунктом для подальшого розвитку зовнішньополітичної практики і планування.

Можна виокремити чотири провідні напрямки співпраці Словенії і Туреччини протягом цього періоду. По-перше, помітно підвищилася динаміка високих двосторонніх візитів. Президенти, спікери парламентів, міністри закордонних справ обох країн неодноразово обмінювалися візитами, крім того, почалися засідання спільної міжурядової економічної комісії.

По-друге, почастишали зустрічі та візити підприємців завдяки напрацюванням словенсько-турецької міжурядової економічної комісії, що заохочує інвестиційні перспективи. Наприклад, свою присутність на турецькому ринку в останні роки посилили такі компанії як «Gorenje» та «NES».

По-третє, активізується діяльність у сфері суспільної та культурної дипломатії. За кілька останніх років було проведено низку заходів і проєктів, спрямованих на популяризацію культури Словенії в Туреччині. Наприклад, було видано спеціальний випуск журналу «Diplo Atlas» про Словенію (наклад 7 тис. примірників) і поширено серед турецьких політичних, економічних, культурних діячів та журналістів, а також розіслано у бібліотеки Туреччини. В турецькому перекладі було опубліковано п'ять словенських літературних творів загальним тиражем 10 тис. примірників. Прем'єр-міністр Туреччини Р. Ердоган під час візиту до Словенії у травні 2012 р. отримав престижну премію «Світова особистість десятиліття» від Люблянського Інституту IFIMES. Стамбул три роки поспіль (2011-2013 рр.) був платформою Стамбульського міжнародного фестивалю реклами, що є спільним словенсько-турецьким проєктом світового масштабу, який об'єднує рекламну еліту та молоді таланти [5; 8; 10; 11].

По-четверте, відносини між ЄС, Туреччиною та Словенією проходять під егідою словенської підтримки турецьких амбіцій зовнішньої політики щодо членства в ЄС. Міністр закордонних справ Словенії, поряд з деякими колегами з країн-членів ЄС, два рази брав участь у підписанні громадських листів про підтримку Туреччини в її зусиллях щодо вступу до ЄС. Словенія усвідомлює, як важливо заохочувати і підтримувати країн-кандидатів та надавати їм допомогу у складних переговорах. Підтримка також знаходить своє відображення у численних зустрічах і нарадах всередині владних структур ЄС та двосторонніх зустрічах між представниками обох країн і їх публічних заявах.

Стратегічне партнерство можна розглядати, з одного боку, в якості конкретного прикладу співробітництва між Словенією і Туреччиною, а з іншого – в якості ширшого дослідження цього феномену. Йдеться про відомі і

визначені політично-декларативні межі та функціонування із зрозумілими та гнучкими параметрами, які забезпечують динамічну і прогресивну тенденцію зовнішньої співпраці в різних сферах. Конкретний приклад словенсько-турецького стратегічного партнерства ілюструє і доводить, що розмір держав, як фактор відносин, не є перешкодою, а навпаки є зміцненням тісної співпраці в окремих сферах.

Приклад словенсько-турецької співпраці може слугувати поштовхом до роздуму про те, з якими країнами розпочати стратегічне партнерство та визначити необхідні критерії відбору. В цілому можна сказати, що критерії відбору залежать від конкретної держави та геополітичного становища [4, с. 437-466].

Насамперед, можна розглянути питання про налагодження стратегічного партнерства із сусідніми країнами, які завжди є пріоритетом зовнішньої політики, незалежно від відмінностей у розмірі та інших факторів у відносинах. Ці відносини, як правило, динамічні й різновекторні. Можна стверджувати, що вони, за по-суті, вже мають стратегічне значення (щонайменше, через географічну близькість). Звідси також випливає, що немає потреби формалізувати такі відносини в стратегічному плані. Та ж логіка, хоча і з абсолютно протилежних позицій, може бути використана для будь-яких двох країн, які географічно віддалені одна від одної. Але між ними не може розвиватися така динаміка і різновекторність, що в подальшому трансформуються у стратегічне партнерство.

Дві країни, які мають відносно високий рівень дружнього взаєморозуміння (наприклад, політичні, історичні, культурні, економічні взаємозв'язки) та географічно не надто віддалені одна від одної, на наш погляд, найкраще підходять для налагодження співробітництва у вигляді стратегічного партнерства. Цьому сприяє членство обох країн в окремих регіональних інтеграційних об'єднаннях (наприклад, ЄС чи АСЕАН).

Ми вважаємо, однак, що регіональні рамки є досить ефективними і дієвими, а формалізація стратегічного партнерства тут є скоріше винятком, ніж правилом. Подібна інтеграція, на нашу думку, повинна бути використана в конкретних, історично і політично вагомих обставинах, тому що в іншому випадку інструмент стратегічного партнерства може певною мірою втратити зміст і значення і перетворитися на формальність.

У дослідженні стратегічного партнерства між Словенією і Туреччиною, що нині є основною рушійної сили транснаціонального співробітництва, виокремлюється чотири вагомні висновки, які можуть бути застосовані на практиці з налагодження подібного проекту.

По-перше, коли налагодилось стратегічне партнерство між Словенією і Туреччиною, стало зрозумілим, що час для такого оформлення був обраний зарано і що це можна було б зробити пізніше, коли динаміка відносин стал б повнішою. Але й очікування більш прийнятеного часу також було б неефективним, адже аналізуючи обставини укладання угоди можна сказати, що на той момент це був, ймовірно, дійсно найкращий час. Це стало помітним завдяки активізації співробітництва між країнами після підписання угоди.

По-друге, налагодження стратегічного партнерства стимулювало і розширило спектр заходів та подій, значна частина яких, досить ймовірно, не була б проведена без укладання такої угоди. Це, на наш погляд, є ключовим аргументом і політичною «компенсацією» занадто раннього моменту укладання стратегічного партнерства.

По-третє, стратегічне партнерство було оформлене документально, що є процесом роботи і структурою подальшої реалізації планів. Цей документ є концептуальною основою, що відкриває простір для нових досягнень, з більш високою динамікою відносин та суттєвими результатами. Йдеться про процес не тільки сприяння, але, головним чином, модернізації, оскільки в цих межах призводить до посилення структурної взаємодоповнюваності і кореляції між двома країнами. Цілком ймовірно, що такий динамічний розвиток не міг би відбутися без такого інструменту, як стратегічне партнерство, або йшов би більш повільними темпами і у меншій кількості сфер та акторів, що брали в ньому участь.

По-четверте, якщо стратегічне партнерство розглядати всебічно, то приходить найважливіше розуміння часу або моменту його укладання. В цьому випадку час збігався з кумуляцією багаторічного безперервного зростання в динаміці взаємовідносин. Таким чином, власне момент укладання, а саме, прийняття і розуміння цієї динаміки відносин у певний момент часу, як прямий результат аналітичного розгляду, мав вирішальне значення. На основі конкретного досвіду можна зробити висновок, що своєчасне рішення про укладання договору про стратегічне партнерство є таким, що може серйозно вплинути на динаміку зміцнення відносин і їх подальше осмислення. На нашу думку, це також є важливим моментом для подальшого прискорення співробітництва.

Можна додати, що реалізація зовнішньої політики завжди є дворівневим процесом [3; 9; 12]. Це, з одного боку, вимагає чіткої програми дій, а з іншого – певної здатності реагувати на мінливі обставини, у відповідності з основними положеннями програми. Крім того, доцільним є наявність інституційної структури, яка була б досить гнучкою, щоб уможливити досягнення результатів. Тому ми вважаємо, що відносини між Словенією і Туреччиною, в останні кілька років, пропонують досить результативну модель подібних дій та підходів у реалізації зовнішньої політики [7].

Використані джерела та література:

1. Парахонський Б.О., Яворська Г.М. Стратегічне партнерство України: Аналітична записка Відділу глобалістики та безпекових стратегій НІСД при Президентові України / Б.О. Парахонський, Г.М. Яворська. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/600/>
2. Черник П. Загальні риси геополітичного положення України / П. Черник // «Ї»: незалежний культурологічний часопис. – 2005. - № 39. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n39texts/chernyk.htm>
3. Benko V. Znanost o mednarodnih odnosih / V. Benko. – Ljubljana: FDV, 1997; Petrič E. Foreign Policy: From Conception to Diplomatic Practice / E. Petrič. – Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2013.

4. Henrikson A.K. Distance and foreign policy: a political geography approach / A.K. Henrikson // International Political Science Review. - № 23 (4). – 2002.– P. 437–466.
5. Jazbec M. Osnove diplomacije / M. Jazbec. – Ljubljana: FDV, 2009.
6. Jazbec M. Strategic partnership as a policy planning outcome / M. Jazbec // Diş politika. - № 37 (3-4). – 2012. – S. 49-60.
7. Jazbec M. The Diplomacies of New Small States: The Case of Slovenia with some comparison from the Baltics / M. Jazbec. – Aldershot, Burlington, Sydney: Ashgate, 2001.
8. Leguey-Feilleux J.-R. The Dynamics of Diplomacy / J.-R. Leguey-Feilleux. – Boulder; London: Lynne Rienner Publishers, 2009.
9. Petrič E. Foreign Policy: From Conception to Diplomatic Practice / E. Petrič. – Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2013.
10. Rana K.S. The 21st Century Ambassador: Plenipotentiary to Chief Executive / K.S. Rana. – Malta, Geneva: DiploFoundation, 2008.
11. Riordan S. The New Diplomacy / S. Riordan. – Cambridge: Polity, 2003.
12. Rosenau James N. The Study of World Politics. – Vol. 2: Globalization and Governance. – London; New York: Routledge, 2006.

УДК 327 (510+6)

Княздвірська К.О.

СТРАТЕГІЧНІ ІНТЕРЕСИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИКИ КИТАЮ НА АФРИКАНСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ

У статті досліджуються особливості політики КНР у країнах Африки, розглядаються причини її успішної реалізації, сфери взаємодії та наслідки для обох учасників.

Ключові слова: *КНР, країни Африки, двостороннє співробітництво, стратегія розвитку співробітництва.*

Княздвирская Е.А. Стратегические интересы и особенности политики Китая на Африканском континенте.

В статье исследуются особенности политики КНР в странах Африки, рассматриваются причины ее успешной реализации, сферы взаимодействия и последствия для обоих участников.

Ключевые слова: *КНР, страны Африки, двустороннее сотрудничество, стратегия развития сотрудничества.*

Knyazhdvirska K. Strategic interests and characteristics of China's policy in Africa.

This article is devoted to main features of China's policy in Africa. The reasons of its successful implementation, main spheres of interaction and implications for both participants are developed.

Keywords: *PRC, African countries, bilateral cooperation, strategy of cooperation development.*

Сучасним міжнародним відносинам характерна активізація співробітництва по лінії «Південь-Південь», що зумовлено появою нових економічних потуг, які прагнуть завоювати нові ринки збуту та отримати доступ до стратегічно важливих ресурсів. Навіть у час економічної кризи зацікавленість у співробітництві з країнами, що розвиваються не тільки не

зменшується, а навпаки, зростає. Яскравим тому підтвердженням може слугувати політика Китаю щодо Африки.

Значний внесок у розробку даної проблематики зробили такі дослідники як: Д. Бабаян, Т. Дейч, Д. Долгушев, С. Костелянець, М. Таран, Р. Федів, К. Вишневецька, Дж. Купер Рамо, Р. Томберг та інші.

Основним завданням статті є дослідження основних напрямів та засобів впливу політики КНР на поглиблення взаємодії з країнами Африканського континенту.

Історично склалося, що Африканський континент виступає зоною особливих інтересів великих акторів міжнародних відносин – США, Франції, Великобританії. Фактично, континент поділений на зони впливу, що відображається у розподілі, у першу чергу, енергетичних та мінеральних ресурсів, на які багаті африканські держави. Величезний Африканський континент, надра якого ще не повністю досліджені, таїть у собі багато корисних копалин. Африка володіє 60% родовищ платини, понад 40% – золота і майже 90% – алмазів у світі [7]. Станом на 2013 р., африканські поклади нафти і природного газу становлять 227,7 млрд. барелів, більшістю з яких володіють вісім найбільших виробників нафти – Нігерія, Алжир, Ангола, Єгипет, Лівія, Судан, Республіка Конго і Екваторіальна Гвінея [2]. За даними Геологічної служби США, у прибережних районах Східної Африки у 2012 р. було відкрито нові великі родовища природного газу, об'єм яких становить 441,1 трлн. кубічних футів, що на 50% більше, ніж у Саудівській Аравії.

Такий багатий ресурсний потенціал не може залишатися без уваги з боку зростаючих економік Китаю, Індії, Бразилії та Туреччини, які виступають головними конкурентами класичних торговельних партнерів Африки і мають суттєві переваги у переорієнтації африканських країн на свою користь.

На тлі світових економічних криз у євроатлантичних центрах 1997-1998 рр., 2008-2009 рр. та їх економічної стагнації 2011 р., КНР поступово витіснила з Африканського континенту ЄС та США і стала лідером. Підтвердженням цього стали зростаючі об'єми комерційних зв'язків між двома партнерами, які збільшилися майже в 10 разів за останнє десятиліття – з 18,5 млрд. дол. у 2003 р. до 198,6 млрд. дол. у 2012 р. і, як очікується, зросте до 385 млрд. дол. у 2015 р. [16].

Нині на Китай припадає 20% торгівлі в Африці, яка стала найбільш швидкозростаючим китайським ринком експорту. Торгівля Китаю з Африкою виросла майже вдвічі швидше, порівняно з країнами Латинської Америки, яка є другим стратегічним ринком КНР. Найбільшими партнерами у сфері торгівлі Китаю в Африці є Ангола (торгівельний оборот з якою у 2010 р. склав 24,8 млрд. дол.), ПАР (22,2 млрд. дол.), Судан (8,6 млрд. дол.), Нігерія (7,8 млрд. дол.).

КНР імпортує кобальт з Демократичної Республіки Конго, залізну руду і марганець – з ПАР, в сільському господарстві – 20% бавовни КНР імпортує з Беніну та Малі, Кот-д'Івуар постачає какао, Кенія – каву та чай.

Загалом, «китайська присутність» в Африці з кожним роком зростає. Нині Китай має зв'язки майже з усіма країнами Африки, за винятком Буркіна-Фасо,

Гамбії, Свазіленду, Сан-Томе і Прінсіпі, які визнали Тайвань. Китай уклав договори про інвестиційну підтримку з 34 африканськими країнами, розмістивши на континенті близько 15 млрд. дол. своїх інвестицій. Пекіном було підписано також 245 угод з державами Африки щодо економічного співробітництва. На континенті активно розгорнули свою діяльність – від гірничодобувної та комунікаційної до деревообробної та риболовецької економічних галузей – 674 китайські великі виробничі об'єднання.

Головними позиціями китайського імпорту в 2010 р. були мінеральні ресурси (50,6 млрд. дол.), метали (6,2 млрд. дол.), каміння і скло (2,4 млрд. дол.), дерево і деревообробні продукти (1,3 млрд. дол.) та текстиль (0,7 млрд. дол.). Головними позиціями китайського експорту в 2010 р. стали машинне обладнання (17,2 млрд. дол.), текстиль (10,7 млрд. дол.), транспорт (8,2 млрд. дол.), метали (6,4 млрд. дол.), пластик та гума (3 млрд. дол.) [12]. Такі показники китайського імпорту свідчать про сировинну спрямованість двостороннього співробітництва, у першу чергу це стосується енергетичних ресурсів.

Останні десять років китайська економіка характеризується майже двозначним зростанням на рік. Це швидке розширення вимагає величезних ресурсів, особливо енергії.

Різно підвищився внутрішній попит Китаю на енергію у поєднанні із зниженням внутрішнього виробництва нафти і недостатньої кількості видобутку вугілля, що призводить до пошуку нових сировинних ресурсів у інших країнах. У 2004 р. Китай став другим у світі нафтовим споживачем, поступаючись лише Сполученим Штатам. Китайське споживання нафти, як очікується, буде збільшуватися на 10% щорічно, що стимулюватиме китайський імпорт нафти і газу, який, за прогнозами, збільшиться з 33% до 60% до 2020 р. Азійської нафти і природного газу не вистачає, щоб цілком забезпечити китайський попит, а велика частина близькосхідної нафти і газу, як правило, відводиться американським та європейським ринкам.

Тому Пекін зосередився на африканських країнах, як стабільних постачальниках вуглеводнів. За оцінками експертів, 25% від загального обсягу нафтового імпорту Китаю нині постачається з Африки, саме тому Пекін віддає пріоритет підтримці тісних зв'язків зі своїми африканськими постачальниками енергії за рахунок інвестицій, візитів на високому рівні та чіткій політиці «невтручання у внутрішні справи», що цілком задовольняє диктаторські африканські режими [3]. Інвестиції Китаю вкладаються в енергетичні проекти на всьому Африканському континенті, зокрема в Алжирі, Судані, Чаді, Нігері та Нігерії.

Зростаючий попит Китаю на металеві руди і металобрухт у 2011 р. перевищив показники 10 найбільших імпортерів цієї групи, за рахунок чого країни-експортери цієї сировини, такі як Нігерія, Ефіопія і Південна Африка підтримували зростання реального ВВП у Субсахарській Африці до 75,2% у період 2001-2011 рр. [4].

За даними Heritage Foundation у період 2005-2010 рр. майже 14% іноземних інвестицій Китаю спрямовувались в Субсахарську Африку, а сума

китайських кредитів для бідних країн, в основному африканських, перевищувала суму, що виділяється Світовим банком. Пекін списав 1 млрд. дол. боргу африканських країн.

Китайський уряд активно заохочує інвестиції в Африку через систему пільгових та комерційних кредитів. Протягом 2009-2012 рр. Китай надав Африці 10 млрд. дол. пільгових кредитів. Під час візиту голови Китаю (перша закордонна поїздка) Сі Цзіньпіна в Африку в березні 2013 р. сума можливих кредитів була збільшена до 20 млрд. дол. у період 2012-2015 рр. [18].

Китай активно вкладає кошти в розбудову африканської інфраструктури – їх об'єм складав близько 5 млрд. дол. щорічно протягом 2005-2009 рр. Китайська діяльність в Африці, за даними Reuters, у 2010 р. оцінюється в 15,9 млрд. дол. Найбільший фінансовий проект Ексімбанку Китаю в Гані склав 9,87 млрд. дол. – спрямований на розбудову автомобільних, залізничних доріг, будівництво гребель. Також 3 млрд. дол. Китайського банку розвитку виділено на розширення нафтогазової інфраструктури і розвиток сільського господарства [10]. Також, КНР інвестувала кошти в будівництво доріг і мостів у Демократичній Республіці Конго (ДРК), залізничні дороги в Анголі і електростанції в Замбії. Китайські компанії будують лінії високої напруги для з'єднання країн Південної Африки, посилюючи тим самим африканську інтеграцію. До великих угод в залізничному секторі можна віднести будівництво системи громадського транспорту в Нігерії, а також будівництво нових ліній пов'язаних з гірничим видобутком у Габоні і Мавританії. Найбільші ІКТ проекти з китайською участю включають розгортання національної мережі зв'язку в Ефіопії.

Пекін зацікавлений у великому зростаючому споживчому ринку Африки. У період 2006-2011 рр. в країнах Субсахарської Африки відбулося зростання споживчих витрат на 19,3%, що стало наслідком збільшення кількості африканського населення, яке перевищило показник в 1 млрд. чоловік у 2010 р. і, як очікується, зросте до 1,6 млрд. до 2030 р. [15]. У зв'язку зі зростаючим рівнем економічного розвитку африканських держав (4,9% приросту ВВП щорічно), зростає і кількість середнього класу. За прогнозами Африканського банку розвитку стверджується, що до 2030 р. у більшій частині Африки буде превалювати середній клас, який є потенційним споживачем китайських товарів.

У чому ж полягають особливості такої успішної політики Китаю на Африканському континенті і які підводні камені приховує китайська дипломатія?

Китай звинувачують у політиці, яка спрямована на «викачування» природних ресурсів з Африки. У червні 2011 р. у промові Держсекретаря США Х. Клінтон, політика Китаю на Африканському континенті була охарактеризована, як політика «нового колоніалізму».

Західні та африканські критики такого співробітництва, зазначають, що довгострокові вигоди від збільшення об'ємів взаємної торгівлі, зокрема, китайського експорту сировинних товарів, таких як нафта і сільськогосподарська продукція, досить мізерні.

Це парадоксально, що країни, які розділили Африку та її народи наприкінці XIX ст., звинувачують китайців в неокolonіалізмі. Економічна експлуатація і політика на користь фірм з метрополії була притаманна, в першу чергу, європейцям. В англomовних країнах Африки, британським компаніям Shell, British Petroleum було надано монопольне право на розвідку і видобуток нафти в Нігерії. Крім того, у франкомовних африканських країнах таких, як Алжир і Габон, також превалювали французькі нафтові інтереси. В Алжирі, незалежний уряд був змушений підписати гарантію щодо надання французьким нафтовим компаніям преференції у отриманні концесії на видобуток нафти протягом шести років після здобуття незалежності країною. Крім того, була збільшена військова присутність США, яка, крім боротьби з тероризмом, забезпечує безпеку американських нафтових родовищ у Нігерії.

У свою чергу, китайські інвестиції в регіон не базуються на закріпленні монополії за своїми компаніями. У розвитку кредитування, на відміну від кредитів Світового банку та МВФ з вимогою виконання певних умов, китайська допомога в регіоні не надходить у грошовому еквіваленті, а направляє на реалізацію конкретного проекту китайськими компаніями. Так, придбання нафтових концесій в Анголі провідною китайською державною компанією Sinores, супроводжувалося кредитом у розмірі 2 млрд. дол. від Ексімбанку Китаю на відновлення залізниць, державних будівель, лікарень і доріг. Тому «Пекінський консенсус», термін введений британським дослідником Центру зовнішньої політики Дж. Купер Рамо, розглядається як набагато більш приваблива альтернатива моделі економічного розвитку на континенті, у порівнянні з «Вашингтонським консенсусом» [9].

Ще однією особливістю китайської політики на Африканському континенті є суто комерційна спрямованість. Китай неодноразово зазначав, що проводить політику «невтручання у внутрішні справи». Підтвердженням цього є слова Надзвичайного і Повноважного посла КНР в ПАР Сіань Хуеюнь: «Ми ніколи не зважали на ідеологічні розбіжності і не засуджували африканські країни за їх незалежний власний вибір політичної системи» [11]. Тому серед торгових партнерів КНР є такі «неугодні» африканські держави як Зімбабве та Сомалі. Захід засуджує таку контрпродуктивну політику Пекіну щодо недемократичних режимів в Африці, яка погіршує добробут народних мас і стан захисту прав людини на континенті. Прес-аташе Міжнародної Амністії С. Різ-Робертс зазначає, що Китай проводить зворотну політику щодо захисту прав людини, взаємодіючи з репресивними режимами, такими як у Зімбабве, ставлячи свої економічні та торговельні інтереси попереду, і забезпечує ці режими легкодоступними фінансовими ресурсами [13, р. 89]. Проте КНР керується у своїй політиці п'ятьма основними принципами, зафіксованими в документі МЗС Китаю «Китайська Африканська політика» (2006 р.), головні з яких невторчання та суверенітет. І саме суверенітет є гарантом захисту прав людини [13, р. 94-95].

Важливою складовою успішної політики Пекіну з країнами Африки є розгляд останніх як рівноправних партнерів. Адже після тривалого колоніального гніту африканці насторожено ставляться до будь-яких іноземних

партнерів. «Минулий економічний досвід Африки з Європою диктує необхідність бути обережними при вступі в партнерські відносини з іншими країнами... Ми особливо раді, що в наших відносинах з Китаєм, ми рівні і, що укладені угоди є взаємовигідні... і впевнені, що наміри Китаю відрізняються від намірів Європи, яка на сьогоднішній день продовжує впливати на африканські країни як єдина монополія» - зазначив Президент ПАР Якоб Зума на зустрічі в Пекіні [5].

У 2007 р. Pew Research Center провів опитування у 10 країнах Субсахарської Африки, яке засвідчило, що переважна більшість африканців розглядає зростання економічної ролі Китаю на континенті як вигідне. Практично у всіх досліджуваних країнах, політика Китаю розглядається в набагато вигіднішому світлі, ніж політика США. В Сенегалі, 86% опитаних заявили, що Китай допоміг покращити життя, у порівнянні з 56% тих, хто віддавав цю роль США. У Кенії, 91% респондентів оцінили вплив Китаю як позитивний, у порівнянні з лише 74% для США [8].

Для підтвердження своїх намірів та зміцнення китайсько-африканських відносин у 2000 р. було створено Китайсько-Африканський форум, у рамках якого був розроблений план співробітництва між Китаєм і Африкою, оформлений у квітні 2005 р. в Бандугу документом про Нове стратегічне партнерство Азія-Африка. Такі зустрічі проводяться один раз на три роки за участю глав держав і міністрів з більш ніж 40 африканських країн. Також відбуваються зустрічі на високому рівні. Найвищі посадовці, інші керівники держави і партії Китаю здійснили візити майже у всі африканські країни, що зайвий раз підтверджує наміри китайського уряду на довготривале закріплення своїх позицій на континенті. Підтримуються відносини з такими регіональними організаціями, як Африканський союз (АС). Чого лише варта фінансова допомога у розмірі 200 млн. дол. на побудову величезної конференційної зали для розміщення там штаб-квартири АС, що є свідченням того, що Пекін буде товаришувати не лише з кожною країною окремо, але й з континентом в цілому.

Під егідою Форуму було реалізовано низку проектів. Китай побудував понад 100 шкіл, 30 лікарень, 30 протималарійних і 20 демонстраційних центрів запровадження сільськогосподарських технологій в Африці; надав пільгових кредитів на 15 млрд. дол. США; було проведено низку заходів щодо обміну культурами; підготував близько 40 тис. африканських кадрів у різних галузях і забезпечив понад 20 тис. державних стипендій для африканських країн. Китай і Африка створили 29 Інститутів Конфуція у 22 африканських країнах [6].

Пекін здійснює активну інформаційно-пропагандистську політику з формування позитивного іміджу своєї країни серед африканського населення. Прикладом є найпопулярніша англomовна газета Кенії, яка заповнена статтями китайського державного інформаційного агентства Сінхуа. Кенійські телеглядачі можуть дивитись міжнародні новини англійською мовою на каналі ССТV (Китайський гігант телемовлення) або на каналі CNC World (інформагентство Сінхуа). Міжнародне радіо Китаю, яке транслюється майже по всьому континенту, пропонує шляхи успішного розвитку китайсько-

африканського співробітництва. Нині більше 1,4 млн. сімей в 13 африканських країнах мають доступ до сучасних цифрових послуг телебачення, які забезпечує китайська приватна медіа група StarTimes і транслює близько 140 телевізійних каналів.

Одним з політичних мотивів активної африканської політики КНР є їх підтримка в рамках ООН, адже африканці володіють третиною голосів. Питання Тайваню вже не є таким актуальним. У 1998 р. Південна Африка визнала КНР та розірвала дипломатичні відносини з Тайванем, хоча все ще підтримує з ним тісні двосторонні економічні зв'язки. У 2004 р. Сенегал втретє відновив дипломатичні відносини з Пекіном, а у 2005 р. його приклад наслідувала Ліберія. Китай за допомогою надання економічних ресурсів Африканському континенту поступово витісняє Тайбей з цього регіону. Однак, Пекін використовує голоси африканських країн не лише з метою ізоляції Тайваню, але й свого захисту від антикитайської політики в сфері захисту прав людини, в рамках Комісії ООН із захисту прав людини. З цією метою Китай запропонував створити додаткове постійне місце з правом вето в Раді Безпеки ООН для країн, що розвиваються. На прес-конференції 20 травня 2005 р. представник МЗС КНР Лю Цзяньчао підкреслив, що першочерговим завданням є усунення дисбалансу в цьому органі, стверджуючи, що Рада Безпеки повинна дотримуватись принципу справедливого географічного розподілу місць в ООН. Також заявив, що необхідно збільшити представництво країн, які розвиваються [1]. З цієї позиції КНР підтримала Нігерію як представника від Африки і одного з найбільших своїх постачальників нафти.

Ще однією сферою активної взаємодії є ринок зброї. Китай перетворився з найбільшого у світі імпортера зброї у її великого виробника з показником приросту 95% у 2002-2006 рр., а у період 2007-2011 рр. став шостим експортером озброєння у світі. Найбільшим попитом китайська зброя користується на Африканському континенті – серед її споживачів є 16 країн регіону. Станом на 2015 р. Китай став третьою державою після США та Росії, яка постачає зброю в Африку. Китай постачає легку зброю військовим угрупованням та місцевим урядам. Частина цієї зброї виробляється безпосередньо в африканських країнах. КНР відкрила три заводи з виробництва легкої зброї в Судані, Зімбабве і Малі, також підписала угоди про постачання військової техніки з Намібією, Анголою, Ботсваною, Суданом, Еритреєю, Зімбабве і С'єрра Леоне. Китай постачає вертольоти в Малі, Анголу, Гану, легку артилерію і бронемашини, військові вантажівки, уніформу, засоби зв'язку майже у всі країни регіону, також пропонує спеціальні програми навчання особового складу.

Незважаючи на великий об'єм фінансової допомоги, масштабні товаропотоки, китайська стратегія захоплення африканського регіонального ринку викликає низку незадоволень з боку як світової так і африканської спільноти.

Антикитайські настрої на Африканському континенті зростають все більше. Своє незадоволення двосторонніми відносинами висловлюють не тільки звичайні африканці, але й звучать закиди щодо незбалансованої політики

Пекіну з високих трибун. Так, Президент ПАР Якоб Зума на черговій зустрічі Китайсько-Африканського форуму (2012 р.) зазначив: «Прихильність Африки щодо розвитку Китаю була продемонстрована поставками сировини.., але така структура торгівлі є нестійкою в довгостроковій перспективі. Досвід минулих економічних відносин Африки з Європою диктує необхідність бути обережними при вступі в партнерські відносини з іншими країнами» [19]. Іншим прикладом антикитайських настроїв стала перемога опозиціонера Майкла Сата на президентських виборах в Замбії, передвиборна гонка якого пройшла на хвилі антикитайської кампанії.

Серед місцевого населення китайці також не завжди сприймаються позитивно – все частіше з'являються повідомлення про сутички африканців з китайськими іммігрантами. У листопаді 2011 р. четверо китайців у сільських районах Південної Африки були живцем спалені в підвалі власного будинку. У Замбії африканські шахтарі під час суперечки вбили китайського представника компанії. У Гані відбулася сутичка між озброєними китайськими шахтарями та групою місцевих молодих людей. Частково такі повідомлення є складовою масованої антикитайської кампанії, яку проводять західні мас-медіа, але їй існує певна незадоволеність серед самих африканців, яка є наслідком економічних суперечностей.

Хоча китайські компанії створюють велику кількість робочих місць й допомагають боротися з безробіттям в африканських країнах, однак їх звинувачують у заниженні заробітної плати африканському населенню. У Південно-Африканському місті Ньюкасл, китайська текстильна фабрика платить зарплату близько 200 дол. в місяць, що набагато більше, ніж вони заплатили б в Китаї, але менше, ніж місцева мінімальна заробітна плата. Без китайців, безробіття в Ньюкаслі було б ще вищим, ніж 60%. Африканці згодні мати погано оплачувану роботу, ніж взагалі не мати ніякої. Деякі з них навіть зупиняли поліцію, яка закривала фабрику після того, як профспілки виграли судову справу проти цієї китайської компанії [14].

В свою чергу, дешеві китайські товари створюють велику конкуренцію для товарів місцевого виробництва, що змушує африканських виробників згортати свій бізнес і поповнювати ряди безробітних. Хоча якість вироблених місцевих товарів, як правило, вища, однак вони програють в кінцевій вартості і відповідно втрачають свого споживача на користь китайського виробника.

Ще одним з недоліків китайської діяльності на Африканському континенті є низька якість виконуваних робіт. Так, побудована китайськими зусиллями лікарня в Луанді (Ангола) через декілька місяців після урочистого відкриття, була закрита у зв'язку з появою великих тріщин. Дорога з Лусаки (Замбія) до Чірунду, протяжністю 130 км. була змита сильними дощами. У Нігерії китайські компанії були звинувачені у заповненні нігерійських ринків підробленими та неякісними товарами. У грудні 2005 р. нігерійські чиновники закрили кілька китайських торгових центрів у Лагосі.

Загострюють ситуацію повідомлення західних ЗМІ, які звинувачують Пекін у проведенні ним непрозорої політики, що сприяє розвитку корупції і бюрократизації умов ведення бізнесу на Африканському континенті. Керівні

кола китайських компаній підозрюються у наданні хабарів африканським посадовцям з метою отримання тієї чи іншої економічної вигоди. За деякими непідтвердженими даними каналу ВВС китайські підприємства виграли контракт на поставку обладнання для телефонного моніторингу в Кенії після того, як були виплачені хабарі під час поїздки до Китаю [17].

Однак, така ситуація, суттєво не впливає на обсяг двостороннього співробітництва, а навпаки свідчить про зростання ролі китайського економічного фактору у регіоні.

Отже, незважаючи на звинувачення КНР у проведенні політики «неоколоніалізму», позиції Китаю в Африці зміцнюються і в найближчому майбутньому співробітництво «Південь-Південь» стане стимулом зростання африканських економік та становлення їх як повноцінних акторів на міжнародній арені.

Використані джерела та література:

1. Лю Цзяньчао. МИД КНР: Китай поддерживает «целесообразную и необходимую реформу» Совета Безопасности ООН. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.russian.xinhuanet.com/htm/05202016251.htm>
2. African oil and gas: driving sustainable growth. Report of Ernst & Young, 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/African_oil_and_gas:_driving_sustainable_growth/\\$FILE/EY-African_oil_and_gas-driving_sustainable_growth.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/African_oil_and_gas:_driving_sustainable_growth/$FILE/EY-African_oil_and_gas-driving_sustainable_growth.pdf) - P. 4;
3. Brookes P., Ji Hye Shin. China's Influence in Africa: Implications for the United States. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/research/reports/2006/02/chinas-influence-in-africa-implications-for-the-united-states>
4. China and Africa: A Love Story? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bu.edu/today/2012/china-and-africa-a-love-story/>
5. Croyley E., Martina M. Insight: In Africa's warm heart, a cold welcome for Chinese. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reuters.com/article/2012/09/18/us-africa-china-pushback-idUSBRE88H0CR20120918>
6. Hu Jintao. New Prospects for China-Africa Strategic Partnership. Speech at the opening ceremony of the Fifth Ministerial Conference of the Forum on China-Africa Cooperation. BEIJING, China, July 20, 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.buzinessafrica.com/index.php?option=com_content&view=article&id=784:new-prospects-for-china-africa-strategic-partnership&catid=8:china&Itemid=11&lang=ru
7. Lawson-Remer T., Greenstein J. Beating the resource curse in Africa: a global effort / T. Lawson-Remer // Africa in Fact. – Issue 3. – August, 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gga.org/publications/africa-in-fact-august-2012/view> – P. 2.
8. Moyo D. Beijing, a Boon for Africa / D. Moyo // The New York Times. – 2012. – June, 28. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nytimes.com/2012/06/28/opinion/beijing-a-boon-for-africa.html>
9. Safdar T. China's growing influence in Africa / T. Safdar // The Express Tribune. – 2012. – August, 29. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tribune.com.pk/story/428026/chinas-growing-influence-in-africa/>
10. Schiere R., Rugamba A. Chinese Infrastructure Investments and African Integration / R. Schiere // African Development Bank Group, Working Paper. – №127 – May 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Publications/WPS%20No%20127%20Chinese%20Infrastructure%20Investments%20.pdf>. – P. 14-15.

11. Smith D. China offers \$20bn of loans to African nations / D. Smith // The Guardian. – 2012. – July, 19. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.guardian.co.uk/world/2012/jul/19/china-offers-loans-african-nations>
12. Solange Guo Chatelard. Viewpoint: Africa must do more to profit from China. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-18143515>
13. Taylor I. China's new role in Africa / I. Taylor. – Colorado, 2009. – P. 85-96.
14. The Chinese in Africa. Trying to pull together // The Economist. – 2011. – April, 20. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.economist.com/node/18586448>
15. Understanding Chinese investment in Africa. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.howwemadeitinafrica.com/understanding-chinese-investment-in-africa/19352/?fullpost=1>
16. Wen Jin Yuan. China's Trade and Investment in Financial Services with Africa. Executive Briefings on Trade, October 2014. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.usitc.gov/publications/332/ebot_china_trade_investment_finservices-africa.pdf
17. Wikileaks: US monitors «aggressive» China in Africa. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-11955516>
18. Yun Sun. Africa in China's foreign policy / S. Yun / John L. Thornton China Center and Africa Growth Initiative. – April 2014. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2014/04/africa-china-policy-sun/africa-in-chinaweb_cm7.pdf - P.7-8.
19. Zuma warns on Africa's ties to China // The Financial Times. – 2012. – July, 19. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ft.com/cms/s/0/33686fc4-d171-11e1-bbbc-00144feabdc0.html#axzz2EBD6jlif>

ЧАСТИНА II

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У РОЗВИТКУ МІЖДЕРЖАВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

УДК 327.7: 323.26

Метельова Т.О.

ВЗАЄМОДІЯ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ І СУЧАСНИХ ПРОТЕСТНИХ РУХІВ У КРАЇНАХ СВІТУ: ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ

На основі аналізу практичного ставлення міжнародних організацій до громадянських рухів у різних країнах в останні роки, автор спростовує поширене уявлення про підтримку ними протестних рухів. Зроблено висновок, що в сучасних умовах протестні рухи перетворюються на радикальну форму прояву самого громадянського суспільства. Водночас, міжнародні організації, що опікуються проблемами розвитку громадянського суспільства, орієнтовані на роботу в умовах еволюційного суспільного поступу. Однак, в умовах перерви поступовості вони виявляють інертність, неоперативність і дистанціюються від подій.

Ключові слова: міжнародні організації, громадянське суспільство, протестні рухи, НУО.

Метелёва Т.А. Взаимодействие международных организаций и современных протестных движений в странах мира: общие тенденции и перспективы.

На основе анализа практического отношения международных организаций к гражданским движениям в разных странах в последние годы, автор опровергает распространенное представление о поддержке ими протестных движений. Сделан вывод, что в современных условиях протестные движения превращаются в радикальную форму проявления самого гражданского общества. В то же время, международные организации, занимающиеся проблемами развития гражданского общества, ориентированы на работу в условиях эволюционного общественного развития. Однако, в условиях перерыва постепенности они проявляют инертность, неоперативность и дистанцируются от событий.

Ключевые слова: международные организации, гражданское общество, протестные движения, НПО.

Metel'ova T. Interaction of the international organizations and current protest movements in the world: general trends and prospects.

Based on the analysis of practical attitude of international organizations to civil movements in various countries in recent years, the author refutes the widespread idea of their support to the protest movement. It is concluded that under current conditions the protest movement turned into a radical form of manifestation of civil society. At the same time, international organizations concerned with the development of civil society, designed to work in conditions of evolutionary social development. However, in a break in continuity they exhibit inertia, slow reaction distancing themselves from the events.

Keywords: international organizations, civil society, protest movements, NGOs.

Якщо у 2000-х рр. протестні рухи, що охопили колишні соціалістичні країни, набували форм «кольорових революцій», то в наступне десятиліття протестний рух, який виразно поширився в США та країнах Європи – Великій Британії, Болгарії, Греції, Іспанії зазнає істотних трансформацій, щодалі більше демонструючи спільні риси й характеристики. На початку літа 2013 р. майже одночасно відбулися масштабні протестні акції у Бразилії та Туреччині, сюди ж можна віднести «арабську весну» 2011 р. (Туніс, Алжир, Ліван, Йорданія, Єгипет, Лівія, Мароко, Ліван, Бахрейн, Ємен тощо), що характеризувалися спільними ознаками, які можна визначити як афтерпостмодерні. Останнім прикладом такого протестного руху був Occupy Central у Гонконзі (2014 р.).

Дослідники сучасних протестних рухів (Bill Chappell, Bob Edwards, Patrick Gillham [27], М. Паламарчук [16]) відзначають спорідненість характеристик масових протестів нинішнього століття у всьому світі. Усі ці рухи, незалежно від країни поширення, об'єднують такі спільні риси:

- горизонтальна, неієрархічна структура, що функціонує завдяки застосуванню сучасних комунікаційних засобів – соціальних мереж в Інтернеті, внаслідок чого підвищується незалежність перебігу протестних подій від ступеню висвітлення їх у ЗМІ;

- децентралізованість, відсутність явних лідерів, що, своєю чергою, знижує можливість ведення переговорного процесу між ними й владою;

- значна дистанція між протестними рухами та інституціоналізованими складниками громадянського суспільства (профспілками, НУО) та політичними партіями, що не були організаторами протестів, а лише долучалися до них під час їх перебігу.

Крім того, переважній більшості протестних рухів притаманний мирний характер і застосування насильства лише у відповідь на репресивні – із застосуванням сили – дії влади й провладних активістів.

Нарешті визначальним є й переважання у них орієнтації на ціннісну сферу над соціальною й навіть політичною – обстоювання базових демократичних цінностей (права людини, громад тощо на протидію соціально-економічним вимогам).

Усі ці властивості притаманні й українському Майдану на всіх етапах його розвитку та в усіх формах прояву: від нечисленної «революції на граніті» й «репетиції Майдану» – акції «Україна без Кучми» до Помаранчевої революції та її послідовників – Податкового та Мовного Майданів до Революції Гідності [12; 13].

Таким чином, характер сучасних протестних рухів та їх властивості щодалі менше корелюють з особливостями країн, де вони відбуваються, і за змістом і формами вияву демонструють тенденцію до конвергенції. Водночас, їхні особливості дозволяють кваліфікувати їх як авангардний складник громадянського суспільства, що надає самому громадянському суспільству нової якості. Самі ж рухи, де-факто, перетворюються на форму прямої демократії.

Подеколи протестні рухи виходять за межі окремих країн і набувають транснаціонального, глобального характеру. У цьому контексті варто згадати

про такий рух як Occupy Wall Street, що виник у Сполучених Штатах і розпочався із встановлення наметового містечка на Уолл Стріт 17 вересня 2011 р. За твердженням уже названих Б. Едвардса, П. Джиллхама й Б. Чепела, менше ніж за місяць акції Осциру охопили 951 місто у 82 країнах світу, а вкінці другого місяця існування лише в США рух був підтриманий акціями в 350 містах [27]. Власне, виступів подібного масштабу США не бачило з часів хіпі і антивоєнних акцій-протестів проти війни у В'єтнамі – з 70-х рр. ХХ ст.

У деяких політично заангажованих роботах, переважно російських [1; 2; 18; 21; 22], і в публікаціях ЗМІ можна зустріти твердження про причетність фінансованих урядами західних країн і Сполучених Штатів міжнародних організацій до інспірування, формування й підтримки таких рухів. США звинувачують у провокативній діяльності і у зв'язках з кольоровими революціями, арабською весною, рухом Осциру у Гонконзі, українським Майданом тощо. Однак, факти не лише спростовують таку причетність, а й свідчать про цілком інше: міжнародні організації у взаєминах з протестними рухами виявляють свою інертність і не пристосованість до сучасних умов. Сам факт виникнення руху Осциру, який став несподіваним викликом для американської політичної еліти і силових структур держави [11, с. 15-18.], є вагомим доказом того, що подібні рухи не інспіруються ззовні. Слід зазначити, що жодна міжнародна організація, окрім, хіба що, лівих політичних угруповань, які досі намагаються отримати ідеологічний зиск, протранскрибувавши це явище в марксистських термінах, жодним чином не підтримала Occupy Wall Street [26; 29; 32]. Навпаки, рух виявився загадковим і досі перебуває під увагою дослідників як незрозуміле явище.

Варто також звернути увагу, що й у випадку з іншими національними варіаціями сучасних протестних рухів, узяти хоча б гонконзький Occupy Central 2014 р., як і з українською Революцією гідності, підтримка міжнародних організацій виявлялася з великим запізненням і лише у вигляді висловлень моральної підтримки і солідарності, осуду застосування невинного насильства з боку влади країни та закликів до проведення переговорів між протестантами та владою [14]. До речі, саме український Майдан 2013-2014 рр. був найбільш підтриманим протестним рухом з усіх від початку цього століття. Причин того ми не торкатимемось, адже йдеться передусім про ставлення міжнародних організацій до сучасних протестних рухів та форми їх підтримки і взаємодію з ними, а не про те, чому саме українські події викликали найбільший світовий резонанс – це зовсім інше питання.

Підтримка протестних рухів з боку міжнародних організацій, чия діяльність спрямована на сприяння розвитку громадянського суспільства і ствердження демократичних цінностей, була б цілком логічною. По-перше, протестні рухи – це одна з форм вияву активності того ж таки громадянського суспільства, а по-друге, ціннісна орієнтованість сучасних рухів, акцентування прав людини не можуть не бути об'єктом уваги й підтримки міжнародних організацій – й тих, що створені та підтримуються міжурядовими та урядовими структурами країн розвиненої демократії, й тих, що існують як незалежні правозахисні. Йдеться як про правозахисні органи системи ООН, ОБСЄ та

Євросоюзу (Раду ООН з прав людини (РПЛ ООН), Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ), Раду Європи й ОБСЄ в цілому, так і про Європейський фонд підтримки демократії (EED), USAID Agency, Freedom House, а також різноманітні Фонди: імені Гайнріха Бьоля, Чарльза Мотта, Конрада Аденауера, Фрідріха Еберта, «Відродження» тощо. Йдеться і про Amnesty International, «Лікарі без кордонів», «Репортери без кордонів», Human Right Watch, Transparency International тощо.

Однак, участь усіх цих організацій у подіях, скажімо, в Гонконзі, де тисячі протестантів висували вимоги громадянських свобод (самоврядування, передусім), незалежної судової влади, вільної преси, відповідального уряду, була вельми скромною. Так, після побиття гонконгських студентів у жовтні 2014 р. Комітет з прав людини ООН висловив стурбованість «надмірним обмеженням» прав людини, а організація Human Right Watch висловила занепокоєність і обережно оцінила правомірність мирних протестів як таких, що відповідають міжнародному праву в галузі прав людини [28]. Обидві організації надали уряду Гонконгу корисні рекомендації розпочати зустрічі з лідерами протесту, зобов'язатись розслідувати випадки надмірного застосування сили і проявляти стриманість у подальшому її застосування. Згадаймо, що подібні рекомендації українці дуже довго чули й на Майдані. Так, лише після перших жертв на Грушевського, 21 січня 2014 р. Transparency International закликала міжнародні організації сприяти діалогу між демонстрантами й урядом [31].

Щоправда, із засудженням дій українського уряду стосовно студентів у ніч проти 30 листопада 2013 р. рішуче й першим виступив фонд «Відродження» у доволі жорстких формах, назвавши дії влади «кривавим розгоном мирного Євромайдану» [8] і заявивши, зокрема: «...будь-який можливий діалог влади і громади роз'єднала кров мирних громадян. Після брутального розгону Євромайдану ми вважаємо співробітництво з Кабінетом Міністрів, Президентом та його Адміністрацією глибоко аморальним, а тому – неприйнятним. Всі представники Міжнародного фонду «Відродження» припиняють таке співробітництво». Не менш рішуча заява з боку цього Фонду з'явилася й після ухвалення диктаторських законів 16 січня 2014 р. «Ми закликаємо всіх представників громадянського суспільства, всіх громадян, для яких права та свободи є цінністю, виступити проти закону, що утверджує авторитарний режим в Україні!» – йшлося у заяві [9]. Наприкінці грудня 2013 р., через місяць після перших злочинів влади проти протестувальників до належного розслідування випадків насильства щодо активістів Євромайдану та притягнення до відповідальності винних закликала у своїй заяві Представництво ЄС в Україні [15].

Інші сприятели розвитку громадянського суспільства й демократії і визначні грантодавці продовжували мирно проводити заплановані раніше форуми з організаційного розвитку громадянського суспільства. Так, Фонд Гайнріха Бьоля 12 грудня 2013 р. проводив дискусію «Україна після Вільнюського саміту: сподівання, результати, наслідки» [23], 24 грудня Мережа центрів європейської інформації України за підтримки Європейської програми

Міжнародного фонду «Відродження», Інституту світової політики та Мандрівного фестивалю документального кіно про права людини Docudays UA у рамках тривалої акції «Дні Європи-2014» оголосила про проведення у лютому чергового семінару «Діалоги про цінності» [4], 10 лютого Комісар Ради Європи з прав людини Нілс Муйжнієкс провів прес-конференцію, де висловив чергову занепокоєність [24], а 13 лютого Інститут світової політики провів Медіа-клуб за участі спеціального посланця з питань Східного Партнерства МЗС Чеської Республіки Петера Мареша [17]. У той же день Єврокомісар Штефан Фюле підтвердив стурбованість Європи на прес-конференції. І навіть 18 лютого Представництво Європейського Союзу в Україні проводило у Вінниці семінар на тему «Нинішній етап відносин між ЄС та Україною» [7].

Прикметно, що реакція закордонних акторів була, по-перше, ситуативною, у зв'язку з черговою брутальною подією, і по-друге, мала місце переважно на рівні осіб – хай навіть і лідерів, а не організацій. Так, чергову занепокоєність і засудження нехтуванням правами людини і журналістів в Україні оперативно висловила низка європолітиків після побиття української журналістки Тетяни Чорновол у ніч проти 25 грудня, однак, не міжнародні організації. Першим серед європейських дипломатів відреагував і закликав припинити жорстокість проти активістів Євромайдану міністр закордонних справ Литви Лінас Лінкявічус. Дещо пізніше польський депутат Європарламенту Яцек Саріуш-Вольський нагадав українській владі, що ЄС вважатиме її відповідальною «за безкарність тих, хто нападає на організаторів, активістів та журналістів Євромайдану». Короткими повідомленнями у твіттері про своє занепокоєння повідомили громадськості міністри закордонних справ Швеції та Словаччини Карл Більдт та Мирослав Лайчак, а також єврокомісар Штефан Фюле. Висловила свою стурбованість у зв'язку з нинішнім станом безпеки журналістів в Україні і представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ Дунья Міятович – як особа, а не як речник організації: «Напад на журналістів це не те, на що можна не реагувати, - заявила вона. – Винні не повинні залишитися безкарними. Я вітаю, що президент Янукович засудив цей напад і закликав провести швидке і ретельне розслідування, щоб винні понесли покарання» [24]. І лише одна організація приєдналася до занепокоєних – Представництво ЄС в Україні, закликавши у своїй заяві до належного розслідування випадків залякування і насильства щодо активістів Євромайдану та притягнення до відповідальності винних [15]. Дещо пізніше до занепокоєних голосів приєднався Держдепартамент США, закликавши уряд України «дотримуватися своїх зобов'язань в рамках ОБСЄ та переконатися, що в країні поважають права людини, включно з фундаментальним правом на свободу слова та зборів, верховенство права та інші демократичні принципи» [3]. У цьому випадку зрештою не залишилися осторонь і Freedom House, Amnesty International та Репортери без кордонів, які також, вкотре, засудили насильство та порушення прав людини. Однак, лише заявами про стурбованість, хоч би який моральний вплив вони мали, така одноразово-конкретна підтримка і обмежилася.

Підтримка Революції гідності насправді була світовою, постійною і безпрецедентною. Однак, здійснювалася вона не силами міжнародних організацій, а національними громадськими організаціями інституціоналізованими і не інституціоналізованими, які в цьому виявили себе як глобальна мережа – форма глобального громадянського суспільства, альтернативного формалізованим міжнародним організаціям. Першими Майдан підтримали етнічні українці за кордоном спільно з правозахисниками в країнах перебування та національні громади в Україні. 30 листопада, одразу після розгону Євромайдану, було оприлюднене звернення Конгресу національних громад України та Асоціації єврейських організацій і громад (Вааду) України з приводу розгрому мирної демонстрації на Майдані незалежності у Києві з прямим засудженням «кривавого розгону мирної демонстрації і насильства над протестувальниками на Майдані Незалежності» та вимогою «засудити криваві дії скерованих владою правоохоронців і підтримати боротьбу за право українців вільно висловлювати свою громадянську позицію щодо подальшої долі Батьківщини» [10]. 28 листопада українські НУО зорганізували пікет у Вільнюсі, під стінами будівлі, де проходив саміт, – разом з українцями на пікет вийшли представники ГО Польщі, Литви, Молдови, Грузії, Білорусії [30]. З початку грудня 2013 р. почала діяти Варта Майдану в Берліні, яка за три місяці 2014 р. провела понад 60 акцій і понад 20 демонстрацій. Нею також були підготовлені листи до Уряду Німеччини; проведено низку консультаційних зустрічей з депутатами Бундестагу; створено Блог Варти Євромайдану Берліну, де події в Україні знаходили об'єктивне відображення німецькою та англійською мовами тощо. Ними було підготовлено та подано заяви на відкриття кримінальних справ проти Deutsche Bank за їхню співпрацю та допомогу у відмиванні коштів банку Олександра Януковича, проведено благодійні концерти на користь Майдану [20].

Ще в листопаді на підтримку європейського вибору України відбулись Євромайдани в Чикаго, Лондоні, Сан-Франциско, Бостоні, Кракові, Парижі, Нью-Йорку [6]. 20 грудня акції солідарності з українським Євромайданом проходили у 20 містах світу, представники яких звернулися до політиків, урядовців та міжнародних організацій із закликом допомогти українцям відстояти свої права [19]. На підтримку Майдану надсилають відкриті листи науковці і діячі культури, журналісти світу, не об'єднані в громадські організації, виступає білоруський рух «Разам» [5], 326 польських ГО, серед яких громадські організації Східно-Європейського Демократичного центру, RAUCI, Гельсінський фонд з прав людини, Фонд Стефана Баторія, асоціація «Центр Європейської Співпраці», Фундація духовної культури пограниччя, Фонд «Освіта для Демократії», католицький «Карітас» [30], що об'єдналися під дахом інтернет-мережі в Громадський простір. Майдан підтримали учасники польського Руху «Солідарність» – форми підтримки були найрізноманітнішими, скажімо, «Польська Пошта» ввела безкоштовний тариф для відправлень в Україну.

Значно повільніше, в обмеженому обсязі у події навколо Майдану залучались деякі НДО-грантоотримувачі в Україні. Створена у 2006 р. Мережа

проєвропейських організацій України, в установчому форумі якої взяла участь 41 громадська організація, поволі починає співпрацювати з новими виниклими зі стихії Майдану – такими як Всеукраїнська громадянська кампанія «Євронаступ», Євромайдан SOS [25], основною метою роботи якого було забезпечення правового захисту учасників Євромайдану в Києві та регіонах. Євромайдан SOS об'єднав понад 400 адвокатів, які надавали свою допомогу pro bono та кілька сотень волонтерів у різних регіонах України. Волонтери об'єднань, що виникли стихійно, працювали за напрямками документування порушень прав людини, моніторингу дій правоохоронців під час протесту та судових засідань над учасниками, пошуку зниклих людей, за власною ініціативою постійно інформували про ситуацію, готували аналітики для структур ООН, РЄ, ЄС, ОБСЄ тощо. 13 січня 2014 р. було проведено Всеукраїнський форум Євромайданів України, 1 лютого – позачерговий форум, а 15-16 лютого 2-й Форум Євромайданів.

Підтримку Майдану висловлювали й здійснювали уряди країн і структури ЄС, зокрема й на рівні їх очільників та окремих представників. Скажімо, 10 грудня на Майдані виступила Верховний представник із закордонних справ і політики безпеки Європейського Союзу Кетрін Ештон, 23 грудня – Анрі Малосс, Президент Європейського економіко-соціального комітету – структури, що представляє різноманітні економічні та соціальні компоненти організованого громадянського суспільства і є інституційним консультативним органом. 13 лютого вночі на Майдані перебував Європейський комісар з питань розширення і політики добросусідства Штефан Фюле. Однак, це була підтримка лідерів, а не міжнародних організацій.

Підсумовуючи огляд протестних рухів, слід відзначити, що згадана на початку дистанція між інституціоналізованими структурами громадянського суспільства та його неформальною складовою є не лише спільною рисою сучасних протестних рухів. Характеризує вона і взаємини сучасного громадянського суспільства у його найактивніших протестних формах з формалізованими структурами міжнародного гатунку – міжнародними організаціями. Міжнародні організації, що опікуються проблемами розвитку і зміцнення громадянського суспільства, орієнтовані на роботу в умовах виключно еволюційного, повільного суспільного поступу. Як донори, вони підтримують інституціоналізовані ОГС, які як реципієнти витрачають кошти й ресурси та спрямовують зусилля передусім на організаційне зміцнення власних структур, щонайбільше – на налагодження взаємодії з державними інституціями. Однак, в умовах перерви в поступовості (що в термінах філософії й називається революцією) вони втрачають будь-які позиції і опиняються в ар'єргарді подій.

Міжнародні організації, метою яких є розвиток громадянського суспільства, виявляються надто інертними й не готовими працювати з сучасним громадянським суспільством, поступаються йому в самоорганізації, консолідованості, гнучкості, оперативності й рішучості. Вони не готові зустрітися віч-на-віч з новим, глобалізованим громадянським суспільством, що вдається до нових форм протесту, за яких сам протест становить радикальну

форму функціонування громадянського суспільства. У таких умовах формалізовані структури загалом втрачають гнучкість і оперативність.

І не випадково, що протестний рух, яким був і залишається Майдан, не набув інституціоналізації, однак, народив потужній волонтерський рух у країні, завдяки якому зараз фактично розбудовується українська армія і відбуваються суспільні й політичні зміни. Зауважимо, що й без російської агресії він продовжував би існувати. Адже й американський Occupy Wall Street не закінчився, народивши з себе Occupy Sandy – рух взаємодопомоги жертвам ураганів, так і безліч подібних рухів – за глобальну справедливість, за екологічний світ, проти жорстокості тощо. Рухів, до появи яких міжнародні грантодавці не мають жодного відношення.

Використані джерела та література:

1. Большаков В.В. Майдан в России. Как избавиться от пятой колонны / В.В. Большаков. – М.: Алгоритм, 2014. – 80 с.
2. Бышок С.О., Кочеткова А.В. Евромайдан имени Степана Бандеры. От демократии к диктатуре / С.О. Бышок. – М.: Книжный мир, ФРИГО «Народная дипломатия», 2014. – 416 с.
3. Держдепартамент США взяв «на мушку» справу побиття Чорновол // Gazeta.ua. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gazeta.ua/articles/politics/derzhdepartament-ssa-vzyav-na-mushku-spravu-pobittya-cornovol/534341?mobile=true>
4. Дні Європи-2014. Діалоги про цінності // ГО Кременчуцький інформаційно-просвітницький центр «Європейський клуб». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eu-klub.ucoz.ua/publ/1>
5. Євромайдан підтримав білоруський рух «Разам» // Експрес. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.expres.ua/news/2013/12/03/98142-yevromaydan-pidtrymav-biloruskyu-ruh-razam>
6. Євромайдан підтримали в 20 містах світу // Українська правда. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukr.prawda.com.ua/news/2013/12/11/7006392/?attempt=1>
7. Європа обирає Мегамолл! // Мегамолл. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.megamoll.com.ua/uk/es-4.html>
8. Заява Міжнародного фонду «Відродження» щодо кривавого розгону мирного Євромайдану у Києві 30 листопада // Майдан – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.maydan.drohobych.net/?p=23118>
9. Заява Міжнародного Фонду «Відродження» щодо згорання демократії в Україні // Майдан. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.maydan.drohobych.net/?p=24424>
10. Звернення Конгресу національних громад України та Асоціації єврейських організацій і громад (Вааду) України з приводу розгрому мирної демонстрації на Майдані незалежності у Києві 30 жовтня // Майдан – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://maydan.drohobych.net/?p=23147>
11. Зихович Дж., Чермалих Н. Погляд на глобальні протестні рухи з американсько-української перспективи: від Femep до OCCUPY / Дж. Зихович / Я: Гендер і глобалізація. – К.: Гендерний інформаційно-аналітичний центр КРОНА, № 2/2013(33) № 33 (2013). – 38 с.
12. Метельова Т.О. Протестні рухи та феномен «Майдану» в контексті розвитку громадянського суспільства в Україні / Т.О. Метельова // Трибуна. – 2014. – № 5-12. – С. 35-39.

13. Метельова Т.О. Протестні рухи як сегмент громадянського суспільства й форма прямої демократії: світові тренди та український досвід / Т.О. Метельова // Віче. – 2015. – № 4. – лютий. – С. 2-5.
14. Михайлов Ю. Гонконг. Тест на виносливость / Ю. Михайлов // Lb.ua. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.world.lb.ua/news/2014/10/07/281721_gonkong_test_vinoslivost.html
15. Напади на активістів Євромайдану засудили західні політики і міжнародні організації // Тиждень.ua. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m.tyzhden.ua/news/97892>
16. Паламарчук М. Масові протести: глобальні тенденції. Аналітична записка Національного Інституту стратегічних досліджень, жовтень 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1258/>
17. Петер Мареш: ЄС не знає, чого очікувати від України / Institute of World Policy. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iwrp.org.ua/ukr/public/978.html>
18. Пихорович В.Д. Україна между Западом и Востоком: хроники Евромайдана / В.Д. Пихорович. – М.: Ленанд, 2014. – 200 с.
19. «Підтримайте Майдан!» – заклик громадян у 20 містах Європи // Радіо «Свобода» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25197813.html>
20. Прунь А. Потужна дія Варті Євромайдану в Берліні / А. Прунь // Європейський простір. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eu.prostir.ua/library/262408.html>
21. Север А. Бандера и бандерівщина / А. Север. – М.: Алгоритм, 2014. – 330 с.
22. Стариков Н.В. Україна. Хаос и революция – оружие доллара. – СПб.: Питер, 2014. – 52 с.
23. Україна Після Вільнюського саміту: сподівання, результати, наслідки / Heinrich Böll Stiftung. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ua.boell.org/uk/2013/12/12/ukrayina-pislya-vilnyuskogo-samitu-spodivannya-rezultati-naslidki>
24. У Раді Європи висловили занепокоєння через закон про обмеження прав людини в Україні // Радіо «Свобода». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ua.krymr.com/archive/news-uk/20140301/16928/16928.html?id=25346291>
25. Успішна ініціатива: Євромайдан SOS / Громадські ініціативи України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ngonetwork.org.ua/blog/uspikh/645.html>
26. A balanced Marxist perspective on Occupy Wall Street and related phenomena // Libcom.org. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.libcom.org/forums/news/balanced-marxist-perspective-occupy-wall-street-related-phenomena-10102011>
27. Edwards B., Gillham P. Moves of resistance: occupy wall street and the struggle to protests / B. Edwards, P. Gillham // Academia.edu. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.academia.edu/3632128/Moves_of_Resistance_Occupy_Wall_Street_and_the_Struggle_to_Protest
28. Eight Questions about «Occupy Hong Kong» / Human Right Watch. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hrw.org/news/2014/10/16/eight-questions-about-occupy-hong-kong>
29. Occupy Wall Street: A Marxist Assessment // Bulletin of the League for the Revolutionary Party. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lrp-cofi.org/statements/OWS_030112.html
30. Podaj Rekę Ukrainie: Масштабний Євромайдан братньої Польщі // Європейський простір. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eu.prostir.ua/library/262887.html>
31. Ukraine: standing up for people's rights // Transparency International. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.transparency.org/news/feature/ukraine_standing_up_for_peoples_rights
32. Where did the «Occupy Wall Street» Protesters Learn Marxism? // Lubbock Avalanche Journal. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lubbockonline.com/interact/blog->

УДК 341.1

Вонсович О.С.

РОЛЬ НАТО ТА ЄС У СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

У статті досліджено ключові передумови і тенденції становлення системи європейської безпеки. Проаналізовано роль НАТО та ЄС у цьому процесі. Визначено характерні особливості розвитку системи європейської безпеки на сучасному етапі.

Ключові слова: європейська безпека, Європейський Союз, НАТО, співробітництво.

Вонсович А.С. Роль НАТО и ЕС в системе европейской безопасности.

В статье исследованы ключевые предпосылки и тенденции становления системы европейской безопасности. Проанализирована роль НАТО и ЕС в этом процессе. Определены характерные особенности развития системы европейской безопасности на современном этапе.

Ключевые слова: европейская безопасность, Европейский Союз, НАТО, сотрудничество.

Vonsovych O. The role of NATO and EU in the system of European security.

In this article key preconditions and tendencies of European security system formation are researched. Analyzed role of NATO and EU in this process. Defined character features of European security system developing at modern stage.

Keywords: European security, European Union, NATO, cooperation.

Основною проблемою, яку досліджує автор в цій статті є визначення сучасної ролі НАТО та ЄС у формуванні системи європейської безпеки.

Проблематика ролі НАТО та ЄС в системі європейської безпеки була досліджена такими вітчизняними науковцями як О. Вонсович, С. Кондратюк, Б. Парахонський, Г. Яворська та ін. Серед зарубіжних авторів, праці яких були присвячені питанням європейської та євроатлантичної безпеки, можна виділити наступних: Дж. Говорт, Ч. Джонс, С. Клінов, С. Кортунув. Також автором в статті були використані нормативно-правові акти Європейського Союзу та матеріали органів державної влади України.

Основною метою даної статті є дослідження ролі НАТО та ЄС в системі європейської безпеки в історичному контексті та на сучасному етапі.

Історію інтеграційних процесів в європейському безпековому просторі, на думку автора, доцільно поділити на 5 етапів, в рамках яких формувались ключові передумови та тенденції, що стали вирішальними у формуванні системи європейської безпеки:

1. Етап запровадження Вестфальської системи міжнародних відносин (1648 р.).
2. Етап після закінчення Другої світової війни (1945-1949 рр.).
3. Етап «холодної війни» (1950-1991 рр.).
4. Постбіполярний етап (1992-2000 рр.).

5. Сучасний етап (2001-теперішній час).

Саме в цих п'яти історичних періодах були закладені підвалини формування майбутньої системи європейської безпеки. Розглянемо кожен з них.

1. Першим прототипом системи безпеки в Європі, на думку автора, можна вважати Вестфальську систему міжнародних відносин. Спільною загрозою для європейських країн того часу були багаточисельні та довготривалі міжусобні війни, які спустошували європейський континент, знищували людські та економічні ресурси, вели до політичної роздробленості та постійної зміни їх територій і кордонів.

Спільний інтерес європейських країн при створенні системи безпеки в Європі вестфальського типу полягає в легітимізації суверенності кожної із них, а також забезпеченні безпечних зовнішніх умов для формування і розвитку нації. Саме в цій системі безпеки в Європі внутрішня потреба розвитку нації і зовнішня потреба в розбудові держав вперше були репрезентовані у формі національного інтересу. Таким чином, цей спільний стратегічний інтерес був сукупністю національних інтересів європейських держав.

Вестфальська система безпеки передбачала існування численних нетривалих союзів, створених із приблизно рівних за військовою потужністю держав, спрямованих проти посилення однієї країни чи групи країн-членів системи. Дія Вестфальської системи полягала в тому, що коли який-небудь із її учасників намагався посилити свій геополітичний вплив чи збільшити свою військову могутність або розв'язати агресію проти іншої держави, то відразу включався механізм відновлення рівноваги [5].

2. Думка про спільну європейську ідентичність вперше знайшла своє теоретичне оформлення в концепції «Сполучених Штатів Європи». Таке об'єднання проектувалось у формі конфедерації європейських держав, суверенітет яких мав би бути делегованим наднаціональним органам. Ці колективні органи повинні були проводити спільну внутрішню, зовнішню та безпекову політику.

Автор вважає, що першою передумовою формування безпекового виміру європейської інтеграції після закінчення Другої світової була загроза поновлення війни внаслідок реваншистських настроїв у Німеччині, яка хоч і була розбита, але на той час вона вважалася ворогом № 1 в Європі. З цього твердження автор виділяє першу тенденцію, згідно якої головною виступала функція оборони від загрозованих проявів з боку Німеччини.

Другою тенденцією, на думку автора, стала боротьба за лідерство в Європі між Великою Британією та Францією. Ще під час Другої світової війни та в перші роки після неї серед державних діячів багатьох країн і в колах руху опору відбувалися активні дискусії щодо європейського єднання.

3. Об'єднанням інтересів західноєвропейських країн став чинник американської присутності в Європі. Могутня військова, економічна та політична присутність США в Європі породжували у західноєвропейців загрозований відчуття американського гегемонізму. Глобальне протистояння США з СРСР створювало для європейців загрозований перспективу опинитися в якості центрального театру воєнних дій у ядерній війні.

Розбудова безпекового простору країнами НАТО та Варшавського Договору у 70-80-х рр. здійснювалась в рамках Наради з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ), головною функцією якої було зменшення конфронтації між двома блоками та усунення загрози виникнення широкомасштабної війни в Європі і створення клімату довіри між ними.

Протягом багатьох років НАТО сприяло зміцненню демократичних цінностей у країнах-членах Альянсу. НАТО сприяло зміцненню стабільності в міждержавних відносинах країн Альянсу завдяки підтримці відповідного балансу інтересів між ними. В період «холодної війни» НАТО стало важливою складовою біполярної системи міжнародної безпеки, стабільність в якій трималась на рівновазі сил двох соціально-політичних систем – між альянсами НАТО та ОВД.

Ставши переможцем у «холодній війні», НАТО мало всі необхідні можливості і ресурси бути лідером у формуванні загальноєвропейської системи безпеки ХХІ ст. Ключовими принципами формування такої системи НАТО проголошує діалог, партнерство, співробітництво.

4. Автор вважає, що головною передумовою розбудови безпекового виміру європейської інтеграції після закінчення «холодної війни» стало зникнення біполярного протистояння та біполярної системи безпеки, яка забезпечувала мир. Вакуум безпеки, що виник в результаті таких геополітичних трансформацій, створив сприятливі умови для загострення напруженості, виникнення зон потенційних та існуючих збройних конфліктів. Головним напрямком нейтралізації цих загроз стала миротворча політика європейських країн, а також миротворча діяльність міжнародних організацій.

Передумовами, що спонукали до зміни ситуації та формування відповідних тенденцій, на думку автора, були наступні: розпад Радянського Союзу (Росія прагне, щоб Європа сприймала її як європейську демократичну державу); тенденція до ізоляціонізму США, оскільки Європа для них почала втрачати першочергове значення; зміна викликів перед Європейським Союзом і країнами, що входять до його складу; успіхи ЄС у сфері економічної інтеграції, які заклали міцний фундамент самостійних військово-політичних проєктів ЄС, одним з яких стала Спільна європейська політика в сфері безпеки та оборони; усвідомлення країнами ЄС своєї нездатності врегульовувати конфлікти в Європі без участі США.

Уроки кризи в Косово восени 1998-навесні 1999 рр. призвели до подальшої консолідації зусиль європейців в рамках СЗПБ, яка з червня 1999 р. почала включати військову складову – Спільну європейську політику в сфері безпеки і оборони.

Саме утворення безпекової складової в рамках Європейського Союзу («друга опора») стало ключовою тенденцією у створенні європейської системи безпеки. Визнавши, що діюча з початку 70-х рр. система Європейського політичного співробітництва не відповідала новим реаліям і вимогам, країни ЄС сконцентрували зусилля на її трансформації в Спільну зовнішню політику і політику безпеки, засновану в 1992 р. Маастрихтським договором.

Процес формування і розвитку Європейської політики в галузі безпеки і оборони, безумовно, став новим фактором безпеки в Європі. У свою чергу, зростаюча економічна роль Євросоюзу породила прагнення європейських лідерів доповнити її загальними дипломатичними й військовими інструментами, без яких вплив ЄС у міжнародних справах залишався б маргінальним. Протягом 90-х рр. Європейський Союз займався пошуком таких інструментів, однак перші результати виявилися досить опосередкованими.

В межах трансформації НАТО протягом 1992-2000 рр. автор виділяє наступні характерні тенденції: активізація сил НАТО на теренах колишньої Югославії 1992 р., розширення Північноатлантичного альянсу шляхом створення системи безпеки для всієї Європи 1993 р., формування нових мирних відносин в галузі безпеки між Північноатлантичним альянсом та його партнерами заради миру 1994 р., розширення завдань НАТО та вихід за межі забезпечення власної колективної оборони 1995 р., посилення оборонного та військового співробітництва з ЄС в рамках забезпечення та гарантування безпеки 1996 р., активізація «середземноморського» напрямку 1997 р., зміцнення співробітництва НАТО та ОБСЄ 1998 р., розширення НАТО на Схід 1999 р., вироблення нових шляхів майбутнього політичного та військового розвитку 1999 р., розширення спектру місій та завдань НАТО у сфері безпеки 2000 р. [4].

Отже, основні передумови та тенденції, що були характерними для цього етапу, багато в чому визначили становлення та розвиток європейського безпекового простору в період з 2001 р. до нині.

5. Протягом п'ятого етапу у формуванні системи європейської безпеки автор виділяє 3 ключові тенденції:

- тенденція формування європейської безпеки на базі НАТО;
- тенденція формування суто європейської безпеки на основі Європейського Союзу;
- тенденція до об'єднання функцій ЄС та НАТО у формуванні європейської безпеки.

Тенденція формування європейської безпеки на базі НАТО.

Північноатлантичний альянс прагне до створення міцного мирного порядку в Європі як через політичні, так і через військові засоби. Автор вважає, що ця тенденція залишається основною для політики НАТО в сфері безпеки. На думку автора, сучасний етап еволюції НАТО та формування у рамках ЄС Спільної європейської політики в сфері безпеки і оборони без перебільшення визначатимуть глобальну систему безпеки у XXI ст.

В умовах необхідності протистояння «жорстким загрозам» НАТО стає основою європейської безпеки. Агресія РФ проти України виявила слабкі місця в системі оборони Альянсу на Сході Європи і спонукає для застосування невідкладних військових та політичних заходів. РФ перестала бути партнером НАТО і розглядається нині як супротивник. США змушені звернути зовнішньополітичну увагу на Європу і знов починають відігравати роль одного з важливих чинників європейської безпеки [6, с. 38].

Європейський Союз, сконцентрований на засобах «м'якої сили» і не готовий діяти у ситуації застосування Росією засобів «жорсткої сили» [6, с. 40].

Під кутом зору ефективності системи європейської безпеки ключове значення має завдання підвищення ролі НАТО як найбільш впливового воєнно-політичного механізму у Європі. Це передбачає, зокрема, необхідність припинення політики скорочення видатків на оборону європейськими країнами і збільшення воєнної присутності США на території країн-членів Альянсу в ЦСЄ та Балтії [6, с. 32].

Тенденція формування суто європейської безпеки на основі Європейського Союзу.

Головна роль Європейського Союзу в сфері безпеки полягає у забезпеченні та гарантуванні «м'якої безпеки» та своєчасному реагуванні на «м'які загрози» безпеці ЄС [1, с. 500]. З неї випливає головна функція ЄС – боротьба з «м'якими загрозами» із застосуванням «м'якої сили» [1].

Із набуттям чинності Лісабонського договору від 1 грудня 2009 р. розпочався новий період у розвитку Європейського Союзу. Запроваджено нові керівні посади – Президент Європейської Ради та Високий представник з питань закордонних справ і безпекової політики, а також утворено новий орган – Європейська служба зовнішньої діяльності (дипломатичного відомства ЄС, яке практично буде відігравати роль «міністерства закордонних справ»).

Нині саме інституціональний підхід ЄС щодо системи європейської безпеки є важливим з огляду на те, що саме в органах та структурах Європейського Союзу відбуваються процеси подальшого розвитку безпекової політики. В залежності від того наскільки скоординованою, спланованою та чіткою буде діяльність між структурними підрозділами інституцій, такою буде і система європейської безпеки.

Представлення ЄС на міжнародній арені. Внутрішній розподіл повноважень між ключовими посадовцями ЄС у відносинах з третіми країнами здійснюватиметься таким чином: Президент Європейської Ради матиме статус, що відповідатиме статусу глави держави, тоді як статус Президента ЄК відповідатиме статусу глави уряду. Рівень Високого представника з питань зовнішньої політики та безпеки відповідатиме рівню міністра закордонних справ і віце-прем'єр-міністра. Крім того, згідно із положеннями договору та внутрішніми домовленостями, Президент Європейської Ради представлятиме ЄС на міжнародному рівні у питаннях, що належать до сфери Спільної зовнішньої і безпекової політики, Президент ЄК у питаннях, якими до набуття чинності Лісабонським договором опікувалися Європейські Співтовариства, зазначені високопосадовці спільно – у питаннях, що належать до сфери юстиції та безпеки.

Європейська Рада. Європейська Рада (ЄР) офіційно набула статусу інституції Європейського Союзу і є структурою, відокремленою від Ради Міністрів ЄС. Як і раніше, до ЄР входять глави держав або урядів країн-членів ЄС, а також Президент ЄК, який не має права голосу. Згідно із положеннями договору повноваження ЄР стосуватимуться внутрішніх справ і юстиції,

зовнішньої політики та конституційних питань, зокрема, тих, що стосуються складу Європарламенту і ЄК, головувань, позбавлення членства в ЄС, зміни системи голосування при ухваленні рішень, а також номінації Президента ЄК і Високого представника з питань зовнішньої політики та безпеки [8, р. 17]. Європейську Раду очолює Президент, що призначається на термін 2,5 років кваліфікованою більшістю голосів членів Ради. Президент може бути обраний повторно не більше одного разу за допомогою аналогічної процедури.

Рада Міністрів ЄС. Передбачається запровадження голосування у Раді Міністрів ЄС (РМ) кваліфікованою більшістю: ухвалення рішення вимагатиме підтримки з боку 55% країн-членів, які представляють не менше 65% населення ЄС. У випадках, коли РМ ЄС ухвалюватиме рішення, що не було ініційоване ЄК або Високим представником з питань зовнішньої політики та безпеки, підтримка країн-членів повинна бути більшою – щонайменше 72%, а відсоток представленості населення у таких випадках залишається незмінним (65%). Новий спосіб голосування запроваджено з 2014 р. із врахуванням «компромісу Іоанніна», який дозволяє до 2017 р. будь-якій групі з не менш, ніж чотирьох країн-членів ЄС, що представлятиме принаймні 35% населення ЄС, вимагати перегляду рішень [2].

Європейська Комісія. З 2014 р. склад ЄК формується не за принципом «один член ЄК від кожної держави ЄС», який застосовувався з 1957 р., а складатиметься із такої кількості членів, що дорівнюватиме 2/3 від кількості країн-членів. Однак, у випадку ухвалення одностайного рішення Європейською Радою, склад ЄК може бути розширений. Інституційною новацією в Європейській Комісії стало також поєднання посади Віце-президента ЄК із посадою Високого представника з питань зовнішньої політики та безпеки [9, р. 20]. Крім того, відбулось об'єднання портфелів члена ЄК з питань розширення та члена ЄК з питань Європейської політики сусідства. Фактично ЄК є одним із ключових центрів впливу в ЄС. Президент Єврокомісії разом із Президентом ЄР представляє Євросоюз на самітах з третіми країнами. Зберігаються повноваження ЄК щодо міжнародного представлення ЄС у технічних питаннях, якими до запровадження інституційних змін опікувались Європейські Співтовариства, та частково питання юстиції і безпеки.

Високий представник з питань зовнішньої політики та безпеки. З метою кращої координації та послідовності у реалізації зовнішньої політики ЄС запроваджено посаду Високого представника ЄС з питань зовнішньої політики та безпеки, який на постійній основі буде головує на засіданнях Ради Міністрів ЄС з питань закордонних справ [8, р. 21]. Створюється Європейська служба зовнішньої діяльності, яка має забезпечити повномасштабну імплементацію мандата Високого представника ЄС з питань зовнішніх справ та політики безпеки. Для забезпечення послідовності та кращої координації зовнішньої діяльності Євросоюзу, Служба надаватиме сприяння Президенту Європейської Ради та Президенту і членам ЄК у взаємодії із країнами-членами.

Європейський Парламент. Посилилась роль Європейського Парламенту, що у свою чергу забезпечило значно важливіше місце для комітетів ЄП як робочих органів у процесі розробки та ухвалення рішень всередині ЄС.

Європарламент отримує право на участь у спільній з Радою ЄС (так звана процедура «спільного рішення») розробці та ухваленні законодавчих актів ЄС у більше ніж 40 додаткових сферах [8, р. 17].

Запроваджується нова система розподілу місць в Парламенті: їх кількість обмежується цифрою 750+1 (Президент Парламенту). З 2014 р. місця розподіляються за принципом «зниженої пропорційності»: мінімум 6 та максимум 96 представників від держави [2].

ЄС є ключовим гравцем у розв'язанні міжнародних проблем – від глобального потепління до конфліктів на Близькому Сході. Основою спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС залишається дипломатія, яка у разі необхідності підкріплюється торгівлею, допомогою, безпекою та обороною; однак, ця політика насамперед спрямована на розв'язання конфліктів та досягнення міжнародного порозуміння.

Тенденція до об'єднання функцій ЄС та НАТО у формуванні європейської безпеки.

Формальною передумовою у формуванні європейської безпеки стало встановлення відносин між Європейським Союзом та НАТО, які мають вирішальне значення для успішного кризового врегулювання. Обидві організації встановили офіційні відносини у січні 2001 р., але справжній прорив стався 16 грудня 2002 р. у зв'язку із прийняттям Декларації ЄС – НАТО про Спільну європейську політику в сфері безпеки і оборони. Відтоді Європейський Союз і НАТО ухвалили низку документів про співробітництво в сфері кризового регулювання, відомих як пакет «Берлін-плюс».

Військово-політичне співробітництво Європейського Союзу і Організації Північноатлантичного договору розглядається їхнім керівництвом як ключовий елемент збереження і зміцнення світового домінування Заходу в умовах розширення та зміни характеру сучасних викликів і загроз євроатлантичному співтовариству.

На регулярній основі проводяться спільні засідання Постійної ради НАТО і Комітету з питань зовнішньої політики і політики безпеки ЄС, а також консультації між генеральним секретарем НАТО і високим представником ЄС з іноземних справ і політики безпеки. У доповіді К. Ештон на засіданні Європейської Ради в грудні 2013 р. були визначені дві ключові ініціативи: «Розумна оборона» (НАТО) і «Об'єднання та спільне використання» (ЄС), які мають по-суті єдину мету – інтеграцію військових можливостей держав євроатлантичного простору, що досягається шляхом визначення пріоритетних напрямків нарощування військового потенціалу, спеціалізації держав і зменшення дублювання в оборонній сфері при оптимізації військових витрат [3].

Крім того, здійснюється взаємодія військових штабів організацій. Так, при штабі стратегічного командування операцій ОЗС НАТО відкрито представництво ЄС, яке займається питаннями планування проведених Євросоюзом операцій із залученням для цього необхідних органів і засобів управління, а також об'єктів інфраструктури.

ЄС і НАТО займають консолідовану позицію у боротьбі з тероризмом. Так, у Брюсселі створений розвідувально-аналітичний центр Євросоюзу, у якому функціонують підрозділи збору розвідувальної інформації та відстеження незаконних фінансових потоків, створена база даних по терористах, ведеться інформаційний обмін з відповідними структурами Альянсу [7].

Отже, перспективи розвитку євроатлантичного співробітництва визначатимуться подальшими змінами військово-політичної обстановки у світі, виникненням нових викликів і загроз міжнародній безпеці, а також вирішенням ключового питання про співвідношення військових можливостей ЄС і США.

НАТО і Європейський Союз в перспективі прагнуть відігравати провідну роль у врегулюванні кризових ситуацій, що зачіпають інтереси Заходу, зокрема, з використанням військової сили, як під егідою міжнародних організацій (ООН, РЄ, ОБСЄ), так і самостійно. Підходи керівництва Альянсу до перегляду Стратегічної концепції НАТО свідчать про прагнення продовжувати курс, спрямований на нарощування можливостей цієї організації з реагування на сучасні загрози європейській безпеці.

Використані джерела та література:

1. Вонсович О.С. Функціональний аналіз структур безпеки в Європі / О.С. Вонсович // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2010. – Випуск 40. – 536 с.
2. Інституційний розвиток ЄС у рамках Лісабонського договору / Офіційний портал Державної фіскальної служби України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sfs.gov.ua/diyalnist-/mijnarodne-/integratsiya-ukraini-do-es/institutsiyiniy-rozvitok-es/>
3. Клинов С. Военно-политическое сотрудничество Евросоюза и НАТО / С. Клинов // Зарубежное военное обозрение. – 2014. – № 8. – С. 8.
4. Кондратюк С. Перспективи різних вимірів відносин Україна / С. Кондратюк // НАТО в контексті європейської безпеки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.soskin.info/ea/2004/11-12/20041109.html>.
5. Кортунов С.В. Крушение Вестфальской системы международных отношений и становление нового мирового порядка / С.В. Кортунов // Мировая политика. – М.: АСТ: Русь – Олимп, 2008. – С. 75-117.
6. Парахонський Б.О., Яворська Г.М. Актуальні виклики та загрози національній безпеці: висновки для України / За заг. ред. К.А. Кононенка. – К.: НІСД, 2014. – 42 с.
7. Jones Ch. Secrecy reigns at the EU's Intelligence Analysis Centre // Statewatch journal. – 2013. – Volume 22. – № 4. – January. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.statewatch.org/analyses/no-223-eu-intcen.pdf>.
8. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community // Official Journal of European Union. – 17 December 2007. – Volume 50. – 271 p.

ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Агресивна неоімперська політика РФ докорінно змінила безпекову ситуацію в регіоні. Зважаючи на відсутність достатнього економічного ресурсу для здійснення геополітичних амбіцій, Кремль прагне розколоти ЄС та НАТО, оскільки це єдиний шанс для РФ стати провідним центром сили й впливу на європейському континенті. Анексія півострова Крим та подальша російська агресія проти України, продемонстрували фактичну нездатність міжнародно-правової системи протистояти викликам стратегії «гібридної війни», що її вкотре реалізує Росія. Цей прецедент продемонстрував кризу ефективності ООН в галузі підтримки міжнародної безпеки й, відповідно, необхідність її якомога скорішого реформування.

Ключові слова: геополітика, неоімперська політика, гібридна війна, російська агресія.

Ветринский И.М. Деятельность международных организаций в контексте российской агрессии против Украины.

Агрессивная неоимперская политика РФ полностью изменила ситуацию относительно безопасности в регионе. Учитывая отсутствие необходимых экономических ресурсов для реализации геополитических амбиций, Кремль стремится расколоть ЕС и НАТО, так как это единственная возможность для РФ стать ведущим центром силы и влияния на европейском континенте. Аннексия полуострова Крым, а также дальнейшая российская агрессия против Украины продемонстрировали фактическую несостоятельность международно-правовой системы в контексте противостояния вызовам стратегии «гибридной войны», которую уже не первый раз реализует Россия. Данный прецедент в который раз продемонстрировал кризис эффективности ООН в сфере поддержки международной безопасности и, соответственно, необходимость ее скорейшего реформирования.

Ключевые слова: геополитика, неоимперская политика, гибридная война, российская агрессия.

Vetrynsky I. The activities of international organizations in the Russian aggression against Ukraine.

Aggressive neo-imperialist policy of the Russian Federation has completely changed the regional security situation. According the lack of economic resources for the implementation of Putin's geopolitical ambitions, the Kremlin is trying to split the EU and NATO. Because there is only one opportunity for Russia to become a leading center of power and influence on the European continent. The annexation of the Crimea and further Russian aggression against Ukraine demonstrated the actual failure of the international legal system in the context of the challenges of the strategy of "hybrid warfare", which Russia implements again. This case once again demonstrated the lack of effectiveness of the U N in international peacekeeping sphere, so it is necessary to reform it as soon as possible.

Keywords: geopolitics, neo-imperial policy, hybrid warfare, Russian aggression.

Сучасний етап розвитку міжнародної системи характеризується прискоренням процесів глобалізації, що полягають насамперед в тенденціях до гомогенізації та інтеграції у відносинах між державами. Міжнародні організації, як специфічні актори міжнародних відносин, відіграють особливу

роль в згаданих процесах, оскільки вже протягом багатьох десятиліть виступають своєрідними «опорами» міжнародного права та багатосторонньої дипломатії. Деякі міжнародні організації являють собою глибоко інтегровані міждержавні союзи економічного чи військово-політичного спрямування. Ефект синергії, за умови ефективної організації й діяльності подібних наднаціональних структур, значно підвищує потенціал кожного окремого учасника союзу. Разом з тим, ми можемо бачити, що з огляду на специфіку власного ціннісно-світоглядного й соціально-економічного розвитку, певні держави не бажають грати за загальноприйнятими правилами, які виступають базисом для співпраці між державами та покладені в основу статутів міжнародних організацій. Яскравим прикладом подібного підходу є агресивна політика РФ, що спрямована на ревізію існуючої геополітичної структури регіону.

Російська агресія проти України, що здійснюється, зокрема, з використанням засобів «гібридної війни» вкотре проявила низку глибинних протиріч та недоліків, як в роботі міжнародних організацій, зокрема, універсальних та безпекових, так і в міжнародному праві загалом. Криза ефективності ООН, що проявилася у відсутності дієвих механізмів протистояння агресивній зовнішній політиці РФ, поставила під питання принципи формування майбутнього світового порядку та актуалізувала проблему підтримки глобальної безпеки. Події в Україні мають велике міжнародне значення, оскільки це перший прецедент зміни кордонів на європейському континенті, шляхом здійснення військової агресії та анексії після Другої світової війни, а також з огляду на те, що це відбулося всупереч міжнародним гарантіям безпеки за Будапештським меморандумом, які наша держава отримала від США, РФ і Великої Британії після добровільної відмови від володіння ядерною зброєю. Російська агресивна геополітична стратегія підриває основи міжнародного права і руйнує сформовану після Другої світової війни систему регіональної і глобальної безпеки.

Метою статті є дослідження геополітичних аспектів російсько-української кризи, а також місця й ролі в ній міжнародних організацій.

Одним з найсуттєвіших надбань повоєнного світоустрою стала Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин, що, зокрема, характеризується створенням низки міжнародних організацій і механізмів покликаних підтримувати глобальну безпеку. Найбільш універсальною міжнародною структурою стала Організація Об'єднаних Націй, що позиціонується загальносвітовим безпековим форумом, де сідають за стіл переговорів союзники й потенційні вороги.

Закінчення Холодної війни докорінно змінило геополітичну карту світу: США залишилися єдиною наддержавою з глобальними інтересами і амбіціями; у західній Європі з'явився потужний гео економічний центр сили – ЄС; низка країн «радянського табору» обрали Євроатлантичний вектор розвитку й потрапили до орбіти ЄС, згодом ставши його повноправними членами; на теренах колишнього Радянського Союзу утворився певний «геополітичний вакуум», оскільки в багатьох пострадянських країнах до влади прийшли

напівбандитські олігархічні клани, головною метою яких стала експлуатація економічних можливостей держави з метою особистого збагачення, водночас соціально-політичні системи цих країн перебували в стані глибокої кризи. Зважаючи на специфіку політико-економічних зв'язків на пострадянському просторі, Москва за інерцією продовжувала відігравати роль «центру тяжіння» у відносинах багатьох колишніх «союзних республік», залишаючись певним орієнтиром під час вибору моделі подальшого розвитку. Тим часом, Росія активно використовувала свій економічний та військовий потенціал для поглиблення та закріплення власного впливу на внутрішні процеси згаданих країн.

Сучасну політику РФ необхідно розглядати крізь призму саме радянських уявлень про геополітичну структуру світу в цілому й європейського регіону зокрема, оскільки переважна більшість політичного керівництва держави й путінська адміністрація є представниками колишньої партійної номенклатури та вихідців з силових структур СРСР. Для цих людей закінчення Холодної війни асоціюється з їх поразкою й сприймається як особиста трагедія. Теж саме стосується й втрати почуття власної величі внаслідок розпаду СРСР, В. Путін взагалі назвав цю подію «найбільшою трагедією ХХ століття»[3]. Для колишніх радянських «силовиків», які нині керують Росією, характерним є сприйняття світу в якості арени для потенційних бойових дій, відповідно до цього підходу існують чітко окреслені «сфери впливу» чи «зони життєвих інтересів», а військова сила виступає основним критерієм визначення значущості держави. Відповідно країни з низьким військовим потенціалом розглядаються переважно в якості об'єктів впливу та домінування держав-лідерів. З цих позицій, наприклад, країни Балтії, Польща, Угорщина, Румунія та інші стали своєрідним «трофеєм» США як переможця в Холодній війні й перейшли до Євроатлантичної сфери впливу. А Білорусь, Грузія, Молдова й особливо Україна входять у «виключну зону впливу» РФ. Ідентифікуючи себе в якості головного геополітичного центру на європейському континенті, небезпеку для себе Росія вбачає в розширенні та зміцненні позицій НАТО в регіоні. Тож основними стратегічними пріоритетами Кремля стали: по-перше, створення «буферної зони» з НАТО; по-друге, активна робота спрямована на підірив єдності ЄС – в ідеалі аж до дезінтеграції; по-третє, максимально можливе зниження взаємодії між умовно «європейською» та «американською» ланками НАТО, що знизить її мобілізаційний потенціал на континенті.

Протягом тривалого часу російські зусилля цілком корелювалися з прагненнями європейців: враховуючи фактичну відсутність реальних військових загроз континентального масштабу впродовж останніх двох десятиріч, більшість країн альянсу, окрім США, прагнули зекономити й регулярно зменшували видатки на оборону, що врешті-решт призвело до необхідності запровадження у 2012 р. реформи збройних сил НАТО з метою оптимізації використання коштів організацією [10]. Натомість, РФ протягом більш ніж 15 років активно займається модернізацією й переоснащенням армії, а також вкладає значні кошти в побудову мережі «агентів впливу» всередині політичних структур країн-членів ЄС з метою лобювання ними прийняття

вигідних для себе рішень. Існуюча в РФ корупційна кланово-олігархічна система державного управління, що фактично контролює більшість фінансово-економічних процесів в країні, стала досить зручним засобом збагачення багатьох європейських бізнес-груп, оскільки для отримання швидкого та значного прибутку потрібно було лише закрити очі на «місцеву специфіку» і знайти потрібні зв'язки. Яскравим прикладом подібних оборудок може слугувати гучний корупційний скандал пов'язаний із закупівлею «мерседесів» для російських урядових структур: компанію «Даймлер» було звинувачено у роздачі мільйонних хабарів в обмін на отримання замовлень [5]. Таким чином, європейців цілком влаштовувало, що мільярдні прибутки російських олігархів від торгівлі енергоносіями витрачалися на купівлю європейських товарів та зберігалися здебільшого у європейських банках. Результатом подібної комфортної і вигідної, хоча й дещо «специфічної», системи співпраці з ЄС, стало набуття Росією багатьох «друзів» серед членів союзу, для яких економічний зиск від відносин з Москвою був важливішим за прояви її імперської політики. Так, під час російської агресії проти Грузії у серпні 2008 р., яка стала «генеральною репетицією» військової операції в Україні, чимало держав-членів ЄС виступили проти будь-яких санкцій і лише «засудили непропорційне застосування сили російською армією» в Південній Осетії [4]. Зокрема, результатом такої пасивної реакції ЄС стала впевненість Кремля в тому, що жодної відповідальності в разі продовження подібних «гібридних» військових операцій Росія не понесе, що лише посилило зневагу російських «гебістів» до «слабких й меркантильних європейців» з їх подвійними стандартами, коли вони готові поступатися своїми цінностями і «закривати очі» на військову експансію заради «business as usual».

Геостратегічне значення для Росії потенційного розколу всередині ЄС та/або НАТО важко переоцінити – в такому випадку Москва стає головним центром сили, а відповідно й «тяжіння» на континенті. Зруйнувавши єдність всередині економічного й військового «колосів» Кремлю вдалося б вирішити проблему критичного відставання від них за кількісними та якісними показниками, в свою чергу, навіть зараз він має безперечну перевагу в організаційному і мобілізаційному плані, оскільки централізована авторитарна система політичного управління в РФ забезпечує високу швидкість прийняття рішень та реагування на внутрішні й зовнішні виклики. Паралельно з реалізацією зусиль щодо згаданої «підривної діяльності» Путін намагається вибудувувати альтернативні структури, які були б повністю йому підконтрольні. Прикладами таких проектів можна вважати створення Митного союзу як проміжного етапу Євразійського Союзу, а також військового блоку ОДКБ. Відразу напрошуються історичні аналоги з СРСР та ОВД, оскільки з огляду на специфіку структури та співвідношення потенціалів країн-членів головним бенефіціаром згаданих проектів є Російська Федерація, яка відповідно виступає ініціатором та ідеологом євразійської інтеграції. Зважаючи на те, що Радянський Союз за сукупністю характерних ознак був типовою імперією класичного зразка, хоча й неформальною [1], то й сучасна російська геополітична стратегія за своєю природою є неоімперською.

Надважливим елементом кремлівської неоімперської стратегії є її інформаційна складова. Цілком усвідомлюючи роль мас-медіа в процесі формування суспільної думки в сучасному світі, російським керівництвом було створено цілий конгломерат «кишенькових» засобів масової інформації, зокрема й міжнародних. Протягом останнього десятиріччя всередині РФ відбувався процес зміни власників та менеджменту багатьох популярних ЗМІ з метою їх переходу під контроль центральної влади, тож у внутрішньоросійському медіа просторі майже не залишилось незалежних телеканалів та радіостанцій, більшість з них де-факто виконують політичне замовлення Кремля. Наявність у Росії великої кількості міжнародних мас-медіа дає їй змогу транслювати й доносити свій «специфічний» погляд до багатомільйонної аудиторії за кордоном, що також є вагомим елементом впливу на суспільні настрої в іноземних державах. В цьому контексті варто зазначити, що демократичні держави з сильним громадянським суспільством й активною політичною позицією громадян є особливо вразливими до подібних інформаційно-пропагандистських атак, оскільки на відміну від авторитарних суспільств політичне керівництво західних демократій зобов'язане враховувати суспільну думку та зважати на настрої населення під час прийняття рішень.

Під час підготовки та здійснення російської агресії проти України інформаційно-пропагандистська складова «гібридної війни» вийшла на принципово новий рівень, перейшовши від традиційної маніпуляції фактами та зміщення акцентів, практично, до створення альтернативної реальності, шляхом наповнення ефіру «симулякрами» – брехливими постановочними сюжетами, що схожі на правду, але спотворюють реальність. Масована інформаційно-пропагандистська атака є елементом принципово нового підходу до ведення війни, який зокрема був озвучений начальником генерального штабу ЗС РФ В. Герасимовим ще у 2013 р., а пізніше увійшов до оновленої військової доктрини Російської Федерації. Згідно «доктрини Герасимова» характерними рисами й особливостями сучасних військових конфліктів, зокрема, є «комплексне застосування військової сили, політичних, економічних, інформаційних та інших засобів невійськового характеру, що реалізуються з широким застосуванням протестного потенціалу населення й сил спеціальних операцій» [2, с. 7-8]. Саме такий підхід був апробований Кремлем у 2008 р. під час російсько-грузинського конфлікту і у повному обсязі застосований під час анексії Криму й агресії РФ проти України. З самого початку головна ставка Москви робилася саме на «гібридну війну». Як зазначає Ф.В. Каппа «hybrid warfare» («гібридна війна») – це поєднання класичного ведення війни з використанням нерегулярних військових формувань. Держава, яка веде «гібридну війну», укладає угоду з недержавними виконавцями – бойовиками, групами місцевого населення, організаціями, зв'язок з якими формально повністю заперечується. Ці виконавці можуть робити такі речі, які держава робити не може тому, адже зобов'язана дотримуватись Женевської та Гаазької конвенцій про закони сухопутної війни, домовленості з іншими країнами. Всю «брудну» роботу можна перекласти на плечі недержавних формувань [9].

Агресивна неоімперська політика РФ несе величезну загрозу для регіональної та глобальної системи безпеки, зважаючи на російський військовий потенціал та фактичну неготовність застарілої, міжнародно-безпекової системи ефективно протистояти новітнім методам «непрямої агресії» та «гібридної війни». На тлі російської агресії проти України з новою силою почали лунати заклики до реформування Ради Безпеки ООН, оскільки в її сучасному вигляді вона нездатна ефективно протидіяти актуальним викликам й загрозам міжнародній безпеці [8]. Для ЄС Росія зі стратегічного партнера перетворилася на «стратегічну проблему»[11]. Президент США Б. Обама, навіть, порівняв Росію з терористичною організацією «ІДІЛ»[6].

Інформаційний чинник, відіграє важливу роль в російській неоімперській стратегії, оскільки, у часи, коли створювалися універсальні міжнародні організації та наднаціональні структури, покликані підтримувати міжнародну безпеку, не існувало таких технологій та засобів інформаційно-пропагандистського впливу, які існують сьогодні. Ще більше ускладнює відповідну реакцію світового співтовариства з протидії неоімперській стратегії РФ те, що під час своєї агресії Путін використовує «тактику салямі», тобто, за допомогою високомобільних сил спеціального призначення, що діють без знаків розпізнавання, швидко відокремлює та бере під військовий контроль порівняно невеликі «шматки» чужої території, тим самим, роблячи ніби-то недоцільною «велику війну» за повернення цих регіонів, це стосується й занадто суворих санкцій у відповідь на подібні дії. Зазначеним спецопераціям обов'язково передують масштабні інформаційно-пропагандистські кампанії, які власне їх супроводжують. Щоб розібратися у справжніх причинах і наслідках, що їх спотворює російська пропаганда, необхідний час, який РФ використовує для закріплення успіху й облаштування військових позицій на захоплених територіях.

Успішне застосування згаданої тактики в Грузії і Україні актуалізує питання: проти кого ще вона може бути реалізована – тобто, хто наступний? Зважаючи на прагнення Путіна зруйнувати єдність євроатлантичної спільноти – розколоти ЄС/НАТО і реставрувати СРСР, а також з огляду на специфіку процесу, що полягає в швидкій реалізації невеликих цілей – в зону ризику потрапляють у першу чергу країни Балтії, що є членами і ЄС, і НАТО. Саме гіпотетична російська агресія проти Латвії, Литви чи Естонії може поставити євроатлантичне співтовариство перед надважким вибором, результат якого не очевидний. Дуже яскраво цю дилему змалював А. Піонтковський: що буде робити НАТО у випадку реалізації сепаратистського сценарію проведення псевдореферендумів та окупації «невідомими військовими підрозділами» території компактного проживання етнічних росіян, на кшталт естонського міста Нарва? Він зазначає, що «відповідь на питання чи буде НАТО захищати Естонію у випадку її розчленування ядерною державою, зовсім не є очевидною. Особливо, якщо Путін проголосить, що у випадку загрози переважаючих конвенційних сил НАТО новим священним кордоном «Русского мира», він буде вимушений відповісти обмеженим ядерним ударом: знищити, наприклад, дві європейські столиці» [7]. Схоже, що актуальність зазначеного питання не

викликає сумнівів й всередині Північноатлантичного блоку, оскільки першою практичною реакцією на події в Україні стало перекидання кількох військових з'єднань НАТО до країн Балтії, а також, було оголошено про початок роботи щодо створення сил швидкого реагування альянсу. Схоже, що розрахунок Путіна на «аморфність» та надмірний зовнішньополітичний прагматизм європейських демократій, а також, кризи й невисокий мобілізаційний потенціал НАТО, виявився недостатньо вірним – швидше за все будуть задіяні всі засоби, щоб уникнути згаданої вище геостратегічної дилеми на кшталт «Нарви».

Агресивна неоімперська політика РФ щодо України виявила низку принципів викликів, що мають стратегічний характер для Європи зокрема і усього світу в цілому. По-перше, стало зрозуміло, що сформовані за наслідками Другої світової війни міжнародні інституції не можуть ефективно протидіяти сучасним викликам та загрозам в галузі міжнародної безпеки. По-друге, небезпека збройних конфліктів на європейському континенті залишається цілком реальною, а уявлення про кінець епохи геополітичних зіткнень далекі від реальності. По-третє, військовий потенціал більшості європейських держав, не враховуючи можливості НАТО, є недостатнім і не дозволяє адекватно реагувати на потенційні загрози, тож цілком ймовірно, що найближчим часом оборонні видатки країн регіону будуть збільшуватись і політика економії на збройних силах відійде у минуле. По-четверте, українські події яскраво продемонстрували обмежений характер ефективності міжнародного права в галузі запобігання військовій агресії – фактичний провал Будапештського меморандуму ставить під сумнів ефективність будь-яких договорів щодо гарантій безпеки. Те ж саме стосується й позаблоковості – приклад України свідчить про те, що нейтральний статус не має для агресора жодного значення і не є перешкодою для анексії територій чи військової інтервенції.

Аналізуючи реакцію ЄС на події в Україні можна стверджувати, що європейці були зовсім не готові до протистояння зазначеним викликам, реакція офіційних кіл демонструвала розгубленість і бажання швидкого «примирення» сторін, особливо Росії. Зокрема, ситуація ускладнювалася розумінням того, що у випадку неконтрольованої ескалації цей локальний конфлікт цілком може перерости в континентальну та, навіть, глобальну війну, оскільки геополітичні амбіції та військовий потенціал РФ цілком відповідають подібним гіпотетичним прагненням Кремля. Це актуалізується з огляду на реальну соціально-економічну ситуацію всередині РФ – на тлі структурної економічної кризи з перспективою глибокої рецесії вже найближчим часом, а також, нездатності еліт до модернізації країни й хоча б певного скорочення відставання від заходу, «Велика Війна» вбачається шансом на зміну геополітичної карти світу і, як наслідок, іншу розстановку сил у світовій економіці. Також, образ «зовнішнього ворога» покликаний грати роль мобілізуючого чинника для населення з метою запобігання внутрішньополітичним потрясінням. Проте, подібний сценарій є малоімовірним, оскільки сучасна Росія немає й не буде мати необхідних ресурсів не лише для перемоги у глобальній війні, а й, навіть, для тривалої участі в ній. Путін намагається блефувати, демонструючи готовність воювати

за домінування над Україною як своєю «сферою особливих інтересів», проте й без того вкрай песимістичні економічні показники Росії продовжують стрімко погіршуватися на тлі структурної кризи, падіння цін на енергоносії і негативний вплив секторальних санкцій ЄС та США. Таким чином, час «грає» проти Кремля, бо з кожним тижнем російська економіка втрачає мільярди внаслідок відтоку капіталу, недоотримання величезної кількості очікуваних раніше «нафтодоларів» та постійного «спалювання» золотовалютних резервів на підтримку курсу рубля. Цікаво, що подібна ситуація, але меншого масштабу, була в Україні напередодні масових протестів, які призвели до зміни політичного керівництва держави.

На тлі «розморожування» та загострення ціннісно-світоглядного конфлікту Росії і Заходу, каталізатором й активним учасником якого є Україна, особливого значення набуває серединне «буферне» геополітичне розташування нашої держави. Чимало експертів проводять паралелі між політичними стратегіями А. Гітлера та В. Путіна, демонструючи низку подібних положень на кшталт «захисту прав співвітчизників за кордоном», «створення руського/німецького світу», анексії територій під приводом «захисту громадян» і «на основі їхнього бажання» тощо. У цьому контексті постійно виникає питання щодо ігнорування європейцями українських інтересів й «принесення її в жертву агресору», за прикладом сумнозвісної Мюнхенської змови. Проте, варто наголосити, що у випадку реалізації подібного плану «зливання» України на користь РФ ЄС постане перед дилемою: у випадку завоювання Росією нашої держави і взяття її під повний контроль, відразу декілька країн Євросоюзу отримають спільний кордон з агресивною державою, що значно посилить свій потенціал за рахунок українських ресурсів – перспектива не приваблива. Другий і більш вірогідний варіант розвитку зазначеної ситуації – довготривалий збройний конфлікт між РФ та Україною з партизанським рухом, сотнями тисяч біженців, потоками зброї та нелегалів, що буде відбуватися на кордоні з ЄС і матиме згубні наслідки для всього регіону. Порівняно з кожним з наведених варіантів, активна фінансова та дипломатична підтримка України виглядає найбільш конструктивним виходом у ситуації, що склалася. Ми можемо спостерігати цілком реальні кроки з боку Європи у цьому напрямку: постійні контакти на найвищому рівні, підписання угоди про Асоціацію, суттєва макрофінансова допомога, відкриття штаб-квартири Консультативної місії ЄС у Києві, робота європейських військових інструкторів щодо навчання бійців ЗСУ і Національної гвардії, масштабна гуманітарна допомога, нелетальне військове постачання. Особливе місце серед інших засобів підтримки України займає політика тиску на РФ за допомогою економічних санкцій. Важливу роль у протистоянні агресивній російській геополітичній стратегії відіграє солідаризація та координація зусиль ЄС зі Сполученими Штатами. Це стосується як підтримки Києва, так і тиску на Москву, а також реалізації практичних заходів щодо зміцнення обороноздатності регіону в рамках НАТО.

Російська агресія проти України поза сумнівом є елементом більш широкої стратегії, метою якої є військово-політичне домінування в регіоні.

Нині провідними потугами в економічному та безпековому просторі Європи безперечно є міждержавні інтеграційні структури – ЄС і НАТО. Тож протягом тривалого часу зусилля Кремля були зосереджені на двох напрямках: по-перше, розбудова альтернативних інтеграційних утворень – Митний союз, Євразійський союз, ОДКБ тощо; по-друге, пошук шляхів та засобів поступового створення відповідних умов для розколу та порушення єдності всередині євроатлантичних структур. Зважаючи на те, що РФ самостійно не в змозі конкурувати з ЄС та НАТО, а більшість спроб створення «кишенькових» союзів були невдалими, єдиний шлях до «вирівнювання шансів» – це розкол ЄС і НАТО, оптимально – з подальшим їх розпадом. Проте, провал російської пропагандистської кампанії й усвідомлення агресивної сутності неоімперської політики РФ, що проявилася під час Кримської кризи та «гібридної війни» проти України, навпаки зумовили консолідацію ЄС та наповнили новим сенсом військово-політичну співпрацю в рамках НАТО.

Отримання повного контролю над Україною з її центральноєвропейським розташуванням, демографічним та промисловим потенціалом було одним з провідних елементів та ключових пріоритетів амбіційної геополітичної стратегії РФ. Проте, революційні події 2013-2014 рр. в Україні, що призвели до зміни керівництва держави та докорінної переорієнтації вектору зовнішньої політики на користь євроатлантичної інтеграції, поставили під загрозу путінський проект «відродження Великої Росії». Своєрідною «відповіддю» Кремля стало розв'язання «гібридної війни» проти України, військова агресія та анексія частини території.

Стратегічні результати російської авантюри виявилися більш ніж сумнівними. Викликавши своїми агресивними діями широкий резонанс, в якості відповіді міжнародної спільноти, Росія отримала ізоляцію і серйозні економічні санкції. Цілком можливо, що в короткостроковій перспективі йтиметься вже не про задоволення геополітичних амбіцій, а про саме існування РФ, як політичної одиниці.

Також очевидним є те, що НАТО найближчим часом нарощуватиме свій оборонний потенціал в Європі, а РФ розглядатиметься в якості потенційного агресора. Нині у Путіна немає «достойного виходу» зі створеної ним ситуації – він не може повернути назад, бо відбулась «точка неповернення», але також він не може й посилювати агресію, оскільки в такому випадку Захід буде дедалі міцніше стискати «санкційний зашморг». Дещо можна стверджувати вже сьогодні – світ перебуває на порозі глобальних геополітичних зрушень та трансформацій і Україна має чи не останній шанс здобути нарешті суб'єктність в цих процесах і зайняти гідне місце на світовій арені.

Використані джерела та література:

1. Ветринський І.М. Імперія та її стратегії в сучасному науковому дискурсі / І.М. Ветринський // Науковий вісник Одеського державного економічного університету. – 2009. – № 17(95). – С. 109-110
2. Военная доктрина Российской Федерации. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.news.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf>

3. Горбулин В. «Гибридная война» как ключевой инструмент российской геостратегии реванша / В. Горбулин // «Зеркало недели». Украина. - №12. – [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gazeta.zn.ua/internal/gibridnaya-voyna-kak-klyuchevoy-instrument-rossiyskoj-geostrategii-revansha-.html>
4. Европарламент не смог ввести жесткие санкции относительно России // Інформаційне агентство УНІАН. – [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/world/139186-evroparlament-ne-smog-vvesti-jestkie-sanktsii-otnositelno-rossii.html>
5. Коррупционный скандал с концерном Daimler набирает обороты // Вести. Ru. – [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vesti.ru/doc.html?id=356064&cid=549>
6. Обама знову порівняв РФ з Ебола та ІДІЛ // ВЕСТИ.UA. – [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vestiua.com/ua/news/20141021/58393.html>
7. Пионтковский А. Умереть за Нарву / А. Пионтковский // Радио Свобода. – [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.svoboda.org/content/article/26717745.html>
8. Премьер Японии: Хватит обсуждать реформу Совбеза ООН, нужно действовать // Зеркало недели. – [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zn.ua/WORLD/premer-yaponii-hvatit-obsuzhdat-reformu-sovbeza-oon-nuzhno-deystvovat-169949_.html
9. Путин ведет в Украине гибридную войну // iPressUA. – [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ipress.ua/ru/mainmedia/putyn_vedet_v_ukrayne_gybrydnuyu_voynu_61876.html
10. Реформа армии НАТО: страны-участницы будут специализироваться по узким направлениям // Зеркало недели. – [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zn.ua/POLITICS/reforma_armii_nato_strany_uchastnitsy_budut_spetsializirovatsya_a_po_uzkim_napravleniyam_.html
11. Росія не наш стратегічний партнер, а наша стратегічна проблема // Європейська правда. – [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2014/11/28/7028264/>

УДК 341.1:477

Годлюк А.М.

ВІДНОСИНИ НАТО-УКРАЇНА: ЕВОЛЮЦІЯ ПАРТНЕРСТВА

У статті досліджено історію відносин між НАТО та Україною. Автор аналізує стан співробітництва України та НАТО, висвітлює позитивні та негативні тенденції такої співпраці, а також визначає можливі наслідки вступу України до організації.

Ключові слова: Україна, НАТО, позаблоковий статус, зовнішня політика, міжнародні відносини.

Годлюк А.Н. Отношения НАТО-Украина: эволюция партнерства.

В статье исследована история отношений между НАТО и Украиной. Автор анализирует состояние сотрудничества Украины и НАТО, освещает положительные и отрицательные тенденции такого сотрудничества, а также определяет возможные последствия вступления Украины в организацию.

Ключевые слова: Украина, НАТО, внеблоковый статус, внешняя политика, международные отношения.

Godlyk A. The NATO-Ukraine relations: the evolution of partnership.

The article deals history of relations between NATO and Ukraine. The author analyzes the current state of cooperation between Ukraine and NATO highlights the positive and negative trends such cooperation, and identifies the possible consequences of Ukraine's accession to the organization.

Keywords: *Ukraine, NATO, non-aligned status, foreign policy, international relations.*

Глобальні політичні, економічні та військові проблеми вимагають пошуку нових підходів до їх вирішення в сучасних міжнародних відносинах мирним шляхом. У зв'язку з цим актуалізуються питання ролі військово-політичних союзів, необхідності їх існування, зміни чи еволюції їхніх функцій. Серед впливових міжнародних організацій одне з провідних місць посідає Північноатлантичний альянс, до якого прагне приєднатись Україна. У ній вбачають стратегічний ланцюг між Заходом і Сходом, Північчю і Півднем, унікального стратегічного партнера Європейського Союзу та особливого партнера НАТО. З часу свого заснування у квітні 1949 р. і до нині це військово-політичне об'єднання еволюціонувало під впливом світових зрушень другої половини ХХ ст. Зокрема, відбулася трансформація блоку від оборонного союзу до організації, спрямованої на створення системи колективної безпеки, зважаючи на існуючі реалії сучасного розвитку та виникнення нових загроз.

Серед українських дослідників, які присвятили свої праці цій проблематиці, можна виділити В.П. Горбуліна, Є.Є. Камінського, Р.В. Огризко, Б.М. Гончара, В.М. Павленка, В.П. Власенко, М. Пашкова, Г.М. Перепелицю, С.В. Кондратюка, О. Томашевича, А.І. Шевцова, М.М. Хилько, О.В. Сушко, О.П. Дергачова, Б. Носову. Відзначимо й найновіші публікації західних авторів, таких як D. Ganser, A. Drzewicki, A. Siebert, T. Siegfried, J. Gellner, G. Feige.

Історія відносин між НАТО та Україною розпочалася з перших кроків до співпраці у 1992 р. Керівництво Альянсу запросило тодішнього міністра закордонних справ України на позачергове засідання Ради північноатлантичного співробітництва – органу, який було створено з метою співпраці НАТО з країнами колишнього Варшавського договору. Всі учасники засідання висловили тверде бажання «працювати разом заради створення нового європейського порядку, стабільності й миру через діалог, партнерство та співпрацю» [5].

Безперервний діалог українського МЗС з офіційними структурами Атлантичного союзу, численні неформальні зустрічі «уповноважених осіб» різного рівня, масштабні маневри НАТО на українських полігонах, у басейні Чорного моря свідчать про інтенсифікацію взаємовідносин країни та Альянсу. З іншого боку, з усіх «східноєвропейських» контактів НАТО, співпраця України в рамках «Партнерства заради миру» (ПЗМ, січень 1994 р.) – найбільш розвинена. Особлива увага Альянсу зосереджувалась на відносинах України та Росії: «Ми вважаємо, що незалежна, демократична, стабільна та без'ядерна Україна сприятиме зміцненню безпеки й стабільності. Ми будемо й надалі заохочувати й підтримувати процеси реформ в обох цих країнах і розвивати співпрацю з ними, як і з іншими країнами Центральної та Східної Європи» [6].

Базові принципи ПЗМ, підтримані усіма партнерами, які приєдналися до програми, включають «захист та утвердження фундаментальних свобод та прав людини, забезпечення свободи, справедливості та миру через демократію». Учасники також зобов'язалися «утримуватися від застосування сили проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави, поважати існуючі кордони та врегульовувати суперечки мирним шляхом» [7]. Україна приєдналася до ПЗМ менш ніж за місяць після офіційного створення програми – 8 лютого 1994 р. Після підписання документів ПЗМ Україна надала свій миротворчий контингент для участі у миротворчій місії НАТО в Боснії.

В липні 1997 р. НАТО і Україна підписали «Хартію про особливе партнерство НАТО і України», що визначає новий рівень співпраці між ними і проголошує намір у «подальшому розширювати і посилювати своє співробітництво, розвивати особливе та ефективне партнерство, що сприятиме стабільності й утвердженню спільних демократичних цінностей в Центральній та Східній Європі». Хартія окреслює широке коло питань можливої співпраці, зокрема й планування на випадок надзвичайних ситуацій цивільного характеру, військову підготовку та екологічну безпеку. На основі Хартії було створено Комісію Україна-НАТО – орган, в межах якого країни Альянсу проводять регулярні зустрічі з Україною «для забезпечення якомога ширшого розвитку своїх відносин та втілення положень цієї Хартії» [13].

Після підписання Хартії, співпраця між НАТО та Україною стрімко розвивалася, кількість спільних зустрічей, конференцій, семінарів, навчань, консультацій значно зросла. Ще у травні 1997 р. в Києві (вперше у східноєвропейській країні) було відкрито «Центр інформації та документації НАТО». У листопаді 1998 р. Л. Кучма підписав «Програму співпраці України з НАТО на період до 2001р.». В розпал «кризи у Косово», у квітні 1999 р., у Києві відкрилася місія НАТО. Тільки у 2000 р. Київ відвідали генсек НАТО Дж. Робертсон, головнокомандувач силами НАТО в Європі В. Кларк. Вперше в історії Альянсу щорічна зустріч головного політичного органу НАТО Північноатлантичної ради пройшла за межами країн-членів НАТО – у Києві. Але питання вступу України в Альянс залишається відкритим і причин цьому є декілька:

- відсутність в Україні можливості належним чином фінансувати свою армію;
- безвідповідальна, нестабільна робота української влади;
- нерозуміння Заходом специфіки внутрішньо- і зовнішньополітичної ситуації в Україні;
- неприйняття окремими українськими генералами – співробітниками Міністерства оборони України – ідеї вступу України в НАТО.

Говорячи про взаємини країн Центральної Європи та України, потрібно зауважити, що у перші роки її існування як незалежної держави, східноєвропейські сусіди не виявляли помітної дипломатичної активності в напрямку поліпшення клімату міждержавних відносин. Відомо, що відповідно до Статуту НАТО ця організація вимагає від своїх нових членів вирішення територіальних проблем з сусідами. Необхідно зазначити, що прихід в Білий

дім у 1993 р. адміністрації демократів забезпечив посилення в міжнародній політиці США позицій З. Бжезінського, який у 1994 р. вперше висловив у пресі думку про «релевантність України як буферу між Заходом та Росією» [12]. Погляд З. Бжезінського поділяли й держсекретар США М. Олбрайт та спеціальний помічник Президента США Б. Клінтона з питань Центральної Європи Д. Фрід.

Активну посередницьку позицію у відносинах України та НАТО займала Польща. Вона наполягла на рішенні, відповідно до якого спеціальна «Хартія про відносини з НАТО» була підписана не тільки з Росією (як це передбачалося спочатку), але і з Україною. Невипадково, саме Польща лобювала прийняття України до Ради Європи восени 1995 р. І завдяки позиції Польщі, Україна в цей же період стала членом «Центральноєвропейської ініціативи».

Також, у 1998 р., коли ЄС поставило умову введення Польщею візового режиму на кордоні з Україною, офіційна Варшава рішуче заперечила цей крок. Цілком зрозуміло, що з одного боку, згадане «дисиденство» трималося на елементарному економічному розрахунку та до січня 2000 р. Польща тримала свої позиції. У лютому того ж року, Варшава знову звернулася до ЄС з проханням визнати особливий статус взаємин Польщі та України – постулат, на якому Варшава наполягає і досі. Між тим, сусідство Польщі та України не знаходить до нині належного розуміння в ЄС. Якщо НАТО очевидно прагне подолати перешкоди у відносинах з Києвом (уніфікація ЗС, взаємні заходи щодо зближення), то ЄС, побоюючись збільшення потоку наркотиків і нелегальних іммігрантів через український кордон, навпаки, зводить у Східній Європі нові бар'єри. Зрозуміло, зазначені демарші викликають роздратування не тільки в офіційного Києва, а й в широких масах населення України, громадян якої, по суті обмежують у праві вільно пересуватися в межах Центрально-Європейського регіону, міняти своє місце проживання і рід занять.

У 2002 р. президент Л. Кучма заявив про бажання України приєднатися до НАТО. У травні того ж року, на зустрічі в Рейк'явіку, міністри закордонних справ країн НАТО висловили свій намір надати партнерству з Україною «нового стимулу та змісту» і закликати її «здійснювати реформи, необхідні для досягнення цієї мети» [1]. Трохи згодом, Альянс ухвалив план дій щодо співпраці з Україною, підписавши угоду зі стратегічних авіаперевезень і створив цільові фонди для утилізації надлишкових боєприпасів та легких озброєнь. Після Помаранчевої революції 2004 р. НАТО і Україна започаткували інтенсивний діалог про співпрацю. Україна надала свої кораблі для антитерористичної операції та військового контингенту в Афганістані.

У квітні 2008 р. відбувся Бухарестський саміт НАТО, на якому лідери країн Альянсу заявили: «НАТО вітає євроатлантичні прагнення щодо членства в НАТО України та Грузії» [4]. В 2009 р. НАТО та Україна ухвалили спільну декларацію, спрямовану на посилення ролі Комісії Україна-НАТО, зміцнення співпраці і підтримку політичних, економічних та оборонних реформ в Україні [2].

В 2010 р. президент В. Янукович оголосив, що в майбутньому Україна матиме позаблоковий статус, але продовжуватиме практичну співпрацю з

НАТО. У листопаді 2010 р. на саміті НАТО в Лісабоні, лідери країн Альянсу заявили: «Визнаючи суверенне право кожної країни вільно вибирати для себе спосіб організації власної безпеки, ми поважаємо політику України щодо «позаблокового» статусу. НАТО залишається відданою справі надання відповідної допомоги Україні в проведенні цілої низки внутрішніх реформ. Ми вітаємо зобов'язання уряду України продовжувати у повній мірі реалізацію Особливого партнерства з НАТО, у тому числі шляхом політичного діалогу на високому рівні в рамках Комісії Україна-НАТО, а також проведення реформ та заходів практичного співробітництва через механізм Річної національної програми» [3].

У 2014 р., після того як Росія вдалася до агресії проти України, Північноатлантична рада скликала екстрене засідання для обговорення наслідків ситуації, що склалася. В березні 2014 р. ПАР виступила із заявою, де зазначалося, «що країни Альянсу й надалі підтримуватимуть суверенітет, незалежність і територіальну цілісність України та право її народу визначити своє майбутнє без зовнішнього втручання, союзники дійшли згоди, що військові дії збройних сил Російської Федерації проти України є порушенням міжнародного права і суперечать принципам, на яких ґрунтується робота Ради Росія-НАТО та Партнерство заради миру» [8].

У квітні 2014 р. міністри закордонних справ країн НАТО та України прийняли спільну декларацію, в якій засудили дії Росії і ухвалили заходи, спрямовані на підтримку здатності України забезпечити свою безпеку, шляхом зміцнення потенціалу та удосконалення можливостей українського війська.

У листопаді 2014 р. П. Порошенко у зверненні до парламентської асамблеї НАТО, заявив, що Україна відновлює курс на інтеграцію в євроатлантичну систему безпеки [9]. Його намагання домогтися від НАТО і в цілому від США військової допомоги досі не вдалі [10]. Позиція Адміністрації Обама досить чітка – ніякої зброї, тільки екіпіровка й сумісні навчання. Об'єм допомоги поки що незначний, хоча Б.Обама, заявляв, що у випадку прямої військової агресії РФ проти України позиції США можуть змінитись. Америка демонструє, що явно не готова до прямого конфлікту з Росією, маючи вагомні на те причини: внутрішньополітична ситуація в США; відносини США зі своїми європейськими союзниками по НАТО; інтереси США в діалозі з Росією; інтереси і можливі партнери США в Україні. У Америки немає зайвих військових ресурсів для серйозного військового конфлікту з Росією. Уся увага Америки прикута на Близькій Схід, а в Європі американці вважають за краще обмежитись військовим посиленням країн Балтії і Польщі, як союзників по НАТО [11]. Щодо України, то таких зобов'язань немає. Важливо пам'ятати, що НАТО відіграє в Європі роль Міністерства оборони, де США як головний акціонер забезпечує до 80% бойових можливостей блоку. Тому будь-які сумніви США щодо доцільності військової допомоги конкретній третій країні трактується в Європі як важливий стримуючий сигнал. Важливо враховувати військовий аспект, який бере до уваги Вашингтон. Хоча Америка перевершує РФ у сфері озброєнь, існують серйозні причини, які не дозволять будь-якій

адміністрації США в найближчому майбутньому вступити у відкрите військове протистояння з Москвою. Головна причина – Росія є ядерною наддержавою.

Підсумовуючи результати дослідження можна сказати, що на шляху до вступу в Альянс Україні необхідно подолати довгий та тернистий шлях, а для цього перш за все потрібно:

- подолати негативне сприйняття громадянами держави ставлення до перспектив вступу до НАТО;
- досягнути спільної позиції на цьому шляху з боку політичної еліти;
- здійснити необхідні для вступу до НАТО реформи;
- вирішити усі спірні питання на Сході України.

Використані джерела та література:

1. Декларація про співробітництво (офіційний текст). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nato.int/cps/en/natolive/officialtexts19577.htm?selectedLocal=en>.
2. Декларація Україна-НАТО (офіційний текст). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nato.int/cps/en/natolive/officialtexts57045.htm?selectedLocal=en>.
3. Декларація Україна-НАТО (офіційний текст). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nato.int/natolive/officialtexts68828.htm?selectedLocal=en>.
4. НАТО – Україна – Грузія (офіційний текст). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nato.int/cps/en/SID-BF633930-27611814/natolive/officialtexts844.htm?SelectedLocal=en>.
5. Партнерство і співпраця (офіційний текст). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nato.int/cps/en/natolive/officialtexts23994.htm?selectedLocale=en>.
6. Партнерство заради миру (офіційний текст). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nato.int/cps/en/natolive/officialtexts24470.htm?selectedLocal=en>.
7. Партнерство заради миру (офіційний текст). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nato.int/cps/en/natolive/officialtexts24469.htm?selectedLocal=en>.
8. Партнерство заради миру (офіційний текст). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nato.int/cps/en/natolive/officialtexts107681.htm?selectedLocal=en>.
9. Порошенко восстанавливает курс Украины в НАТО // Корреспондент.net. – 24.11.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.korrespondent.net/ukraine/politics/3447650-poroshenko-vosstanavlyuaet-kurs-ukrayny-v-nato>
10. Почему США не предоставляет оружие Украине // УНИАН. – 29.04.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/politics/960508-pochemu-sshanepredostavlyayut-orujie-ukraine.html>
11. Розширення НАТО та перспективи України // НАТО: Львівський погляд. – 7.04.2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nato.int/issues/enlargement/index-ukr.html>
12. Украина в системе международных отношений // Русский Журнал. – 23.01.2001. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.old.russ.ru/politics/kontur/20010123.html>
13. Хартія про особливе партнерство НАТО і України (офіційний текст). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nato.int/cps/en/natolive/officialtexts25457selectedLocal=en>.

РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РЕГІОНІ: ДОСВІД КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

У статті розглянуто головні чинники, напрямки та вектори формування партнерства в екологічній сфері країн Вишеградської групи. Вироблено рекомендації для країн Вишеградської групи та України щодо розкриття потенціалу екологічного партнерства, як ефективного механізму регіонального співробітництва та використання його в національних інтересах.

Ключові слова: Вишеградська група, екологічне партнерство, екологічна політика.

Перга Т.Ю. Развитие экологического партнерства в европейском регионе: опыт стран Вышеградской группы.

В статье рассмотрены основные факторы, направления и векторы формирования партнерства в экологической сфере стран Вышеградской группы. Выработаны рекомендации для стран Вышеградской группы и Украины по раскрытию потенциала экологического партнерства, как эффективного механизма регионального сотрудничества и использования его в национальных интересах.

Ключевые слова: Вышеградская группа, экологическое партнерство, экологическая политика.

Perga T. The development of partnership in the European region: the Visegrad Group environmental.

The article reviews the main factors, trends and vectors of creating environmental partnership among Visegrad countries. It has been proposed recommendations for the Visegrad countries and for Ukraine in opening the potential of the environmental partnership as an effective regional cooperation mechanism and using it in the national interests.

Keywords: Visegrad Group, environmental partnership, environmental policy.

Гострота екологічних проблем сучасності стимулює держави світу до пошуку нових, більш ефективних механізмів співпраці. Суттєвий потенціал в цьому контексті мають партнерські відносини, які в сфері захисту довкілля почали активно розвиватись на початку ХХІ ст. Наразі їх головними учасниками є представники бізнесу, громадськість, міжнародні організації та наукові установи. Незважаючи на розширення ролі цих акторів у міжнародному співробітництві, вирішальною є роль держав, які у впровадженні природоохоронних завдань світового та регіонального рівня залишаються головними суб'єктами міжнародних відносин. Водночас аналіз вказує на слабкість розвитку партнерських відносин на міждержавному рівні, що на сучасному етапі знижує ефективність співпраці в екологічній сфері. Це актуалізує розкриття потенціалу екологічного партнерства, як одного з ефективних механізмів міжнародного співробітництва з питань захисту довкілля.

Особливий інтерес у цьому контексті становить вивчення досвіду найближчих сусідів України – країн Вишеградської групи (V4) – Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини, в діяльності яких спостерігається формування засад екологічного партнерства. Дослідження окресленого аспекту сприятиме науковій розробці окресленої проблеми та виробленню практичних рекомендацій щодо участі України в цих механізмах співпраці. Особливо важливим виконання цього завдання є з огляду на те, що на відміну від безпекових, військових та політичних напрямків, які досліджує низка вітчизняних та зарубіжних фахівців (О. Андрійчук, Г. Зеленько, О. Каплинський, Є. Кіш, А. Кудряченко, Д. Офіцеров-Бельський та ін.), екологічні аспекти не стали предметом наукових досліджень. Тому ця прогалина має бути заповнена, що є метою цього наукового доробку.

Перш ніж перейти до аналізу політики країн Вишеградської групи, з'ясуємо сутність екологічного партнерства. За нашими оцінками, воно означає такий рівень співробітництва між державами, який передбачає спільне здійснення ними своїх ключових національних інтересів. Критеріями такого партнерства є довготривалість, ефективність та взаємовигідність. Воно виключає будь-які дискримінаційні дії однієї держави стосовно іншої, а ухвалені спільно рішення підлягають послідовному виконанню незалежно від зміни керівництва країн-партнерів.

Аналіз політики V4 в екологічній сфері вказує на відповідність їх співпраці запропонованим нами критеріям, хоча варто наголосити на стані формування багатьох аспектів партнерських відносин, що актуалізує постановку завдання активізації цього процесу, особливо в контексті пошуку майбутніх шляхів та пріоритетів розвитку об'єднання.

Нами встановлено, що основою для розвитку партнерських засад співпраці в екологічній сфері є головні принципи та форми відносин у рамках V4 (рівноправність та відмова від створення спільних інститутів), що принципово відрізняє її від інших угруповань на теренах Європи. Саме ці інституційні особливості сприяють розвитку багатовекторності та гнучкості відносин у руслі єдиних екологічних цілей. В основі їх формування знаходиться кілька стійких факторів, які не є предметом конфронтації держав-членів групи: спільні довкільні (зокрема транскордонні) загрози з огляду на територіальну близькість та спільні політичні імперативи (прагнення вступити в Європейський Союз, а після вступу – потреба відстоювати свої інтереси в межах спільноти), які впливають на формування внутрішніх та зовнішніх векторів співпраці країн Вишеградської групи.

З історичної точки зору, початок розвитку співпраці країн Вишеградської четвірки у сфері екології припадає на 1999-2000 рр. В цей період, за головування у V4 Чехії, було організовано три установчі зустрічі міністрів навколишнього середовища країн-членів об'єднання, на яких взято стратегічний курс на розвиток транскордонного екологічного співробітництва, що залишається незмінним. Відтоді зустрічі міністрів проводяться щорічно [11].

Територіальна близькість Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини обумовлює, в першу чергу, необхідність розвитку надійної системи моніторингу та оцінки, яка після вступу країн в ЄС перетворилась на складову комплексної системи рівня Європейського Союзу. В межах цього напрямку ведеться робота з екологічної оцінки, розробки спільних баз метаданих регіону з використанням стандартів ЄС, обміну даними, створення карт моделювання зон потенційних техногенних загроз і природних лих.

Паралельно з цим розвивається співпраця у формуванні екологічної мережі NATURA 2000, створенні умов для зеленої мобільності, боротьбі із забрудненням та змінами клімату, утилізації відходів, очищенні поверхневих і ґрунтових вод, збереженні екосистем та біорізноманіття, впровадженні сталого розвитку та елементів зеленої економіки тощо. Більшість з цих напрямків безпосередньо пов'язана з транскордонними природними ресурсами і загрозою поширення забруднення та деградації на територію країни-сусіда [4-9]. Тому можна з впевненістю констатувати, що національні інтереси країн Вишеградської групи проявляються у попередженні цих викликів і формуванні взаємодії в рамках партнерських відносин.

Вступ до Європейського Союзу підняв співробітництво держав Вишеградської групи на новий рівень. Прагнення лобювати свої інтереси в ЄС призвело до ще більшої консолідації позицій, зокрема, в екологічній сфері. У спільній декларації міністрів навколишнього середовища країн V4, що була прийнята у 2004 р., вказано на необхідність конструктивної участі в розробці та реалізації внутрішніх і зовнішніх вимірів екологічної політики Європейського Союзу та спільного лобювання необхідних рішень в межах ЄС з метою відстоювання національних та спільних інтересів країн четвірки [4]. В контексті окресленої стратегії поведінки в межах Європейського Союзу особливий інтерес становить кілька сфер, у відношенні яких країни Вишеградської групи узгоджують свої позиції і розвивають відносини на партнерських засадах.

Перш за все, розглянемо взаємодію країн V4 у боротьбі зі змінами клімату Землі. Вже під час перших зустрічей міністрів навколишнього середовища країн Вишеградської четвірки було наголошено на необхідності вироблення спільної позиції з розв'язання цієї проблеми та її відстоювання і лобювання, як на рівні ЄС, так і на глобальному рівні. Вона полягає у загальній підтримці позиції ЄС щодо майбутньої угоди, яка прийде на зміну Кіотському протоколу. Водночас країни Вишеградської групи вважають, що амбіційні цілі Європейського Союзу мають базуватись на справедливому та солідарному підході до розвитку секторів, які беруть участь у європейському ринку торгівлі та тих, що не залучені до операцій на цьому ринку. Також вони дотримуються позиції, що рішення відносно клімату та енергії повинні відображати право суверенних держав обирати найбільш прийнятну форму диверсифікації енергоджерел. Зважаючи на це, країни V4 наголошують на необхідності регулярного огляду Європейською Радою всіх важливих аспектів імплементації Кіотського протоколу, включаючи можливий вплив на конкурентоспроможність та ціни на енергію.

У 2009 р. країнами Вишеградської групи була вироблена спільна позиція і щодо проблем, пов'язаних з імплементацією Директиви 2008/50/ЄС Європейського парламенту і Ради «Про якість атмосферного повітря та методах його очищення» (SAFE). В її основі – прагненні відстрочки терміну досягнення граничних рівнів забруднення твердими частинками PM10 та PM2,5. В цьому руслі була підтримана пропозиція Італії щодо необхідності більш детального вивчення впливу PM2,5 на здоров'я людей. І лише в разі неможливості відстрочки було вирішено розробити спільний комплекс термінових заходів, які сприятимуть вчасному виконанню зобов'язань за директивою країнами V4.

Зважаючи на випадки незаконних транскордонних поставок відходів на території країн Вишеградської групи, міністри навколишнього середовища цих країн висловили занепокоєння у зв'язку з невинуватим затягуванням процесу відправки таких відходів до країн-постачальників згідно до правил Європейського парламенту 1013/2006 від 14 червня 2006 р. про транспортування відходів. У зв'язку з цим, було зроблено спільне подання до Європейської комісії з проханням юридичного тлумачення положень статті 24 Регламенту № 1013/2006 [9].

Одноставною є і позиція країн V4 відносно подальшого розвитку системи роздільного збору та високоефективного відновлення електронних відходів. Водночас країни Вишеградської групи виступають за зміну порядку розрахунку ставки збору відходів електронного устаткування, що вимірювалося кілограмами на душу населення на рік. Вони пропонують вираховувати цей порядок у відсотках від ваги устаткування, розміщеного на ринку на території країни, що має бути законодавчо закріпленим у відповідній директиві Європейського Союзу.

Водночас формування спільної позиції країн Вишеградської групи стосовно Комунікації Європейської Комісії з циркулярної економіки і пакету заходів щодо відходів перебуває лише на стадії формування концептуальних засад. Країни V4 виступають за проведення подальших дискусій з імплементації цього документа. Зокрема, вони пропонують взяти до уваги різні базові значення економічного розвитку, розширити часові рамки для досягнення цілей і обрати більш реалістичні шляхи його впровадження у відповідності до індивідуальних умов кожної країни.

Особливий інтерес у світлі окресленої проблеми становить відношення країн Вишеградської групи до спільної аграрної політики ЄС (CAP), яка є одним з найважливіших та найвитратніших напрямків діяльності Європейського Союзу. Нові пріоритети CAP на 2014-2020 рр. передбачають трансформацію напрямків і джерел видатків, в результаті чого рівень прямого фінансування фермерських господарств (субсидіювання) буде надалі знижуватися, натомість вивільнені кошти спрямовуватимуться на розвиток сільської місцевості. Окреслене може негативно відобразитись на інтересах країн Вишеградської групи та знизити рівень фінансової допомоги ЄС їх фермерам. Прагнучи відреагувати на цю загрозу, в процесі обговорення реформи CAP в межах ЄС, країнами Вишеградської групи була вироблена та оприлюднена спільна позиція, що уособлена в Спільній декларації міністрів

навколишнього середовища країн V4 від 10 липня 2009 р. Під час кількарічного обговорення CAP в ЄС її загалом було дотримано.

Підкреслюючи важливість регулювання спільної аграрної політики як необхідної умови для збереження цінних видів і їх місць проживання в сільських районах, міністри висловили думку про те, що структура витрат CAP повинна бути змінена. Зокрема, йдеться про використання частини коштів від прямих платежів для збільшення субсидій, що сприяють розвитку сталого сільського господарства. Вони запропонували спрямовувати кошти на розширення агроекологічних планів, які в сучасних умовах замало спонукають фермерів застосовувати екологічні схеми в сільськогосподарському виробництві.

Підкреслюючи важливість обміну досвідом впровадження агроекологічних планів на рівні ЄС та унаочнення зв'язку фінансування з їх ефективним впровадженням, міністри навколишнього середовища V4 запропонували Європейській Комісії провести відповідне дослідження в країнах-членах ЄС, результати якого мають бути використані для коригування цієї політики під час обговорення шляхів реформування [9].

Ще однією спільною ініціативою країн Вишеградської групи стала пропозиція спільних обговорень на рівні міністрів навколишнього середовища та міністрів сільського господарства заходів зі збереження біорізноманіття в межах оновленої аграрної політики ЄС. В результаті на рівні ЄС було проведено кілька зустрічей в такому розширеному форматі.

За нашими оцінками, однією зі сфер, в якій партнерські відносини країн Вишеградської групи мають розвиватися найбільш швидкими темпами, є енергетична. До вироблення спільної позиції країни V4 спонукає висока залежність від імпорту стратегічних джерел енергії, таких як нафта або газ через обмеженість власних природних запасів. Частка російського палива в імпорті газу цих країн нині складає: Чехія – 66%, Угорщина – 81%, Польща – 83%, Словаччина – 93% [2].

Російсько-українська газова війна 2009 р. та події в Україні 2014 р. унаочнили енергетичну вразливість країн Вишеградської групи внаслідок високої залежності від російського газу та поставили завдання створення надійної системи енергетичної безпеки. В цьому контексті актуальності набувають завдання не лише диверсифікації імпорту нафти і газу та їх постачальників, а і збільшення частки інших енергоносіїв в енергетичному балансі країн Вишеградської четвірки, зокрема сланцевого газу та альтернативних джерел енергії, що паралельно сприятиме зменшенню викидів в атмосферу парникових газів. Водночас розробка спільної стратегії розвитку альтернативної енергетики, зокрема на базі транскордонних водних ресурсів та можливостей створення спільних проектів з вітроенергетики поки що залишаються поза увагою країн Вишеградської четвірки. Спостерігається лише обмін позитивним досвідом, наприклад, щодо отримання енергії від спалювання муніципалітетами сміття.

Як стає зрозуміло з аналізу зроблених країнами V4 кроків, їх головна увага в енергетичній сфері фокусується на розвитку традиційних джерел

енергії. Так, міністрами енергетики Польщі, Чехії, Угорщини та Словаччини було підписано Меморандум про взаєморозуміння щодо інтеграції ринку газу країн Вишеградської групи (2012 р.) та обговорювалось прийняття Дорожньої карти розвитку регіонального ринку газу, в якій вказано на готовність співпрацювати з сусідніми країнами, зокрема й Україною [10]. Також відбулась низка зустрічей з країнами Балтії, перед якими постають аналогічні завдання. Зокрема, активно розвиваються відносини з Литвою, яка вже побудувала термінал зрідженого природного газу в Клайпеді.

Водночас потрібно наголосити, що не дивлячись на найбільший пріоритет і потенціал розвитку партнерства в енергетичній сфері, прогрес у формуванні спільної позиції країнами V4 є найнижчим. Причиною розбіжностей позицій країн є економічний інтерес; українська криза 2014 р. унаочнила появу глибинних протиріч, зокрема йдеться про проросійські настрої Угорщини та Словаччини.

Як зазначає О. Каплинський, позиція Угорщини пояснюється низкою причин зовнішнього характеру. Перш за все, йдеться про її сподівання перетворитись на транзитну країну для російського проекту «Південний потік». Для реалізації цієї ідеї 28 лютого 2008 р. Угорщина підписала міжурядову угоду про співробітництво з РФ щодо побудови та прокладання газопроводу своєю територією. Водночас було досягнуто домовленості щодо будівництва в Угорщині підземного сховища газу (ПСГ) на 1 млрд куб. м та спільного підприємства (СП) на паритетній основі для прокладання ділянки газопроводу по угорській території. До того ж, у березні 2009 р. Газпром та Угорський банк розвитку (МФВ) підписали базову угоду про співробітництво у рамках реалізації цього проекту. Таким чином, угорська сторона зробила все можливе, щоб північно-західна гілка російсько-італійського газопроводу пройшла територією Угорщини. Крім цього, в рамках СП угорський нафтовий концерн MOL отримав доступ до розробки нафтових родовищ у Західному Сибіру (Байтуганське нафтове родовище) [1].

Аналіз зовнішнього вектору розвитку екологічного партнерства вказує на створення Вишеградською групою гнучкого механізму співробітництва за участю запрошених партнерів (V4+), який дозволяє активно співпрацювати з різними країнами та об'єднаннями країн, зокрема – в екологічній сфері. Тому розвиток зовнішнього екологічного партнерства відбувається саме через цей механізм.

В цьому контексті вирізняється кілька зон особливого інтересу країн Вишеградської групи: балтійські країни (Естонія, Латвія, Литва), північні країни (Швеція, Норвегія, Данія, Фінляндія та Ісландія), південні країни (Західні Балкани, Австрія, Болгарія, Румунія), східні країни (Україна, Білорусь), неєвропейські розвинуті країни (Японія), що вказує на баговекторність співпраці. Хоча така різноспрямованість зовнішніх відносин V4 критикується деякими фахівцями, в екологічній сфері ми оцінюємо її позитивно. Однак, потрібно зауважити, що в практичній площині зроблено дуже мало на противагу намірам та декларативним заявам.

Формування північного вектору екологічного партнерства (у форматі V4+V3+N5) цікавить країни Вишеградської групи з кількох позицій. Вкажемо, перш за все, на прагнення поглиблення євроінтеграції в рамках Балто-Чорноморської осі, що передбачає покращення взаємодії цих трьох регіональних груп країн та обмін досвідом у широкому діапазоні, важливе місце в якому займає енергетична безпека. По-друге, країни Вишеградської групи поставили перед собою амбітну мету – підвищити свою роль на міжнародній арені, зокрема шляхом активної участі у розробці нових цілей сталого розвитку, що мають бути прийняті світовою спільнотою вже у 2015 р. У цьому контексті їх цікавить досвід розв'язання північними сусідами проблем водної безпеки (водопостачання та санітарія, боротьба з повеннями, збереження ресурсів прісної води) та боротьби з глобальними змінами клімату.

Потрібно наголосити, що стабільний і процвітаючий регіон Західних Балкан, повністю інтегрований в ЄС, також має велике стратегічне значення для країн Вишеградської групи, які активно підтримують ідею розширення Європейського Союзу за рахунок балканських країн. Найбільш активне співробітництво з країнами цієї групи відбувається в межах політики когезії та комплексного територіального розвитку, у 2010 р. було визнано важливість енергетичної безпеки. Зокрема, актуальними напрямками розвитку відносин було визнано: будівництво комунікацій, що з'єднають північ і південь регіону, впровадження заходів, які допоможуть послабити наслідки будь-якого можливого порушення постачань енергоносіїв у майбутньому, будівництво Хорватією та Польщею терміналів зрідженого природного газу (ЗПГ). Очевидно, що співпраця V4 з Хорватією та Словенією може підвищити шанси створення транспортно-енергетичного коридору Північ-Південь, а також сприяти розширенню зв'язків між регіонами Адріатичного та Балтійського морів. Це зміцнить відносини між країнами Вишеградської групи та північної частини узбережжя Адріатичного моря, а також підсилить взаємодію в межах Балто-Чорноморської осі.

У 2004 р. міністри навколишнього середовища V4 висловили зацікавленість в роботі постійно діючого консультативного форуму з екологічних проблем, який у 2003 р. ініціювала Австрія. У першому засіданні, крім країн Вишеградської групи та Австрії, взяли участь Німеччина і Словенія [4]. Проте він не набув якості дієвого інструменту вироблення спільних підходів до розв'язання субрегіональних екологічних проблем й на даний час офіційні відомості про його роботу відсутні. Тому країни V4 можуть скористатись вільною нішею і започаткувати цей форум, що сприятиме розширенню екологічного партнерства з країнами південного вектора.

Щодо Болгарії та Румунії, то зближення їх позицій з країнами Вишеградської групи розпочалось після їх вступу до ЄС та стосується переважно кліматичних питань. Так, результатом 21-ї зустрічі міністерського рівня, що відбулась 30 вересня 2014 р. у Братиславі, стала Спільна заява міністрів навколишнього середовища країн Вишеградської групи, Румунії та Болгарії з приводу підтримки Рамкової політики ЄС з енергії та клімату 2030 та

узгодження позицій на 20-й зустрічі сторін Кіотського протоколу та сторін Рамкової конвенції ООН зі змін клімату, що мала місце в грудні 2014 р. [8].

Як бачимо, співпраця V4 з країнами південного вектору розвинена дуже слабо, проте можна констатувати формування передумов для розвитку екологічного партнерства, яке ми вважаємо досить перспективним напрямком, особливо з погляду створення єдиного екобезпечного простору Центральної, Південної і Південно-західної Європи.

З країнами Східного партнерства співробітництво розвивається не лише в форматі V4+EaP, а й на двосторонній основі (в транскордонній площині), проте єдиного підходу до взаємодії зі східними сусідами, зокрема, Білоруссю та Україною, поки що не вироблено.

Серед головних надбань розвитку цього вектору екологічної політики країн V4 є діяльність із збереження Карпатського біосферного заповідника. Всі країни Вишеградської групи підписали Рамкову конвенцію про збереження і сталий розвиток Карпат (2003 р.), а також Протокол про збереження й стале використання біологічного та ландшафтного розмаїття, Протокол про сталий туризм до Конвенції про охорону й сталий розвиток Карпат та Протокол про стале управління лісами до Конвенції про охорону й сталий розвиток Карпат [3].

Досить цікавою тенденцією, на наш погляд, є спроба країн Вишеградської групи вийти за межі європейського регіону з метою пошуку партнерів в екологічній сфері. Так, ще у 2004 р. розпочалось партнерство країн V4 з Японією, яке фокусується на розвитку екотехнологій та відновлюваних джерел енергії.

Таким чином, досвід країн Вишеградської групи у розвитку механізмів партнерства в екологічній сфері дозволяє зробити кілька висновків.

1. На теренах європейського регіону, зокрема в Центральній та Центрально-Східній Європі склалися передумови для розвитку міждержавного партнерства в сфері захисту довкілля.

2. У внутрішній і зовнішній політиці країн Вишеградської групи простежується формування засад екологічного партнерства.

3. Розвиток такого механізму міжнародного співробітництва є перспективним для країн Вишеградської групи не лише з огляду на покращення стану довкілля, зокрема у транскордонних регіонах, а і з точки зору підвищення авторитету та покращення іміджу об'єднання на міжнародній арені. Зважаючи на необхідність вироблення нових підходів до подальшого розвитку четвірки, що було унаочнено внаслідок української кризи 2014 р., екологічний вектор може стати одним із факторів подальшої консолідації країн Вишеградської групи та виконання ними нових амбітних завдань.

4. Україні варто детально вивчити можливість використання в екологічній сфері формату V4+, що сприятиме більшій гнучкості та мобільності у пошуку партнерів для розв'язання національних екологічних проблем. Доречною є розробка національної стратегії розвитку екологічного партнерства, яка систематизує цю роботу та визначить стратегічні орієнтири і зони першочергового інтересу України в цій сфері.

5. Маючи спільні природні ресурси з країнами Вишеградської групи, Україна повинна більш активно ініціювати свою участь у співпраці з ними в екологічній сфері в форматі V4+, що підсилить взаємодію на рівні єврорегіонів та допоможе перейняти позитивний досвід.

Використані джерела та література:

1. Каплинський О.В. Роль Вишеградської четвірки в контексті національної безпеки України / О.В. Каплинський // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 2(11) – К. – С. 50.
2. Мудрієвська І.І. Сучасний стан і перспективи співробітництва України з країнами Вишеградської групи в газовій сфері // Зовнішні справи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/suchasnii-stand-i-perspektivi-spivrobitnictva-ukrajini-z-1/>
3. Carpathian convention: status of signature and ratification / Carpathian convention. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.carpathianconvention.org/national-focal-points-26.html>
4. Joint Statement of the 11th Meeting of Ministers of Environment of the Visegrad Group Countries / Visegrad group. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/2004/joint-statement-of-the>
5. Joint Statement of the 13th Meeting of the Environment Ministers of the Visegrad Group Countries / Visegrad group. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/2006/joint-statement-of-the>
6. Joint Statement of the 14th Meeting of the Environment Ministers of the Visegrad Group Countries / Visegrad group. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2007>
7. Joint Statement of the 15th Meeting of Ministers of Environment of the Visegrad Group Countries / Visegrad group. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/2008/joint-statement-of-the-110412-2>
8. Joint statement of the 21-st Meeting of Ministers of the Environment of the Visegrad Group countries, Bulgaria and Romania group / Visegrad group. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014>
9. Cooperation and development: Visegrad priorities: The 16th Meeting of the Environment Ministers of the Visegrad Group Countries group / Visegrad group. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/2009/press-release-the-16th>
10. Road Map towards a Regional Gas Market among the V4 Countries / Visegrad group. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/download.php>
11. Selected events in 1999 / Visegrad group. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/1999>

УДК 327.7:(4-191.2)

Стельмах В.О.

ДОСВІД РЕГІОНАЛЬНОЇ СПІВПРАЦІ У ЦЕНТРАЛЬНІЙ ЄВРОПІ (НА ПРИКЛАДІ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ)

У статті проаналізовано передумови, форми декларування і реалізації регіональної співпраці країн Центральної Європи – Вишеградської групи.

Ключові слова: *регіональна співпраця, Вишеградська група.*

Стельмах В.А. Опыт регионального сотрудничества в Центральной Европе (на примере стран Вышеградской группы).

В статье проанализированы предпосылки, формы декларирования и реализации регионального сотрудничества стран Центральной Европы – Вышеградской группы.

Ключевые слова: региональное сотрудничество, Вышеградская группа.

Stelmakh V. The experience of regional cooperation in Central Europe (on the example of the Visegrad Group).

The article analyzes the conditions, forms of declaration and implementation of regional cooperation in Central Europe – the Visegrad Group.

Keywords: regional cooperation, Visegrad Group.

Співпраця країн Центральної Європи більше двох десятиліть триває у форматі Вишеградської групи. За цей період об'єднання зазнало кілька злетів і криз. Нині між науковцями, політичними і громадськими діячами тривають суперечки щодо ролі і місця групи у структурах ЄС, міжнародних проектах, можливість подолання внутрішніх суперечок. Одні, переважно громадські діячі, вважають Вишеградську групу «політичним трупом», політики ж переконують, що у цього союзу ще не вичерпаний потенціал.

Автор спирається на професійну думку експертів України і країн Вишеградської групи щодо реалізації політики співробітництва та розвитку політико-економічних ініціатив в межах регіональної групи. Одні з них наголошують на мінливому геополітичному контексті Центральної Європи [5, с. 294], інші українські науковці переконані, що Центральна Європа може існувати у майбутньому не як ідеологічна конструкція або провідник американських інтересів на континенті, а «як джерело збереження неуніфікованої європейськості, формування нових імпульсів для розвитку політичних систем, відтворення традиційних і формування нових соціальних структур, додання «старому континенту» духу та енергії, які були втрачені упродовж останніх десятиліть» [2, с. 10]. Частина західних політиків переконані, що з огляду на актуальну політику ЄС, питання про подальшу інтеграцію в середині групи не стоїть. Одна із причин цього – відмінне ставлення до ЄС з боку країн-учасниць групи [11, с. 8]. Деякі експерти мають більш радикальні погляди – вважають Вишеградську групу не життєздатною [2].

Суспільно-політичні процеси у країнах Вишеградської групи входять до кола актуальних питань для українських науковців та політиків з огляду на тісні геополітичні та цивілізаційні зв'язки України як з окремими країнами неформального об'єднання, так і з ВГ в цілому, а також необхідність для України мати стратегічного партнера перед сучасними безпековими викликами. Наразі регіональна співпраця щодо вироблення спільної зовнішньої та внутрішньої політики постала викликом для існування самої Вишеградської групи. Таким чином, завдання даного дослідження – виявити інструменти формування та реалізації спільної зовнішньої і внутрішньої політики у регіоні.

На теренах Європи історично виникали різноманітні форми співпраці – унії, союзи, групи, ради, до яких у ХХ ст. додалися міжнародні організації,

стратегії, форуми та партнерства. Першопричинами таких кооперацій зазвичай були політико-економічні вигоди і преференції. Сучасна Європа нараховує близько десятка успішних прикладів регіональних союзів, досвід співпраці яких заслуговує на увагу. Зокрема, країни Бенілюксу та Північної ради на початку 50-х рр., об'єдналися в успішні економічні союзи. Європейський Союз став найбільшим із проектів, об'єднавши економічні і політичні цілі. Інституціоналізація і розширення кордонів ЄС дали старт ініціативі Східного партнерства, яка до політичних та економічних цілей додала розвиток громадянського суспільства. Іншими були причини налагодження співпраці на Західних Балканах (недопущення військових конфліктів у поліетнічному регіоні) та створення Стратегії щодо Дунайського регіону (екологічні).

Досвід регіональної співпраці Бенілюксу частково став орієнтиром для регіональної співпраці центральноєвропейських країн – Вишеградської групи. Вишеградська група – це офіційна назва неформального міжнародного утворення, однак у науковій літературі і публіцистиці зустрічаються варіанти «Вишеградська четвірка», «Вишеградський регіон», «Вишеградське об'єднання», «Вишеград», а також аббревіатури ВГ та В4. Тому у цій роботі вважаємо можливим використовувати усі варіанти назви.

Вишеградська група не виникла «з повітря». Попри культурно-цивілізаційну та історичну близькість країн, формуванню ВГ сприяли цілком прагматичні обставини. По-перше, для нових демократичних урядів, обраних у Польщі, Чехословаччині та Угорщині упродовж 1989-1990 рр. стало очевидним, що процеси «повернення» до Європи і вступу до НАТО будуть не такими простими, як здавалось. Капіталістична Європа, попри схвалення трансформаційних процесів, із «холодним» розумом підходила до питання включення нових членів. Інститути тоді ще ЄЕС (ЄС до 1992 р. – Європейський Економічний Союз) не поспішали із двосторонніми переговорами щодо участі нових демократичних країн постсоціалістичного табору в об'єднаній Європі. А от переговори із «групою» або «союзом» країн, спроможних довести на практиці готовність діяти спільно, видавалися більш реалістичними [2]. По-друге, криза внаслідок руйнування економіки, орієнтованої на Радянський Союз, поставила питання про пошуки нових ринків збуту промислових товарів. Третім фактором став тиск ззовні Західних країн з метою інтеграції регіону [11, с. 7].

Таким чином, внутрішня консолідація країн на рівні регіону перед політичними та економічними викликами уможливила створення регіонального утворення країн Центральної Європи та подальший їх діалог про інтеграцію з боку європейських структур.

Утворення групи відбулося 15 лютого 1991 р. в місті Вишеград. Засадничі принципи співпраці були оформлені у Декларацію про співробітництво. Основні з них:

- повна реституція державної незалежності, демократії і свободи слова, ліквідація соціальних, економічних та духовних аспектів тоталітарної системи;
- будівництво парламентської демократії і правової держави, повага до прав і свобод людини, створення сучасної ринкової економіки;

- залучення до європейської політичної, економічної, законодавчої та безпекової системи.

Також у Декларації йшлося про «координацію» зусиль, які можуть «збільшити шанси досягти бажаних цілей» [13]. Підписанти визначили перелік практичних кроків щодо формування тісних контактів з європейськими інституціями та регулярних консультацій з питань безпеки, розвитку громадянського суспільства, вільного переміщення робочої сили і капіталу, розвитку економічного співробітництва, заснованого на принципах вільного ринку. Крім основних питань, передбачалися кроки щодо розвитку інфраструктури в галузі зв'язку, телекомунікаційних мереж та енергетичних систем, розширення співпраці в галузі екології, створення сприятливих умов для вільного обміну інформацією та популяризації культурних цінностей, забезпечення оптимальних умов реалізації прав національних меншин, і створення субрегіональних контактів. Фактично, у документі були визначені передумови і рамки реалізації політико-економічної та соціокультурної співпраці.

Економічна нестабільність регіону обумовила швидку інституціоналізацію економічного співробітництва – у 1993 р. у Кракові представники ВГ заснували СЕФТА (ЦЕФТА) – Центральноєвропейську асоціацію вільної торгівлі (англ. Central European Free Trade Agreement). Цей проект з часом виявився успішним інструментом економічного розвитку в регіоні через ліквідацію внутрішніх митних бар'єрів. До 1997 р. в межах ЦЕФТА практично була сформована зона вільної торгівлі, яка полягала у скасуванні податкового мита для більшості промислових товарів і часткову лібералізацію для сільськогосподарських. Успіх асоціації привабив сусідні до ВГ країни – Словенію, Хорватію, Румунію, Болгарію та Молдову.

Політична співпраця країн ВГ у перші роки існування групи була менш помітною. Цьому сприяли бурхливі суспільно-політичні процеси у кожній країні регіону, «оксамитовий» розкол Чехословаччини і прихід до влади В. Мечіара із неприхованою антиєвропейською позицією, часткове повернення до решти урядів «посткомуністичних» партій. Період 1993-1998 рр. називають першою кризою, яка відбулась у Вишеградській групі. Вижити формату, на думку експертів, допомогла економічна складова співпраці – ЦЕФТА, оскільки сенс успішної асоціації втрачався із руйнацією її ядра.

Поштовхом до відродження Вишеградського процесу у 1998 р. вважають вступ Польщі, Чехії та Угорщини до НАТО, підписання ними договорів про асоціацію з ЄС та перемогу правих сил у Словаччині. Інтегруючою парадигмою подальшої співпраці ВГ стала демократизація Словаччини і вступ усіх членів групи до ЄС [4, с. 70].

У травні 1999 р. на зустрічі чотирьох прем'єр-міністрів був узгоджений новий директивний документ – Зміст Вишеградської співпраці, який був покликаний оновити зміст Декларації про співробітництво 1991 р. Зокрема, у новому документі були чітко розділені питання щодо формування спільної зовнішньої політики групи і внутрішніх сфер інтересів. Зовнішньополітичні преференції були віддані питанню формування Вишеградського «регіонального

профілю» (тобто іміджу), консультацій та формуванню спільних заяв з питань, що становлять взаємний інтерес (політика безпеки, стабільності та оборони Центральної та Східної Європи, регіональні кризи, процес підготовки і вступу до НАТО та ЄС, підтримка Словаччини на шляху до членства) [8].

Переглянувши щорічні звіти діяльності ВГ 1999-2004 рр. [7] робимо висновок, що період позначився інтенсивними переговорами, узгодженнями дій, консультаціями на різних рівнях в середині групи, а також із представниками європейських інститутів.

Одним із головних здобутків цього періоду називають створення у 2000 р. Вишеградського Фонду (ВФ) – єдиної інституціалізованої платформи співпраці, направленої, у першу чергу, на розвиток людського капіталу через спільне фінансування наукових і освітніх проєктів, підтримки мобільності молоді і побудові міжкультурних зв'язків. Наприкінці 2000-х р. цей інститут виступив універсальним інструментом формування зовнішньополітичних інтересів, зокрема і у ініціативі «Східного партнерства» [10].

Також у цей період було відновлено інститут ротації президентства в середині групи. Механізм почергового головування країн-членів в межах групи був декларований із моменту заснування Вишеградської групи, проте фактично не працював. У період першої кризи співпраці Польща неодноразово намагалася диктувати іншим свою волю або одноосібно проводила зустрічі із регіональними партнерами. У 2002 р. був презентований Додаток до Змісту Вишеградської співпраці [6], у якому наголошувалося на значенні і принципах функціонування інституту ротації президентів у формуванні спільної зовнішньої та внутрішньої політики. Зокрема, у зовнішній політиці ініціатива, розроблена для зустрічі на вищому рівні у форматі В4+1 повинна спочатку обговорюватися серед країн Вишеградської групи і тільки потім бути представленою для ознайомлення третій стороні від уповноваженої особи, яка представляє країну, що наразі головує у Вишеградській групі. Такий формат співпраці передбачався і для зустрічей на більш низьких рівнях та експертних переговорах, проведених у форматі В4+1.

Щодо питань внутрішньої співпраці, зустрічі експертів для внутрішніх консультацій не були чітко регламентовані і могли скликатися у будь-який час. Крім того, переговори експертів не повинні проходити в країні, що наразі головує у ВГ. Міністерства, як офіційні державні інститути, повинні в межах своїх повноважень здійснювати діяльність щодо вирішення актуальних питань співробітництва [6].

Позитивною оцінкою співпраці у реалізації європейських прагнень країн Вишеградської групи стало прийняття до ЄС усіх членів першочергово у якості групи, а не окремих політичних одиниць. Спершу такий стан речей викликав значне емоційне піднесення, проте з часом постало питання подальшої співпраці, зокрема мети, завдань та формату такої співпраці. Адже кооперація членів групи (політична, економічна, соціокультурна) відтоді передбачалася в рамках ЄС.

Нові цілі виявилися ще більш амбіційними, ніж у 1991 та 1999 рр. Відтепер співпраця В4, як регіонального об'єднання, планувалася одразу у

кількох напрямках – в межах Вишеградської групи, в межах ЄС, співпраця з іншими партнерами ЄС та НАТО, співпраця з НАТО та іншими міжнародними організаціями. Механізми співпраці визначалися на рівні Урядів, Парламентів та Президентів країн ВГ [9].

Таким чином, декларативно країни Вишеградської четвірки мали виступити єдиною політичною силою одразу на кількох фронтах, захищаючи власні економічні інтереси при складанні бюджету ЄС, а також приєднання до Шенгенської зони та зони євро. Крім того, країни вирішили сприяти євроінтеграційним прагненням країн-сусідів – України та Молдови, і підтримувати демократичні процеси у Білорусії, оскільки мали такий досвід у випадку із Словаччиною. Ці два «стовпи» подальшої співпраці визначили сенс існування Вишеградської групи після 2004 р.

2004-2008 рр. можна назвати найуспішнішими у досвіді співпраці країн Вишеграду. Прагнення групи допомогти європейським країнам – не-членам ЄС у демократичних перетвореннях та їх зближенні з європейськими та північноатлантичними інститутами привабили до розширеного формату співпраці Хорватію, Румунію, Україну, а з боку країн ЄС – Австрію, Словенію та країни Балтії. Неодноразово обговорювалася можливість розширення В4 до формату В5 або навіть В6. На основі Вишеградської групи за участю Австрії, Словенії та Хорватії, розглядалися сценарії формування нової кооперації – «Стратегічного партнерства». Однак, ці ідеї були визнані такими, що можуть зруйнувати «дух» В4 і для подальшої співпраці було обрано формат В4 +.

З моменту вступу Словаччини до єврозони (1 січня 2009 р.) розпочалася друга криза вишеградської співпраці, оскільки було зруйновано одразу кілька усталених стереотипів щодо розмежування країн у межах ЄС, встановлених після 2004 р.

«Газова війна» 2009 р. внаслідок політичної кризи між РФ та Україною змусила країни Вишеградської групи консолідувати зусилля з метою диверсифікації зовнішніх джерел енергії [1, с. 153]. З того моменту питання енергетичної незалежності могло стати новою платформою зближення В4, а плани побудови внутрішньої ГТС здавалися доволі амбітними і могли дати шанс групі зайняти більш тверду позицію у переговорах із РФ щодо ціни на газ та обсягу поставок.

2011 р. Вишеградська група відзначила 20-річчя співпраці. Ця дата знову підняла питання сенсу і вагомості співпраці у форматі Вишеградської четвірки. Офіційні представники групи звітували про успіхи та плани на майбутнє. Серед головних успіхів і досягнень називали:

- зменшення напруги у двосторонніх відносинах;
- підвищення впливу інституту президентства;
- розвиток екологічних товарних марок;
- вступ до Шенгенської зони;
- розвиток територіальних пріоритетів (через співпрацю із західними сусідами, країнами Західних Балкан до та після їх вступу до ЄС, інтенсифікацію відносин між Україною та ЄС, а також Молдови, Білорусі);

- енергетична безпека, попри складність знайти спільну стратегію, яка б могла виправдати очікування всіх учасників [12].

Наразі актуальним для співпраці країн Вишеградської групи є проблема вироблення спільної зовнішньої політики. Це питання особливо гостро постало після початку конфлікту навколо України та з огляду на позицію, яку займають країни щодо європейських санкцій проти РФ. Думки політиків з цього питання різняться. Одні вважають, що Вишеград повинен виробляти і представляти спільну позицію на міжнародній арені, інші – що спільна зовнішня політика не є метою вишеградської співпраці. Саміт НАТО в Уельсі 2014 р. показав, що у разі потреби країни Вишеградської групи можуть діяти спільно. Однак, низка експертів вважає, що спільна зовнішня політика не є метою співпраці ВГ. Відмінності між країнами завжди існували і їх усунути неможливо, але мета Вишеграду не в усуненні відмінностей, а у досягненні цілей, які є спільними.

Використані джерела та література:

1. Давидова Ю. Енергетична політика Росії і енергетична безпека європейських країн: чи є можливий компроміс? / Ю. Давидова // Науковий збірник: збірник наукових праць за матеріалами круглого столу «Куди прямуєш, Центральна Європо?» 21 березня 2013 р. / Гол. ред. Приходько В.П.; ред. Лендшел М.О., Палінчак М.М. – Ужгород: Ліра, 2013. – С. 147-157.
2. Лендшел М. Чи є майбутнє у Центральній Європі та центральноєвропейських студій? / М. Лендшел // Науковий збірник: збірник наукових праць за матеріалами круглого столу «Куди прямуєш, Центральна Європо?» 21 березня 2013 р. / Гол. ред. Приходько В.П.; ред. Лендшел М.О., Палінчак М.М. – Ужгород: Ліра, 2013. – С. 5-14.
3. Логінов Я. Вишеградська четвірка: кінець ілюзій / Я. Логінов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gazeta.dt.ua/international/vishegradska-chetvirka-kines-ilyuziy-.html>
4. Стельмах В. Інтеграційні процеси країн Вишеградської четвірки / В. Стельмах // *Materialy VII Międzynarodowej nfukowi-praktycznej konferencji «Wschodnie partnerstwo - 2011».* – Vol 4. – Str. 69-71.
5. Трансформаційні процеси в країнах Вишеградської групи та Україні: порівняльний аналіз / За ред. проф. Г.М. Перепелиці. – К.: Видавничий дім «Стилос», 2013. – 302 с.
6. Annex to the Content of Visegrad Cooperation (2002) Affairs. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/cooperation/annex-to-the-content-of>
7. Annual Reports of the Visegrad Group's Presidencies. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports>
8. Contents of Visegrad Cooperation 1999. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/cooperation/contents-of-visegrad-110412>
9. Guidelines on the Future Areas of Visegrad Cooperation. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/cooperation/guidelines-on-the-future-110412>
10. Rácz A. But the V4 is much stronger than critics make out // An interview with Andras Rácz, a Senior Research Fellow at the Finnish Institute of International Affairs. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visegradinsight.eu/visegrad-differences-will-always-exist26092014/>
11. Smolar A. Does the Visegrad Group Make sense in Today's Europe / A. Smolar // *Visegrad Insight.* – 2012. – Vol. 1. – P. 7-8.
12. Strážay T. Visegrad—Arrival, Survival, Revival // Т. Strážay. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/cooperation/contents-of-visegrad-110412>
13. Visegrad Declaration 1991. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegrad-declaration-110412>

УДК 327(341.1)

Пугачова Д.В.

ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: «ПІВНІЧНИЙ ВИМІР»

У статті досліджуються основні аспекти розвитку політики ЄС щодо північноєвропейського регіону під назвою «Північний вимір». Аналізується роль, яку відіграє ініціатива у Балтійському регіоні та визначаються подальші перспективи її еволюції.

Ключові слова: ЄС, Північна Європа, «Північний вимір», регіональне будівництво.

Пугачёва Д.В. Политика регионального строительства в Европейском Союзе: «Северное измерение».

В статье исследуются основные аспекты развития политики ЕС в отношении североευропейского региона под названием «Северное измерение». Анализируется роль, которую играет инициатива в Балтийском регионе и определяются дальнейшие перспективы ее эволюции.

Ключевые слова: ЕС, Северная Европа, «Северное измерение», региональное строительство.

Pugachova D. European Union policy of the regional construction: "Northern Dimension".

The article examines the main aspects of EU policy towards the Nordic region under the name "Northern Dimension". The role played by the initiative in the Baltic region and defined the future prospects of its evolution are analyzed.

Keywords: EU, Northern Europe, "Northern Dimension", regional construction.

Геополітична ситуація, яка склалась нині на Півночі Європі, визначається формуванням системи «м'якої» безпеки у цьому регіоні, що робить акцент на загальнополітичних, соціальних, екологічних, економічних, етнічних, релігійних та інших аспектах міжнародного співробітництва (як визначається Копенгагенською школою досліджень проблем світу і безпеки) [7]. Цілком зрозуміло, що у такій ситуації зростає роль транснаціональних утворень і неурядових об'єднань, які шляхом подолання національних кордонів намагаються безпосередньо впливати на систему світової безпеки. Такий підхід до питань безпеки утвердився на державному рівні в країнах Північної Європи ще у 90-х рр. ХХ ст. та перетворився на один з основних принципів їхньої геополітики.

В середині 90-х рр. у Північній Європі набула поширення концепція регіонального будівництва, яка постала як альтернатива теорії та практиці регіонального розвитку, в якій формування стійких геополітичних площин

орієнтоване або на внутрішню подібність, засновану на певній культурній, історичній, лінгвістичній ідентичності, або на зовнішнє приєднання до міжнародних структур. Але такий підхід не дає відповіді на питання, які чинники є «зовнішніми», а які – «внутрішніми», коли йдеться про утворення та функціонування регіональних структур [5].

Після розбалансування двополюсного світу та внаслідок розпаду старих і формування нових регіональних утворень, автори концепції регіонального будівництва запропонували нове розв'язання питання про основи світової геополітики. На відміну від традиційних концепцій, які у поясненні існування стійких геополітичних площин, підкреслювали їхню внутрішню замкнутість, зумовлену існуючою розстановкою сил і чітко закріпленим лідерством, то в основу концепції регіонального будівництва була покладена ідея про створення транснаціональних об'єднань, де насамперед відбувається вільний вибір держави-лідера, що формує у свідомості населення цього утворення певні регіональні образи. Також на відміну від традиційних концепцій межі і склад регіону визначаються не культурною (історичною, соціальною, лінгвістичною, конфесійною) подібністю, і не приналежністю до тих чи інших міжнародних блоків і організацій, а залученістю суб'єкта у процеси загальнорегіонального будівництва [10, с. 87].

Поширення ідеї та зародження на практиці політики регіонального будівництва на півночі Європи не є випадковістю, адже нині цей регіон відіграє особливу роль у розташуванні геополітичних сил. У цьому сенсі необхідно зазначити, що на відміну від південного регіону Європи, який останнім часом є економічно вразливим, Північ Європи розвивається доволі стабільно, має розвинуту інфраструктуру та інтегрована у загальноєвропейські процеси, до того ж, є одним із найважливіших джерел сировини. Зважаючи на це, Північ Європи стає привабливою не лише для всього континенту, але й для віддалених США і Японії (цікаво, що після визнання ЄС у 1999 р. особливого статусу Півночі (програма «Північний вимір»), США запропонувала альтернативну програму «Північна ініціатива», яка здебільшого має на меті вирішення арктичного питання) [2].

Після завершення холодної війни міжнародно-політична система зазнала суттєвих змін. У країнах Північної Європи та Балтійського регіону зовнішньополітична ситуація, яка склалась на той момент, визначається норвезькими дослідниками Ю. Холстом та Н. Петерсеном як «північний баланс» або «поляризація», тому зовнішня політика Норвегії, Швеції, Фінляндії, Данії, Ісландії, Німеччини й Польщі зазнала суттєвих трансформацій [6].

Уперше пропозицію стосовно «Північного виміру» політики ЄС було оприлюднено прем'єр-міністром Фінляндії П. Ліппоненом у 1997 р. Однак, необхідно зазначити, що словосполучення «The Northern Dimension» використовувалось ще з 1994 р. (з часів прем'єр-міністра країни Е. Ахо та міністра закордонних справ Х. Хависто) і містило в собі так звані «північні цінності» – відкритість, рівність, суспільна злагода та екологічне регулювання.

Дослідники, які вивчають причини та передумови створення «Північного виміру», умовно поділяються на три групи:

- прихильники ліберально-ідеалістичного погляду, згідно з яким ЄС здійснив крок на зустріч РФ, намагаючись інтегрувати її в єдиний економічний та соціально-політичний простір на континенті;

- глобалісти, які розглядають «Північний вимір» як природній результат глобалізації, що сприяє появі якісно нових міжнародних утворень;

- політичні реалісти, що розглядають це субрегіональне співробітництво як «спробу ЄС отримати доступ до сировинних ресурсів РФ, у політичному плані залишаючи останній лише роль молодшого партнера ЄС» [9].

Акторами «Північного виміру» є прямі суб'єкти взаємодії, або «партнери» – Європейський Союз, Ісландія, Норвегія та Російська Федерація (її північно-західна частина). В якості «учасників» виступають міжнародні організації, органи самоуправління та недержавні структури:

- північні регіональні Ради (Євроарктична Рада регіону Баренцового моря, Рада держав Балтійського моря, Північна Рада міністрів та Арктична Рада);

- міжнародні фінансові інститути, що ведуть активну діяльність на Півночі Європи (Європейський Банк Реконструкції та Розвитку, Європейський Інвестиційний Банк, Північний Інвестиційний Банк, Світовий Банк та інші міжнародні фінансові установи);

- інституції та установи ЄС та інші партнери «Північного виміру» (місцева влада, неурядові організації, суспільно-соціальні організації, профспілкові та бізнес-товариства, університети, дослідницькі центри тощо).

Статус спостерігачів мають Канада та США як члени «Арктичної вісімки».

Пріоритетними секторами виміру є: економічна співпраця; свобода, безпека та правосуддя; зовнішня безпека; наукові дослідження, освіта та культура; охорона природного середовища, ядерна безпека та природні ресурси; соціальна політика та охорона здоров'я [12].

Після запровадження проекту «Північного виміру», у 1999 р. на сесії Європейської Ради у Відні були вироблені основні параметри політики, націленої на досягнення «позитивної взаємозалежності» між Євросоюзом та державами-партнерами по «Північному виміру» [1, с. 69-71]. Ініціатива ґрунтувалася на апробованих і ефективних структурах співробітництва, існуючих в цій частині Європи, і фінансової підтримки регіону без створення нових інститутів, що якісно відрізняло це утворення від інших інституціональних організацій.

За основу політики було взято прагнення північних країн-членів ЄС та кандидатів до Євросоюзу не відстати від субрегіональної інтеграції, що швидко розвивається на південному напрямку ЄС в Середземномор'ї і зміцнити свої позиції в Євросоюзі. Загалом ініціатива ЄС «Північний вимір» спочатку була прийнята Європейською комісією в якості стратегії ЄС лише на період 2000-2003 рр.

Найважливішою складовою частиною «Північного виміру» став розвиток транскордонного співробітництва між суміжними адміністративними одиницями країн-учасниць [8, с. 47-48]. «Північний вимір» був направлений на поліпшення координації політики Європейського Союзу в Північній Європі та усунення відмінностей в економічному розвитку, особливо країн Євросоюзу і Росії та ЄС і колишніх членів східного блоку.

Необхідно наголосити на вагомій ролі, яку відіграють утворення півночі Європи в «Північному вимірі». Метою Ради Баренцевого Євроарктичного регіону є сприяння динамічному розвитку регіону, дво- і багатостороннього співробітництва. Арктична рада була створена в 1996 р. за ініціативи Фінляндії для захисту унікальної природи північної полярної зони. Метою Ради країн Балтійського моря є сприяння розвитку демократичних інститутів, економічному співробітництву, радіаційній та ядерній безпеці. Рада міністрів північних країн сприяє координації співпраці між парламентами і урядами країн Північної Європи [4, с. 77-78].

Концепція «Північного виміру» може сприяти поліпшенню координації та підвищенню ефективності взаємодії між країнами ЄС, країнами регіону та регіональними інститутами. Незважаючи на те, що ініціатива «Північний вимір» із самого початку запекло критикувалася, ключовою її перевагою є те, що вона сприяла ефективному залученню Росії в європейські структури поза так званої «високої політики». Особливо важливо, щоб співпраця між сторонами ініціативи «Північного виміру» не розглядалася лише в контексті певних сировинних проектів, а була дійсно багатосторонньою і відігравала роль додаткової можливості всебічного розвитку регіонів. Досягнення всіх цілей поставлених перед «Північним виміром», а також подальший динамічний розвиток ініціативи стане більш можливим за появи певного політичного компоненту, спрямованого на досягнення миру і безпеки в регіоні [3, с. 60-61].

Висловимо ще одне міркування, що стосується зростаючої ролі Півночі Європи в європейській політиці. Формування «Північного виміру» не тільки зміцнює зовнішні зв'язки ЄС на північноєвропейському напрямку, а й додає нові елементи в його зовнішню політику та політику безпеки (СЗБП), сформовану на основі Маастрихського договору 1993 р. Очевидним є й зв'язок «Північного виміру» з внутрішніми процесами в ЄС, з його внутрішньою політикою – структурною, економічною, політичною, соціальною, сільськогосподарською та ін.

Деякі скандинавські дослідники схильні розглядати значення «Північного виміру» у ще більш широкому контексті. Нове тлумачення поняття «Північна Європа», на відміну від традиційного, чогось дуже специфічного і внаслідок цього приреченого на певну ізоляцію від решти Європи, зараз, знаходячи нові риси, стаючи більш «європеїзованою», але одночасно зберігаючи зв'язки зі Сходом, може змінити традиційну конфігурацію і політику Євросоюзу, яка спочатку будувалася на такому собі розподілі Захід-Схід [11].

При цьому важливо зазначити, що «Північний вимір» не претендує на конкуренцію з іншими регіональними напрямами у діяльності ЄС, не намагається перенести центр ваги з одного на інше, не ставить під загрозу

гомогенність політики ЄС в Європі. Можна сказати, що «північноєвропейський елемент» покликаний зіграти додаткову об'єднуючу роль в ЄС і в Європі в цілому, проте зі збереженням специфіки і відмінностей, які притаманні цьому регіону.

Використані джерела та література:

1. Балтийский регион как полюс экономической интеграции Северо-Запада Российской Федерации и Европейского союза / Под ред. В.П. Гутника, А.П. Клемешева. – Калининград: Изд-во РГУ им. И. Канта, 2006. – 392 с.
2. Белобородова І. «Північний вимір» у Європі: пошуки геоцивілізаційних координат / І. Белобородова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n19texts/beloborod.htm>
3. Бусыгина И.М. «Северное измерение»: стратегии участников / И.М. Бусыгина, М.Г Филиппов // Балтийский регион. – 2009. – № 1. – С. 55-63.
4. Воронов К. «Северное измерение»: затянувшийся дебют / К. Воронов // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 2. – С. 76-86.
5. Дегтярьова І. Теорії регіонального розвитку та їх еволюція як основа сучасного регіонального управління / І. Дегтярьова // Вісник НАДУ. Регіональне управління та місцеве самоврядування. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2010-4-20.pdf>
6. Левакин А.Б. Региональное сотрудничество и проблемы безопасности: опыт скандинавских стран / А.Б. Левакин. – М., 1993. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cheloveknauka.com/regionalnoe-sotrudnichestvo-i-problemy-bezopasnosti-opyt-skandinavskih-stran>
7. Маляренко Т. Безпека людини у мінливому світі / Т. Маляренко / Міжнародна асоціація інституціональних досліджень. Весняний семінар з Європейської безпеки ім. Жана Моне. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.academia.edu/4388032/Human_Security_in_a_Changing_World
8. Пальмовский Т. Балтийская Европа: от идеи к стратегии / Т. Пальмовский // Балтийский регион. – 2009. – № 1. – С. 43-54.
9. Рассоха Л. Приклад «Північного виміру» для побудови регіональної політики Європейського Союзу в Чорноморському регіоні / Л. Рассоха / Регіональний філіал НІСД у м. Одесі.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.old.niss.gov.ua/monitor/february/6.htm>
10. Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / За ред. С. Максименка / Центр Ін-ту Схід-Захід. – К.: Логос, 2000. – 171 с.
11. Kubyshkin A. A new form of cross-border cooperation. Reviews / A. Kubyshkin / Joenniemi P., Sergunin A. Laboratories of European Integration: City-Twinning in Northern Europe. Tartu: Peipsi Center for Transboundary Cooperation, 2012. – 70 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.journals.kantiana.ru/upload/iblock/66f/Kubyshkin%20A.%20I._128-130.pdf
12. Northern Dimension. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.policija.lt/get.php?f.19583>

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ КРАЇН СНД

У статті проаналізовано основні етапи розвитку інтеграційних процесів на теренах СНД, досліджено їх особливості, ідентифіковано фактори нестабільності, що перешкоджають подальшій інтеграції та окреслено можливі напрями ефективної співпраці країн Співдружності.

Ключові слова: глобалізація, інтеграція, соціально-економічний розвиток, співробітництво, країни СНД.

Бондарець М.В. Состояние и перспективы развития интеграционных процессов стран СНГ.

В статье проанализированы основные этапы развития интеграционных процессов на территории СНГ, исследованы их особенности, идентифицированы факторы нестабильности, которые препятствуют дальнейшей интеграции и очерчены возможные направления эффективного сотрудничества стран Содружества.

Ключевые слова: глобализация, интеграция, социально-экономическое развитие, сотрудничество, страны СНГ.

Bondarets M. State and prospects of development of integration processes in CIS countries.

The article analyzes the main stages of the integration processes in the CIS, studies their characteristics, identifies factors of instability, which prevent the further integration and outlines possible directions of effective cooperation of the Commonwealth.

Keywords: globalization, integration, social-economic development, cooperation, countries of CIS.

Одним із пріоритетів розвитку країн СНД в умовах глобалізації є поглиблення співробітництва у політичній та соціально-економічній сферах. Дійсно, поглиблення торговельно-економічних відносин країн Співдружності, формування спільного економічного простору, мало б стати важливим фактором соціально-економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності національних економік пострадянських країн. А спільне вирішення та координація проблем політичного та економічного розвитку дало б змогу країнам СНД зайняти чільне місце у геополітичному просторі та на світовому ринку.

Тому актуальним стає дослідження імперативів виникнення та розвитку інтеграційних процесів на теренах СНД, а також, окреслення перспектив співробітництва у сфері соціально-економічного розвитку країн Співдружності.

Дослідженню імперативів глобальної інтеграції в умовах формування світосистеми глобалізму присвячено праці О. Білоруса [1]. Особливості глобальних та регіональних інтеграційних процесів з погляду безпеки розвитку окремих країн та регіональних об'єднань розкрито в працях Д. Лук'яненко [5]. Сучасний стан розвитку світових інтеграційних процесів, їх принципи та цілі досліджено в працях В. Козика [3] та А. Філіпенко [7]. Ці вчені детально проаналізували сутність світових інтеграційних процесів, що дало змогу запропонувати можливі вектори інтеграції України у світовий геополітичний і гео економічний простір. Різноманітні аспекти функціонування СНД, зокрема, економічного та політичного співробітництва країн-учасниць, відображені в працях О. Бельчука, С. Лебедева, М. Петракова, С. Ситаряна. Зокрема, М. Петраков розглядає пріоритетні напрями розвитку країн Співдружності, серед яких – економічне співробітництво. С. Ситарян зосереджується на виявленні перешкод та аналізі перспектив інтеграції країн СНД. С. Лебедев розкриває головні сфери взаємодії країн-учасниць СНД на сучасному етапі розвитку. У працях О. Бельчука виокремлено можливі перспективні напрями розвитку подальшого співробітництва країн Співдружності. Дослідження та аналіз основних показників соціально-економічного розвитку країн СНД здійснюється Виконавчим комітетом СНД та Міждержавним статистичним комітетом СНД. Огляд наукової літератури дає підстави говорити, що ця тематика розробляється здебільшого за окремими напрямами. Разом з тим, бракує комплексних досліджень, що пов'язані з аналізом факторів, що перешкоджають інтеграційним процесам, сповільнюють співробітництво між країнами Співдружності, а відтак – зменшують ефективність соціально-економічного розвитку угруповання.

Метою статті є дослідження еволюції, сучасного стану та перспектив розвитку інтеграційних процесів країн СНД, виявлення факторів нестабільності та можливих перспективних напрямів співробітництва для сприяння ефективному соціально-економічному розвитку держав, що входять до складу Співдружності.

В інтеграційних процесах СНД можна виділити кілька етапів:

- перший етап (1991-1993 рр.) – поява національних економік, який охарактеризувався розвалом єдиного народногосподарського комплексу СРСР, розподілом національного багатства, відмовою деяких країн від сплати боргів колишнього СРСР, різким скороченням взаємного товарообміну, що призвело до соціально-економічної кризи на усьому пострадянському просторі;

- другий етап (1994-1995 рр.) – етап становлення правового простору – характеризувався інтенсивним створенням нормативної бази міждержавних відносин. Основою формування правового поля в рамках СНД стало прийняття Статуту СНД. На цьому етапі можна виділити низку найбільш значущих угод, які виступають як спроба об'єднання зусиль всіх учасників СНД на досягнення загальних цілей. Це, в першу чергу, Договір про створення економічного союзу

(24 вересня 1993 р.), Угода про створення зони вільної торгівлі (15 квітня 1994 р.), Угода про створення Міждержавного економічного комітету як постійно діючого органу Економічного союзу (21 жовтня 1994 р.), Угода про створення Платіжного союзу держав-учасників СНД (21 жовтня 1994 р.);

- третій етап (1996–2006 рр.) ознаменувався появою декількох субрегіональних об'єднань. Характерною рисою цього етапу стало укладення двосторонніх угод між країнами. Найбільший цікавим з погляду подальшої перспективи був розвиток зв'язків між Росією і Республікою Білорусь, які першими пішли шляхом створення митного союзу. У подальшому до них приєдналися Казахстан, Киргизія та Таджикистан, створивши Євразійське економічне співтовариство (ЄврАзЕС).

На цьому етапі відбувалось поглиблення інтеграційного співробітництва згідно Договору про утворення Співтовариства Білорусі і Росії від 2 квітня 1996 р., який передбачав конкретні заходи з формування спільної транспортної та об'єднаної енергетичної систем.

У цілому на пострадянському просторі виникло 5 субрегіональних угруповань. Серед економічних угруповань, крім Союзу Білорусі і Росії (СГБР) та Євразійського економічного співтовариства (з 2015 р. – Євразійський економічний союз, ЄАЕС), можна виділити об'єднання ГУАМ (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова), Центральноазійське співробітництво (ЦАС – Узбекистан, Казахстан, Киргизія, Таджикистан) та кавказьку «четвірку» (Азербайджан, Вірменія, Грузія, Росія).

Отже, на цьому етапі співробітництво в рамках субрегіональних об'єднань стало закономірним пошуком державами-учасниками оптимальних шляхів і методів взаємодії і в цілому не суперечило участі держав у Співдружності, так як корелювало із загальними цілями розвитку СНД.

У 2011 р. між країнами СНД (Україна, Російська Федерація, Казахстан, Білорусія, Вірменія, Молдова, Киргизстан, Таджикистан) було укладено Договір про зону вільної торгівлі (ЗВТ). У травні 2013 р. до Договору приєднався також Узбекистан. Зона вільної торгівлі СНД передбачала формування умов вільного руху товарів, інтеграцію країн-учасниць до світової економіки та міжнародної торгівельної системи, підвищення рівня життя населення. Але вільний рух товарів та відсутність обмежень існують лише в теорії, а на практиці – перелік експортно-імпортних винятків для окремих держав Союзу. Крім того, Російська Федерація, Білорусь, Казахстан, що приєдналися до ЗВТ СНД, входять також до Митного союзу, який розпочав функціонувати з 1 січня 2010 р. Це створює певні неузгодженості в міждержавній торгівлі та призводить до існування фактичних преференцій. Особливо показовим у цьому контексті є додаток 6 Договору про ЗВТ СНД, що залишає за країнами-учасниками Митного союзу право вводити мита у разі, якщо імпорт з країн-членів ЗВТ СНД спричиняє збитки або загрожує збитками країнам Митного союзу. Привертає також увагу й те, що більшість положень Договору про ЗВТ СНД базуються на нормах СОТ (антидемпінгові та компенсаційні заходи, субсидії, технічні бар'єри в торгівлі, санітарні та фіто-санітарні норми тощо) [4]. Оцінити економічну ефективність взаємодії країн-

учасниць СНД згідно Договору про ЗВТ, наразі вкрай важко внаслідок короткого періоду їх участі у ньому.

Нині стратегічне співробітництво в країнах СНД базується на розвитку інтеграційних відносин об'єднання, які відбуваються в умовах глобальної системної кризи та внутрішньої соціально-економічної кризи цих держав. Це призвело до послаблення економічних зв'язків між країнами та зменшення ролі держав Співдружності у динамічно зростаючій світовій економіці.

Інтеграція держав СНД має низку принципових особливостей. По-перше, об'єднуються країни, що мають різний рівень соціально-економічного розвитку. Так, реальні доходи населення Росії, Казахстану, Білорусі, до недавнього часу і України, у кілька разів перевищували доходи таких країн як Таджикистан, Вірменія, Киргизстан. По-друге, в межах СНД об'єдналися країни, головний обсяг торгівлі яких припадає на решту держав світу. Так частка країн СНД у зовнішньоторговельному обороті Росії та Азербайджану становить 19%, Казахстану – 37%, України – 44%, Киргизстану – 48%, Білорусі і Таджикистану – 65% [6]. По-третє, в СНД є країни, які мають потужний сировинний потенціал (Росія, Казахстан, Азербайджан, Туркменія та ін.), й ті, що не володіють багатими природними ресурсами (Білорусь, Вірменія, Киргизстан тощо). По четверте, більшість країн СНД є боржниками міжнародних фінансових організацій та залежать від світових кредиторів, які негативно ставляться до інтеграції цих держав з РФ, натомість, всіляко підтримують різноманітні інтеграційні об'єднання без Росії, такі як, Центрально-азійське економічне співробітництво, Кавказький парламент, Тюркський парламент, ГУАМ. Світовий досвід свідчить, що не існує аналогів успішних інтеграційних об'єднань з подібними різноманітними показниками та імперативами розвитку країн.

Розглянемо й інші фактори, що сприяють або навпаки перешкоджають розвитку інтеграції в рамках СНД. До факторів, що перешкоджають інтеграції держав Співдружності, перш за все, відносяться різноспрямованість та неоднакова ступінь втілення економічних та політичних реформ у цих країнах. Крім того, з плином часу, накопичуються розбіжності у розбудові політико-правових структур та проведенні соціально-економічної політики, скорочуються обсяги взаємної торгівлі держав-членів Співдружності та навпаки збільшуються зовнішньоторговельний оборот з країнами далекого зарубіжжя. СНД поступово перетворився на ресурсний сегмент світового ринку, в якому загострюється конкуренція між транзитивними країнами СНД, як експортерами сировини. До дезінтегруючих факторів в політичній сфері відносяться авторитарність правління в деяких державах, недостатньо активна діяльність у напрямку об'єднання Співдружності та підвищення ефективності діяльності її інститутів, наявні розбіжності в підходах до розширення співробітництва.

Основними факторами нестабільності СНД є:

- нерівноправність відносин між країнами СНД, а також прагнення РФ до політичного, економічного, інформаційного та соціокультурного домінування;

- намагання РФ ідентифікувати увесь пострадянський простір як зону її інтересів;

- несумісність вимог РФ щодо координації зовнішньої й соціально-економічної політики країн СНД з ігноруванням нею інтересів і пріоритетів країн-партнерів;

- втілення стратегічного курсу РФ щодо розбудови наддержавних структур СНД під її контролем та прогресуючої інтеграції пострадянських країн у новий потужний геополітичний блок [2].

Більшість дослідників інтеграційних процесів на теренах СНД констатують наявність умов для інтеграції, враховуючи досвід колишньої надінтегрованості СРСР. Однак, на наш погляд, це є суперечливим, тому що умови та механізми створення та підтримки цілісності СРСР та Співдружності є різними. При створенні СНД поєднувалися окремі, незалежні частини в один механізм, і тому кожна країна, в першу чергу, опікується власним розвитком, а потім – спільною взаємодією. Можна стверджувати, що об'єктивних умов для реальної інтеграції пострадянського простору практично не існує. Дійсно, економічна основа інтеграції не сформована, а розвиток процесів суверенізації перешкоджає інтеграційній взаємодії. Нині можна говорити лише про можливий всебічний розвиток багатостороннього та двохстороннього співробітництва в рамках СНД.

Згідно основних положень, які були закладені при створенні СНД, країни-учасники зможуть ефективно співпрацювати за наступними напрямками:

- співробітництво в політичній, економічній, екологічній, гуманітарній, культурній та інших сферах;

- всебічний розвиток держав-членів в рамках єдиного економічного простору, міждержавної кооперації та інтеграції;

- забезпечення прав і свобод людини;

- співпраця у забезпеченні міжнародного миру і безпеки, досягнення загального і повного роззброєння;

- взаємна правова допомога;

- мирне вирішення суперечок і конфліктів між державами організації.

Тому задля збереження цілісності Співдружності керівникам країн СНД слід розробити чіткий план дій на майбутнє з урахуванням інтересів, рівня розвитку та ступеня інтегрованості кожної окремої держави-члена.

На сучасному етапі глобального розвитку успішний поступальний розвиток інтеграційних процесів відбувається в Європейському Союзі. Інтеграція країн Європи демонструє тенденцію до стійкості, а також до поглиблення та розширення. Досвід ЄС свідчить про те, що інтеграційна взаємодія, з одного боку, передбачає суттєве обмеження національного суверенітету країн-учасниць, а з іншого – забезпечує їм набагато більше можливостей щодо ефективного соціально-економічного розвитку, сприяє демократизації та солідаризації розвитку. Будь-яке намагання перенести досвід функціонування ЄС на інший ґрунт та умови наразилося на невдачу. Держави Латинської Америки, Африки, Близького і Середнього Сходу, Південно-Східної Азії намагалися втілити модель західноєвропейського спільного ринку.

Проте, вона не змогла сформуватись в країнах, що розвиваються, взаємодоповнюючих господарських комплексів, не відповідала економічним умовам розвитку держав, їх потребам у ліквідації виробничо-технологічної залежності від Заходу. Суттєві відмінності в структурі господарських комплексів, націоналістичні міркування, що переважали при вирішенні питань щодо розміщення виробничих потужностей, поглиблення соціально-економічної диференціації партнерів зумовили формування відцентрових тенденцій в інтеграційних об'єднаннях країн, що розвиваються. Нині у СНД реалізується подібна модель інтеграції: намагання зберегти єдиний економічний простір без єдиної держави або наддержавних структур, яке в умовах системної трансформації, виявилось безрезультатним. Розпад СРСР і трансформаційні ринкові перетворення викликали потужні дезінтеграційні тенденції. За цих умов реалізація угод, багато в чому запозичених з основоположних документів Євросоюзу, була і залишається неможливою. Досвід ЄС є корисним для аналізу основних закономірностей інтеграційного процесу, форм організації взаємодії, з тим, щоб виробити адекватну стратегію розвитку, що враховує особливості сучасного стану соціально-економічного розвитку країн СНД.

Отже, історія розвитку інтеграційних відносин в межах СНД переконливо свідчить, що копіювання досвіду інтеграції ЄС в інших умовах не стало успішним. Нині в державах СНД відбуваються складні трансформаційні процеси переходу від командно-адміністративної системи до ринкової, що впливають на характер і спрямованість взаємодії між пострадянськими країнами. Власне система взаємодії в межах Співдружності має багаторівневий характер: перший рівень – це інтеграційні механізми, які, по-суті, є форумом щодо обміну думками та інформацією, що декларує інтеграцію; другий рівень – це субрегіональні об'єднання – локальні організації, в яких учасники самостійно визначають власні права і обов'язки. На сучасному етапі Співдружність продемонструвала свою неефективність у подоланні наслідків глобальної системної кризи, тому що була зорієнтована на розвиток централізованої економіки та трансграничних зв'язків на макрорівні. У підсумку можна констатувати недостатній рівень соціально-економічної і політичної інтеграції країн Співдружності через конфлікт політичних і економічних інтересів, прагнення до домінування й агресивну політику Росії, різне бачення держав-членів щодо майбутніх напрямів співрозвитку.

Використані джерела та література:

1. Еволюція світ-системи глобалізму (Стратегічні імперативи співрозвитку) / Кол. монографія [Білорус О.Г., Гаврилюк О.В., Зернецька О.В. та ін.]. Наук.ред., д.е.н., проф., академік О.Г. Білорус. – К: КНЕУ, 2014. – 429 с.
2. Інтеграція країн СНД. Політичний і економіко-теоретичний аспект. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=649871>
3. Козик В.В. Міжнародні економічні відносини / В.В. Козик, Л.А. Панкова, Н.Б. Даниленко. – Навч. посібник. 7-е вид. – К.:Знання, 2008. – 406 с.

4. Крупін В.Є Економічний розвиток сільських територій в контексті міжнародних інтеграційних процесів: Україна та зона вільної торгівлі СНД / В.Є. Крупін // Наука й економіка. – 2013. – №3 (31). – С. 120-126.
5. Міжнародна економіка/ За ред. Ю.Г. Козака, Д.Г. Лук'яненка, Ю.В. Макогона. Підручник. 3-е вид. – К.:Центр Учбової літератури, 2009. – 560 с.
6. Міждержавний статистичний комітет СНД. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mcsinfo.org/>
7. Філіпенко А.С., Ходаківський Є.І. Міжнародна економіка / А.С. Філіпенко, Є.І. Ходаківський. – К.:Кондор, 2008. –382 с.

УДК 339.9:338.48

Матюшко В.В.

ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ UNWTO У РОЗВИТКУ МІЖДЕРЖАВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Стаття присвячена огляду діяльності міжнародної туристичної організації UNWTO у розвитку міждержавної взаємодії. Розглянуто основні етапи становлення й розвитку Всесвітньої туристичної організації, її структуру та завдання у формуванні та реалізації розвитку туризму у світі.

Ключові слова: туризм, туристична організація, міжнародні організації, туристична діяльність, UNWTO (Всесвітня туристична організація).

Матюшко В.В. Деятельность международной туристической организации UNWTO в развитии межгосударственного взаимодействия.

Статья посвящена обзору деятельности международной туристической организации UNWTO в развитии межгосударственного взаимодействия. Рассмотрены основные этапы становления и развития Всемирной туристической организации, ее структуру и задачи в формировании и реализации развития туризма в мире.

Ключевые слова: туризм, туристическая организация, международные организации, туристическая деятельность, UNWTO (Всемирная туристическая организация).

Matyushko V. The activities of the International Tourism Organization UNWTO in the development of interstate interaction.

The article provides an overview of the activities of the International Tourism Organization UNWTO in the development of international interaction. The main stages of formation and development of the World Tourism Organization, its structure and objectives in the formulation and implementation of tourism development in the world.

Keywords: tourism, tourist organizations, international organizations, tourist activities, UNWTO (World Tourism Organization).

Як свідчить практика міжнародних відносин, міжнародний туризм на всіх етапах свого розвитку був чинником, що сприяв налагодженню взаєморозуміння між державами та народами, важливим засобом зміцнення миру та дружби, активним стимулятором розвитку зовнішньоекономічних, торговельних і культурних відносин. Отже, туризм завжди був сприятливим ґрунтом для міжнародної співпраці.

Водночас, без співпраці країн туризм не зміг би успішно розвиватися. Якщо якась країна залишається байдужою до потреб чи бажань іноземних туристів, то їхні поїздки в цю країну не будуть масовими.

Над дослідженням туристичної організації працювала велика кількість науковців: Д. Црнянський, О.О. Бейдик, М.Б. Биржаков, М.А. Жукова, М.І. Кабушкін, В.А. Квартальнов, В.Ф. Кифяк, О.О. Любіцева, М.П. Мальська, Т.Г. Сокол, В.В. Худо, В.І. Цибух, І.М. Школа та інші. Слід зауважити, що у результаті досліджень встановлено, що нині докорінно змінились підходи до діяльності Всесвітньої туристичної організації: розширилось коло сфер дотичності її діяльності з проблемами не лише розвитку самого туризму як такого, але й культурної спадщини, власне культур народів світу, вирішення соціальних та економічних проблем, боротьба із наркотиками та злочинністю тощо. Діяльність Всесвітньої туристичної організації сфокусовано на розвиток так званого відповідального туризму.

Мета статті – дати характеристику UNWTO як регулятивної бази; визначити роль UNWTO для туризму; вивчити структуру та напрямки діяльності UNWTO; визначити значення Всесвітньої туристичної організації для суспільства; дослідити та вивчити напрямки діяльності UNWTO.

Туризм грає важливу роль в нашому житті. Він служить справі охорони здоров'я, освіти і розваги. Тому вже з початку століття стали створюватися різні організації покликані регулювати індустрію туризму. Найважливішою організацією в цій сфері стала Всесвітня туристична організація (World Tourism Organization) – установа Організації Об'єднаних Націй. Провідна міжнародна організація у сфері туризму. Нині WTO складається зі 138 дійсних, асоційованих і понад 350 членів, що приєдналися. UNWTO служить справі розвитку міжнародних зв'язків і туризму.

У повоєнні роки індустрія відпочинку розвивалася стрімко. У туризм залучалися нові країни з усіх континентів. За 35 років кількість туристів, які виїхали в інші держави, зросла майже в 13 разів (з 1938 р. по 1985 р. – приблизно у 27 разів), а дохід від туризму – в 55 разів.

Причини, що зумовили це:

- політичні. У цей період йшли регіональні війни на Близькому Сході, в Кореї, В'єтнамі, але все ж на основній частині планети панував мир;
- економічні. Люди багато працювали і більше заробляли. Як наслідок, збільшилася потреба працездатної частини населення у відпочинку;
- поширення культури та освіти, що завжди породжує інтерес до пізнання інших народів і цивілізацій;
- зростання тривалості відпусток і взагалі вільного часу працюючої людини;
- розвиток засобів інформації. Величезний вплив на потенційних туристів зробило розповсюдження телебачення.

У післявоєнний період подорожі, що були до цього часу привілеєм переважно класу еліти, стали життєвою потребою значної частини населення, а потім і нормою життя.

Те, що до туризму долучилися найширші верстви населення, викликало масовий попит на подорожі з повним обслуговуванням, що організовувались агентствами подорожей, кількість яких у світі швидко зростала. Набули значного поширення чартерні авіарейси та круїзи.

Нові масштаби призвели до створення великих асоціацій: у 1947 р. в Парижі утворений Міжнародний союз офіційних туристичних організацій (МСОТО), пізніше перетворений на Всесвітню туристичну організацію (ВТО). Крім того, у 1946 р. була утворена Міжнародна готельна асоціація, а в 1966 р. – Всесвітня федерація туристичних агентств (БАТА) [5].

Датою створення UNWTO як міжнародної організації в галузі туризму прийнято вважати 2 січня 1975 р. – у цей день офіційно вступили в силу статутні норми і правила, які схвалила необхідна більшість країн-членів цієї організації.

Організаційний початок діяльності UNWTO – травень 1975 р., коли на I сесії її Генеральної асамблеї у Мадриді, були прийняті робочі програми, різні правила і регламенти діяльності керівних органів, фінансові принципи, правила персоналу та інші робочі документи, а також обраний генеральний секретар UNWTO.

Слід визнати, що процес формування UNWTO як міжурядової організації виявився досить складним, незважаючи на те, що вона створювалася на основі досить авторитетної міжнародної організації – Міжнародного союзу офіційних туристичних організацій (МСОТО).

У створенні UNWTO як міжурядової організації безпосередню і активну участь брала Організація Об'єднаних Націй (ООН). Восени 1969 р. Генеральний секретар ООН представив у рамках Економічної і Соціальної Ради (ЕКОСОП) доповідь про правові, організаційні та фінансові наслідки створення міжурядової туристичної організації [1; 4].

Нині розвиток міжнародного туризму стає все більш актуальною темою. З кожним роком кількість іноземних туристів зростає, подорожує понад 1 млрд. чол. У таких умовах неминуче виникають проблеми і труднощі, пов'язані з перетином кордонів і виконанням подорожуючими прикордонних та інших формальностей. У зв'язку з цим найбільш гостро постає питання про регулювання туризму в межах не тільки окремої країни і сусідніх з нею держав, а й світового співтовариства в цілому. Значну частину цієї роботи проводить UNWTO – будучи провідною міжурядовою організацією у галузі туризму, вона представляє інтереси майже 150 країн – дійсних членів; 5 держав – асоційованих членів, а також понад 400 членів Ділової Ради UNWTO.

Головна мета UNWTO – сприяти розвитку туризму як основного чинника забезпечення міжнародного миру і взаєморозуміння, світової торгівлі і зміцненню світогосподарських зв'язків між державами. Важливими напрямками діяльності UNWTO є: «Спрощення туристичного обміну і формальностей; визначення та узгодження законодавчого порядку регулювання туризму, зокрема, у виникненні надзвичайних обставин (епідемій, стихійних лих тощо); допомогу у розробці державної політики в галузі встановлення раціональної взаємодії між сторонами, що беруть участь в туризмі». UNWTO є

єдиною міжурядовою організацією, відкритою для оперативного туристичного сектора (приватних турфірм). У документах вказується, що «UNWTO діє в якості важливого форуму для зустрічей представників урядів і туристичної індустрії з метою обговорення та вирішення питань, що становлять взаємний інтерес». Співробітництво ООН і UNWTO здійснюється у сфері обміну відповідними рекомендаціями, інформацією та документами; проведення спільних консультацій і зустрічей, координації роботи, двостороннього представництва на засіданнях органів, співпраця з питань статистики [6].

Діяльність UNWTO охоплює наступні напрямки:

- співпраця і розвиток: консультації та допомога урядам з широкого кола питань (базисні плани, техніко-економічне обґрунтування, визначення потреб в інвестиціях, передача технологій, інформаційне просування національного туристичного продукту тощо). UNWTO створює умови для впорядкування дій різних країн (регіонів) у туризмі шляхом розробки та введення певних принципів у галузі міжнародного туризму. UNWTO не тільки розробляє ці документи (акти), а й стежить за їх виконанням. Крім того, організація виступає в ролі міжнародного центру з координації співробітництва в галузі розвитку міжнародного туризму, розширюючи можливості окремих країн брати участь у міжнародному ринку туристських послуг, тим самим роблячи внесок в економіку кожної з них;

- розвиток людських ресурсів: розробка міжнародних стандартів та методик освіти і професійної підготовки у сфері туризму, організація курсів підвищення кваліфікації для викладачів та інструкторів, короткострокових заочних курсів, розширення мережі центрів освіти та підготовки кадрів;

- навколишнє середовище та планування: екологічно сталий розвиток туризму, переведення екологічних проблем у площину їх практичного вирішення, участь у наукових форумах та семінарах. UNWTO сприяє забезпеченню сталого розвитку туризму, а 2002 р. був оголошений роком екологічного туризму;

- якість розвитку туризму: сприяння вирішенню комплексу взаємопов'язаних питань (лібералізація, охорона здоров'я та безпека), що стосуються послуг у сфері туризму; усунення бар'єрів; лібералізація торгівлі послугами у сфері туризму, стандартизація вимог до візових, прикордонних, митних та інших формальностей;

- статистика і макроекономічний аналіз: UNWTO є основним центром збору, аналізу та розповсюдження даних туризму з більш ніж 180 країн і територій. Дослідження, які містять в собі вивчення статистики в області транснаціонального туризму, розробку нових методів оцінки і прогнозування, спрямовані на підвищення об'єктивності вимірювання економічного значення туризму. Дослідницька діяльність призводить до збільшення методів статистики. Однією з останніх розробок у цьому напрямку – введення допоміжного розрахунку в туризмі – універсальної методології, рекомендованої для впровадження в усіх країнах. Також, UNWTO забезпечує випуск наступних видань: «WTO Basic Documents», «Yearbook of Tourism Statistics», «Travel and Tourism Barometer», «World Directory of Tourism Education», «Directory of

Multilateral Sources of Financing for Tourism Development» та інші, а також публікує серії технічних довідників «WTO News and Information Bulletin» і пропонує бази даних з туризму.

Всесвітня туристична організація фінансує та реалізує проекти розвитку у сфері туризму, передає досвід туристичної діяльності країнам, що розвиваються з метою сталого розвитку [2].

У 2002 р. була схвалена програма ВТО та ЮНКТАД «Стійкий туризм – запорука подолання бідності», спрямована на сталий розвиток туризму і викорінювання бідності.

Всесвітня туристична організація проводить свої Генеральні асамблеї один раз на два роки. На асамблеях затверджуються бюджет і програма діяльності організації, обговорюються актуальні питання розвитку туристичної індустрії.

UNWTO організовує крупні міжнародні конференції. Важливу роль у регулюванні туризму відіграли Всесвітня конференція з туризму в Манілі (1980 р.), Всесвітня конференція з туризму в Акапулько (1982 р.), Міжпарламентська конференція з туризму в Гаазі (1989 р.), на якій було прийнято Гаазьку декларацію з туризму, й інші конференції, форуми та зустрічі. За ініціативою UNWTO з 1979 р. щорічно 27 вересня проводиться Всесвітній день туризму.

UNWTO підготувала і здійснює два великих проекти: «Шовковий шлях» (з 1994 р.) і «Маршрутом рабів» (з 1995 р.). У листопаді 1994 р. UNWTO розробила проект заяви щодо запобігання організованого секс-туризму [5].

У 1996-1998 рр. в РФ були проведені семінари ВТО «Навчання тих, хто навчає» (для викладачів вищих навчальних закладів з туризму), «Статистика туризму», «Планування сталого розвитку туризму», «Технологія екотуризму», «Соціальний туризм», «Безпека в туризмі».

У 1997 р. була проведена Генеральна асамблея UNWTO в Стамбулі; у 1999 р. – в Сантьяго; у 2003 р. – п'ятнадцята Генеральна асамблея в Пекіні; у 2005 р. – шістнадцята Генеральна асамблея в Дакарі; у 2009 р. – в Астані [1].

Таким чином, з вищесказаного можна зробити висновок про те, що Всесвітня туристична організація дуже важлива для розвитку туризму. Її створення – це визнання не лише економічного, соціального, культурного, а й політичного значення міжнародного туризму. Основна мета UNWTO – це розвиток туризму як найважливішого засобу сприяння миру та взаємопорозуміння між народами, економічного розвитку та процвітання, міжнародної торгівлі, повазі і дотриманню прав і свобод людини.

UNWTO регулярно дає необхідні рекомендації щодо спрощення туристських формальностей. Раніше при Виконавчій Раді UNWTO був Комітет зі спрощення формальностей, який відповідав за весь комплекс питань, пов'язаних з проблемами пересування туристів, як в міжнародному, так і в національному масштабах. У жовтні 1994 р. він був об'єднаний з Комітетом з безпеки в туризмі і став називатися Комітетом UNWTO з якості туристичного обслуговування. На засіданнях Комітету розглядаються підходи до розробки заходів з безпеки та захисту туристів, заслуховуються доповіді про необхідність

створення туристичної поліції у великих туристичних центрах тієї чи іншої країни на основі вже наявного досвіду інших держав у цьому напрямку.

UNWTO приділяє особливу увагу необхідності проведення дипломатичної конференції, на якій передбачається розгляд підготовленого проекту і прийняття в перспективі Міжнародної конвенції щодо спрощення поїздок і перебувань, де будуть чітко позначені рекомендації щодо спрощення прикордонних, митних, санітарних, валютних та інших формальностей і процедур.

Великі міжнародні туристичні асоціації також приділяють увагу впорядкуванню формальностей і підвищенню безпеки туризму. Наприклад, ПАТА – туристична асоціація країн Азії і Тихого Океану, одну з найважливіших своїх цілей вбачає у «сприянні у встановленні співробітництва з питань спрощення прикордонних формальностей, валютних та митних правил та інших норм».

У Підсумковому документі Віденської зустрічі представників держав-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі йдеться про необхідність у сприянні держав в організації туристичних поїздок, скорочення до мінімуму часу розгляду клопотань про такі подорожі, а також приділяти серйозну увагу пропозиціям щодо укладання угод у видачі багаторазових віз та спрощення туристичних формальностей.

Спрощення поїздок і подорожей – це всебічно продумана і скоординована політика держави і дії її конкретних урядових органів, у першу чергу, національної туристичної адміністрації з розвитку і заохочення турпоїздок, забезпечення туристів необхідною соціальною та економічною захищеністю, а також кваліфікованою медичною та іншою допомогою, охороною їх майна, здоров'я, особистих прав і гідності. Природно, що ця діяльність повинна проводитися в тісному контакті з власне туристичними організаціями та асоціаціями, адже без цього постійної взаємодії позитивного зрушення у сфері туризму бути не може.

У проекті Будапештської конвенції щодо спрощення туристичних подорожей, поїздок і перебувань (березень 1989 р.), текст якого майже повністю увійшов у згадану Гаазьку декларацію з туризму, були визначені основні принципи: «Кожна Договірна Сторона зобов'язується спрощувати індивідуальні та організовані групові турпоїздки і перебування», але разом з тим, у ній зазначається, що «одне з положень Конвенції не може бути витлумачене, як перешкода договірній стороні вживати тимчасових заходів, які ця сторона вважає необхідними для збереження правопорядку і безпеки. Про введення таких тимчасових заходів повинні негайно бути проінформовані інші сторони».

Рекомендується також всім країнам за аналогією зі структурою UNWTO заснувати Національний орган (Комітет з якості туристського обслуговування), який буде «зобов'язаний координувати діяльність з упорядкування та спрощення положень, формальностей і процедур, які зачіпають туристичні подорожі, поїздки та перебування туристів».

Слід зазначити, що у сфері спрощення організації туристичних поїздок UNWTO діє в тісному контакті з Міжнародною організацією цивільної авіації (ІКАО), Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ), Міжнародною морською організацією (ММО), Радою митного співробітництва (СТС) та іншими організаціями. За аналогією, робота Національної туристичної адміністрації тієї чи іншої країни повинна проводитися в тісному контакті і взаємодії з усіма іншими зацікавленими міністерствами і відомствами [1].

В основному діяльність UNWTO концентрується на інформативному лобюванні туризму, розширенні його значущості та переваг, а також створенні нової матеріально-технічної бази. Організація намагається впорядкувати дії різних націй в туризмі шляхом розробки та введення певних принципів у галузі міжнародного туризму. UNWTO є основним представником туризму в ООН і діє як найавторитетніший орган у світовому туризмі. Крім того, UNWTO розробляє міжнародні документи (акти) і стежить за їх виконанням, а також і за реалізацією вже існуючих правил.

UNWTO також виступає в якості організації з обміну інформацією та заохочує застосування нових розробок і знань в галузі розвитку туризму і реалізації маркетингу. Одна з найважливіших завдань UNWTO – дослідження, які включають в себе вивчення статистики з міжнародного туризму, винахід нових методів вимірювання, прогнозування, розробку і маркетинг – все це може бути використано національними туристичними організаціями в їх діяльності. Дослідницька діяльність веде до збільшення методів статистики.

UNWTO представляє регулярний звіт про стан світового туризму, який враховує як досягнення, так і перешкоди для подальшого розвитку туристичної індустрії.

UNWTO робить спроби сприяти світовому туризму через виключення або обмеження урядового втручання в міжнародний туризм і в процес стандартизації вимог до паспортів, віз, реєстрацій в поліції, в'їзним формальностям і т.д. UNWTO забезпечує технічну підтримку розвитку країн, особливо країн-членів ООН [3].

Всесвітня туристична організація допомагає розвитку туризму, що сприяє економічному розвитку, зміцненню миру, процвітання, підвищення взаєморозуміння між народами, загальній повазі і дотриманню прав людини та фундаментальних свобод незалежно від раси, статі, мови та релігії. Це свідчить про те, що нормальний розвиток туризму не можливий без регулювання його UNWTO.

Таким чином, з Міжнародного конгресу офіційних організацій та асоціацій сфери туристичного і транспортного обслуговування утворився у 1947 р. Міжнародний союз офіційних туристичних організацій, який трансформувалася у 1970 р. у Всесвітню туристичну організацію, яка активно сприяє розвитку туризму в усьому світі. Співпрацюючи з багатьма світовими організаціями, зокрема з ООН, ВОТ, вона надає керівну, консультаційну та фінансову допомогу індустрії туризму.

Використані джерела та література:

1. Всесвітня туристична організація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.world-tourism.org>
2. Дурович А.П., Кабушкин Н.И. Организация туризма / А.П. Дурович, Н.И. Кабушкин. – М.: Новое знание, 2003. – 632 с.
3. Квартальнов В.А. Туризм / В.А. Квартальнов.– М.: Финансы и статистика, 2000. – 320 с.
4. Міжнародні туристичні організації. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.russiatourism.ru>
5. Основи туристичної діяльності / Сост. Є.І. Ільїна та ін. – М.: Радянський спорт, 2003. – 200 с.
6. Туристичні організації. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ualist.com>

ЧАСТИНА ІІІ

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД МІЖДЕРЖАВНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ТА ПАРТНЕРСТВА: ПРОБЛЕМИ І ТЕНДЕНЦІЇ

УДК 94:327(44)

Циватий В.Г.

ПОЛІТИКО-ДИПЛОМАТИЧНІ СИСТЕМИ ТА ІНСТИТУТИ ДИПЛОМАТІЇ В ЄВРОПІ ДОБИ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ (XVI-XVIII ст.): ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД МІЖДЕРЖАВНОГО ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА (НА ПРИКЛАДІ ФРАНЦІЇ)

У статті аналізується процес формування і розвитку французького гуманізму та інститутів дипломатії Франції, а також процес становлення та розвитку книгодрукування у Франції доби раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.), як нового чинника суспільно-політичних процесів у Франції та Європі в цілому. Особливу увагу зосереджено на гуманістичному дискурсі зовнішньої політики і дипломатії та історичній ролі французької книги в політико-дипломатичному та інституціональному розвитку французької державності.

Ключові слова: дипломатія, інститути дипломатії, зовнішня політика, французький гуманізм, французька книга, книгодрукування, дискурс, Франція, ранній Новий час (XVI-XVIII ст.).

Циватий В.Г. Политико-дипломатические системы и институты дипломатии в Европе периода раннего Нового времени (XVI-XVIII вв.): исторический опыт межгосударственного и институционального сотрудничества (на примере Франции).

В статье анализируется процесс формирования и развития французского гуманизма и институтов дипломатии Франции, а также процесс становления и развития книгопечатания во Франции периода раннего Нового времени (XVI-XVIII вв.), как новый фактор в социально-политических процессах во Франции и Европе в целом. Особенное внимание уделено гуманистическому дискурсу внешней политики и дипломатии, а также исторической роли французской книги в политико-дипломатическом и институциональном развитии французской государственности.

Ключевые слова: дипломатия, внешняя политика, институционализация, французский гуманизм, французская книга, книгопечатание, Франция, раннее Новое время (XVI-XVIII вв.).

Tsivatyi V. Political-diplomatic systems and institutions of diplomacy in Europe by the early modern period (XVI-XVIII centuries.): historical experience of interstate and institutional cooperation (the example of France).

At the article is analysed the process of formation and development of French humanism and diplomacy institutions, as well as the formation and development of the printing press in France during the early modern period (XVI-XVIII centuries), as a new factor in the socio-political processes in France and Europe as a whole. Particular attention is paid to the humanistic discourse of foreign policy and diplomacy, as well as the historical role of French book on the political and diplomatic and institutional development of the French state.

Keywords: diplomacy, foreign policy, institutionalization, French humanism, the French book, publishing, France, early modern period (XVI-XVIII centuries).

У добу раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) відбувається об'єктивно обумовлений процес інституціонального оформлення політико-дипломатичних систем, зовнішньої політики та органів зовнішніх зносин держав Європи, а також зростає значення політичної та дипломатичної комунікації в міждержавному та інституціональному співробітництві. Початкові форми інституціоналізації (наприклад, інституціоналізація дипломатії, книгодрукування, ментальних установок, дипломатичних служб тощо) виникають на рівні самоорганізуючих процесів [4, с. 271-285].

В останні роки окремі проблеми політичного, дипломатичного та гуманістичного дискурсу стали об'єктами обговорення в науковому середовищі. Категорія дискурсу взагалі та політичного, дипломатичного і гуманістичного зокрема, є на сьогодні предметом наукових дискусій. Загалом потребують висвітлення базові концепти дискурсу, його системоутворюючі ознаки, функції та особливості. Дискурс – це єдність концептів, що дає уявлення про учасників політичного і дипломатичного спілкування, їхні установки й цілі, умови вироблення і сприйняття інформації в межах дипломатичної або політичної системи, а також – важливої складової соціокультурної взаємодії та простору дискурсивної практики і дискурсивних подій. Інституціональний вимір буття людини в політичних і дипломатичних системах виявляється в наданні йому гуманістичного спрямування та в реалізації постулатів гуманістичного змісту політики. Проблема співвідношення політики, дипломатії та моралі особливого звучання набуває в умовах перехідних трансформаційних суспільств, до яких і належить французьке суспільство раннього Нового часу XVI-XVIII ст.

Постановка проблеми інституціоналізації зовнішньої політики і дипломатії, зокрема й в контексті гуманістичного дискурсу, є новою для історичного дослідження, відтак вимагає застосування системного аналізу та відповідної термінології, яка необхідна для виконання наукових завдань. Інституціоналізація зовнішньої політики – це термін, який автор пропонує використовувати як похідну форму від слова «інститут» (від лат. – настанова) для позначення певних інститутотвірних процесів, органів чи установ, безпосередньо пов'язаних з поняттями «зовнішня політика» і «дипломатія».

Виходячи з постановки проблеми – маємо вивчати не лише схему хронологічних подій зовнішньополітичної діяльності держав і їх дипломатичний інструментарій спираючись на джерельну базу, показати перетворення зовнішньої політики і дипломатії як політичного явища на організовану системоустановчу інституцію, проаналізувати внутрішні та зовнішні функції держави, виявити критерії ефективності зовнішньої політики і дипломатії з погляду формування європейської системи держав чи визначення пріоритетів зовнішньої політики держав Європи.

У сучасній українській історіографії проблеми міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії доби Середньовіччя та раннього Нового часу в контексті їх актуалізації та комплексного розуміння досліджувалися такими вітчизняними науковцями, як Б.М. Гончар, О.Б. Дьомін, В.О. Дятлов, А.І. Кудряченко, С.В. Віднянський, В.А. Смолій, Н.Г. Подалаяк, Б.О. Ачканазі,

В.В. Ададуrow, О.П. Машевський, С.Б. Сорочан, В.І. Яровий, С.В. Пронь та інші.

Характерною рисою російської історіографії другої половини ХХ-початку ХХІ ст., щодо дослідження проблем міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії Середньовіччя та раннього Нового часу, стало створення як узагальнюючих праць, так і наукових розробок регіонального та країнознавчого спрямування. Окремо необхідно виділити праці російських істориків-дослідників, таких як С.Д. Сказкін, Б.Ф. Поршнев, О.Д. Люблінська, Ю.Є. Івонін, С.П. Карпов, Н.О. Хачатурян, С.К. Цатурова, Н.І. Басовська, П.Ю. Уваров, В.Л. Керов, Н.І. Девятайка, В.О. Ведюшкін, М.А. Юсім, І.Я. Ельфанд, О.Ф. Кудрявцев та інші.

Суттєву увагу до проблем міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії Середньовіччя та раннього Нового часу у своїх наукових розробках приділяють представники французької, іспанської, німецької, італійської та англо-американської історіографічних шкіл.

У цілому, аналіз науково-теоретичних розробок стосовно генезису та розвитку системи європейських держав, та її системних елементів, свідчить про усталену в історіографії традицію фактологічного відтворення процесів, спираючись на принцип історизму, що значною мірою свідчить про неможливість за таких умов уникнути схематизації відтворення історичних подій. Для її вивчення необхідно використовувати нові методики пізнання, однією з яких є теорія інституцій та інституціональних змін.

Ранній Новий час (ХVI-ХVIII ст.) був для європейського суспільства часом різнопланових змін. Найбільш чітко нові тенденції виявили себе у формуванні нового французького суспільства в цілому, та зокрема у формуванні ментальних установок та особистості нового типу. Одним із таких чинників впливу слугувало поширення у Франції практики книгодрукування як нового напрямку розповсюдження інформації у французькому суспільстві [13, р. 76-94; 10, р. 277-279].

Дипломатична практика і дипломатичні служби європейських держав інституціоналізувалися у відповідь на зміцнення державної влади. Постійна дипломатична служба набувала швидкого поширення та вжитку в практиці міждержавних відносин: із 1510-х рр. у Папській державі, із 1520-х рр. – в Англії, в Імперії – за доби Карла V [8; 9; 14]. До середини ХVI ст. це вже стало європейською традицією. Важливим фактором її поширення було саме книгодрукування як носій важливої офіційної інформації.

Одне з центральних місць у теорії й практиці дипломатії раннього Нового часу (ХVI-ХVIII ст.) посідали саме проблеми розуміння сутності, функцій і методів реалізації влади у сфері зовнішніх зносин. Саме через друковану книгу вони могли їх поширювати і апробувати серед інтелігенції, політиків та дипломатів. Особливого поширення набули трактати про форми державної влади і державного устрою, про переговорний процес і правила ведення переговорів, політичні трактати і памфлети, політичні й дипломатичні мемуари тощо [3].

Постійна дипломатична служба у XVI-XVIII ст. набувала швидкого поширення та вжитку в практиці міждержавних відносин. Серед політичних засобів французький політик і дипломат Філіп де Комін рішуче віддає перевагу дипломатії. Дипломатія для Філіпа де Коміна – це мистецтво, в якому державець має можливість віднайти найкраще застосування своєму розуму, досвіду, мудрості. У своїх «Мемуарах» Філіп де Комін залишив численні поради та настанови у справі, в якій він був визнаним майстром-віртуозом, дипломатом із великим практичним досвідом [11].

Наприкінці XV ст. у Франції розпочинається процес інституціонального розвитку книгодрукування як результат підйому економіки, централізацію французької держави, зміцнення і централізацію королівської влади та зростання ролі зовнішньополітичного чинника, і зокрема – французької дипломатії та французької культури. У добу раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) посилюється потреба в освіченості населення та книгодрукуванні як новому способі передачі текстів, стає супутнім чинником політико-дипломатичних процесів, які активно розвиваються в цей період та поширюються через процес культурних трансформацій нового суспільства та ментальних установок особистості раннього Нового часу.

Перший друкарський верстат з'явився у Франції порівняно пізно – багато перешкод чинили синдикати писарів. Першу книжку у Франції надрукували латиною лише у 1470 р. Перші друкарні було створено в Парижі при Сорбонні як допоміжні структури при університетських центрах. Перші приватні друкарні як самостійні приватні підприємства з власною інфраструктурою з'являються в Парижі й Ліоні. Починається повільний, але невпинний процес орієнтації книговидавців на споживача – у Ліоні книжки не підлягали цензурі Сорбонни, крім того, їх розцінювали як звичайний товар, і вільно продавали на будь-якому міському ринку [1, с. 27-30]. Перша книжка французькою мовою була надрукована у 1477 р. З кінця XV – початку XVI ст. видавці друкують переважно масову літературу – лицарські романи, календарі, казки, політичні та наукові трактати тощо. У XVI-XVIII ст. друк книг був пов'язаний тісно безпосередньо з продажем, адже зазвичай власник друкарні був одночасно і власником книгарні. Перша Королівська друкарня, перша державна друкарня Франції, була заснована за наказом політика і дипломата кардинала Рішельє і розпочала роботу наприкінці XVII ст.

У переважно світські та політико-дипломатичні сфери французька книжка знову переорієнтувалася у XVIII ст. У цей період створюються енциклопедичні видання (наприклад, «Енциклопедія...» Дені Дідро), друкуються збірки міждержавних договорів та інші дипломатичні видання. Усі традиції книгодрукування і французької книги були успішно рецесійовані в нові інституції доби Нового і Новітнього часу. Книгодрукування у Франції початку XVI ст. вже уособлює власне французьку книжкову культуру і відповідно відбувається процес французького впливу на європейську книжкову культуру, та процес взаємозбагачення між різними книжковими культурами Європи [2].

Головним джерелом для вивчення витоків французького книгодрукування другої половини XV ст. та його ролі в розвитку культури Франції та книжкової спадщини є французькі інкунабули, які зберігаються у світових бібліотечних зібраннях. А друкована книга доби раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) – це вже не просто друк окремого видання, а видавничий процес у сукупності технічного (типографське здійснення друку), соціально-економічного, політико-дипломатичного та культурного аспектів, а сама книга як сукупність чітко визначених її елементів – форми, структури, оформлення і змісту. У цілому ж французька книга раннього Нового часу є джерелом для вивчення соціо професійних груп та соціально-культурних верств населення та її рецепції як на європейському, так і світовому рівнях. Професійно соціоорієнтованими групами доби раннього Нового часу були перш за все духовенство, панівна верхівка, банкіри, дипломати та інтелігенція [7].

Французька книга XVI-XVIII ст. стає важливим носієм інформації та формує певне інформаційне поле французького суспільства, оскільки вже в цей період можна говорити про історію та особливості окремих елементів структури книги (марка друкарів і видавців), типографський матеріал, історію окремих типографій, історію окремих видавців, особливості взаємовпливу рукописної та друкованої книги тощо. У цей період чітко окреслюється проблема книгодрукування як нового етапу в інформаційній та комунікаційній культурі Франції, та її ролі в інформаційному розвитку європейського інформаційного простору. Для цього періоду характерна специфіка формування зовнішнього вигляду, структури, допоміжного апарату, декору та ілюстрацій французької друкованої книги доби раннього Нового часу.

Соціально-політична та гуманістична думка доби раннього Нового часу була зорієнтована на стабільність буття й головне завдання суспільства вбачала в забезпеченні його сталості й незмінності шляхом упередження змін, розбрату й війн. Усі зміни й потрясіння в суспільстві в кінцевому рахунку пояснювалися людськими вадами. Соціально-політична доктрина, яка виражала інтереси панівного класу, апелювала до морального обов'язку людини і вимагала від нього бути справедливим як заради досягнення головної мети життя – рятунку душі, так і заради встановлення суспільного порядку й збереження його в постійності.

На зламі Середньовіччя і раннього Нового часу відбувається формування фактору, про який ми інколи забуваємо – це процес становлення гуманізму та політичної культури суспільства, його психологічна сутність і характерні риси, відбувається процес формування буржуазного менталітету. Аналізуючи зовнішню політику та дипломатію, інституційні політико-дипломатичні процеси, на нашу думку, необхідно обов'язково враховувати їх вплив та роль у міждержавних і внутрішньодержавних відносинах. Фактор політичної культури і книгодрукування, як новий чинник формування та поширення тогочасної думки суспільства, мав безпосередній вплив у Франції на її громадян, з урахуванням попередніх традицій і перспектив розвитку держави. Адже саме наприкінці XV – початку XVI ст. починається процес формування націй і бурхливий ріст національної самосвідомості, процес етичного оновлення

суспільства й становлення гуманістичної культури Франції, книгодрукування та французької книги. Ідеологи гуманізму та проповідники Реформації повсюди здійснювали «очищення» розуму від нашарувань минулого. Європа відчувала новий поштовх у духовному житті суспільства.

На рубежі Середньовіччя і раннього Нового часу відбувається процес зміни ментальних установок суспільства. За словами Ж. Дюбі, суспільство раннього Нового часу характеризується не лише одними економічними основами, але і продукованими ним уявленнями про себе самого, адже люди частіше за все поводять себе у відповідності не з дійсними умовами життя, а з тим образом, який вони уявно, на ментальному рівні, сформували [12, с. 147-168].

Гуманістична література у Франції інституціоналізувалася у XVI ст. Але нові тенденції зароджувалися у французькому суспільстві ще раніше, що особливо помітно відобразилося у творчому доробку видатного французького поета XV ст. Франсуа Війона (1431-1489 рр.). У його поезії людина постає в новому статусі, у літературному зображенні особистості проявляються риси нового, не середньовічного, типу мислення і розуміння сутності суспільно-політичного життя. Поезія Франсуа Війона, реалістична і демократична, позначена гострим інтересом до життя, правдиво зображає зворотну сторону середньовічного суспільства.

Прогресивні ідеї у Франції знайшли прихист серед представників передової частини дворянства, у формуванні світогляду яких значну роль відіграла гуманістична культура Італії. Новоявлене дворянство охоче підтримувало зовнішню агресивну політику короля і, відповідно, залюбки давало кошти для військових походів, зокрема, в Італію. Під час походів доби Італійських воєн (1494-1559 рр.) перед дворянством відкривався новий світ високої гуманістичної культури Італії та разом з тим й мистецтва античності, досить глибоко вивченого італійськими гуманістами. Невдовзі у Франції почала розповсюджуватися антична книга. Сам король Франциск I претендує на роль керівника гуманістичного руху в державі. Він запрошує видатних італійських художників, привозить з Італії твори гуманістичного мистецтва, наближає до двору гуманістів-учених, поетів, художників, сприяє розвитку книгодрукування, поповнює королівську бібліотеку старовинними манускриптами [6].

На долі французького гуманізму позначився також рух релігійної реформи, очолений згодом Жаном Кальвіном (1509-1564 рр.). Усе це зумовило розквіт гуманізму протягом перших десятиліть XVI ст. Хоча король Франциск I намагався спрямовувати розвиток гуманістичного руху і тримати його під своїм контролем, однак в 30-х рр. стало очевидно, що гуманізм проторює свій власний шлях, незалежно від волі короля.

Від засвоєння античного мистецтва й гуманістичної культури Італії гуманісти перейшли до рішучого політичного наступу на феодальний світ і його підвалин у французькій державі. Відповідно, розпочалося протистояння між старим і новим світоглядами. Гуманістам довелося діяти в умовах найжорстокіших переслідувань і боротьби. Не знайшовши шляху до народу,

гуманісти залишилися самотніми в боротьбі проти церковної та феодальної реакції, але, слід констатувати, що нові ментальні установки і політична свідомість у французькому суспільстві починають свій практичний шлях саме за доби раннього Нового часу.

Відповідно до цих важливих історичних процесів, розвиток французької гуманістичної літератури пройшов два великі етапи. Визначними діячами гуманістичної літератури першого етапу (перша половина XVI ст.) були Маргарита Наваррська, Бонавентюр Депер'є, Клеман Маро. Видатним письменником, творчість якого набула світового значення, був Франсуа Рабле, якого цілком закономірно можна назвати першим теоретиком гуманістичного виховання та засновником гуманістичної політики і дипломатії у Франції.

Другий етап розвитку гуманістичної літератури припадає на другу половину XVI ст. У цей час французька література також мала визначні здобутки, але вже почала нести на собі відбиток кризи гуманізму. Найвидатнішим явищем цього етапу була творчість поетів «Плеяди», особливо Ронсара, та останніх представників гуманізму Мішеля де Монтеня й Теодора Агріппи д'Обін'є.

У Франції вже наприкінці XV – початку XVI ст. починають утверджуватися форми й методи дипломатії Нового часу. Дипломатія значною мірою відображає політичну культуру та гуманістичне спрямування суспільства. У свою чергу політична культура визначається культурною традицією та суспільно-політичною думкою, яка синтезує етнокультурні особливості даного суспільства і загальноцивілізаційні досягнення [5; 15].

Твір Мішеля де Монтеня «Досліди» поклав початок розвитку жанру есе, в якому предметом зображення є внутрішній світ однієї людини – самого автора, його особисте, його індивідуальне сприйняття, відбиття в його свідомості найрізноманітніших проявів життя, зокрема й ідей гуманізму. Цей твір мав велике значення для розвитку французької прози, значною мірою вплинув на передову суспільно-політичну думку та творчість європейських письменників доби раннього Нового часу, а із видатних сучасників Мішеля де Монтеня на англійців – Ф. Бекона і В. Шекспіра.

Отже, шлях до нового не був легким в трансформаційний період політичної та політико-дипломатичної інституціоналізації європейських інститутів держави та інститутів дипломатії раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.). Важливими факторами прискорення цих процесів був вплив французького гуманізму та інституціональний розвиток книгодрукування у Франції та інших європейських державах.

Політичний, дипломатичний та гуманістичний дискурс фактично моделює суспільні інтереси в міждержавному співробітництві та стратегіях партнерства. При цьому варто акцентувати увагу на тому, що політичне поле є місцем застосування символічної влади, шляхом вироблення різних суспільно-політичних, інституціональних та дипломатичних заходів, а суб'єкти дії політичного поля постійно працюють над створенням репрезентацій, за допомогою яких вони намагаються створити та нав'язати іншим своє бачення

соціального світу для того, щоб здобути підтримку тих, на кому тримається їхня політична влада.

Політичний, дипломатичний та гуманістичний дискурс доби раннього Нового часу – це опосередкований певною соціокультурною традицією спосіб комунікації, заснований на обміні, навіюванні та інформуванні (пропаганді) певних ідей, позицій та поглядів учасників політичного і дипломатичного життя, задля досягнення політичних та дипломатичних цілей, які переважно пов'язані з питаннями влади в певному соціокультурному та гуманістичному середовищі.

Практично всі вищезгадані підходи тією чи іншою мірою наближають нас до розкриття й розуміння своєрідності поглядів на міжнародно-політичні процеси, владу, право, державу, внутрішню й зовнішню політику держави, дипломатію, книгодрукування і книгу як носія інформації, інформаційне суспільство, процеси їх інституціоналізації й допомагають скласти уявлення про людей тогочасної епохи та світогляд пересічної та непересічної особи доби раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.). Французька книга доби раннього Нового часу відіграла доленосну роль в історії, теорії та практиці французького державотворення, міждержавного співробітництва та гуманістичної культури Франції.

Використані джерела та література:

1. Гринишина І.І., Марченко Т.М. Еволюція французької книжки: від книгодруку до інтернету / І.І. Гринишина, Т.М. Марченко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2011. – Вип. 5. – Ч.2. – С. 27-30.
2. Историческая память в культуре эпохи Возрождения / Отв. ред. Л.М. Брагина. – М.: РОССПЭН, 2012. – 335 с.
3. Кальер Ф. де. О способах ведения переговоров с государями: Перевод первого французского издания 1716 г. / Ф. де Кальер. – М., 2000. – 208 с.
4. Циватый В.Г. Дипломатический инструментарий Никколо Макиавелли и институты европейской дипломатии раннего Нового времени (XVI-XVIII вв.) / В.Г. Циватый // Перечитывая Макиавелли. Идеи и политическая практика через века и страны: Сборник научных статей / Под ред. М.А. Юсима. – М.: ИВИ РАН, 2013. – С. 271-285.
5. Циватый В.Г. Дипломатичний діалог держав Європи в добу раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) та українські землі / В.Г. Циватый // Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціології, історії та політології: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон, 19-20 грудня 2014 року). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – С. 69-73.
6. Шишкин В.В. Королевский двор и политическая борьба во Франции в XVI-XVII веках / В.В. Шишкин. – СПб.: Евразия, 2004 – 288 с.
7. Эльфонд И.Я. Образ власти: Pro et contra. Политическая мифология, пропаганда и культура во Франции XVI в. / И.Я. Эльфонд. – Саратов, 2011. – 244 с.
8. Barbiche V. Les institutions de la monarchie française à l'époque moderne. XVI-e – XVIII-e siècle / V. Barbiche. – Paris: Presses Universitaires de France, 2012. – 369 p.
9. Black J. A History of Diplomacy / J. Black. – Reaktion Books, 2010. – 312 p.
10. Chartier R. Histoire intellectuelle et histoire des mentalités. Trajectories et questions / R. Chartier // Revue de Synthèse. – Sér.3. – 1983. – V. 8. – P. 277-307.
11. Commines Ph.de. Mémoires / Ph. de Commines. – Paris, 1924-1925. – Т. 3. –Ch. VIII.
12. Duby G. Histoire sociale et idéologies des sociétés / G. Duby // Faire de l'histoire. I. – Paris, 1974. – P. 147-168.

13. Le Goff J. Les mentalités: une histoire ambiguë / Ed. J. Le Goff, P. Nora // Faire de l'histoire. III. – Paris, 1974. – P. 76-94.
14. Livet G. L'équilibre européen de la fin du XVe à la fin du XVIII e siècle / G. Livet. – Paris: PUF, 1976. – 231 p.
15. Mowat R.B. A History of European Diplomacy (1451-1789) / R.B. Mowat. – London: Hamden-Connecticute, 1971. – 311 p.

УДК 94(420)(441)(492)«1589/1609»

Дьомін О.Б.

**ВИТОКИ АТЛАНТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ:
АНГЛО-ФРАНКО-НІДЕРЛАНДСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО
В КІНЦІ XVI – НА ПОЧАТКУ XVII СТ.**

В статті показано становлення атлантичної політики в міжнародних відносинах. Розглянуто співробітництво Англії, Франції та Нідерландів на конференції 1607-1609 рр. в Гаазі та Антверпені.

Ключові слова: атлантична політика, Англія, Франція, Нідерланди, конференція 1607-1609 рр. в Гаазі та Антверпені.

Дёмин О.Б. Истоки атлантической политики: англо-франко-нидерландское сотрудничество в конце XVI – в начале XVII ст.

В статье показано становление атлантической политики в международных отношениях. Рассмотрено сотрудничество Англии, Франции и Нидерландов на конференции 1607-1609 гг. в Гааге и Антверпене.

Ключевые слова: атлантическая политика, Англия, Франция, Нидерланды, конференция 1607-1609 гг. в Гааге и Антверпене.

Dyomin O. Origins of Atlantic police: cooperation between England, France and Netherlands in the late 16th – early 17th century.

Formation of the Atlantic policy in the international relations is researched in the article. Cooperation between England, France and Netherlands on the conference 1607-1609 in Hague and Antwerp is examined.

Keywords: Atlantic policy, England, France, Netherlands, conference 1607-1609 in Hague and Antwerp.

У 80-х рр. XIX ст. відомий європейський вчений, професор порівняльної географії та статистики Лозанського університету Л.І. Мечников, вивчаючи історію освоєння людством водних просторів – річок, морів, океанів, ввів поняття «атлантична епоха», початок якої він пов'язував із плаваннями Х. Колумба [6]. Проте довгий час подібне словосполучення використовувалось в наукових працях. Тільки з другої половини XX ст. воно, а ще більше похідні від нього терміни, увійшло в міжнародний вжиток, частково як синонім, частково як самостійне поняття.

Проте в основі усіх цих понять лежать людські уподобання, які стали відомі як англо-американські атлантичні засади. Вони характеризувались світсько-прагматичним підходом, тобто орієнтацією на здоровий глузд простої людини та гомогенністю, яка означала бажання суспільства досягти

довготривалої стабільності на базі збалансованих інтересів майже усіх верств населення. Війна за незалежність США та імперська політика Великої Британії розвели на довгий час англійський та американський вектори атлантизму. З початку XX ст. спостерігається їх певне зближення, проте на якісно іншій основі. Це привело до його нового наповнення, втіленого в Організацію Північноатлантичного договору. В кінці другого тисячоліття атлантизм не тільки не став простим символом, а трансформувався в концепцію створення єдиної атлантичної спільноти, що включала, крім Британських островів, ще й частину європейського континенту. Незважаючи на появу значних розбіжностей між північноамериканським егалітаризмом і європейським націоналізмом, науковці [7; 25; 21; 36] розпочали розробки з пошуку визначення цінностей атлантизму та атлантичної політики, спрямованих в суспільство XXI ст.

Розпочавшись в надрах атлантичної епохи, процес формування атлантичної політики пройшов довгий шлях. Знаковою подією стала іспано-португальська Сарагоська угода 1529 р., що привела до встановлення монополії іберійських країн на просторах Атлантичного океану. Інші європейські країни, в силу різних обставин, не приділяли належної політичної державної уваги появі нового відкритого простору.

Проте, незважаючи на значні прибутки атлантичних іспанських та португальських маршрутів у XVI ст., Середземне море впродовж усього цього століття не втратило своєї політичної та економічної ваги. Більше того, за визначенням Ф. Броделя, Середземномор'я тоді ще виступало архітектором Атлантики, зберігаючи ряд переваг перед океаном [1, с. 302]. Та монопольне становище Іспанії та Португалії в середині XVI ст. стало викликати невдоволення інших європейців. На Като-Камбрезійських переговорах кінця 1558 – початку 1559 рр. французький король Генріх II спробував добитись для Франції права вільного плавання у Новий світ. Однак, іспанські представники відмовились навіть згадувати Індію в тексті договору. Врешті, справа обмежилась усною домовленістю про свободу пересування до першого меридіану (всі подальші плавання здійснювались на власний ризик). Підтвердження статусу закритого Нового світу означало, що за іспано-португальською лінією поділу світу миру між Францією та Іспанією бути не може, бо Європа – одна сфера міжнародного права, а Новий світ – інша. Тому на нього європейські міждержавні угоди не поширювались. Іспанія від імені іберійських корон наполегливо підкреслювала необхідність дотримуватись доктрини «двох сфер» [10, р. 160; 35, р. 63].

В умовах невирішеності питання доступу європейських мореплавців в Новий світ на міждержавному рівні, ініціатива його розв'язання перейшла до рук окремих осіб. Купці, капітани кораблів, дворяни, пірати, міський і сільський люд готові були ризикувати статками і життям, вступаючи у боротьбу з іспанцями та португальцями заради слави і збагачення. Релігійні війни у Франції, визвольна війна нідерландців, загострення англо-іспанських відносин виштовхували в океанські простори все нові й нові екіпажі малих і великих суден. Показовою стала надзвичайно активна участь в акціях в

Атлантиці членів Таємної ради королеви Англії Єлизавети [5, с. 209-218]. Ситуація загострилась із приєднанням Філіппом II португальської корони до Іспанії. В сукупності події 80-х рр. привели до зміни міжнародних відносин в Західній Європі та сприяли формуванню якісно нової конфігурації європейських країн у боротьбі за Атлантику.

Разом із тим, збурення у Франції в кінці 80-х – на початку 90-х рр. XVI ст. на певний час відтіснило на задній план атлантичні інтереси європейців. Філіпп II підтримав католицькі кола Франції: у 1590 р. герцог Пармський увійшов до Франції і змусив Генріха Наваррського зняти облогу Парижа, де в 1591 р. розташувався іспанський гарнізон. Однак у Філіппа II не вистачало ні військ, ні фінансів на успішне ведення дій у Франції та Нідерландах. В останній іспанці зосередились на оборонних операціях.

За таких умов для Лондону на перший план виступило «французьке питання». Поява у безпосередній близькості від Англії іспанських контингентів налякала Єлизавету: у 1589-1596 рр. з Лондона до Франції було направлено п'ять експедицій загальною чисельністю біля 20 тис. чоловік [34, р. 397; 29; 41, р. 131-420, 461-554.]. У середині 1590-х рр. загроза безпеці Англії наблизилась безпосередньо до її кордонів. В Ірландії у 1595 р. спалахнуло повстання, яке підтримав Філіпп II. Іспанці також контролювали французьке узбережжя Ла-Маншу і готували в порті Кадіс нові армади. Проте спроби вторгнення в 1596 р. і в 1601 р. зазнали краху.

Морська активність Іспанії, її прагнення перехопити воєнну ініціативу, проходила вже в обставинах консолідації антиіспанського табору. Новий король Франції Генріх IV добився перелому у боротьбі із союзником Філіппа II Католицькою лігою. У 1594 р. Париж відкрив ворота перед королем, а в січні 1595 р. останній звернувся до Єлизавети з пропозицією укласти наступальний і оборонний союз, до якого могли б приєднатися Сполучені Провінції та інші протестантські країни.

Визначальною рисою стратегії Єлизавети, починаючи з 1570-х рр., було намагання втягнути Францію у війну з Іспанією, щоб відволікти увагу Філіппа II від Англії. Досягнувши мети, Єлизавета не поспішала приєднатися до союзу з Францією. Однак, посилення при дворі впливу графа Ессекса, політичного спадкоємця «партії війни», спонукали королеву підписати 24 травня 1596 р. договір з французькими представниками в Грінвічі. Це був водночас і наступальний, і оборонний союз, яким передбачалось формування сил для вторгнення в іспанські володіння [8, р. 97-102; 44, р. 30]. 31 жовтня 1596 р. до франко-англійського союзу приєдналися Сполучені Провінції. Вперше Голландія нарівні з провідними європейськими державами підписала угоду і була визнана суб'єктом міжнародних відносин [39, р. 210-213]. Внаслідок цього військові сили Голландії взяли участь в операціях у Франції проти іспанців та їх союзників, а також у так званій «Контрармаді» – рейді до міста Кадіс в Іспанії [27, р. 224-233, 248-255; 40, р. 42, 112-113; 31, р. 127-130]. Основу союзу склали політичні інтереси католицької Франції та протестантських Англії і Сполучених Провінцій, пов'язані з боротьбою проти Іспанії. Експедиційні сили Англії і Північних Нідерландів воювали на

французькому театрі воєнних дій, а спільні англо-нідерландські флоти активно діяли на морських комунікаціях Іспанії.

Однак, союз Франції, Англії і Сполучених Провінцій проіснував недовго: після хаосу релігійних війн громадянського миру потребувала Франція. Незважаючи на протидію голландців і небажання Англії, 2 травня 1598 р. Генріх IV уклав у Вервені мир з Філіппом II [15, р. 561-563; 12, р. 10-74; 38, Т.ІІ, р. 370-373; 3, с. 128-129; 23, S. 84-86; 32, р. 117; 17, р. 115-116, 221-222.]. У травні 1598 р. Філіпп II передав південнонідерландські володіння своїй дочці Ізабеллі за умови її шлюбу з ерцгерцогом Альбертом Австрійським [20, р. 240-242.]. Іспанія прагнула підписати мирну угоду і з Англією. За договором, укладеним у Вервені, Англії надавалась можливість приєднатись до мирних ініціатив. Цього побоювались у Сполучених Провінціях, тому в травні 1598 р. почались переговори між Англією і Сполученими Провінціями.

16 серпня 1598 р. у Вестмінстері обидві країни підписали наступальний і оборонний союз [15, р. 589-591], який в основному підтверджував положення укладеного між ними договору 1585 р. Він засвідчив посилення політичного значення Сполучених Провінцій. Як і раніше, навколо «нідерландського питання» при дворі Єлизавети розгорнулася гостра боротьба. Відродилось, хоч і за участю інших осіб, суперництво між двома угрупованнями у Таємній раді: королева і лорд Берлі орієнтувались на мир з Іспанією, а їм протистояли граф Ессекс, лорд Ноттінгем і У. Релі [33, р. 537; 9, р. 67-68.]. Зрештою, королева підтримала графа Ессекса. Не в останню чергу цьому сприяла загальна зацікавленість обох партій, і особисто Єлизавети, в розширенні колоніальної експансії та атлантичної торгівлі.

Разом із тим, серед певної частини англійського суспільства зростало невдоволення політикою Єлизавети. Війна з Іспанією призвела до зростання витрат: в 1589 р. парламент виділив подвійну, в 1593 та 1597 рр. – потрійну, а в 1609 р. – вже чотириразову субсидію [26, р. 39].

Наступником Єлизавети у 1603 р. став Джеймс I. Його проіспанські настрої були широко відомі, що активізувало французьку і голландську дипломатію. Першим, у травні 1603 р., до Лондона прибуло голландське посольство. Однак, його намагання переконати Джеймса I у тому, що необхідною запорукою перемоги над Іспанією, особливо у Новому світі, може стати створення двостороннього союзу і здійснення спільних дій, успіху не мали: король сприймав увесь голландський народ як заколотників проти законного суверена [19, р. 103, 106; 18, р. 243; 39, р. 326-328; 38, р. 220-223].

На початку червня 1603 р. до Англії прибув екстраординарний посол короля Франції маркіз Роні (пізніше – герцог Сюллі) [38, р. 177-331; 2, с. 302-312; 11, р. 51-52]. Його завдання полягало у продовженні терміну дії антиіспанського союзу. Він домогся згоди на поновлення франко-шотландського і франко-англійського союзів та на створення оборонного пакту. Проект угоди був офіційно затверджений 19 липня 1603 р. у Парижі, а 9 серпня – у Лондоні [16, р. 30-31; 28, р. 17-27].

Але англо-французький альянс виявився нетривалим. 29 травня 1603 р. в Лондоні розпочалися англо-іспанські переговори. Англію на них представляв

лорд Берлі, а нового короля Іспанії Філіппа III – екстраординарний посол граф Вілла Медіана і депутати ерцгерцога Альберта. Про атмосферу, що панувала на переговорах, свідчить факт таємної домовленості про виплату Іспанією щорічних пенсій англійським сановникам (наприклад, Робер Сесіль отримував 1500 фунтів стерлінгів) [13, р. 194-195; 28, р. 27-40; 30, р. 30-44]. Найбільш спірними стали два питання: англо-голландські відносини та права англійських купців у Іспанії та в її європейських і заокеанських володіннях. Не зважаючи на те, що питання торгівлі з Індіями залишилось невизначеним, 28 серпня 1604 р. Джеймс I підписав договір про мир між Англією та Іспанією [18, р. 131-146]. Таким чином, на початку XVII ст. у міжнародних відносинах відбулися суттєві зміни. Англо-іспанський договір 1604 р. знаменував собою крах Троїстого союзу, сформованого в 90-х рр. XVI ст. Значення цього договору для Англії неоднозначне. З одного боку, англо-іспанські відносини потребували нормалізації, але, з іншого – певна антиголландська спрямованість договору та фактичне визнання монополії Іспанії на Новий світ не відповідали інтересам країни. Ні Джеймс I, ні його шотландське оточення не усвідомлювали значення «тіньових колоніальних структур» і тому легко по жертвували Новим світом. У подальшому король ще зміг заарештувати та судити У. Релі, але не зміг знищити ні самі тіньові сили, ні їх вплив. Врешті, Джеймсу I не вдалося остаточно відмовитись від політики Єлизавети, а тим більше змусити англійців виконувати умови договору. Правомірність такого висновку засвідчили і подальші події.

Після підписання договору 1604 р. Генріх IV продовжував надавати допомогу Голландії. Отож, основним принципом зовнішньої політики Й.Олденбарнефелта стала орієнтація на Францію. За таких умов, Джеймс I і Р. Сесіль обіцяли таємно допомогати голландцям, оскільки в Англії мир з Іспанією був непопулярним [19, р. 217-219; 14, р. 60; 39, р. 341, 344-345; 22, р. 15.].

Військово-політична ситуація, яка після тривалого періоду війни склалася на початку XVII ст. в Нідерландах, не принесла переваги жодній із сторін. Знесиленість військ і визнання частиною політиків обох сторін того факту, що конфлікт неможливо припинити військовими засобами, відкривали шлях до мирних переговорів. Пропозиції про це неодноразово надходили з Брюсселя. У квітні 1607 р. було підписано шестимісячне перемир'я і почалися переговори про укладення миру [20, р. 250-254; 39, р. 359-422.]. Історія укладення миру 1609 р. недостатньо вивчена в літературі [43, р. 182.]. Є навіть підстави говорити, що для сучасних істориків це – «забутий мир». Передумовою майбутніх переговорів Голландія висунула вимогу визнання Сполучених Провінцій «вільними та незалежними штатами», фактично, суб'єктами міжнародних відносин. У жовтні 1607 р. Філіпп III, хоча із застереженнями, але погодився з цим [16, р. 83-84; 24, р. 2-4; 17, р. 116.]. Отож, у Гаазі зібралися представники ряду європейських монархій – Франції, Англії, Данії. До них приєдналися послы німецьких протестантських князів – пфальцграфа Рейнського, курфюрста Бранденбурзького, ландграфа Гессенського. Фактично, в Гаазі засідав перший загальноєвропейський мирний конгрес нового часу.

Не усі делегації прагнули миру. Р. Сесіль (з 1605 р. – маркіз Солсбері) в інструкціях англійським послам, як завжди, недостатньо чітко визначив кінцеву ціль їх місії. Його стратегічна мета полягала в поглибленні європейського конфлікту, але за умов мінімальної участі в ньому Англії. Послам наказувалося, не виступаючи відверто проти миру, підтримувати ту частину Генеральних штатів, яка прагнула продовження війни. Вказівки дипломатам підтверджують характеристику зовнішньої політики Джеймса I та Р.Сесіля як балансування між Іспанією та Францією, за висловом венеціанського посла в Лондоні [28, р. 51, 88-89, 139-140.]. Найбільш послідовно за встановлення миру виступала делегація Сполучених Провінцій, де ключову роль відіграв Й.Олденбарнефелт.

Конференція відкрилася на початку лютого 1608 р., коли в Гаагу прибули делегати ерцгерцога Альберта, уповноважені виступати від імені короля Іспанії. Обговорювались питання надання Сполученим Провінціям незалежності і введення в них свободи віросповідання католицької релігії та умови торгівлі голландців в Індіях. Найбільші розходження виявились з останнього питання [18, р. 260-261; 28, р. 106-108, 131-133; 24, р. 8-9.]. Лише в квітні делегації виробили взаємоприйнятну позицію, але в серпні стало відомо, що Філіпп III наполягає на усуненні голландців від іспанської торгівлі і на толерантному ставленні до католицької релігії у Провінціях як на необхідних умовах визнання їхньої незалежності. Це означало безплідність подальших дискусій на конференції.

У цей момент, всупереч позиції частини делегації Сполучених Провінцій, французький та англійський послы виступили як посередники і відкрили в лютому 1609 р. в Антверпені конференцію з делегатами ерцгерцога Альберта. Як і раніше, головною перепорою на шляху до згоди стало питання про атлантичну та колоніальну торгівлю. Та все ж, кінцевий варіант домовленості передбачав надання Голландії тих само прав на ведення торговельних операцій в іспанських володіннях, що й її союзникам, а поза них, власне, в Індіях, вимагався дозвіл короля Іспанії. В районах, не зайнятих іспанцями, досить було рішення тубільців, причому на іспанську адміністрацію покладался обов'язок не перешкоджати цій торгівлі. Філіпп III і ерцгерцог Альберт визнали незалежність Сполучених Провінцій, тобто оголосивши їх «вільними державами, штатами і провінціями, до яких вони не мають претензій». Крім того, вводились обмеження для католицької релігії в Сполучених Провінціях та здійснювалось корегування кордонів.

9 квітня 1609 р. представники Генеральних штатів зустрілися в Антверпені з учасниками конференції і підписали вироблену ними угоду. Особливу наполегливість і водночас значну поступливість виявили фламандські депутати [37, р.10; 32, р. 132, 134-135; 24, р. 10-12.]. Англійці мали серйозні сумніви відносно того, чи буде ця угода ратифікована Іспанією, однак, через три місяці надійшло повідомлення, що 7 липня 1609 р. король підписав договір [16, р. 89-91, 94-95], який отримав назву «Дванадцятилітнє перемир'я». Прямим наслідком угоди стало дипломатичне визнання Сполучених Провінцій європейськими державами. Їх посланці в Англії, Франції і Венеції отримали

статус послів. Таким чином, конференції в Гаазі і Антверпені підтвердили, що сорокап'ятирічна боротьба Іспанії проти Нідерландської революції закінчилась повним крахом.

Перебіг подій показав, що впродовж переговорів позиція Англії змінилася і еволюціонувала від прихованого несприйняття миру до активного співробітництва щодо угоди. Це було пов'язане з оформленням нового франко-англо-голландського союзу. Ще влітку 1607 р., під час перерви у переговорах, Франція і Англія дали Сполученим Провінціям згоду стати гарантами їх майбутнього миру з Іспанією. 23 січня 1608 р. Голландія і Франція уклали оборонний союз. Король Франції і Генеральні Штати брали на себе обов'язок у разі порушення миру формувати експедиційні сили для спільних дій. Подібного типу союз між Англією і Сполученими Провінціями сторони оформили угодою від 26 червня 1608 р. [16, р. 89-91, 94-95].

Вже після успішного завершення конференції в Антверпені представники Англії, Франції і Сполучених Провінцій оформили 17 червня 1609 р. спільний договір про гарантії, який базувався на угодах попереднього року [16, р. 110]. В ньому конкретизувались ситуації, які могли викликати необхідність ведення спільних військових дій проти Іспанії: перешкоди іспанців чи фламандців голландській торгівлі в Індіях або розгортання іспанцями воєнних акцій проти країн Нового світу, які надали голландцям право торгівлі. Трьохсторонній договір підтвердив першочергову зацікавленість Англії не в поверненні нідерландських боргів, як стверджував М. Лі стосовно англо-голландської угоди 1608 р. [28, р. 113-116], а у зосередженні сил для освоєння Нового світу.

Перебіг подій 1608-1609 рр. суперечить думці, що Англія приєдналась до договору про гарантії, побоюючись, що її відмова змусить Голландію шукати союзника в Парижі [22, р. 57; 30, р. 43]. Якраз такий підхід відповідав політиці Р. Сесіля – зіштовхнути між собою Францію та Іспанію. Цю позицію він змінив у 1607-1608 рр. Договір про спільні гарантії відкривав перед союзниками широкі можливості для співробітництва заради ліквідації океанського, зокрема атлантичного, домінування Іспанії. Для англійців це питання мало не менше значення, ніж для голландців. Недооцінка Джеймсом I у 1604 р. ролі для Англії Нового світу і «тіньових колоніальних структур» призвела до укладення не вигідного договору з Іспанією. Та вже невдовзі позиція англійського короля у цьому питанні, незважаючи на його особисте бажання уникати конфліктів з Іспанією, почала змінюватись, що засвідчило надання патенту для колонізації Північної Америки в 1606 р. Фінансові ускладнення корони переконали політичну еліту у необхідності активізації атлантичної політики і у неспроможності тільки власними силами скасувати монополію Іспанії. Тому є підстави вважати, що саме зацікавленість англійського суспільства у свободі мореплавства в Атлантиці спричинила приєднання Англії до франко-голландського альянсу. Події 1607-1609 рр. показали зміни у зовнішній політиці Англії, зміщення підходів Джеймса I стосовно Нового світу, заклали підвалини англо-франко-голландського союзу. Доказом зміни курсу Англії від балансування між Францією та Іспанією до союзу з першою стало надання патенту Ост-Індській компанії у 1609 р. Міжнародні угоди 1608-1609 рр.

призвели до формування нового політичного розподілу сил у західноєвропейському просторі, ознаменували початок нового етапу політики, позначеного фактичною ліквідацією (юридично, Іспанія скасувала дію Тордесільяського договору тільки у 1777 р.) монополії Іспанії на Новий світ, сприяли розширенню співробітництва Англії, Франції та Сполучених Провінцій. За таких умов на зламі століть почали рельєфно окреслюватись контури нової Європи. Передумови ледве не всіх основних міжнародних протиріч XVII – XVIII ст. втілились у рішеннях конгресу 1607-1609 рр.

Використані джерела та література:

1. Бродель Ф. Средиземное море и средиземноморский мир в эпоху Филиппа II / Ф. Бродель. – Ч. 1. – М., 2002.
2. Бушмакин М.Д. Из истории французской дипломатии начала XVII века / М.Д. Бушмакин // Средние века. – М., 1955. – Вып. 7. – С. 302-312.
3. Бушмакин М.Д. Международная обстановка в Европе к началу XVII века и основные тенденции внешней политики Франции после заключения Вервенского мира / М.Д. Бушмакин // Ученые записки Казанского педагогического института. – 1956. – Вып. II. – С. 128-129.
4. Дьомін О.Б. На шляху до Британської імперії: англійська дипломатія в 1603 – 1609 рр. / О.Б. Дьомін // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – Вип. 7. – К., 2002. – С. 365-374.
5. Дьомін О.Б. «Партійна» боротьба політичної еліти елизаветинської Англії та експансія англійців до Нового світу / О.Б. Дьомін // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип. 14. – К., 2005. – С. 209-218.
6. Мечников Л.И. Цивилизация и великие исторические реки. Географическая теория развития современного общества / Л.И. Мечников. – СПб., 1898. – С. 97-100.
7. Панарин А.С. Россия в цивилизационном процессе (между атлантизмом и евразийством) / А.С. Панарин. – М., 1995.
8. A general collection of treaty's, manifestos, contracts of marriage, renunciations and other public papers, from the year 1495 to the year 1712. – 2-nd. ed. – V.II. – L., 1732. – P. 131-46.
9. Adams S. Eliza Enthroned? The Court and its Politics / S. Adams // The Reign of Elizabeth I. – L., 1984. – P. 67-68.
10. Blake J.W. West Africa. Quest for God and Gold. 1454 – 1578 / J.W. Blake. – L., 1977.
11. Buisseret D. Sully and the growth of centralized government in France 1598 – 1610 / D. Buisseret. – L., 1968. – P. 51-52.
12. Calendar of the manuscripts of the most honorable the marquis of Salisbury. – L., 1973. – V. 23. – P. 10-74.
13. Carter C. H. Gondomar: ambassador to James I / C.H. Carter // Historical Journal. – 1964. – V. 7. – № 22. – P. 194-195.
14. Carter C.H. The Secret Diplomacy of the Habsburgs, 1598 – 1625 / C.H. Carter. – N.Y., 1964. – P. 60.
15. Dumont J. et Rousset de Missy J. Corps universal diplomatique du droit des gens, contenant un recueil des traites d'alliance de paix, de treve, de neutralite/ J. Dumont. – T.V. – Pt. 1. – Amsterdam, 1728. – P. 561-563.
16. Dumont J. et Rousset de Missy J. Corps universal diplomatique du droit des gens, contenant un recueil des traites d'alliance de paix, de treve, de neutralite / J. Dumont. – T.V. – Pt. 2. – Amsterdam, 1728.
17. Elliott J.H. Spain and its world 1500 – 1700 / J.H.Elliott. – L., 1989. – P. 115-116, 221-222.
18. European Treaties bearing on the History of the United States and its Dependencies to 1648 / Ed. By F.G.Davenport. – Washington, 1917. – P. 243.

19. Gardiner S.R. History of England from accession of James I. To the outbreak of the civil war, 1602 – 1642 / S.R.Gardiner. – L., 1893. – V. 1. – P. 103, 106.
20. Geyl P. The Revolt of the Netherlands / P. Geyl. – L., 1932. – P. 218-222.
21. Heuser B. Transatlantic relations: Sharing ideals and costs / B. Heuser. – L., 1996.
22. Howat G. Stuart and Cromwellian foreign policy / G. Howat. – L., 1974. – P. 15.
23. Imhof A.E. Der Fried von Vervins 1598 / A.E. Imhof. – Aaran, 1966. – S. 84-86.
24. Israel J.I. The Dutch Republic and the Hispanic world / J.I. Israel. – Oxford, 1982. – P. 2-4.
25. Kahler M., Link W. Europe and America: a return to history / M. Kahler, W. Link. – N.Y., 1996.
26. Kenyon J.P. Stuart England / J.P. Kenyon. – L., 1978.
27. Lacey R. Sir Walter Raleigh / R. Lacey. – L., 1973.
28. Lee M. James I and Henry IV. An Essay in English Foreign Policy 1603 – 1610 / M. Lee. – Urbana, 1970. – P. 17-27.
29. Lloyd H.A. The Rouen campaign, 1590 – 1592. Politics, Warfare and the Early-Modern State / H.A. Lloyd. – Oxford, 1973.
30. Loomie A.J. Spain and the Early Stuarts, 1585 – 1655 / A.J. Loomie. – Norfolk, 1996. – P. 30-44.
31. Martin C., Parker G. The Spanish Armada / C. Martin, G. Parker. – L., 1988. – P. 127-130.
32. Parker G. Europe in crisis 1598 – 1648 / G. Parker. – N.Y., 1980. – P. 117.
33. Read C. Lord Burghley and Queen Elizabeth / C. Read. – N.Y., 1960. – P. 537.
34. Rowse A.L. The Expansion of Elizabethan England / A.L. Rowse. – L., 1955. – P. 409.
35. Savelle M. A History of Colonial America / M.Savelle. – Hinsdale, 1973.
36. Serfare S. Stay the course: European unity and Atlantic solidarity / Serfare S. – Westport, 1997.
37. Steinberg S.H. The «Thirty Years war» and the conflict for European Hegemony, 1600-1660 / S.H. Steinberg. – L., 1966. – P.10
38. Sully de M. de Bethune. Memoirs des sages et royals economies D'estat / M. de Sully. – T. 1–3. – P., 1814. – T.II. – P., 1814. – P. 370-373.
39. Tex J. den. Oldenbarnevelt / J. Tex. – V.1. – Cambridge, 1973. – P. 210-213.
40. Usherwood S. and Usherwood E. The Counter-Armada, 1596 / S. Usherwood, E. Usherwood / The Journal of the «Mary Rose». – L., 1983. – P. 42, 112-113.
41. Wernham R.B. After the Armada. Elizabethan England and the struggle for Western Europe. 1588 – 1595 / R. B. Wernham. – Oxford, 1984. – P. 131-420, 461-554.
42. Wilson C. Queen Elizabeth and the Revolt of the Netherlands / C. Wilson. – L.-Los Angeles, 1970. – P. 113-119.
43. Wilson C. The Transformation of Europe 1558 – 1648 / C. Wilson. – Berkeley, 1976. – P. 182.
44. Wolfe M. The Conversion of Henri IV. Politics, Power and Reigious Belief in Early Modern France / M. Wolfe.– L., 1993. – P. 30.

Г. КІССІНДЖЕР ПРО ЄВРОПЕЙСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ТА СИСТЕМУ КОНФЕРЕНЦІЙ 1812-1822 РР.

У статті розглядаються погляди відомого американського дипломата та науковця Г. Кіссінджера щодо функціонування системи конференцій, яка склалась у Європі після перемоги над Наполеоном Бонапартом. На думку Г. Кіссінджера, європейським дипломатам, на чолі з К.Меттерніхом та Р. Каслрі, вдалося створити ефективну схему міжнародних відносин, яка утримувала мир у Європі протягом століття та могла б бути прикладом у використанні дипломатами сучасності.

Ключові слова: Г. Кіссінджер, міжнародні відносини, співробітництво.

Бурунов А.А. Г. Киссинджер о европейском сотрудничестве и системе конференций 1812-1822 гг.

В статье рассматриваются взгляды известного американского дипломата и ученого Г. Киссинджера относительно функционирования системы конференций, которая сложилась в Европе после победы над Наполеоном Бонапартом. По мнению Г. Киссинджера, европейским дипломатам, во главе с К. Миттернихом и Р. Каслри, удалось создать эффективную схему международных отношений, которая удерживала мир в Европе на протяжении столетия и могла бы быть примером в использовании дипломатами современности.

Ключевые слова: Г. Киссинджер, международные отношения, сотрудничество.

Burunov O. H. Kissinger about the European cooperation and a system of conferences of the 1812-1822.

The article describes the views of well-known American diplomat and scientist H. Kissinger of the functioning of conferences which was established in Europe after Napoleon Bonaparte was defeated. According to H. Kissinger, European diplomats led by C. Metternich and R. Castleragh, were able to create an effective system of international relations, which have held the peace in Europe during century and could be used as an example for modern diplomats.

Keywords: H. Kissinger, international relations, cooperation.

Протягом усієї своєї наукової кар'єри Г. Кіссінджер намагався застосовувати до історії міжнародних відносин принципи класичного реалізму у контексті того, що він вважав глобальною рівновагою сил. Ця проблема цікавила його з моменту роботи над докторською дисертацією, на базі якої була написана книга «Відновлений мир», в якій він розглядав спроби К. Меттерніха та Р. Каслрі створити стабільну та мирну Європу у першій третині XIX ст. Ідеї Г. Кіссінджера, стосовно класичного реалізму, залишались незмінними більш ніж півстоліття й знайшли відображення в його новій роботі «Світовий порядок». У ній Г. Кіссінджер відзначив, що головне завдання дипломатів XXI ст. полягає у створенні нової системи міжнародних відносин в часи ідеологічного екстремізму та локальних збройних конфліктів [7, с. 51]. Як світовий порядок, так і мирне співіснування цивілізацій можливе лише за умови балансу сил, а не через гегемонію однієї чи декількох країн. Рівновагу сил, яка була створена в постнаполеонівській Європі, Г. Кіссінджер вважав прикладом для багатьох поколінь дипломатів.

У жодній частині світу, концепція порядку не була настільки крихкою, як в Європі протягом більшої частини її історії, казав Г. Кіссінджер [4, с. 2]. На відміну від Китаю чи ісламського світу, де політичні змагання проводились з метою підтримки існуючого порядку, в Європі ніколи не було єдиної фіксованої ідентичності. Г. Кіссінджер вважав, що найближче до єдності Європа була за часів Франкської імперії у 800 р., коли папа римський Лев III коронував Карла Великого, але вищезгадана імперія фактично відразу стала жертвою деструктивних тенденцій, та не могла претендувати на об'єднання Європи. Тому, на думку Г. Кіссінджера, європейська єдність ніколи не була настільки реальною як між 1815 і 1821 рр. [6, с. 315]. Наполеон довів, що Європа не може більше керуватись силою і безпека має базуватися на балансі сил усіх європейських націй [6, с. 316].

Створити загальний баланс сил виявилось досить легко вже на Віденському конгресі. Оскільки ідея національного самовизначення ще не була віднайдена, учасників конгресу менш за все цікавило створення етнічно цілісних держав на територіях відвойованих у Наполеона. Австрія посилила свої позиції в Італії, Прусія – в Німеччині, Францію відтіснили до «старих кордонів», тоді як Росія отримала центральні землі Польщі. Великобританія не мала територіальних претензій на континенті взагалі.

Великим плюсом мирного врегулювання була поміркованість переможців. На відміну від посередніх дипломатів, які завжди жертвують довгостроковими перевагами заради досягнення одномоментного покращення, засновники «європейського концерту» проявили великодушність стосовно Франції, яка півтора століття намагалася домінувати у Європі [3, с. 81]. Переможці не стали підривати систему міжнародних відносин, нав'язуючи переможеній стороні каральний мир, як було зроблено століття по тому у Версалі.

По закінченні Віденського конгресу рівновага сил була закріплена створенням двох організацій: Чотирьохстороннього альянсу, куди входили Великобританія, Австрія, Прусія та Росія і Священного союзу, членство в якому обмежувалось трьома, так званими, «східними дворами»: Прусією, Австрією та Росією. Чотирьохсторонній альянс був створений на протиположності Франції, щоб за допомогою значної переваги у силі в зародку придушити будь-які агресивні дії останньої. Священний союз був ініційований Олександром I і увійшов в історію європейської дипломатії як організація з клерикально-монархічною ідеологією, яка була створена з метою стримування революційних настроїв та захисту легітимних європейських престолів.

Священний союз йшов у розріз з британською політичною традицією, так як встановлював загальне право, а по-суті, обов'язок, втручатися у справи інших держав. Р. Каслрі назвав Священний союз прикладом витонченого містицизму та нісенітницею [3, с. 86]. К. Меттерніх, навпаки, бачив у ньому можливість змусити російського царя підтримувати норми легітимізму й не дозволити йому діяти за межами організації. Австрійський дипломат вважав демократії небезпечними та непередбачуваними і тому ототожнював мир лише з легітимним правлінням.

На завершальному етапі Віденського конгресу К. Меттерніх відігравав вирішальну роль в управлінні системою міжнародних відносин. Він був вимушений взяти на себе цей обов'язок, беручи до уваги те, що Австрія була найслабшою країною коаліції і продовжила своє існування лише завдяки дипломатичному таланту К. Меттерніха. Всупереч національним та ліберальним тенденціям XIX ст. Австрія зуміла втримати за собою Балкани та зберегла свої позиції в Німеччині саме завдяки системі колективної безпеки, яка була створена К. Меттерніхом та Р. Каслрі. На думку Г. Кіссінджера, К. Меттерніх знав, що за умов переростання потенційної небезпеки в реальні випробування, Австрія виснажить себе, незважаючи на кінцевий результат будь-якого конфлікту [3, с. 90]. Тому дипломатія К. Меттерніха завжди була на боці слабшої країни. Йому вдалося переконати своїх найближчих союзників, кожен з яких був значною геополітичною загрозою Австрії, в тому, що небезпека, яку несе революція, була б для них фатальною.

Г. Кіссінджер вважав, що у випадку експлуатації Прусією німецького націоналізму вона могла б витіснити Австрію з німецьких земель поколінням раніше О. Бісмарка, а російські царі, завдяки своїм геополітичним можливостям сповна скористалися б розпадом Османської імперії. Але обидві країни дотримувалися основних принципів політики балансу сил. Таким чином, «система Меттерніха» подовжила життя Австрійській імперії на ціле століття.

Система конференцій, запропонована Р. Каслрі, отримала продовження в Аахені у 1818 р. Вже на першому конгресі Великобританія, яка боялася ідеї європейського уряду, вийшла з системи конгресів. Сам же Р. Каслрі, який був розкритикований на батьківщині за надмірну залученість у континентальні справи, не отримав дозволу від британського кабінету міністрів брати участь у наступних конгресах, які відповідно відбулися у 1820 р. в Тропау (Опава), у 1821 р. в Лайбаху (Любляна) та у 1822 р. у Вероні [3, с. 100]. Зі смертю Р. Каслрі у 1821 р. Великобританія взагалі втратила останній зв'язок з Європою, а Веронський конгрес став останнім також й для Священного союзу.

У 1823 р. іспанський король Фердинанд VII пропонував скликати новий конгрес з питання протидії латиноамериканській революції. Цей план був підтриманий К. Меттерніхом та Олександром I, але зіштовхнувся із супротивом Великобританії, яка визнала незалежність латиноамериканських країн. Таким чином, запропонований європейськими консерваторами новий конгрес не зміг відбутись, а подальшу перспективу конгресів звела нанівець смерть Олександра I.

Багато істориків критикувало систему конференцій в постнаполеонівській Європі й особливо діставалось Священному союзу. Зокрема, французький історик А. Дебидур вважав Священний союз головним органом європейської реакції проти ліберальних цінностей, а цілий ряд конгресів (Аахенський, Лайбахський, Веронський), на яких визрів принцип втручання у внутрішні справи держав з метою насильницького придушення національних та революційних рухів, оплотом європейського абсолютизму.

На думку Г. Кіссінджера, метою Р. Каслрі та К. Міттерніха була стабільність, а не досконалість, й вони домоглися свого. Вперше в сучасній історії Європи європейські держави прийняли на себе загальну місію, й створили систему колективної безпеки, яка працювала майже століття [6, с. 319]. Та головною причиною стабільності було те, що країни континенту були пов'язані відчуттям спільних цінностей. Мова йшла не лише про фізичну рівновагу сил, а й про моральну [3, с. 81].

У своїх роботах Г. Кіссінджер говорить про те, що безсумнівна заслуга «європейського концерту» полягала в тому, що у період існування цієї системи були сформульвані й прийняті усіма цивілізованими країнами нормативні акти про мирне врегулювання міжнародних суперечок й про закони та звичаї ведення війни. Мова йде про такі документи, як Женевська конвенція 1864 р., Санкт-Петербурзька декларація 1868 р., Декларація Брюсельської конференції 1874 р., Гаазькі конвенції 1899 і 1907 рр. І саме в період «європейського концерту» у практику міжнародних відносин увійшли переговори про скорочення озброєнь.

Г. Кіссінджер вважав, що якби через століття, переможці, які зібрались у Версалі, створили б схожий альянс у 1918 р., світ ніколи б не зазнав страждань Другої світової війни [3, с. 88].

Таким чином, система конференцій 1812-1822 рр. виявилась для Г. Кіссінджера такою, яка могла б реально стати зразком для політиків ХХ та ХХІ ст.

Використані джерела та література:

1. Дебидур А. Дипломатическая история Европы. Священный Союз от Берлинского до Венского конгресса. 1814-1878. / А. Дебидур. Т.1.– Ростов-на-Дону: Феникс, 1995. – 508 с.
2. Земляной С. Что такое европейский концерт / С. Земляной // Политический журнал. – 2006. – № 27-28.
3. Киссинджер Г. Дипломатия / Г. Киссинджер. – М.: Ладомир, 1997. – 848 с.
4. Heilbrunn J. Kissinger's Counsel / J. Heilbrunn // The National Interest. – 2014. – № 132. – P. 2-3.
5. Isaacson W. Kissinger: A Biography / W. Isaacson. – N.Y.: Simon Schuster, 1992. – 893 p.
6. Kissinger H. World Restored: Metternich, Castlereagh and the Problems of Peace, 1812-1822 / H. Kissinger. – Boston: Mifflin, 1957. – 357 p.
7. Kissinger H. World Order / H. Kissinger. – N.Y.: Penguin Press, 2014. – 420 p.

ПЕРСПЕКТИВИ БРИТАНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН У ВИСВІТЛЕННІ ЧАСОПISУ «ВІСНИК ЄВРОПИ» 1885 Р.

У статті розкриті перспективи британсько-російських відносин 1885 р. в аналізі часопису «Вісник Європи». Показано значення центральнопівденноазійських проблем для зовнішньої політики Великої Британії та Росії.

Ключові слова: Велика Британія, Росія, британсько-російські відносини, часопис «Вісник Європи», афганська проблема, холодна війна.

Гришина Е.А. Перспективы британско-русских отношений в освещении журнала «Вестник Европы» 1885 г.

В статье раскрыты перспективы британско-русских отношений 1885 г. в анализе журнала «Вестник Европы». Показано значение проблем Центральной Азии для внешней политики Великобритании и России.

Ключевые слова: Великобритания, Россия, британско-русские связи, журнал «Вестник Европы», афганская проблема, холодная война.

Gryshyna K. Prospects of the British-Russian relations in the coverage of the magazine "Vestnik Europy" 1885.

In article prospects of the British-Russian relations of 1885 in the analysis of the "Vestnik Europy" magazine are opened. The value of Central Asia's problems foreign policy of Great Britain and Russia is researched.

Keywords: Great Britain, Russia, British-Russian relations, "Vestnik Europy" magazine, Afghan problem, cold war.

З початку 1885 р. в російському часописі «Вісник Європи» почали з'являтися чисельні матеріали про британсько-російські відносини. Цей рік видався непростим як для Росії, так і для Великої Британії. Як зазначали кореспонденти «Вісника Європи», у 1885 р. в міжнародній політиці відбулося «багато шуму з нічого» [5, с. 837]. Часопис публікував регулярну інформацію про становище у світі. Автори оглядів були добре обізнані з питаннями тогочасної дипломатії. До позиції журналу уважно прислухалася політично активна частина російського суспільства.

Актуальність теми дослідження зумовлена як важливістю британсько-російських відносин для міжнародних відносин останньої третини ХІХ ст., так і недостатнім вивченням питань формування суспільної свідомості у Російській імперії, зокрема, ролі журналів у контексті формування зовнішньої політики.

В січневому номері 1885 р. часопису «Вісник Європи», з посиланням на англійську пресу, повідомлялося, що для зовнішніх відносин Великої Британії рік розпочався досить важко. Це пояснювалося тим, що по-перше, уряд У. Гладстона не міг впоратись з ситуацією в Єгипті, по-друге, відносини з Німеччиною погіршувались із-за колоніальних суперечок стосовно Нової Гвінеї, і по-третє, країна втратила відомого генерал Г. Гордона, який був відправлений до Судану для врегулювання арабського руху [2, с. 394, 397].

У березневому номері вперше з'явилася інформація щодо побоювань уряду Великої Британії відносно можливого загарбання Росією британських територій в Індії та Єгипті [4, с. 398]. Розвиваючи цю тему, кореспонденти часопису «Вісник Європи» в травневому номері 1885 р. відмічали, що британсько-російські відносини, і без того холодні, на початку квітня зіпсувалися остаточно. Стан двосторонніх відносин розцінювався як наближення до холодної війни, за визначенням британських журналістів. Російський оглядач вважав, що розпочалась «серйозна політична криза, яка могла легко перерости в криваву боротьбу» [5, с. 837].

За повідомленням російських кореспондентів з Лондона, все починалося з того, що англійський парламент був занепокоєний тим, що російські війська розташувались на півдні від Мерва. Вони могли зайняти територію Герату (Індія), а далі – Пенде, Пуль-іль-Капуне і усі інші місця Середньої Азії. В результаті Англії нічого б не дісталось з цих територій.

Російський часопис із певним здивуванням писав про плани Росії стосовно Пенде, які, за словами росіян, взагалі не існують, в той час, коли англійські кореспонденти невпинно продовжували наголошувати на агресивних намірах Російської імперії стосовно британських територій [5, с. 838]. Так кореспонденти англійського журналу «Fortnightly Review» розраховували кількість військової техніки, яка могла бути виставлена з обох сторін у разі війни. Разом із тим, англійські автори відмічали, що Британія краще підготовлена до війни, ніж Росія, оскільки вона володіє значними силами в Ост-Індії [5, с. 841].

Кореспонденти «Вісника Європи» писали, що британсько-російський конфлікт скоріше всього зводиться до питання географічної і етнографічної проблеми, ніж загальнополітичної [5, с. 840]. Оглядачі часопису погоджувались, що характер британсько-російських відносин загострився із-за визначення північних меж Афганістану. Англійський генерал П. Лемсден повинен був зустрітися з афганським еміром та з індійським віце-королем лордом Дюферіном для закріплення васальних відносин еміра та Ост-Індії. Водночас, російські війська рушили на південь за туркменами, які формально визнали владу Росії над ними, і зайнятими пунктами опинились ті, що, за припущенням британців, вже входили до складу афганської території.

В часописі відмічалось, що Герат та туркменські степи для Росії не мають ніякої цінності, а тільки можуть значно збільшити витрати Росії в Середній Азії. Можна тільки припустити, що перехід цієї території до Росії викликає побоювання британців щодо перспектив їх витіснення із Ост-Індії [5, с. 843]. На думку російських авторів часопису, такий план міг бути застосованим тільки у вигляді екстреного заходу проти Британії у випадку якого-небудь зіткнення з нею у Європі, наприклад на Балканському півострові, у Дарданелах і Босфорі. Але, як писали російські кореспонденти, уряд Британії додержувався миролюбної політики щодо цих територій і Росії не було потреби шкодити Англії.

За повідомленням російського часопису, зі слів англійської преси, 5 березня був підписаний договір Британії з Росією. Згідно нього, російські і

афганські війська повинні були залишитися в тих пунктах, які були зайняті раніше. Але вже 18 березня цей договір був порушений, через те, що афганці рушили на лівий берег Кушки і відмовились залишити його. Російський генерал О.В. Комаров пішов у наступ і отримав перемогу: афганці залишили Пенде, а росіяни повернулись у Таш-Керрі, зайнявши території, які залишили афганці. Такий хід справ, зі слів англійських кореспондентів, обурих британський уряд і У. Гладстон став вимагати від Росії звільнити генерала О.В. Комарова. У часописі зазначалось, що на це Росія не може погодитись, оскільки в імперії не прийнято засуджувати своїх генералів, якщо за ними «немає іншої вини, як отримання перемоги» [6, с. 389].

Афганська проблема ще більше погіршила перспективи британсько-російських відносин: саме після неї почастішали чутки про майбутню війну між двома державами. Уряд У. Гладстона навіть хотів брати кредит для військових потреб і намагався зробити Туреччину своїм союзником шляхом визнання верховних прав Османської імперії на Єгипет. Російська імперія ніяких методів таємної дипломатії не застосовувала і навіть не готувалась до війни з Англією. Оглядачі часопису припускали, що британський уряд не виступить проти Росії, бо у випадку початку війни останню б підтримали Австрія і Німеччина.

У червневому випуску часопису кореспонденти писали, що британсько-російські суперечки, які нарobili стільки «гаму і пилу» в Європі, все-таки залишились тільки епізодом в середньоазійських справах [7, с. 848]. Влітку вже ніхто не сумнівався у тому, що англійський уряд У. Гладстона не мав наміру починати війну і його погрози мали на меті добитися від Росії поступок. Автори «Вісника Європи» відмічали, що британсько-російські суперечки мали важливе значення для уряду У. Гладстона, оскільки відволікли населення від інших проблем зовнішньої політики, зокрема, смерті генерала Г. Гордона і загрози з боку мусульман, які продовжили витіснити британців з Єгипту [7, с. 849].

У липні 1885 р. кореспонденти російського часопису поступово змістили британсько-російський конфлікт на другий план, оскільки обидві держави дотримувались миролюбної політики і війна вже не загрожувала їм [8, с. 401]. Напередодні виборів авторитет У. Гладстона почав падати, адже був підірваний цілою низкою помилок у зовнішній політиці: жертви в Єгипті, смерть генерала Г. Гордона, марні суперечки з Німеччиною, погіршення відносин з Францією, можливий розрив відносин з Росією.

Кореспонденти часопису серпневого випуску писали, що новий уряд Р. Солсбері відразу почав шукати підтримки у Берліні у разі, якщо відносини з Росією загостряться [9, с. 845]. Також, для врегулювання британсько-російського конфлікту Р. Солсбері запропонував приєднати Зюльфагар до Афганістану [9, с. 847]. Помітно покращилися справи Англії в Єгипті і впливові держави нарешті дозволили країні випуск єгипетської позики, тим самим визнавши за нею права офіційної опіки.

Аналізуючи висвітлення розвитку британсько-російських відносин за матеріалами часопису, можна відмітити, що криза між обома великими державами частково нормалізувалась у жовтні. Оглядачі констатували, що саме

в цьому місяці у Лондоні був підписаний протокол і угода, в якій Зюльфагар приєднався до Афганістану [10, с. 418].

В грудні 1885 р. у «Віснику Європи», після перерви в декілька місяців, з'явилась інформація про деталі оформлення британсько-російської угоди. Це було останнє повідомлення на сторінках російського часопису за 1885 р. щодо британсько-російського протистояння в Центральній Азії та його перспектив [12, с. 418].

У квітневому номері 1886 р. «Вісника Європи» з'явилось повідомлення про зв'язок зовнішньої політики та розвиток преси. Журналісти з певним задоволенням констатували, що висвітлення британської позиції щодо Росії в часописі сприяв збільшенню його продажу. Це свідчило про зацікавленість російського суспільства зовнішньою політикою. Таким чином, чим більша стурбованість наростала з боку обох країн, тим краще почувала себе преса.

Про гостроту подій 1885 р. в британсько-російських відносинах свідчить поява майже одночасно в обох країнах книжок, присвячених центральноазійським подіям. В Росії це були роботи російського публіциста С.М. Южакова [19; 20], у Великій Британії – праці Г.Б. Малесона [22] та Ч.Е. Паркера-Рудса [23].

Позиція С.М. Южакова, здебільшого, збігалась з думкою російських кореспондентів «Вісника Європи», насамперед, у тому, що Росія не мала перспективи конфлікту з Британією, зважаючи на відсутність її політичних інтересів в Центральній Азії. Тим більше, що російське і британське суспільство не вважали незначний за розміром шматок землі, загублений в далеких степах, приводом до війни [19, с. 5].

У роботах англійських авторів навпаки наголошувалось, що ініціатором конфлікту в британсько-російських відносинах була Росія [22, р. 103]. Водночас, англійські автори визнали, що багато зовнішньополітичних проблем створювались самим урядом У. Гладстона [23, р. 25].

В історіографії другої половини ХХ ст. збереглись подібні тенденції висвітлення подій англо-російської кризи 1885 р. Радянські та російські дослідники Є.Л. Штейнберг [18], П.М. Шастітко [16], Н.С. Кіняпіна [14], О.І. Жигаліна [1], Є.Ю. Сергєєв [15], А.Б. Широкоград [17] описували англо-російські відносини у контексті центральноазійської проблеми, в основному, з погляду російської сторони на відміну від авторів із Великої Британії [21; 24].

Таким чином, розвиток британсько-російських відносин достатньо детально відображений у часописі «Вісник Європи». Оглядачі журналу визнали, що перспективи загострення конфлікту знаходились у площині територіальних проблем, віддалених від центрів обох країн. Виною всьому стала афганська проблема, яку обидві країни не змогли врегулювати відразу. Часопис акцентував увагу на помилковості дій уряду У. Гладстона, що зробив низку неприпустимих дипломатичних кроків. Англія побоювалась просування російських військ у Середній Азії, що й спричинило охолодження відносин між країнами. Позиція часопису, спрямована на об'єктивне висвітлення кризи, схвально сприймалась російським і британським суспільствами.

Використані джерела та література

1. Жигалина О.И. Великобритания на Среднем Востоке (XIX – начало XX века). Анализ внешнеполитических концепций / О.И. Жигалина. – М.: Наука, 1990. – 166 с.
2. Иностранное обозрение: Положение дел в Англии и во Франции // Вестник Европы. – СПб, 1885. – № 1. – С. 392-402.
3. Иностранное обозрение: Лондонские взрывы. Англичаны и ирландцы. Речь Чемберлена о земельном вопросе. Положение Гладстона и его вероятные приемники // Вестник Европы. – СПб, 1885. – № 2. – С. 852-868.
4. Иностранное обозрение: Либеральные принципы в иностранной политике. Неудачи и промахи министерства Гладстона // Вестник Европы. – СПб, 1885. – № 3. – С. 395-411.
5. Иностранное обозрение: Международные газетные споры. Отношения между Англией и Россией // Вестник Европы. – СПб, 1885. – № 4. – С. 837-851.
6. Иностранное обозрение: Перспектива войны с Англией. Особенности настоящего кризиса. Речь Гладстона в палате общин, при требовании кредита на военные надобности. Русский ответ на депешу генерала Лемсдена. Какой смысл для России имела бы война с Англией, при современном положении дел? // Вестник Европы. – СПб, 1885. – № 5. – С. 386-402.
7. Иностранное обозрение: Мирные влияния в международной политике. Английская парламентская речь. Упреки в парламенте русской дипломатии // Вестник Европы. – СПб, 1885. – № 6. – С. 848-862.
8. Иностранное обозрение: Перемена министерства в Англии. Причины и последствия кризиса // Вестник Европы. – СПб, 1885. – № 7. – С. 401-417.
9. Иностранное обозрение: Министерство Лорда Солсбери и англо-русский конфликт. Дипломатические недоразумения. Поворот в Среднеазиатских заботах Англии // Вестник Европы. – СПб, 1885. – № 8. – С. 845-863.
10. Иностранное обозрение: Политическая роль Англии и мирные веянья в Европе. Приготовления к парламентским выборам // Вестник Европы. – СПб, 1885. – № 9. – С. 375-389.
11. Иностранное обозрение: Избирательное движение в Англии. Особенности предстоящих выборов. Английское миролюбие. Наши проповедники англо-русской войны // Вестник Европы. – СПб, 1885. – № 11. – С. 418-434.
12. Иностранное обозрение: Политика Англии и ошибочная оценка ее // Вестник Европы. – СПб, 1885. – № 12. – С. 882-897.
13. Киняпина Н.С. Внешняя политика России. Вторая половина XIX века / Н.С. Киняпина. – М.: Высшая школа, 1974. – 291 с.
14. Киняпина Н.С. Средняя Азия во внешнеполитических планах царизма (50-80-е годы XIX века) / Н.С. Киняпина // Вопросы истории. – М.: Правда, 1974. – № 2. – С. 36-51.
15. Сергеев Е.Ю. Большая игра, 1856-1907: мифы и реалии российско-британских отношений в Центральной и Восточной Азии / Е.Ю. Сергеев. – М.: Товарищество научных изданий КМК, 2012. – 454 с.
16. Шаститко П.М. К вопросу о мифической «русской угрозе» Индии / П.М. Шаститко // Против фальсификации истории колониализма: сб. науч. ст. – М.: Издательство восточной литературы, 1962. – С. 182-196.
17. Широкоград А.Б. Россия-Англия: неизвестная война, 1857-1907 / А.Б. Широкоград. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 512 с.
18. Штейнберг Е.Л. История британской агрессии на Среднем Востоке / Е.Л. Штейнберг. – М.: Воениздат, 1951. – 212 с.
19. Южаков С.Н. Англо-русская распря. Небольшое предисловие к большим событиям. Политический этюд / С.Н. Южаков. – СПб: Типография товарищества «Общественная польза», 1885. – 106 с.
20. Южаков С.Н. Афганистан и сопредельные страны. Политико-исторический очерк / С.Н. Южаков. – СПб: Типография товарищества «Общественная польза», 1885. – 195 с.

21. Davis J. A history of Britain, 1885-1939 / J. Davis. – London: British Studies Series, 1999. – 419 p.
22. Malleon, G.B. The Russo-afghan question and the invasion of India / G.B. Malleon. – London-New-York: G. Routledge and Sons, 1885. – 192 p.
23. Parker-Rhodes C.E. The three statesmen. The Earl of Beaconsfield. W.E. Gladstone and the Marquis of Solisbury / Ch. E. P. Rhods. – London: ISO, 1885. – 28 p.
24. Platt D.C.M. Finance, trade, and politics in British foreign policy. 1815-1914 / D.C.M. Platt. – Oxford: Clarendon Press, 1968. – 320 p.

УДК 94:070.32(497.12) «1914/1916»

Перовшек Ю.

СЛОВ'ЯНИ ПО ОБИДВІ СТОРОНИ ФРОНТУ: СЛОВЕНСЬКИЙ ДРУК 1914-1916 рр. ПРО ВІЙНУ ЗІ СЛОВ'ЯНСЬКИМ ПРОТИВНИКОМ

Стаття висвітлює словенські громадські погляди, відображені на сторінках головних політичних газет Словенії – клерикального «Словенця» та ліберального «Словенського народу» у 1914-1916 рр., а саме: на слов'янських противників Австро-Угорщини у Першій світовій війні, на бойові якості російських, сербських та чорногорських вояків, на умови утримання військовополонених на території Російської імперії.

Ключові слова: Словенія, Перша світова війна, слов'яни, військовополонені, «Словенець», «Словенський народ».

Перовшек Ю. Славяне по обе стороны фронта: словенская печать 1914-1916 гг. о войне со славянским противником.

Статья освещает словенские общественные взгляды, отраженные на страницах главных политических газет Словении – клерикального «Словенца» и либерального «Словенского народа» в 1914-1916 гг., а именно: на славянских противников Австро-Венгрии в Первой мировой войне, на боевые качества русских, сербских и черногорских воинов, на условия содержания военнопленных на территории Российской империи.

Ключевые слова: Словения, Первая мировая война, славяне, военнопленные, «Словенец», «Словенский народ».

Perovshek Y. Slavs on both sides of the front: Slovenian mass media of 1914-1916 about Slavic opponents.

The article highlights the Slovenian public views on Slavic opponents of Austria-Hungary in World War I, the fighting qualities of Russian, Serbian and Montenegrin soldiers, the conditions of detention of prisoners of war in the Russian Empire, reflected on the pages of major political newspapers of Slovenia – clerical "The Slovene" and liberal "Slovenian nation" in 1914-1916.

Keywords: Slovenia, World War I, Slaves, prisoners of war, "The Slovene", "Slovenian nation".

Світова війна, яка вибухнула у 1914 р., радикально змінила колишні громадські погляди на батьківщину та весь світ. Тоді численні засоби масової інформації – газетний друк – заповнили звіти про те, що відбувалося на всіх фронтах і це залишало мало місця для висвітлення інших новин. Війна наклала на словенський газетний друк доти невідомий военний відбиток [11, št. 19].

Перші два роки війни у словенській пресі переважали звіти про боротьбу Австро-Угорської та Німецької імперій з їх слов'янськими противниками –

Російською імперією та Королівством Сербії і Чорногорії. До цієї боротьби придунайська імперія залучила також словенців – цей вихід на східний театр воєнних дій поставив словенців у таке становище, в якому вони мали воювати з іншими слов'янськими народами. Провідні політичні газети, від католицького табору «Словенець» та ліберального – «Словенський народ», широко висвітлювали цю тему. З марксистського боку таких доповідей не було, тому що робітничий друк під час війни практично не діяв.

Для «Словенця» та «Словенського народу» питання взаємної боротьби слов'ян не було для них дискусійним. У своїх публікаціях словенці воювали з австрійцями, які борються проти слов'янських ворогів держави Габсбургів. Цю позицію яскраво висловив через півроку після початку війни «Словенець» («Austriaci Slovani docent»): «Коли слов'янські країни Росія і Сербія проголосили війну, ми навіть ні на секунду не сумнівалися в тому, де наше місце. В давній відданості Габсбургам, австрійські слов'яни вийшли на поле бою, щоби там віддати кров та життя за свою спільну батьківщину і дім свого сюзерена. Весь світ знає, що вороги таємно розраховували на слабкість австрійських слов'ян, що вони в будь-який момент відступлять. Розраховували на це, тому що вони не були знайомі з нашою безкорисливою відданістю Австрії та імператорові». Слов'яни – і серед них, звичайно, словенці – показали «свій страшенний австрійський патріотизм» [3, št. 284].

Австрійський патріотизм разом з католицькими ціннісними принципами був тоді безперечно життєстверджуючою позицією переважної більшості словенців. Його справжня природа міцно відчувалася, незважаючи на воєнний абсолютизм, підвищення німецького національного тиску і військову цензуру. Словенський народ «жертвував життям і кров'ю заради батьківщини, життям тисяч своїх кращих синів» писалося наприкінці 1914 р. у «Словенському народі» [5, št. 304]. Ці слова були пов'язані з важкими втратами словенських полків на сході, на російському фронті, про що інформували тоді громадськість [6, št. 128-129, 131]. Незважаючи на це, газета стверджувала, що «сьогодні посеред титанічного шторму, який качає всю земну кулю», словенець «залишився непохитним у своїй совісті і вірності Батьківщині, яка є провідною зіркою в його діяннях» [5, št. 309]. Через півтора року «Словенець» додав до цього: «Перед судом історії наш малий народ стане великим. У цій війні ми повністю забули про себе і думали тільки про державу». Наш народ був «зі своїми героями завжди там, де було потрібно зробити найгіршу роботу» [3, št. 169]. Словенці і хорвати, які були об'єднані під Габсбурзькою короною, хочуть на всі часи залишитися народом, лояльним до імператора [3, št. 50].

З подібним ентузіазмом в Словенії прославляли також австрійські перемоги над слов'янськими противниками. Коли 2 грудня 1914 р., на 66 річницю правління Австро-Угорського імператора Франца Йосифа I, австрійці завоювали Белград, мер Любляни, ліберальний політик доктор Іван Тавчар закликав мешканців міста відмітити цей військовий успіх та розвісити прапори. Пропозиція мера «з радістю була виконана. Увечері дві військові пересувні каплиці кружляли по місту, їх гучно супроводжували великі натовпи. Замок на горі був частково освітлений і о 9 годині гармати зробили 21 постріл,

так, що всі околиці дізналися про успіх, що виборола австрійська армія після довгої героїчної війни проти Сербії» [5, št. 287]. Наступного дня «Словенський народ» на своїх шпальтах надрукував народну пісню «Стоїть, стоїть там Белград, за замком тече червона кров, щоби рухати три камені жерновів...»; пісню написали після австрійського завоювання Белграда у 1789 р. [5, št. 287]. Згодом у Люблянні гучно відсвяткували взяття Перемишля 3 червня 1915 р., Львова 22 червня 1915 р. і Варшави 5 серпня 1915 р. [5, št. 125].

«Словенський народ» із захопленням вітав також зайняття Брест Литовська 26 серпня 1915 р. і Цетинья 14 січня 1916 р. [5, št. 196]. Патріотична радість охопила народ при взятті Львова [5, št. 141]. Ліберали оспівували «улюблених орлів Австрійських Легіонів, ознаки габсбурзьких правителів, переможні прапори імперських військ» і військове мистецтво австрійських генералів, які подолали міцну російську військову силу [5, št. 141]. Люблянська муніципальна рада на своєму засіданні 23 червня 1915 р. одноголосно та стоячи промовила «Хай живе армія!» та за пропозицією заступника мера, ліберала доктора Карла Тріллера, після взяття Львова, надіслала вітальну телеграму верховному головнокомандуючому маршалу ерцгерцогові Фрідріху [5, št. 142].

Австрійський патріотизм зріс серед словенських військ на Балканах. Його відтворив солдат 27 люблянського піхотного полку скульптор Йосип Урбані. В пам'ять про участь полку у боях на південному воєнному театрі на кордоні з Сербією і Чорногорією він зробив пам'ятник у вигляді австрійського двоголового орла, який розміщувався на двометровому постаменті з боснійських скель та з висоти дивився в сторону противника. Під ним «в королівському смиренні» простерлися пагорби і долини боснійської землі. Одна голова була повернута у бік Чорногорії, друга – у бік Сербії. Напіврозправлені крила, сім метрів в довжину, були готові до негайного польоту. Це свідчення патріотичної думки, як писав «Словенець», не підтверджувало давньоримський вислів «*Inter arma silent Musae*» («Під час війни музи мовчать»). «Нерухомо сидить орел на скелястій підставі, під ним тривожать тишу та спокій постріли з нашого боку та боку противника» [7, št. 38-39, 51, 52, 54-57, 59; 3, št. 170; 5, št. 171].

Як видно, приналежність до слов'янського походження не стала перешкодою для словенських солдат у боротьбі проти росіян, сербів і чорногорців. Це було підтверджено численними повідомленнями та свідченнями про їхню участь у бойових діях на слов'янських теренах. Звичайно, ми повинні враховувати, що тодішня преса була обережною у зв'язку з воєнно-політичною ситуацією та вимогами австрійської державної адміністрації, але дух, який пронизує ці повідомлення, досить красномовний.

Словенські солдати – австрійці, як вони самі наголошували [7, št. 56; 3, št. 220] – запекло воювали проти росіян. Після повернення з російського фронту до Любляни у вересні 1914 р. поранений капрал «Залізного» 17 полку, також відомого як «полк Краньських Янезів», Алоїзій Прек з Доброви, розповідав: «Тільки шкода, що у нас не було більше можливостей. Ми підемо на них знову, я не можу дочекатися, коли покладемо їх на багнет» [3, št. 203]. Карел Якопич з Малої васі при Єжиці написав сестрі: «На «рудих» (росіян) ми пішли «як на

вовків полюють»[3, št. 59]. Особливу рису боротьби проти росіян розкрив вояк з Бовця, солдат 27 стрілецького полку в Галичині: «Це було (...), коли ми атакували росіян. Вони почули нас, коли ми словенською говорили і кричали. Тоді сказав один з росіян: «Брате, не стріляйте. Ми також слов'яни!» Але наш борг перед пресвітлим імператором, свідомість, що ми захищаємо нашу дорогу Батьківщину і своїх дорогих – це все наказувало нам бути глухими»[3, št. 284] Якщо вірити військовому курату (духівнику) Л. Туршичу, який наприкінці грудня 1914 р. йшов в супроводі 27 полку, росіяни боялися словенських солдатів. «Гвардійців видно за срібними едельвейсами на комірцях, завдяки неперевершеній влучності у стрілянині та наполегливості їм дали прізвисько «собаки з квітами», чим наші хлопці дуже пишаються»[3, št. 20].

На таке ставлення до слов'янських противників вказували публікації в «Словенці» та «Словенському народі», підкреслюючи бойовитість словенських вояків, про похвальні звіти з австрійської та німецької преси про їх завзяту війну на слов'янських фронтах [3, št. 205]. Наприклад, син жупана (мера) Любляни Івана Тавчара, запасний прапорщик 25 Польського артилерійського полку Франц Борис Тавчар у 1915 р. був нагороджений срібною медаллю за хоробрість I ступеню. Про нього в офіційній Золотій Книзі армії написали: «Запасний прапорщик 25 Польського артилерійського полку Франц Борис Тавчар поводився як хоробра та мужня людина. Як командир взводу і перший офіцер при Поланах командував боєм з рідкісною холонокровністю, тому що легка та важка артилерія противника обстрілювала його батарею сильніше за всіх. Його вплив на вояків був настільки сильним, що його солдати, незважаючи на лютий ворожий вогонь, трималися стійко. Коли ми залишили позиції при Поланах, прапорщик Тавчар, за наказом, залишився зі своїм взводом там, і на другий день з великою майстерністю під ворожим вогнем привів свій взвод назад до батареї» [5, št. 178].

Такі доповіді, які служили підйому патріотичних настроїв на батьківщині, добре узгоджувалися з відомим повідомленням словенської національної ідеології вірності, яке написав у своєму першому і найбільш успішному поетичному виданні Йован Косеський (Янез Весел) під час візиту імператора Фердинанда I 1 вересня 1844 р. в Люблян: «Дуб сумнівається й гори – вірність словенця не гине!» [4]. Поранені словенські солдати, які перебували на лікуванні в лікарні Лінц-Урвахр у Верхній Австрії, у листопаді 1914 р. процитували його наприкінці їхнього вітання, відправленого крайнському провінційному губернаторові Івану Шуштерчичу і його дружині [3, št. 261]. Патріотичні декламації словенських солдат у пресі не важко простежити [5, št. 214]. Водночас, «Словенець» писав, що словенський народ і словенський солдат у цій війні блискуче показав, як розуміти справжній патріотизм в дії [3, št. 231]. «Словенський народ» звернув увагу на нарис «Парадоксаліст», в якому Федір Достоевський через низку парадоксів захищав війну. Газета цитувала: «Війна піднімає дух народу і його свідомість власної гідності. Війна рівняє всіх під час бою і мирить пана і раба в самому вищому прояві людської гідності – в жертві життя за спільну справу, за всіх, за вітчизну» [5, št. 241].

«З листів наших героїв», як називалася одна з рубрик у «Словенці», ставала також очевидною недооцінка слов'янських військових противників. Росіяни, начеб-то, не мали справжньої мужності, були поганими стрільцями і без бойового запалу. Зневажливе ставлення також висловлювалося у бік сербів і чорногорців [3, št. 203]. Тим не менш, самозвеличення «словенських героїв» теж не збігалось з фактичною картиною російського театру бойових дій. Влітку, восени і на початку зими 1914 р., коли були опубліковані статті, присвячені якості російських військ, як ми вже вказували, словенські полки і австро-угорська армія у боях з ними зазнали величезних втрат [10, št. 401-403; 9, št. 230; 7, št. 44, 46, 48-49]. Пропаганда рубрики «З листів наших героїв» створювала забобони про противників і їхню неповноцінність і стала важливим елементом війни – її вплив мав силу й пізніше, в післявоєнний період. [11, št. 18].

Згідно з думкою «Словенця», росіяни, захисники сараєвських вбивць, мали на меті знищення Австро-Угорської імперії [3, št. 197] і для цього вони були готові використати безчесні та злочинні засоби війни та примушувати своїх вояків до бою [3, št. 205]. Зі свідчень словенського артилериста в Перемишлі, начеб-то справді у неосязному «натовпі людей» – у російській армії [3, št. 222] – армійські офіцери зі зброєю заганяли солдатів у бій. «Чи вони дадуть комусь відповідь?» – запитував підпоручик 4-ї сотні 97 піхотного полку Франц Лапаньє. «Мені здається, що після війни у Росії повинна початися ще страшніша війна: кривава революція» [3, št. 84]. Він також писав, що з російськими солдатами погано поводяться, вони голодні та погано взуті [3, št. 35].

Незважаючи на ці публікації, «Словенець» надавав свій простір також для свідчень росіян. Наприклад, Йосип Шуштерчич з села Шмартного при Літії, у листі про бій словенського 17 піхотного полку з російськими військами 4 лютого 1915 р. в Карпатах, описав загибель російських вояків таким чином: «Вже чути з лівого боку заклик до атаки: «Ура!» Всі ми, як один, стрибаємо з багнетами проти ворога в жахливому гніві, що всіх заколемо. Росіяни знову підводять вогонь, від чого багато з наших гинуть. Однак, коли ми вже дуже близькі до них, думаєш: тепер буде страшна бійня. Але це було не так. Вже відомо, що росіяни не знають більшого страху, ніж наші багнети. Й зараз, коли вони бачать багнети перед собою, кидають свою зброю убік, задирають вгору руки, і кричать: Брате! Брате! Коли ми бачимо їх як полонених, увесь гнів проходить, і ми починаємо подавати руки і посміхатися один одному. Ми їм даємо хліб та інші речі, а вони нам цигарки і тютюн. Якби нас хто бачив, подумав би, що це старі друзі, після довгого часу знову зібралися разом. Всі думали б: «Ви виконали свій обов'язок, і ми свій, тепер, коли ви наші полонені, ви більше не наші вороги» [3, št. 47]. Й. Шуштерчич у своєму листі визнавав завзятість росіян у бою. Такі, хоч і нечисельні зізнання писали й інші словенські солдати [5, št. 214; 3, št. 99].

Також словенці знаходили й короткі слова похвали до сербських і чорногорських солдат [5, št. 13]. Газета «Словенський народ» писала похвальні

слова про бойові якості сербів, які поширювалися в австрійських військових колах і німецькій пресі [5, št. 271].

Словенські солдати в листах також повідомляли про стерпне або навіть хороше поводження росіян зі словенськими військовополоненими [3, št. 301]. Подібний досвід мала більшість словенців у полоні в Сербії і Чорногорії [5, št. 36].

Звіти про порівняно задовільні умови утримання словенських військовополонених у Росії, Сербії і Чорногорії, можливо, були написані під пильним поглядом цензури. Це відбувалося й у Австро-Угорщині, але «Словенець» та «Словенський народ» все ж публікували такі нариси. Напевно, з причини того, щоб полегшити тривогу родичів за своїх чоловіків і синів, які перебували у полоні, і, таким чином, зробити свій внесок у більш мирне сприйняття війни населенням. Опубліковані листи полонених словенських солдат, очевидно, не були основою для розпалювання ворожого почуття у відношенні до слов'янських противників імперії Габсбургів. Можливо, ми повинні враховувати той факт, що основний тягар війни та театр воєнних дій перебував на слов'янській землі. Навесні 1915 р. «Словенський народ» зазначив, що на цьому етапі війни найбільше страждають саме слов'янські народи.

Всі бої на східному і південному театрах йшли на австро-угорських «слов'янських землях: в самій Польщі, в Галичині – на польській та українській землі, на Буковині – на русинській землі, в Карпатах – на словацькій землі, в Сремі та Боснії і Далмації – на хорватських землях, у Примор'ї – на словенській землі» [5, št. 138]. Щодо Примор'я слід зазначити, що тут словенці воювали між собою. На Сочанському фронті венеціанські словенці в мундирах італійської армії воювали зі словенцями в мундирах австро-угорської армії [9, št. 232].

Ситуація, яку ми споглядаємо крізь публікації двох провідних словенських політичних газет про слов'ян, що воювали з обох боків фронту у 1914-1916 рр., буде такою, що для переважної більшості словенців і словенських солдатів на підґрунті їхнього безперечного австрійського патріотизму [1, št. 444; 8] слов'янські противники Австро-Угорщини були виключно її ворогами. Такий настрій підтримували обидві провідні словенські політичні газети «Словенець» та «Словенський народ», які по відношенню до ворогів не терпіли думки про можливі слов'янські зв'язки словенців. У слов'янському питанні для політичних сил вирішальною була лінія фронту, проведена між Австро-Угорщиною та Німеччиною й воюючими з ними слов'янськими державами, і це чітко відображав політичний друк.

Незважаючи на деякі публікації, де про слов'янських противників не говорилося жорсткими словами, на сторінках обох газет шлях до роздумів про слов'янську ідентичність був закритий. Існувала тільки австрійська ціннісна орієнтація, якою обмежувалося ставлення до слов'янського питання. «Словенець» та «Словенський народ» закріплювали головну думку про те, що словенці, а також інші габсбурзькі слов'яни є австрійцями, а ті, хто не габсбурзькі – з іншого світу. Таке ставлення до слов'ян принесла війна, яка підпорядкувала інтереси слов'янських народів інтересам держав-противників.

Використані джерела та література:

1. Cvirn J., Gašparič J. »Neizbežnost« razpada Habsburške monarhije – slovenski pogled / Janez Cvirn, Jure Gašparič // Studia Historica Slovenica. – 2005. - Letn. 5. - Št. 1–2–3. - Str. 444.
2. Inkret A. Jovan Vesel Koseski: vprašanje literarne zgodovine / Andrej Inkret. - Maribor: Založba Obzorja, 1971.
3. Slovenec: političen list za slovenski narod. 1914.12.12; 1916.26.7; 1916.2.3; 1915.29.7; 1914.28.9; 1914.7.9; 1915.13.3; 1915.26.1; 1914.10.9; 1914.14.11; 1914.31.8; 1916.28.9; 1915.15.4; 1915.13.2; 1915.27.2; 1915.3.5; 1914.21.12.
4. Slovenja Presvitlimu, Premilostljivimu Gospodu In Cesarju Ferdinandu Pervimu, Ob Veselim Dohodu Njih Veličanstva V Ljubljano // Kmetijske in rokodelske novize. – 1844, 4. september. - №. 36.
5. Slovenski narod: vodilno slovensko liberalno glasilo. 1914.24.12; 1914. 31.12; 1914.3.12; 1915.4.6; 1915.27.8; 1915.23.6; 1915.24.6; 1915.29.7; 1915.6.8; 1914.11.9; 1914.10.10; 1916.18.1; 1914.14.11; 1916.15.2; 1915. 9.6.
6. Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992. - Zvezek 1. - Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.
7. Sluga M. Slovenski vojaki v prvi svetovni vojni. - I. del: Od sarajevskega atentata do vojne z Italijo / Miha Sluga // Časopis za zgodovino in narodopisje. - 80 (45). – 2009. - št. 1, Str. 37, 43
8. Stavbar V. Izjave v podporo Majniške deklaracije / Vlasta Stavbar // Zgodovinski časopis. – 1992. – - Letn 46. - Št. 3-4. - Str. 357–381, 497–507; 1993. - Letn 47. - Št. 1. - Str. 99–106.
9. Svolfjšak P. Poizkus ocene vojaških in civilnih izgub (žrtev) med 1. svetovno vojno / Petra Svolfjšak // Granda S., Šatej B. (ur.) Množične smrti na Slovenskem: zbornik. - Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1999. -Str. 230
10. Svolfjšak P. Prva svetovna vojna / Petra Svolfjšak // Javornik M., Voglar D., Dermastia A. (ur.): Enciklopedija Slovenije. – Zvezek 9. - Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995. - Str. 401–403.
11. Štepec M. Slovenec 1914–1918 / Marko Štepec // Tomišek Perovšek M. (ur.): Slovenec: političen list za slovenski narod (1873–1945): kratek pregled zgodovine ob 140-letnici njegovega izhajanja. - Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2013. - Str. 19.

УДК 327.51(44:41)-048.87«191»(477.7)

Демченко О.П.

ПРИЧОРНОМОР'Я В СИСТЕМІ БРИТАНСЬКО-ФРАНЦУЗЬКОГО ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА (1917-1920 рр.)

Розглянуто місце країн Причорномор'я в системі британсько-французького військово-політичного співробітництва в Антанті в останні роки Першої світової війни та у період роботи Паризької мирної конференції.

Ключові слова: Велика Британія, Франція, Причорномор'я, військово-політичне співробітництво, Антанта.

Демченко А.П. Причерноморье в системе британо-французского военно-политического сотрудничества (1917-1920 гг.).

Рассмотрено место стран Причерноморья в системе британо-французского военно-политического сотрудничества по Антанте в последние годы Первой мировой войны и в период работы Парижской мирной конференции.

Ключевые слова: Великобритания, Франция, Причерноморье, военно-политическое сотрудничество, Антанта.

Demchenko O. Black Sea Littoral in the system of the British-French military-political cooperation (1917-1920)

The place of the countries of Black Sea Littoral in the system of the British-French military-political cooperation on the Entente of World War I and during work of the Paris peace conference is considered in recent years.

Keywords: *Great Britain, France, Black Sea Littoral, military-political cooperation, Entente.*

У розвитку міжнародних відносин домінуючу роль завжди відігравали держави, які володіють найбільшим економічним і військовим потенціалом. Їх відносини одна з одною зазвичай складають основу всієї міжнародної системи і визначають її характер. Цілеспрямоване прагнення однієї чи декількох держав до денонсації усталеного роками світового порядку досить часто призводило до масштабного конфлікту, у результаті якого зникла стара система і створювались умови для формування нової.

Події 1917-1920 рр. були знаковими для більшості народів світу. Одні отримали незалежність після тривалого імперського минулого, інші втрачали свої імперські володіння. Однією із важливих і нагальних проблем, що постали наприкінці Першої світової війни та в перші повоєнні роки, було облаштування світу та подальша боротьба за сфери впливу в тих регіонах, які раніше були підконтрольні Центральним державам та Російській імперії. Одним із них стало Причорномор'я. Досліджувана проблема має відношення до цих подій. Велика Британія і Франція, одні з найбільших колоніальних імперій, а Чорноморський регіон здавна привертав увагу британського та французького політиків, які прагнули закріпити свої позиції у Причорномор'ї.

Контроль над стратегічно розташованими морськими комунікаціями становить складну проблему в часи різкої зміни світового порядку [8, с. 4]. Країни, що їх контролюють, отримують значні переваги, можливість порушити на свою користь співвідношення сил на міжнародній арені. Яскравим прикладом цього була євроазійська політика Великої Британії та Франції у Причорномор'ї в 1917-1920 рр. Оскільки Причорномор'я є вузловим пунктом транспортних комунікацій, що з'єднують промислові центри Європи з країнами Близького Сходу та Середземномор'я [9, с. 1], цей фактор суттєво впливав на геополітичні та економічні інтереси Лондона і Парижа. Як в останні роки Першої світової війни, так і по її завершенні, головною метою зовнішньої політики Великої Британії та Франції було збереження статусу могутніх колоніальних держав та забезпечення своїх інтересів, зокрема і в Причорномор'ї. Лондон і Париж були найбільш постійними учасниками «клубу великих держав» [12, с. 4]. Проте наприкінці Першої світової війни і в перші повоєнні роки відносини між Великою Британією і Францією набули принципового значення для чорноморських країн і стали важливим системоутворюючим фактором. Від ступеню узгодженості їх дій залежали контури нової системи міжнародних відносин у Чорноморському регіоні.

Однак, інтереси Лондона і Парижа в Причорномор'ї, що витікали з їхнього економічного і геополітичного положення, часто не співпадали, а інколи були діаметрально протилежними. Уся попередня історія робила ці

країни скоріше суперниками, ніж партнерами, і лише поява спільного ворога змусила їх об'єднатись. В останні воєнні роки збереження союзницьких відносин перетворилось у міжнародну проблему. Низка питань, з якими мали зіштовхнутись архітектори нового порядку, були доволі широкими: доля Німеччини, розпад Австро-Угорщини, революція в Росії, балканське та східне питання. На кожну із цих проблем у Великій Британії та Франції були власні погляди та інтереси двох союзників зіштовхувались в усіх куточках світу.

Одним з гострих протиріч було чорноморське питання. Основна проблема нашого дослідження полягає у визначенні ролі чорноморського напрямку британсько-французьких відносин у формуванні нової міжнародної системи в останні роки Першої світової війни та перші повоєнні роки.

Представники української історичної науки, які досліджують проблеми чорноморського регіону, зосереджені, перш за все, на вивченні питань, які виникли перед українською дипломатією після того, як Україна стала незалежним гравцем на міжнародній арені. Політиці країн Антанти щодо громадянської війни 1918-1921 рр. в Росії, присвячена низка праць українських істориків – Б.О. Ачказі [1], Н.Д. Городньої [2], І.Б. Дацківа [3], Ю.Л. Довгана [4], Є.Є. Камінського [5], О.С. Кучика [6], В.С. Макарчук та О.Г. Макарчук [7], Р.Б. Сироти [11] та інших. Головна увага в даних роботах приділяється вивченню загальної позиції Великої Британії, Франції та США по відношенню до України в цілому.

Вагомий внесок у розробку питання місця Причорномор'я в зовнішній політиці великих країн зробили історики О.П. Машевський [8; 9] та К.А. Русаков [10]. Увівши до наукового обігу значну кількість раніше неопублікованих джерел О.П. Машевський розглянув питання контролю над Чорноморськими протоками у політиці провідних міжнародних союзів та їх впливу на міжнародні відносини починаючи з останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. Зовнішня політика ж Великої Британії та Франції в Чорноморському регіоні в цілому у 1917-1920 рр. окремо не розглядалась. К.А. Русаков на основі низки джерел та документів ґрунтовно та загалом неупереджено дослідив місце Чорноморських проток у зовнішній політиці Великої Британії у 1892-1920 рр. Разом з тим, зважаючи на широкі хронологічні межі дослідження – кінець ХІХ – перша четверть ХХ ст., К.А. Русаков не достатньо висвітлив зовнішню політику Великої Британії у Причорномор'ї у 1917-1920 рр. Зовнішній політиці Великої Британії та Франції на Близькому Сході присвячені дослідження російського дослідника О.М. Фоміна [12]. Автор зробив детальний аналіз протиріч між Великою Британією та Францією у процесі боротьби за «османську спадщину» у 1918-1923 рр., з'ясував основні інтереси та завдання, які переслідували ці країни на Близькому Сході та наслідки їх політики.

Причорномор'я протягом століть слугувало місцем, де перетинались різноманітні культури і цивілізації, а також полем для боротьби великих держав. В міжнародних відносинах першої чверті ХХ ст. Причорномор'я відіграло значну роль. Великі держави десятиліттями накопичували досвід зовнішньої політики в цій частині світу, однак її основи заклались у 1917-1920 рр., коли на руїнах колишніх Центральних держав і Російської імперії за

активної участі провідних гравців починалось формування сучасних чорноморських країн.

У британсько-французьких відносинах у 1917-1920 рр. стосовно Причорномор'я об'єктивно домінувало прагнення до співпраці і знаходження компромісів, що диктувалося необхідністю якнайшвидшого завершення війни і вироблення мирних договорів з Німеччиною та її союзниками, підтримки «єдиного фронту» в боротьбі проти різних революційних рухів і загальної зацікавленості у стабілізації ситуації в Східній Європі та на Близькому Сході. Це не виключало можливості різких дипломатичних зіткнень, подібних тим, що були викликані ситуацією навколо революційної Росії. Але і в цих випадках сварки політиків і дипломатів не виходили за межі робочих кабінетів і досить швидко залагоджувалися. В Причорномор'ї у 1917-1920 рр. головні суперечки між союзниками по Антанті викликало питання федералізації Росії, а також розподіл «османської спадщини» [12, с. 428].

В останні роки Першої світової війни між Великою Британією та Францією розгорнулися суперечності щодо воєнних завдань в Причорномор'ї [8, с. 4]. Діючи в одному ключі з Францією проти Німеччини в Західній Європі, Велика Британія намагалась всупереч протестів союзника вести самостійно війну на Сході проти Османської імперії. Такі дії виправдовувались британським урядом ніби-то для захисту підступів до Індії. Насправді, Велика Британія намагалась не допустити проникнення на Схід Франції, поява якої там могла нашкодити відносинам Великої Британії з арабським рухом та її інтересам.

На повоєнних союзницьких конференціях, поділяючи плани Франції щодо створення «санітарного кордону», Лондон неодноразово піддавав критиці проекти Франції стосовно «османської спадщини». Запропонований у 1918 р. Францією «санітарний кордон» та створення Малої Антанти не суперечили інтересам Лондону. У такому разі він забезпечував за рахунок малих лояльних «бар'єрних» країн недопущення проникнення Німеччини на схід та будь-який німецько-російсько-турецький союз спрямований проти Британської імперії. Саме тому Велика Британія надавала підтримку французьким підрозділам, які зайняли наприкінці 1918 р. міста Північного Причорномор'я, та російському збройному антибільшовицькому руху [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 11].

Визнаючи за Францією «сферу впливу» території на захід від Чорного моря, уряд Великої Британії намагався зменшити її вплив на Кавказ та Близький Схід. Ці дії впливали з інтересів Британської імперії, яка після розгрому «старого союзника» в її східній політиці, Османської імперії, прагнула не допустити зміцнення позицій на Близькому Сході більш впливового конкурента. Для цього британська дипломатія впродовж 1917-1920 рр. намагалась замінити роль Османської імперії, як оборонного рубежу Британської імперії в Східному Середземномор'ї та на Близькому Сході, своїм союзником Грецією або ж передати ці території під захист США. У разі відмови цих країн, Велика Британія, враховуючи перевагу свого флоту в Середземному морі та її давні зв'язки з арабським Сходом, формально погоджувалась на міжнародний контроль над Чорноморськими протоками. У

цьому полягала одна із головних розбіжностей у чорноморському питанні між Великою Британією та Францією.

При прийнятті всіх важливих рішень у чорноморському питанні ініціатива належала Лондону, який прагнув до зміцнення своїх позицій в східній частині Причорномор'я на противагу Франції. Завдяки військово-морській перевазі і залежності Франції від британської підтримки в німецькому питанні британці наполягали на перегляді на свою користь угоди Сайкс-Піко, насамперед у питанні Босфора і Дарданелл. Формально визнаючи права Франції на частину турецьких територій, Велика Британія затримувала їх передачу під французький контроль, а зробивши це, намагалася зіграти на труднощах, з якими французи зіштовхнулись на цих землях. Велика Британія публічно дорікала Франції у нездатності нею управляти Кілікією, ситуація в якій слугувала приводом для окупації Стамбулу. Якщо в зоні чорноморських проток Лондон спирався на власні сили, то в Анатолії він використовував Грецію, заохочуючи її до захоплення Смірни, а потім й Італію, фактично визнавши її самозахоплення у Малій Азії [12, с. 429].

Домінуванню впливу Лондона у чорноморському питанні сприяло і те, що в 1917-1920 рр. принципова різниця в інтересах Великої Британії та Франції ще не проявилася досить чітко. Французький уряд намагався забезпечити лише виконання своїх мінімальних вимог в отриманні «османської спадщини». Інтереси французьких фінансових та промислових кіл не чинили сильного впливу на політику офіційного Парижа і він досить легко погоджувався з багатьма діями Лондона, навіть, якщо вони в довгостроковому плані виявлялися не вигідними для Франції.

Британсько-французькі відносини в останні роки Першої світової війни та у перші повоєнні роки не були суто двосторонніми. Крім безсумнівного впливу на них політики інших великих держав певне значення мала участь у подіях «третьох сил», що діяли з різним ступенем самостійності і мали безпосередні інтереси в даному регіоні. Мова йде про країни Чорноморського регіону, а також національні рухи народів колишньої Російської та Османської імперії. Характерним фактором в системі британсько-французького співробітництва в Причорномор'ї в 1917-1920 рр. було те, що не зважаючи на неодноразові офіційні заяви про визнання права націй на самовизначення, на практиці Лондон і Париж фактично не рахувались з думкою більшості населення чорноморських країн, а лише іноді прикривались нею для виправдання своїх планів і дій. Велика Британія і Франція не надавали належного значення першим вогнищам турецького опору в районі Смірни і виникненню організованого центру турецького національного руху в Центральній Анатолії, затягували початок вироблення мирного договору з Туреччиною [8, с. 726-727].

Незважаючи на зміцнення свого впливу в Причорномор'ї у 1917-1920 рр., Лондону і Парижу вдалось лише частково врегулювати чорноморське питання, але остаточно вирішити його британські політики так і не змогли. Доказом чого стали наступні міжнародні конференції з приводу Причорномор'я. Реальні результати британсько-французької співпраці в Причорномор'ї досягнуті в 1920 р. сильно відрізнялись від тих, якими їх хотіли бачити політики і

дипломати Лондона і Парижа. Реваншизм переможених країн, зокрема Туреччини, «пробудження Азії», «європейський хаос», викликаний ростом соціального протесту, дії виключеної із Версальської системи радянської Росії та інші об'єктивні фактори суттєво корегували початкові плани урядів Великої Британії та Франції. Запланована керівниками британської та французької зовнішньої політики стратегічна система, яка складалась з низки підконтрольних та залежних від них країн Причорномор'я, опинилась під загрозою і потребувала перегляду. Чорноморське питання суттєво сприяло розмиванню британсько-французької Антанти і тим самим гальмувало процес формування нової моделі міжнародних відносин.

Отже, військово-політична система британсько-французького співробітництва в Причорномор'ї в 1917-1920 рр. базувалась на примусі, заснованому на тимчасовій перевазі Лондона і Парижа в Причорномор'ї і не враховувала інтересів чорноморських країн.

Використанні джерела та література:

1. Ачкаїзі Б. Українська революція в контексті міжнародних реалій (1917-1920 рр.) (концептуальні та історіографічні аспекти) / Б. Ачкаїзі // «Наукові записки» Кіровоградського державного педагогічного університету. – Кіровоград, 2011. – Вип. 14. – Серія: Історичні науки. – С. 124-132.
2. Городня Н.Д. Політика країн Антанти та США щодо державності України в 1917-1919 рр.: Автореферат дис...канд. іст. наук: 07.00.02 – всесвітня історія / Н.Д. Городня. – К.: Київський університет імені Тараса Шевченка, 1995. – 26 с.
3. Дацків І. Україно-англійські дипломатичні зв'язки у 1917-1921 роках / І. Дацків // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Історія. – Тернопіль, 2012. – Вип. 1. – С. 185-192.
4. Довган Ю.Л. Політика Франції, Великої Британії та США щодо національної державності України в 1917-1920 рр. у вітчизняній та українській зарубіжній історіографії : Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни / Ю.Л. Довган. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, 2006. – 18 с.
5. Камінський Є.Є. Політика США в українському питанні (1917-1990 рр.): Дис... докт. історич.наук: 07.00.03 / Є.Є. Камінський. – К.: Київський національний університет імені Т.Шевченка, 1993. – 400 с.
6. Кучик О.С. Україна в зовнішній політиці Антанти (1917–1920 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.01 – історія України / О.С. Кучик. – Львів: Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2001. – 20 с.
7. Макарчук В.С., Макарчук О.Г. Політика Франції, Великобританії та США щодо України (1918–1921 рр.) / В.С. Макарчук, О.Г. Макарчук, // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Серія: держава та армія. – Львів, 2000. – № 408. – С. 60-66.
8. Машевський О.П. Проблема Чорноморських проток у міжнародних відносинах (1870 р. – початок 1920-х рр.) / О.П. Машевський. – К.: «Аквілон-Плюс», 2010. – 792 с.
9. Машевський О.П. Чорноморські протоки у політиці міжнародних союзів (70-ті рр. ХІХ ст. – 1918 р.): Афтореферат на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. 07.00.02 – всесвітня історія / О.П. Машевський. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010. – 32 с.
10. Русаков К.А. Проблема Черноморских проливов во внешней политике Великобритании, 1892—1920. Дисс... канд. ист. наук: 07.00.02 – всемирная история / К.А. Русаков. – Луганск: Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля, 2003. – 202 с.

11. Сирота Р. Роберт Вільям Сітон-Вотсон і українська революція (З історії британської політики у Східній Європі в 1917-1918 рр.) / Р. Сирота // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2002. – Вип.37/1. – С. 423-451.
12. Фомин А.М. Война с продолжением. Великобритания и Франция в борьбе за «Османское наследство». 1918-1923 / А.М. Фомин. 1918-1923. – М.: Университет Дмитрия Пожарского, 2010. – 457 с.

УДК 94(83+73):327.57«1939/1945»

Дергачова А.С.

СПІВРОБІТНИЦТВО ЧИЛІ ТА США В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Стаття висвітлює ключові моменти чилійсько-американського співробітництва в роки Другої світової війни. Особлива увага приділена відносинам Чилі та Німеччини, а також реакції та практичним крокам Вашингтону в цьому напрямку.

Ключові слова: США, Чилі, Німеччина, співробітництво, війна.

Дергачева А.С. Сотрудничество Чили и США в годы Второй мировой войны.

Статья освещает ключевые моменты чилийско-американского сотрудничества в годы Второй мировой войны. Особое внимание уделено отношениям Чили и Германии, а также реакции и практическим шагам Вашингтона в этом направлении.

Ключевые слова: США, Чили, Германия, сотрудничество, война.

Dergachova A. The cooperation of Chile and the USA during World War II.

The article treats about the cooperation of Chile and the USA in the World War II. The special attention is given to the relations of Chile with Germany and the activity of the USA for that matter.

Keywords: the USA, Chile, Germany, cooperation, war.

Друга світова війна мала значний вплив на політичне життя Чилі, на її економічний та соціальний розвиток, а також змінила власне сутність поняття співробітництва. Міжнародна система на латиноамериканському континенті змінилася, що втілювалось в певному зменшенні автономності політичних та економічних взаємин між Чилі та країнами Латинської Америки, збільшився вплив США. В кінці 30-х рр. ХХ ст. адміністрації Ф. Рузвельта вдалося істотно зміцнити Панамериканський союз, почавши процес його трансформації з консультативної структури в політичний альянс, заснований на лідерстві Сполучених Штатів. І в ньому особливе місце відводилось Чилі.

30-40-і рр. ХХ ст. були насичені подіями у сфері міжнародних відносин. Більшість цих подій докладно висвітлено як у вітчизняній, так і в зарубіжній історіографії. Однак, взаєминам США і Чилі була приділена лише незначна увага, оскільки ця проблема, на думку багатьох істориків, поступалася за вагомністю подіям в інших регіонах. Основним аспектом розгляду радянськими істориками Латинської Америки 30-40-х рр. стала саме боротьба за континент між нацистською Німеччиною й західними державами [2; 3; 5]. Аналіз політики

США щодо країн Латинської Америки міститься в роботах І.І. Янчука [13], Н. Королева [10], С.А. Гоніонського [4], Н.Н. Іноземцева [8].

Висвітлення аргентино-американських і чилійсько-американських відносин з позиції інтересів саме країн Південного конуса міститься в латиноамериканській історіографії [15; 17; 22; 23; 29]. Північноамериканські дослідники значно більше «затушовують» латиноамериканську проблематику. Питання про мотиви, якими керувався Ф. Рузвельт, приймаючи рішення змінити характер своєї зовнішньополітичної риторики щодо країн Латинської Америки, було частиною більш загального питання про характер зовнішньополітичного курсу його адміністрації [24; 27; 28].

Метою статті є дослідження основних етапів чилійсько-американських відносин у роки Другої світової війни.

Після початку військових дій в Європі уряди всіх латиноамериканських держав заявили про свій нейтралітет. Ця заява втілилась у рішеннях першої консультативної наради міністрів закордонних справ американських держав, що зібралися в Панамі 24 вересня 1939 р. В загальній декларації про нейтралітет американських республік встановлювалася так звана «зона безпеки» на відстані 300 миль навколо континенту, де заборонялися бойові дії флотів воюючих держав [30]. Але за певних умов торгових і економічних відносин нейтралітет Чилі характеризувався лояльністю до країн «осі». Великий вплив на політику Х.А. Ріоса мала давня співпраця з Німеччиною, пов'язана з експортом продукції гірничорудної промисловості на європейські ринки, а також з експортом продуктів сільського господарства, головним споживачем яких до війни була Німеччина [12, с. 366]. Перед війною Чилі експортувала до Німеччини та інші країни Західної Європи до 80% міді [9, с. 83]. Позначався також вплив добре організованої і порівняно численної німецької колонії в Чилі – більше 40 тис. німців [11, с. 52]. Один з німецьких дипломатів в Чилі визначав її цифрою 30 тис. чоловік [6, с. 342].

Після нападу Японії на Перл-Харбор Вашингтон звернувся до урядів країн Латинської Америки з пропозицією скликати в Ріо-де-Жанейро нову консультативну нараду міністрів закордонних справ, відкриття якої було заплановано на 15 січня 1942 р [19, р. 119-120]. Метою США в Ріо-де-Жанейро було прийняття спільної з латиноамериканськими країнами заяви про розрив дипломатичних відносин з державами «осі». «Це боротьба не на життя, а на смерть, результат якої може означати успіх для Латинської Америки, або ж підпорядкування і ймовірну окупацію країнами осі», – зазначав Корделл Хелл [31, р. 1145]. Це, як наголошував Л. Дагген, «підвищило б роль Західної півкулі в міжнародних відносинах, засвідчивши, що всі латиноамериканські республіки пов'язали свою долю з Об'єднаними Націями» [16, р. 89]. В ході конференції були виявлені два погляди. Бразилія, Мексика, центральноамериканські і малі країни Карибського басейну підтримали позицію США в оголошенні війни Японії, Німеччині та Італії. Іншої точки зору дотримувалися Аргентина і Чилі. Міністр закордонних справ Чилі Б. Харпа ще 13 грудня 1941 р. заявив американському послу К. Бауерсу, що чилійська громадськість і керівники армії побоюються нападу Японії у разі розриву відносин з фашистськими

країнами і вважають необхідними певні зобов'язання з боку США відносно швидкої допомоги у разі такого нападу [19, р. 71, 77, 110]. А оскільки США не гарантували негайних постачань озброєння, чилійці виступали проти розриву дипломатичних відносин з державами «осі». Незважаючи на це, 21 січня був вироблений проект резолюції про розрив дипломатичних відносин з фашистськими державами. За наполяганням Аргентини і Чилі до нього був включений пункт про затвердження цього кроку законодавчими органами кожної країни [18]. Ця рекомендація виявилася обов'язковою – в кінці наради усі країни Латинської Америки, за винятком Аргентини і Чилі, розірвали дипломатичні відносини з державами «осі» [20, р. 43-44].

Позиція нейтралітету диктувалася також тим, що це дозволяло отримувати вигоди від збереження економічних зв'язків з країнами «осі». В певних політичних колах Чилі були розмови про те, що Німеччина може виграти війну або принаймні закінчити її вничю, і в обох випадках Чилі опиниться в сприятливій позиції для отримання вигод від післявоєнної торгівлі, якщо збереже позицію нейтралітету [26, р. 73]. 8 жовтня 1942 р. сталася подія, яка змінила міжнародні відносини на континенті. Заступник держсекретаря С. Уеллес в публічному виступі в Бостоні звинуватив Чилі та Аргентину у невиконанні рішень конференції в Ріо-де-Жанейро. Заявив також, що в результаті терпимості чилійського і аргентинського урядів до ворожої діяльності агентів фашистських держав потоплено багато суден латиноамериканських країн і США [13, с. 191]. Заява С. Уеллеса була розрахована на те, щоб вплинути на уряди Аргентини і Чилі. Але, якщо аргентинське МЗС відповіло нотою протесту держдепартаменту, відкинувши всі звинувачення як необґрунтовані [20, р. 210-211], то відносно Чилі, північноамериканський тиск дав результат: у відставку пішов весь кабінет. Новим міністром закордонних справ Чилі був призначений Х. Фернандес. Він очолив проамериканську діяльність в інтересах тісної співпраці з США. США опублікували меморандум «Німецькі шпигуни в Чилі», маючи підтримку Бразилії, Венесуели, Мексики та Уругваю 3 листопада 1942 р. публікація меморандуму, виступ С. Уеллеса, посилення економічного впливу США сприяли приєднанню Чилі до антигітлерівської коаліції.

У світі також розвивалися події, які вимагали від уряду Чилі більш чіткої позиції з питань війни. Події на фронтах, головним чином перемоги Червоної армії, не могли не змусити чилійський уряд більш серйозно задуматися над тим, яке місце повинна зайняти держава у цій ситуації. Також економічна залежність Чилі від США з плином війни усе більш зростала. Її експорт надходив до США, які дали зрозуміти Х.А. Ріосу, що нейтральна політика Чилі відіб'ється на післявоєнному становищі країни. 20 січня 1943 р. Х.А. Ріос у виступі по радіо оголосив про розрив дипломатичних відносин з державами «осі» [21, р. 803]. 2 березня 1943 р. була підписана американо-чилійська угода про військові постачання по ленд-лізу [21, р. 816-817]. Аналіз статистичних даних про військове постачання по ленд-лізу [25] показує, що Чилі не входила в список країн, які мали пріоритет при отриманні військової техніки.

Перед закінченням війни, в лютому 1945 р., Чилі оголосила війну Німеччині. Таким чином, вона отримала право взяти участь у післявоєнному врегулюванні. Водночас, Сполучені Штати отримали ще один голос у майбутній Організації Об'єднаних Націй [1, с. 245; 2, с. 25]. Навесні 1945 р. Сполучені Штати провели конференцію американських держав в Мехіко, на якій був прийнятий так званий Чапультепекський акт [14], підписавши який, чилійська делегація, по суті, віддала в руки Вашингтону контроль над зовнішньою політикою країни.

Американо-чилійські відносини 1939-1945 рр. повністю залежали від міжнародного становища і мали суперечливий характер. Це пояснювалося тим, що зовнішня політика Чилі в період Другої світової війни була подвійної: прагнення до співпраці з США і водночас побоювання піти на перегляд своєї політики і зважитися на розрив дипломатичних стосунків з державами «осі». Офіційною версією, що характеризує цю позицію, було побоювання, що розрив стосунків з державами «осі» викличе напад на Чилі. Стверджувалося також, що союзники втратили багато опорних пунктів в західній частині Тихого океану, а отже, чилійське узбережжя не має прикриття. Позиція нейтралітету дозволяла чилійському уряду отримувати вигоди від збереження економічних зв'язків з державами «осі» [26, р. 73]. Також в певних правлячих колах Чилі довгий час вважали, що Німеччина може виграти війну і тоді Чилі опиниться у вигідному становищі для отримання переваг від післявоєнної торгівлі, якщо збереже позицію нейтралітету. Але в умовах корінного перелому в ході Другої світової війни чилійсько-американські відносини кардинально змінилися. Чилійський уряд не зміг проводити колишній курс зовнішньої політики. Зіграли свою роль дипломатичний тиск і бажання зайняти своє місце за післявоєнним столом переговорів. Приєднання Чилі до антигітлерівської коаліції сприяло посиленню впливу США в країні. Позиції держав «осі» зайняли Сполучені Штати, що багато в чому пояснювалося економічною і політичною залежністю країни від США.

Використані джерела та література:

1. Бережков В.М. Страницы дипломатической истории / В.М. Бережков. – М., 1987.
2. Внешняя политика стран Латинской Америки. – М., 1982.
3. Волков А.В. Латинская Америка в борьбе против гитлеризма / А.В. Волков. – М., 1942.
4. Гонионский С.А. Латинская Америка и США. 1939-1959 / С.А. Гонионский. – М., 1960.
5. Григорьян Ю.М. Германский империализм в Латинской Америке / Ю.М. Григорьян. – М., 1974.
6. Де Ионг Л. Немецкая пятая колонна во Второй мировой войне / Л. Де Ионг. – М., 1958.
7. Дурденевский В.Н., Крылов Б.Н. Организация Объединенных Наций: Сб. документов, относящихся к созданию и деятельности / В.Н. Дурденевский. – М., 1956.
8. Иноземцев Н.Н. Внешняя политика США в эпоху империализма / Н.Н. Иноземцев. – М., 1960.
9. Клесмет О. Внешняя торговля стран Латинской Америки с США / О. Клесмет // Мировое хозяйство и мировая политика. – 1943. – № 1. – С. 82-83. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nauka1941-1945.ru/files/pdf/EP_1943_AKS_00000481.pdf.
10. Королев Н. Страны Латинской Америки в международных отношениях (1898-1962) / Н. Королев. – Кишинев, 1962.

11. Осипова П. Происки гитлеровской Германии в странах Латинской Америки / П. Осипова // Исторический журнал. – 1943. – № 3. – С. 50-57.
12. Очерки истории Чили. – М., 1967.
13. Янчук И.И. Политика США в Латинской Америке (1939-1945) / И.И. Янчук. – М., 1975.
14. Britannica Annals of American History: The Act of Chapultepec 1945. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.answers.com/.../the-act-of-chapultepec>.
15. Cuevas Cancino F. Roosevelt y la Buena vecindad. – México – Buenos Aires, 1954.
16. Duggan L. The Americas. The Search for Hemisphere Security / L. Duggan. – New York, 1949.
17. Escude V.C. Gran Bretana, Estados Unidos y la declinacion argentina 1942-1949 / V.C. Escude. – Buenos Aires, 1988.
18. Fenwick Charles G. The Third Meeting of Ministers of Foreign Affairs at Rio de Janeiro 1942 // The American Journal of International Law. – Vol. 36. – № 2. – Apr., 1942. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.jstor.org/stable/2192629>
19. Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. 1939-1945. – Vol. VI. (1941). – 1963. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.digicoll.library.wisc.edu/cgi-bin/FRUS/FRUSidx?type=goto&id=FRUS.FRUS1941v06&isize=M&submit=Go+to+page&page=119>.
20. Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. 1939-1945. – Vol. V. (1942). – 1962. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.digicoll.library.wisc.edu/cgi-bin/FRUS/FRUSidx?type=goto&id=FRUS.FRUS1942v05&isize=M&submit=Go+to+page&page=43>.
21. Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. 1939-1945. – Vol. V. (1943). – 1963. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.libtext-dev.library.wisc.edu/FRUS/>.
22. Garcia R.L. Historia de unas malas relaciones / R.L. Garsia. – Buenos Aires, 1964.
23. Granda J.V. La Segunda Guerra Mundial Latinoamerica y el Peru / J.V. Granda. – Peru, 2009.
24. Langer W. L., Gleason S. E. The Undeclared War, 1940-1941 / W.L. Langer. – N.Y., 1953.
25. Lend-Lease Shipments. World War II. – 1946. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lend-lease.airforce.ru/documents/index.htm>.
26. Liewen E. U.S. Policy in Latin America / E. Liewen. – N.Y., 1965.
27. Marshall Ch. B. The Limits of Foreign Policy / Ch.B. Marshall. – N.Y., 1954.
28. Morgenthau H. In Defence of the National Interest. A Critical Examination of American Foreign Policy / H. Morgenthau. – N.Y., 1952.
29. Novoa Monreal E. La nacionalización chilena del cobre / E. Novoa Monreal. – Santiago de Chile, 1972.
30. Report of the United States Delegate to the Meeting of the Foreign Ministers of the American Republics, 1939. – 1940. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mtholyoke.edu/acad/.../interwar.htm>.
31. Xull C. The Memoirs / C. Xull. – Vol. II. – N.Y., 1948.

ПРОЕКТ МІЖНАРОДНОЇ КОСМІЧНОЇ СТАНЦІЇ У КОСМІЧНІЙ ПОЛІТИЦІ США (СЕРЕДИНА 80-Х-90-ТІ РР. ХХ СТ.)

Розглядається місце і роль проекту Міжнародної космічної станції у космічній політиці США. Аналізуються історичні передумови залучення Сполученими Штатами Америки міжнародних партнерів до проекту космічної орбітальної станції. Характеризуються основні тенденції, які сформувалися у космічній політиці США у зв'язку із реалізацією проекту МКС.

Ключові слова: Міжнародна космічна станція, космічна політика США, комерціалізація космосу.

Журавлева Л.В. Проект Международной космической станции в космической политике США (середина 80-х-90-е гг. ХХ ст.).

Рассматривается место и роль проекта Международной космической станции в космической политике США. Анализируются исторические предпосылки привлечения Соединенными Штатами Америки международных партнеров к проекту космической орбитальной станции. Характеризуются основные тенденции, которые сформировались в космической политике США в связи с реализацией проекта МКС.

Ключевые слова: Международная космическая станция, космическая политика США, коммерциализация космоса.

Zhuravlova L. The project of International Space Station in the US space policy (mid-80's-90's XX century).

The article discusses the place and role of the International Space Station in US space policy. The historical background of the United States to attract international partners in the project space orbital station is analyzed here. The main tendencies, which were formed in the US space policy in connection with the implementation of the ISS project, are characterized.

Keywords: International Space Station, US space policy, the commercialization of space.

Історичний досвід, отриманий людством в результаті освоєння та використання космічного простору, є неоціненним. Від запуску першого штучного супутника Землі у 1957 р. і до нині, проблема присутності людини у космосі є визначальним чинником в оцінці науково-технічного прогресу суспільства. Яскравим прикладом втілення поступального розвитку людства у цьому напрямку є проект Міжнародної космічної станції (МКС), який об'єднав зусилля провідних країн світу з метою створення і виводу на навколосемну орбіту найбільшої за всю історію науково-дослідницької платформи.

Беручи початок з проекту американської орбітальної станції «Фрідом», МКС в останні два десятиліття займала одне із провідних місць у космічній політиці США. Ідея створення МКС, сформульована в умовах кардинальних геополітичних змін, спричинених розпадом Радянського Союзу, мала неабияке значення для формування постбіполярного світу. Низка викликів внутрішньополітичного та міжнародного характеру, які постали перед США на початку 90-х рр. ХХ ст., виявила високий ступінь важливості міжнародного співробітництва у космосі в системі національних пріоритетів США.

Відтак, проблема місця МКС у космічній політиці США має високу дослідницьку актуальність, підтвердженням чого є зацікавленість дослідників до згаданої проблематики. Зокрема, серед американських вчених найбільш послідовно темою МКС займаються Дж. Логсдон [11], К. Морган [12], Д. Харленд та Дж. Кетчпол [7], Дж. Оберг [13], результати досліджень яких є основою ґрунтовних монографій. Також цінною є праця С. Ейзенхауер [6] щодо американо-російського співробітництва у космосі, у якій досить детально аналізується значення співробітництва у космосі між колишніми суперниками у період холодної війни та їх внесок у створення МКС.

У періодиці різні аспекти створення і функціонування МКС представлені статтями американських дослідників Дж. Джонсон-Фріз і Р. Хендберга [9] та англійських науковців М. Хемпселла [8] і Н. Кіджера [10] (засновник журналу «Спейсфлайт»).

Для російських дослідників характерним є включення проблематики МКС у міжнародно-правовий контекст, наприклад робота А. Фененко [5]. Деякою мірою значення і місце проекту МКС розглядається у дисертації російського політолога П. Лузіна [3]. Широко питання еволюції проекту МКС досліджується у російському журналі «Новини космонавтики», у якому з другої половини 90-х рр. було введено окрему рубрику «Міжнародна станція». Авторами цієї рубрики стали: М. Победінська, В. Мохов, К. Лантратов, В. Істомін, І. Афанасьєв, Ю. Журавін та ін. Зазначене видання значною мірою орієнтоване на опис технічних характеристик та хронологію функціонування МКС.

В українській історичній науці вивченням космічної політики США займається Д. Прошин [4], але питання МКС історик не розглядає. У вітчизняній історичній науці проблема місця проекту МКС у космічній політиці США є малодослідженою. З огляду на те, що Україна бере участь у деяких розробках проекту МКС (наприклад, участь у розробці функціонально-вантажного блоку «Зоря»), результати досліджень із зазначеної проблематики можуть позитивно вплинути розвиток космічної промисловості України.

Метою даної статті є визначення місця і ролі проекту МКС у космічній політиці США та здійснення аналізу основних тенденцій, які сформувалися в результаті набуття Сполученими Штатами Америки історичного досвіду міжнародного співробітництва проекту МКС.

Проект МКС бере свій початок ще у 80-х рр., коли космічна програма США будувалася навколо системи багаторазових транспортних космічних кораблів (БТКК) «Спейс шаттл». Саме ці БТКК повинні були стати основним транспортним засобом з доставки модулів на американську орбітальну космічну станцію у космос.

25 січня 1984 р. у щорічному зверненні до Конгресу, Президент США Р. Рейган оголосив про намір створити пілотовану космічну станцію протягом 10 років. При цьому президент додав: «Ми хочемо, щоб наші «друзі» допомогли нам впоратися з викликами, які постали перед нами і розділити з ними вигоди. НАСА запрошуватиме інші країни для співробітництва і зміцнення миру, для того щоб добитися процвітання і розширення свободи для

всіх, хто поділяє наші цілі» [11, р. 1]. Стимулом для вкорінення ідеї міжнародної співпраці на даному напрямку наприкінці 80-х рр. стало усвідомлення того, що вартість проекту такого масштабу доволі висока – у 1987 р. за оцінками уряду вартість розробки, виготовлення та конструювання станції складала приблизно 14,5 млрд. дол., а за оцінками експертної комісії Національної дослідницької ради США – 25,05 млрд. дол. [2, с. 11]. Відтак, лише міжнародна кооперація могла дозволити США реалізувати широкомасштабний проект орбітальної станції. Спільний проект США, Європейського космічного агентства (ЄКА), Канади та Японії зі створення орбітальної станції у 1988 р. отримав назву «Фрідом» («Свобода»).

Досвід створення і виведення на навколоразомну орбіту космічних станцій в кінці 80-х рр. був лише у СРСР (станції «Салют» і «Мир»), тому співпраця з потужним радянським авіакосмічним сектором могла принести США бажані результати. Однак, існувала низка перешкод на шляху до співробітництва з СРСР, який перебував на етапі розпаду.

Крім суто фінансових проблем, які існували у США і СРСР, співробітництво між колишніми суперниками було доволі хитким. Не просто було переконати Конгрес (особливо військово-політичні кола) у необхідності співпраці з СРСР. Але уряд США зміг навести вагомі аргументи на користь спільної роботи із радянською/російською стороною. По-перше, США прагнули не допустити витоку космічних технологій і кваліфікованих кадрів космічної галузі колишнього СРСР у країни з нестабільною політичною ситуацією. Щоб підготувати передумови для виконання свого головного завдання космічної політики, сформульованого у всіх президентських директивах США – забезпечення лідерства країни у космічній галузі [5], уряд США намагався якомога вигідніше використати можливості нового співробітництва, які відкрилися на початку 90-х рр. По-друге, серед неурядових структур відзначалося наростання зацікавленості в активізації дій уряду з реалізації проекту «Фрідом» та очікування, що в майбутньому це співробітництво відкриє шлях до більш широкої комерціалізації космічної галузі.

1993 р. став переломним, оскільки на зміну республіканській адміністрації Дж. Буша-старшого прийшли демократи на чолі з Б. Клінтоном, які прагнули переглянути проект «Фрідом». До того ж, більшість конгресменів також були налаштовані на згортання дорого вартісного космічного проекту. Драматичним виявилось голосування 24 червня, під час якого палата представників прийняла законопроект про фінансування станції більшістю лише в один голос (216 проти 215) [6, с. 90]. Незважаючи на сильний тиск з боку Конгресу, 2 вересня 1993 р. віце-президент США А. Гор і прем'єр-міністр Росії В. Черномірдин підписали договір про створення проекту «Міжнародна космічна станція».

Важливу роль у створенні сприятливих умов для створення МКС відіграв курс США на комерціалізацію космічної галузі. Комерційний союз із російською космічною програмою допомагав врятувати не лише передові технології у сфері дослідження космосу, але став механізмом для США

утримати лідерство у космічному суперництві із європейськими країнами. Один із спеціалістів з маркетингу відомої європейської космічної фірми так охарактеризував ситуацію, що склалася: «Представлена на ринок продукція російських космічних компаній була дешевою, надійною і ефективною. За цих умов вони становили потенційно сильну конкуренцію для європейських технологій. Дуже скоро з'ясувалося, що придбання російських технологій могло викликати великі технічні, політичні і промислові проблеми для всієї Європи. Фінансування російських проектів стало вважатися справою небезпечною, оскільки могло поставити під загрозу європейську самодостатність» [6, с. 101].

Відтак, введення Росії у проект МКС відбулося в односторонньому порядку – Росія не провела переговорів окремо з європейськими країнами, розглядаючи їх як партнерів США. США, у свою чергу, продемонстрували ЄКА, хто займає провідну роль у створенні МКС. Вже у 1993 р. Державний космічний науково-виробничий центр ім. М.В. Хрунічева (ДКНВЦ), РКК «Енергія» і американська корпорація «Локхід» створили спільне підприємство «Локхід-Хрунічев-Енергія» (ЛХЕ). Основною метою підприємства був маркетинг пускових послуг РН «Протон». В рамках даного підприємства ДКНВЦ забезпечував виготовлення ракети-носія, адаптацію корисного навантаження до неї, розробку та виготовлення обтічника і надання пускових послуг. Таким чином, від самого початку організації, МКС стала галуззю де розгортання курсу США на комерціалізацію космічного простору у 90-ті рр. знайшло значну підтримку уряду та приватних структур.

Проте, вигоди, які США та аерокосмічний бізнес міг отримати від експлуатації МКС, хоч і були доволі високими, але все ж можливість їх отримання була питанням не завтрашнього дня. Проблема фінансування проекту продовжилась і в 1994 р. Постійне зниження витрат на МКС з боку Конгресу не давало бажаної оптимізації ресурсів. Англійський дослідник М. Хемпселл зазначав з цього приводу: «Нажаль, це зниження витрат було досягнуто за рахунок скорочення масштабу проекту, а не завдяки зменшенню вартості самих космічних апаратів чи збільшення ефективності оперативних засобів. Навпаки, вартість проекту вже значно перевищує ті оцінки, які можна було б очікувати на основі історичних даних, які свідчать про те, що первісна оцінка у 8 млрд. дол. була вірною. Звідси можна зробити висновок, що у «Фрідом» немає реального прогресу щодо поліпшення економіки космічного простору» [8, р. 5].

Скептично налаштовані конгресмени США та невдоволені вимушеною співпрацею із Росією європейські партнери створювали значні перешкоди на шляху американського уряду до реалізації планів щодо МКС [9, р. 187].

Зрештою, у 1994 р. МКС вступила у «фазу два» – реалізація програми «Мир-Шаттл» (спільна космічна програма РФ і США, в рамках якої російські космонавти доставлялися на орбіту «Шатлами», а американські астронавти проводили експедиції на орбітальній станції «Мир»). Передбачалися окремі польоти американських астронавтів на борту станції «Мир» тривалістю до півроку з метою придбання необхідного досвіду. У червні 1994 р. між

Російським космічним агентством (РКА) і НАСА був укладений контракт, згідно з яким американська сторона виділяла на програму 334,6 млн. дол. Таким чином, ця робота для російської сторони набула комерційного характеру, а сама програма, зрештою, отримала назву «Мир-НАСА» [1, с. 22].

Рік по тому, 3 лютого 1995 р. шаттл «Діскавері» відправився у політ, у результаті якого мав вперше зістикуватися із станцією «Мир». Незважаючи на технічні труднощі, шаттл здійснив небезпечний маневр і наблизився до станції на відстань 10,5 м., зважаючи на те, що кожен із об'єктів мав довжину більш ніж 30 м. і вагу близько 100 т. [12, р. 22]. Айлін Коллінз (перша жінка-астронавт, яка пілотувала шаттл) зазначила, що станція «Мир» – це найпрекрасніша річ, яку вона будь-коли бачила [10, р. 112].

Ця подія займає важливе місце в історії космонавтики не лише з погляду взаємозапозичення досвіду американцями і росіянами. Вона стала вагомим аргументом уряду США на користь продовження робіт за проектом МКС.

Подальші проблеми із вартістю програми і терміном її реалізації ще не раз ставили під сумнів можливість створення людиною такого величезного техногенного об'єкта у космосі. Але завдяки наполегливій лінії уряду США і клопіткій праці американських приватних підрядників у листопаді 1998 р. МКС стала реальністю. Цього разу російська ракета-носіє «Протон» успішно вивела на навколосемну орбіту функціонально-вантажний модуль «Зоря» (система управління модуля була розроблена в Україні харківським акціонерним товариством «Хартрон»). Запуск функціонально-вантажного модуля і у подальшому його стикування із модулем «Юніті» стали для МКС символом успіху інженерної думки людства, а для США – символом політичної волі уряду, який в умовах постійного скорочення бюджету зміг довести необхідність реалізації проекту МКС.

Кінець 90-х-початок 2000-х рр. – це період вже безпосереднього конструювання МКС і активної присутності людини на орбітальній станції. Але шлях, який здійснила ця програма від середини 80-х і до кінця 90-х рр. став яскравим прикладом подолання політичних та економічних бар'єрів задля технологічного прогресу людства.

Бажання США займати провідні позиції у освоєнні і використанні космосу та проблеми фінансового характеру стали основними стимулами на шляху до вироблення ідеї створення МКС. Станція зайняла важливе місце у внутрішній та зовнішній космічній політиці США.

В умовах закінчення «холодної війни», проект МКС став засобом стримування витоку космічних технологій із колишнього СРСР і головним інструментом забезпечення лідерства США на міжнародній арені. Тенденції до комерціалізації МКС у США, які намітилися ще на проєкційному етапі станції, стали важливим етапом космічної політики США. Урядовий курс на комерціалізацію космічної галузі, який формувався на зламі 80-90-х рр. показав успішні результати у сфері супутникового зв'язку та утвердився остаточно саме завдяки залученню приватного сектору до проектування та збірки МКС. Тут спостерігалось і значне взаємопроникнення американського та російського

аерокосмічного бізнесу, що дозволило США призупинити вплив Європи на ринку космічних послуг.

Відтак, подальше вивчення ролі проекту МКС у космічній політиці США є необхідним елементом розуміння сучасних внутрішньо- і зовнішньополітичних орієнтирів США.

Використані джерела та література:

1. Батурич Ю.М. Соперничество и сотрудничество в космосе / Ю.М. Батурич // Вестник института Кеннана в России. – 2007. – Вып. 12. – С. 9-26.
2. Журавин Ю. «Судьба» МКС / Ю.Журавин // Новости космонавтики. – 1-28 февраля 2001. – Том 11. - № 4 (219). – С. 10-17.
3. Лузин П.А. Национальная политика США в космической сфере 2001 – 2010 гг.: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. полит. наук: спец. 23.00.04 «Политические проблемы международных отношений, глобального и регионального развития»/ П.А.Лузин. – М., 2012. – 23 с.
4. Прошин Д.В. Політика адміністрації Р. Рейгана в галузі дослідження і використання космічного простору (1981 – 1989 рр.): дис. кандидата істор. наук: 07.00.02/ Д.В. Прошин. – Дніпропетровськ, 2001. – 196 с.
5. Фененко А.В. Конкуренция в космосе и международная безопасность / А.В. Фененко // Международные процессы. – 2008. – Том 6. - № 3 (18). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/eighteenth/004.htm>
6. Эйзенхауер С. Партнеры в космосе: американо-российское сотрудничество после «холодной войны»: пер. с англ./ С.Эйзенхауер; Совет РАН по космосу. – М.:Наука, 2006. – 291 с.
7. Harland D., Catchpole J. Creating the International Space Station / D. Harland. – N.Y.: Springer Praxis Books in astronomy and space sciences, 2002. – 416 p.
8. Hemsell M. The Space Station and Beyond / M. Hemsell // Spaceflight. – 1994. – January. – Vol. 36. - № 1. – P. 5-7.
9. Johnson-Freese J., Handberg R. International Space Station: Reconceptualize not Redesign: The Quonset Hut in Orbit / J. Johnson-Freese // Spaceflight. – 1993. – June. – Vol. 35. - № 6. – P. 186-187.
10. Kidger N. Shuttle-Mir Spectacular / N. Kidger // Spaceflight. – 1995. – April. – Vol. 37. - № 4. – P. 111-112.
11. Logsdon J. Together In Orbit: The Origins of International Participation in the Space Station / J. Logsdon. – Monographs in Aerospace History. – 1998. – November. - № 11. – 52 p.
12. Morgan C. Shuttle-Mir: the U.S. and Russia share history's highest stage / C. Morgan. – Houston, Tex.: National Aeronautics and Space Administration, Lyndon B. Johnson Space Center, 2001. – 208 p.
13. Oberg J. Star-Crossed Orbits: Inside the U.S.–Russian Space Alliance / J. Oberg. – N.Y.: Mc.Graw-Hill, 2002. – 352 p.

МІЖДЕРЖАВНИЙ СОЮЗ БІЛОРУСЬ-РОСІЯ: ЗДОБУТКИ, ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

Стаття присвячена питанням створення та розвитку Союзної держави Білорусі та Росії як нової форми інтеграційних об'єднань. Розглянуто теоретичні аспекти діяльності цієї інституції, наведено хронологію її створення. Визначено основні результати функціонування Союзної держави в політичній, економічній, військово-технічній та гуманітарній сферах. Досліджено стан взаємодії між партнерами на рівні білатеральних відносин. Наведено пропозиції щодо подальшої діяльності Союзної держави Білорусі та Росії як з позицій учасників об'єднання, так і з погляду третіх держав.

Ключові слова: міжнародні відносини, інтеграція, Союзна держава Білорусі та Росії, Республіка Білорусь (РБ), Російська Федерація (РФ).

Богданович И.И. Межгосударственный союз Беларусь-Россия: достижения, тенденции, перспективы.

Статья посвящена вопросам создания и развития Союзного государства Беларуси и России как новой формы интеграционных объединений. Рассмотрены теоретические аспекты деятельности данной институции, приведена хронология её создания. Определены основные результаты функционирования Союзного государства в политической, экономической, военно-технической и гуманитарной сферах. Исследовано состояние взаимодействия между партнерами на уровне билатеральных отношений. Приведены предложения относительно дальнейшей деятельности Союзного государства Беларуси и России как с позиций участников объединения, так и с точки зрения третьих государств.

Ключевые слова: международные отношения, интеграция, Союзное государство Беларуси и России, Республика Беларусь (РБ), Российская Федерация (РФ).

Bogdanovych I. The Interstate Union of Belarus-Russia: achievements, trends, prospects.

The article is devoted to the creation and development of the Union state of Belarus and Russia as a new form of integration associations. There was discussed the theoretical aspects of the activities of this institution, also were gave the chronology of its creation. It was identifies the main results of the functioning of the Union state in the political, economic, military-technical and humanitarian spheres. Author studies the interaction between the partners at the level of bilateral relations and provides suggestions for further activities of the Union state of Belarus and Russia from the standpoint of the Members and from the point of view of third states.

Keywords. international relations, integration, the Union state of Belarus and Russia, Republic of Belarus (RB), Russian Federation (RF).

Події 1990-1991 рр. призвели до розпаду однієї з найбільших держав того часу на політичній карті світу – СРСР. В цілому цей процес мав як суб'єктивні, так і об'єктивні передумови. Результатом стало виникнення 15 нових незалежних країн, які прагнули знайти своє місце в системі міжнародних відносин. Крім того, процеси дезінтеграції достатньо тісно пов'язані з інтеграційними устремліннями держав, що обумовлено їх діалектичним зв'язком, який базується на єдності та боротьбі протилежних напрямів їх прояву. Так, новостворені держави почали активну діяльність із пошуку політичних, економічних, соціально-гуманітарних партнерів. Саме такі кроки

робила на міжнародній арені і Республіка Білорусь. Процеси її міждержавного співробітництва мають достатньо динамічний, хоча і дещо дискусійний характер (автор не вкладає в слово дискусія негативного значення, як це подекуди має місце в науковій та публіцистичній літературі).

Досліджуючи проблематику співробітництва Республіки Білорусь та Російської Федерації на засадах інтеграції та формування міжнародної інституційної структури, важливо пам'ятати про її багатовекторність. Йдеться про вихід предмету вивчення за межі монодисциплінарних рамок: міждержавний союз Білорусі та Росії може розглядатись з позицій політичних, економічних, юридичних наук, а також історії та філософії.

Загальні питання міжнародної інтеграції в своїх працях розглядали Б. Баласса, Е. Гааз, К. Дойч, Е. Етціоні, В.Л. Іноземцев, Е.Г. Кочетов, Ж. Моне, Т. Парсон, П. Робсон, Н. Сімонія, Я. Тінберген, Н. Шапіро, Р. Шуман, Ю. Юданов.

Економічні прояви інтеграційних процесів знайшли відображення в дослідженнях О.І. Амоші, В.С. Будкіна, І.В. Бураковського, В.А. Вергуна, В.М. Гейця, І.Й. Гладій, А.І. Кредісова, Д.Г. Лук'яненко, Ю.В. Макогона, В.Є. Новицького, А.М. Поручника, О.І. Рогача, А.П. Рум'янцева, А.С. Філіпенка, І.М. Школи, О.І. Шниркова

Безпосередньо проблематиці інтеграційного об'єднання Союзної держави Білорусь та Росія присвячені праці Б.Н. Пастухова, Ю.Г. Малумова, П.П. Бородіна, Б.С. Біккіпіна, А.В. Воронцова, Ю.Ф. Годіна, В.В. Качалова, Ч.С. Кірвеля, І.І. Кліміна, С.І. Куракіної, С.М. Небренчина, Ю.В. Неділько, В.А. Нікопова, Г.Н. Перепилиці, А.А. Розанова, С.А. Трахемінюка, Д.І. Ушкалової, С.А. Шатохіна та інших.

Незважаючи на широкий спектр наявних досліджень питань міжнародної інтеграції, українська наука практично залишила за межами свого розгляду функціонування такої інституції як Міждержавний союз Білорусь-Росія, обмежившись незначними штрихами, які виступають скоріше фоном для інших досліджень, аніж комплексною проблемою, що містить інтерес для вітчизняних фахівців. Вважаємо, що такий стан розробки проблеми потребує зміни, оскільки держави, які входять до союзу, є безпосередніми сусідами України, що вимагає всебічного вивчення його діяльності з метою прогнозування подальших кроків нашої країни.

Процес здобуття Республікою Білорусь державної незалежності розпочався 27 липня 1990 р. після прийняття Декларації про державний суверенітет Республіки Білорусь [4]. 25 серпня 1991 р. цей документ набув статусу конституційного акту, а з 19 вересня 1991 р. держава отримала свою сучасну назву [9]. Остаточо процес легітимізації та визнання нової країни завершився наприкінці 1991 р. після оформлення всіх необхідних документів, що припиняли існування СРСР.

Паралельно із зазначеними подіями Білорусь розпочала встановлення дипломатичних зносин з іншими країнами світу, активізувала свою діяльність в міжнародних організаціях, а також почала шукати оптимальні моделі інтеграції держави в систему сучасних міжнародних відносин.

У 1991 р. керівництво Республіки Білорусь опинилось перед необхідністю вибору: 1. ігнорувати глобалізаційні процеси (ізолюватись від світу і опинитись на узбіччі світових політичної та соціально-економічної систем); 2. сліпо рухатись за течією глобалізаційних процесів (але при цьому є ризик потрапити у своєрідну колоніальну залежність від однієї або декількох держав-лідерів); 3. проводити активну зовнішню політику, спрямовану на інтеграцію в світову економіку із залученням в міжнародні політичні процеси. Саме на останньому варіанті зупинились лідери Білорусі.

Впродовж наступних декількох років Республіка Білорусь налагодила співпрацю з провідними фінансовими (Група Світового Банку, Міжнародний Валютний Фонд) та регіональними організаціями (Рада Європи, Організація з безпеки та співробітництва в Європі – ОБСЄ, Європейський Союз), брала участь у створенні з іншими колишніми республіками СРСР нової інтеграційної структури – Співдружності Незалежних Держав.

Проте в 1994 р. така активність була дещо пригальмована під впливом зовнішніх обставин. Внаслідок «рудиментарного» сприйняття політичних процесів та певної «монополізації» права на визначення основних демократичних засад західними партнерами, сформувався конфлікт інтересів. США та країни ЄС відмовились сприйняти бажання новоутвореної держави на пошук власної моделі розвитку демократичного суспільства і визнавати зміни в Конституції Білорусі та подальші вибори Президента та Парламенту. Первинним наслідком стало припинення співпраці між Білорусією та Радою Європи, сповільнення політичного діалогу з ЄС та послабленням інтеграційної активності.

У цій ситуації цілком зрозумілим та виправданим став пошук РБ альтернативних партнерів для інтеграції та багатосторонньої взаємодії. Зважаючи на низку причин, достатньо очевидним виявився вибір в ролі стратегічного партнера Російської Федерації.

По-перше, цілковито поділяючи погляди С. Хантінгтона [8], можемо стверджувати, що одним із ключових чинників налагодження багатовекторної співпраці між Росією та Білорусією стала цивілізаційна близькість двох країн. Тут ми маємо на увазі практично відсутній мовний бар'єр, наявність спільних релігійних вірувань, культурні, соціальні зв'язки, які формувались впродовж значного проміжку часу, позитивне сприйняття держави-партнера населенням РФ та РБ.

По-друге, важливим чинником для Білорусі була і залишається наявність стійких економічних зв'язків з Росією, зокрема і на засадах міжнародної кооперації.

По-третє, за наявності окремих локальних проблем, співпраця з РФ виявилась для неї важливим джерелом стабільного розвитку.

Щодо Російської Федерації, тут мотиви, окрім згаданих, містили ще і чинники геополітичного та геоекономічного характеру. Пояснюється це різними розмірами держав та їх потенціалів, відмінностями в цілях та завданнях зовнішньої політики та зовнішньоекономічної діяльності. Так, РФ отримувала можливість поширити свій вплив на територію сусідньої держави,

зафіксувати своє ендемічне поле. До того ж, Росія знайшла надійного та передбачуваного інтеграційного партнера в подальших діях в регіоні. Але в подальшому сторони почали нерівноцінно сприймати двосторонню співпрацю: те, що для Білорусі є стратегічним напрямком партнерства, для Росії – тільки одним із важливих напрямків на рівні з БРІКС, Шанхайською Організацією Співробітництва (ШОС) або Азійсько-Тихоокеанською Економічною Співдружністю (АТЕС).

Передумовою для налагодження міждержавного співробітництва між Росією та Білоруссю, яке розпочалося разом із розпадом СРСР, стала Угода між РРФСР та БРСР від 18 грудня 1990 р. [1], яка в подальшому створила передумови як для цивілізованого розмежування новостворених незалежних держав, так і для їх всебічної співпраці.

Першими кроками цих держав стала спільна участь в новоствореному СНД. Саме у межах цієї структури та під її егідою впродовж 1992-1995 рр. відбувалися дії, спрямовані на поглиблення білатеральної взаємодії між цими країнами. З метою її інтенсифікації та продовження 21 лютого 1995 р. в Мінську було підписано Угоду про дружбу, добросусідство та співробітництво між Російською Федерацією та Республікою Білорусь [6]. 2 квітня 1996 р. в Москві підписується Угода про утворення Співдружності Росії та Білорусі [7]. У Статті 1 зазначалось, що «Сторони вирішили на добровільній основі утворити глибоко інтегровану політично та економічно Співдружність Росії та Білорусі з метою об'єднання матеріального та інтелектуального потенціалів своїх держав для підйому економіки, створення рівних умов підвищення рівня життя народів та духовного розвитку особистості» [7].

29 квітня 1996 р. в Санкт-Петербурзі керівники парламентів двох країн підписали угоду про Парламентські Збори, які б об'єднували депутатів обох держав, надавали б їм трибуну для спільних дискусій та можливості розробки стандартів законодавчих актів з метою подальшої імплементації в національне законодавство обох держав.

Втім, кінець ХХ ст. видався надзвичайно динамічним в політичному житті як Росії, так і Білорусі, що обумовило швидку зміну основних положень, які закладались в двосторонні міждержавні угоди, викликаючи необхідність їх модифікації та уточнення. Додавали актуальності даному питанню і наростаюче бажання керівництва обох країн до поглиблення партнерських відносин. 2 квітня 1997 р. Співдружність Росії та Білорусі шляхом підписання нової Угоди [2] було трансформовано в Союз цих держав. Зокрема, положення документу, крім політичних та економічних питань, тепер містили пункти про співпрацю у сферах права, боротьби з криміналом, національної безпеки та оборони. 23 травня 1997 р. відбулось підписання Статуту Союзу Білорусі та Росії, згідно до якого у тому ж році було сформовано Вищу раду та Виконавчий комітет Союзу, а Парламентські Збори Співдружності трансформовані в Парламентські Збори Союзу.

Впродовж 1997-1998 рр. відбулось формування виконавчих органів Союзу, спільного бюджету, здійснювалась розробка та реалізація перших

союзних програм, утворені Прикордонний та Митний комітети, Комітет з питань безпеки.

Наступним кроком в розвитку білатеральної співпраці стало перетворення партнерських відносин між країнами на «де-юре» конфедеративну модель державного будівництва. 8 грудня 1999 р. в Москві відбулось підписання Угоди про створення Союзної держави, а також прийнята Програма дій Республіки Білорусь та Російської Федерації з реалізації положень Угоди про створення Союзної держави. Процес ратифікації національними парламентами було завершено 26 січня 2000 р., після чого Угода набула юридичної сили.

Згідно цього документу (зокрема, Статті 2) основними цілями та завданнями досліджуваного інтеграційного об'єднання є:

1. забезпечення мирного та демократичного розвитку народів держав-членів, підвищення добробуту та рівня життя населення;

2. створення єдиного економічного простору для забезпечення соціально-економічного розвитку на основі об'єднання матеріального та інтелектуального потенціалів держав-учасниць, використання ринкових механізмів функціонування економіки;

3. неухильне дотримання основних прав та свобод людини і громадянина згідно до загальновизнаних принципів та норм міжнародного права;

4. реалізація узгодженої зовнішньої політики та політики у сфері оборони;

5. формування єдиної правової системи демократичної держави;

6. проведення узгодженої соціальної політики, спрямованої на створення умов, які б забезпечували гідне життя та вільний розвиток людини;

7. гарантування безпеки Союзної держави та боротьба зі злочинністю;

8. забезпечення миру, безпеки та взаємовигідної співпраці в Європі та світі, розвиток Співдружності Незалежних Держав.

Досягнення зазначених цілей здійснюється поетапно, з врахуванням ступеня пріоритетності економічних та соціальних питань. Важливим моментом є той факт, що партнерство вибудовується на принципах збереження державного суверенітету та територіальної цілісності країн-учасниць, а також залишає такі атрибути незалежності як власний державний устрій, конституція, державний прапор, герб та гімн тощо. Як бачимо, теза про втрату самостійності Республікою Білорусь на користь Російської Федерації, яка лунала в пресі і у висновках політиків та інших фахівців після підписання Угоди про створення Союзної держави, виявилась безпідставною.

Нині розвиток міжнародних партнерських відносин в рамках Союзної держави відбувається за декількома основними напрямками: політична взаємодія, економічне співробітництво, військова та воєнно-технічна співпраця, правове, соціально-гуманітарне та культурне партнерство.

Розвиток політичної складової базується на засадах вже згаданих міждержавних угод та устремліннях політичних еліт двох держав до поглиблення співпраці при збереженні національного суверенітету. Недоліком такої моделі партнерства є гальмування інтеграційних імпульсів при досягненні

певного, достатньо високого рівня взаємопроникнення політичних інструментів та механізмів, що може генерувати деяке непорозуміння та вносити контрпродуктивне охолодження в стабільні відносини. Позитивом тут буде можливість зовнішньополітичного маневрування та створення умов для використання підтримки партнера при формальному збереженні його нейтралітету з метою посередництва у вирішенні конфліктних або спірних питань у відносинах з третіми країнами. Прикладом може служити використання міста Мінськ як арени для переговорів між зацікавленими сторонами у розв'язанні кризи на сході України, що розпочалась у 2014 р.

Саме за такого формату політичної взаємодії забезпечується підтримка Союзної держави Білорусі та Росії з боку більшої частини населення обох держав та позбавляє місцевих політиків обох країн можливості використовувати об'єднання з метою здобуття популістських дивідендів на внутрішній арені.

Головні затримки імплементації Угоди про Союз Білорусі та Росії від 1999 р. виникли в площині економічних рішень. Маємо на увазі положення Статті 13 зазначеної Угоди про запровадження єдиної спільної валюти. Також, впродовж останніх десяти років між РФ та РБ декілька разів виникали суперечки з приводу якості товарів, їх маркування чи сертифікації, які призводили до тимчасових обмежень доступу продукції однієї з країн на ринки іншої. Доходило до епізодичного відновлення митного контролю на кордоні між державами та деякого охолодження політичних відносин.

Саме тому, говорячи про формування та розвиток Союзної держави Білорусі та Росії слід детальніше зупинитись на процесах, що відбувались в минулому або мають місце зараз у сфері економіки.

Головними економічними чинниками, які мотивували керівництво Республіки Білорусь до інтеграції з Російською Федерацією, вважаємо можливість забезпечити для власних суб'єктів господарювання довготривалих коопераційних партнерів та сталий ринок збуту високотехнологічного обладнання, що сприятиме створенню нових робочих місць в обох державах. До інших білоруських інтересів в Росії віднесемо можливість останньої бути ринком для надлишкових трудових ресурсів, простором ділової активності та інвестиційним партнером, ринком збуту сільськогосподарської продукції.

Незважаючи на відмінності в розмірах країн, слід підкреслити, що РФ отримує економічних переваг не менше, ніж Білорусь. Зокрема, економічна інтеграція дозволяє наростити розмір внутрішнього ринку, використати вигідне гео економічне розташування Білорусі, її транспортну та зовнішньоторговельну інфраструктуру в інтересах обох країн, гарантувати стабільне сполучення з відокремленим регіоном РФ – Калінінградською областю.

Одним з головних показників зовнішньоекономічної активності країни є стан її зовнішньої торгівлі. Для аналізу стану економічної взаємодії Республіки Білорусь та Російської Федерації звернемось цього показника та його динаміки.

Загальна структура зовнішньої торгівлі товарами Республіки Білорусь наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Зовнішня торгівля товарами Республіки Білорусь (млн. дол. США) [3]

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Зовнішньо-торговий оборот	15972	32687	60168	87190	92464	80226	77180
Експорт	7326	15979	25284	41419	46060	37203	36392
Імпорт	8646	16708	34884	45771	46404	43023	40788
Сальдо	-1320	-729	-9600	-4352	-344	-5820	-4396

За номенклатурою найважливішими експортними товарами Білорусі є нафтопродукти та нафта, калійні та азотні добрива, металопродукція, вантажні автомобілі та трактори, хімічні волокна та нитки, шини, молочна, м'ясна продукція, цукор. Основними статтями імпорту виступають енергоресурси (нафта та природний газ), сировина, матеріали та комплектуючі (метали та вироби з них, сировина для хімічного виробництва, частини машин), технологічне обладнання.

Найбільші обсяги експорту з Республіки Білорусь у 2014 р. припадали на Російську Федерацію (42,2%), Україну (11,2%), Великобританію (8,2%), Нідерланди (4,8%), Німеччину (4,6%), Литву (2,9%), Італію (2,8%), Казахстан (2,4%), Польщу (2,3%), Китай (1,8%); частка інших країн склала 16,8%. За розмірами товарного імпорту в Білорусь лідерами були Росія (54,6%), Німеччина (6,0%), Україна (4,1%), Польща (3,8%), Італія (2,9%), Нідерланди (1,2%), Туреччина (1,1%), Іспанія (1,1%), Франція (1,0%), Чехія (1,0%); на решту країн світу припадало 23,2% [3]. Як бачимо, основним партнером Білорусі у зовнішній торгівлі із значним відривом виступає Росія.

Щодо структури російської зовнішньої торгівлі, враховуючи масштаби країн та потенціал їх економік, неважко здогадатись, що картина для білоруських партнерів буде відрізнятись. Так, у 2013 р. частка Білорусі в експорті товарів з Росії складала всього 3,8%, в імпорті – 4,4% [5, с. 605]. Дані підтверджують тезу про те, що в площині економіки абсолютної рівноцінності партнерам досягнути не вдалось. З іншого боку, такої мети не було, оскільки як на момент створення, так і нині уряди обох держав усвідомлюють, що подібне завдання є ірраціональним, а тому не повинно включатись в програму інтеграційних заходів Союзної держави Білорусі та Росії.

Ефективною є співпраця двох держав в енергетичній сфері. Білорусь тут виступає не тільки покупцем енергоносіїв в РФ, але і стабільним та надійним їх транзитером до країн ЄС.

Протиріччя в питанні розвитку Союзної держави виявились в диференціації позицій сторін відносно питань ціноутворення, розвитку сільського господарства, оподаткування та митної сфери, стандартизації та сертифікації продукції. В робочому порядку вони вирішуються урядами двох держав, проте їх поява через півтора десятиліття з моменту створення такого

Союзу свідчить про проблеми в економічній взаємодії. Тому в науковій літературі можна зустріти думку про те, що сьогодні це інтеграційне об'єднання досягнуло максимуму свого розвитку, а подальше поглиблення співробітництва буде здійснюватись в рамках інших структур за участі ширшого кола учасників. На користь цієї тези свідчить участь РФ та РБ в Євразійському економічному союзі (ЄАЕС), через механізми якого держави-члени отримують можливості вільного переміщення товарів, послуг, капіталів, робочої сили, а також рівні умови та гарантії для господарюючих суб'єктів. ЄАЕС, фактичне функціонування якого розпочалось 1 січня 2015 р., прийшов на зміну Євразійському економічному співтовариству (ЄврАзЕс) і став новою сходинкою в розвитку міжнародного партнерства на пострадянському просторі.

Станом на середину 2015 р. в ЄАЕС, крім Росії та Білорусі, входять Казахстан, Вірменія, Киргизія. Ще низка країн висловила бажання до співпраці з ЄАЕС. Тому ця структура може і повинна надати новий імпульс в розвитку білорусько-російських відносин.

Як вже зазначалося, важливим чинником формування та розвитку Союзної держави стали геополітичні виклики та загрози, які змушені розглядати владні структури обох країн, відповіддю на які стала потреба у воєнному, військово-технічному співробітництві. На цьому напрямку отримано значні результати, які полягають у створенні регіонального угруповання збройних сил РБ та РФ, співпраці з питань ППО, запровадження єдиної нормативної бази у боротьбі зі злочинністю, протидії організованим злочинним угрупованням, торгівлі людьми, наркотрафіку та тероризму.

Перспективними векторами інтеграції тут є: формування спільної оборонної доктрини; переведення взаємодії армій двох країн в єдиний комплекс; створення єдиного командування або штабу об'єднаних збройних сил; об'єднання промислового потенціалу обох держав в єдиний військово-промисловий комплекс. З іншого боку, необхідною умовою цих кроків є перехід до єдиного державного устрою, що передбачає відхід від моделі Союзної держави в напрямку конфедерації.

Підводячи підсумки, вважаємо, що проблематика функціонування Союзної держави Білорусі та Росії вимагає розмежування теоретичних та практичних висновків.

З позицій теоретичної науки, на нашу думку, існування такого міждержавного об'єднання представляє інтерес як предмет подальшого вивчення особливостей, нових форм прояву інтеграційної активності між державами. Разом з тим, досвід РБ та РФ свідчить про спроможність, при наявності необхідних передумов, поглиблення партнерських відносин між державами до максимальної межі, за якою починається трансформація міждержавного об'єднання в конфедеративну державу. При цьому вигоди в багатьох сферах життя отримують обидва учасники процесу. Необхідною умовою тут буде об'єктивність інтеграційних процесів як на рівні держав, так і на рівні окремих юридичних та фізичних осіб, інакше процес створення союзної держави буде приречений на невдачу.

З практичної точки зору, вважаємо за необхідне розділити наші рекомендації для представників різних країн. Для Білорусі, в особі зацікавлених її представників, ключове питання полягатиме у виборі владою та народом країни наступних кроків у співпраці з РФ, оскільки дії керівництва останньої впродовж часу дії Угоди 1999 р. подекуди характеризувались непослідовністю та суперечливою різновекторністю. У випадку вибору подальшого розвитку Союзної держави Білорусі та Росії, керівництву РБ слід усвідомити незворотність втрати частини суверенітету як умови інтеграції, причому для Білорусі такі втрати можуть виявитись більшими в силу різниці в розмірах, потенціалах, політичних та економічних можливостей країн. Для цього доцільно було б реалізувати положення Угоди про перехід на єдину валюту, запровадження однакових митних тарифів та норм оподаткування із Росією, прийняти Конституційний Акт.

Якщо ж обраним пріоритетом для Білорусі є збереження повної самостійності, тоді основну увагу слід перенести на мікрорівень економіки з метою створення умов для подолання кризових тенденцій, які мали місце у світовій економіці. Разом з тим, необхідним є продовження політичного діалогу, соціально-економічного, військово-технічного, правового та гуманітарного партнерства із Російською Федерацією як на рівні Союзної держави, так і за допомогою інституцій СНД, ЄАЕС та Митного союзу Білорусі, Казахстану та Росії.

Для Російської Федерації найбільш очевидними висновками є необхідність подальшої співпраці з Республікою Білорусь як з державою, що сприяє не тільки соціально-економічному співробітництву, але і виступає додатковим чинником геополітичної безпеки для країни. Для окремих підприємств та галузей економіки доречним видається партнерство з відповідними структурами білоруської економіки на засадах міжнародної кооперації, що дозволило б зменшити втрати, які отримала російська економіка у 2014-2015 рр., а також наростити виробництво товарів, доступ яких на внутрішній ринок було обмежено.

Для третіх країн, крім вже згаданих висновків теоретичного характеру, при побудові своїх міждержавних або зовнішньоекономічних контактів з Республікою Білорусь або Російською Федерацією слід мати на увазі особливий рівень партнерства між цими державами. Тому бажаним є уникнення суперечливих або конфронтаційних кроків при білатеральних контактах відносно іншої країни, що входить до Союзної держави, оскільки наслідком може стати несподіване погіршення умов реалізації таких домовленостей, навіть за умови їх попереднього досягнення.

Використані джерела та література:

1. Договор между Российской Советской Федеративной Социалистической Республикой и Белорусской Советской Социалистической Республикой от 18 декабря 1990 г. // К союзу суверенных народов. Сборник документов КПСС, законодательных актов, договоров, обращений и президентских указов, посвященных проблеме национально-государственного суверенитета / Сост. А.И.Доронченков. – М.: Институт теории и истории социализма ЦК КПСС, 1991. – С. 490-497.

2. Договор о Союзе Беларуси и России. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.soyuz.by/about/docs/dogovor3/>
3. Зовнішня торгівля Республіки Білорусь. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.belarusfacts.by/ru/belarus/economy_business/foreign_commerce/
4. О государственном суверенитете Республики Беларусь: Декларация Верховного Совета Республики Беларусь от 27.07.1990 N193-XII // Ведамасці Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь. – 1991. - № 31. – С. 536
5. Российский статистический ежегодник. 2014: Стат.сб./Росстат. – М., 2014. – 693 с.
6. Угода про дружбу, добросусідство та співробітництво між Російською Федерацією та Республікою Білорусь. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.soyuz.by/about/docs/dogovor1/>
7. Угода про утворення Співдружності Росії та Білорусі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.soyuz.by/about/docs/dogovor2/>
8. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С.Хантингтон. – М.: АСТ, 2014. – 576 с.
9. Цітоў В.С. Беларусь / В.С. Цітоў // Энциклапедыя гісторыі Беларусі. – Мінск: Беларуская энциклапедыя, 1993. – Т. 1. – С. 483

УДК 327:(574+(470+571)+510)

Васильев О.А.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРОЦЕСІВ МОДЕРНІЗАЦІЇ У ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ТРИКУТНИКУ: КАЗАХСТАН, РОСІЯ, КИТАЙ

У статті аналізуються проблеми модернізації Казахстану, Росії та Китаю в рамках інтеграційного об'єднання Шанхайської організації співробітництва. Розглянуто сучасний стан, взаємозв'язок і перспективи соціально-політичної трансформації країн.

Ключові слова: модернізація, інтеграція, соціально-політична трансформація.

*Васильев А.А. **Взаимосвязь процессов модернизации в геополитическом треугольнике: Казахстан, Россия, Китай.***

В статье анализируются проблемы модернизации Казахстана, России и Китая в рамках интеграционного объединения Шанхайской организации сотрудничества. Рассмотрено современное состояние, взаимосвязь и перспективы социально-политической трансформации стран.

Ключевые слова: модернизация, интеграция, социально-политическая трансформация.

*Vasilyev O. **The relationship of modernization process in the geopolitical triangle: Kazakhstan, Russia, China.***

In this article problems of modernization of Kazakhstan, Russia and China in the framework of Shanghai Cooperation Organization are analyzed. The modern state, interdependence and prospects of its socio-political transformation are considered.

Keywords: modernization, integration, social and political transformation.

Модернізація країн Центральної Азії потребує здійснення інституціональних перетворень, вибору форм гнучкого поєднання ринкових механізмів, інструментів державного регулювання економіки та сучасних інститутів громадянського суспільства. Тільки при безумовному дотриманні пріоритетності соціальних реформ можна сподіватись на створення потужних

стимулів економічного зростання, технічного переозброєння виробництва і підвищення його ефективності. Аналіз літератури [2-4] показує, що взаємозв'язок Казахстану, Росії та Китаю у соціально-політичній трансформації цих країн в рамках інтеграційного об'єднання Шанхайської організації співробітництва, практично не висвітлений і потребує подальшого поглибленого дослідження.

Казахстан, Росія і Китай є державами-членами Шанхайської організації співробітництва (ШОС), до якої входять також Киргизія, Таджикистан та Узбекистан. Створення ШОС було проголошено на саміті у Москві в травні 2003 р. Наприкінці 2003 р. у Пекині Радою голів урядів було затверджено довгострокову Програму багатостороннього торгово-економічного співробітництва держав-членів ШОС у перспективі до 2020 р. У програмі ШОС закладено положення, що основою стабільності регіону Центральної Азії і суміжних держав є їх послідовний економічний розвиток, задоволення життєвих потреб населення [4, с. 296].

Нині Казахстан, перебуваючи у ШОС, має негативний економічний фон. Витоки проблем фінансової системи Казахстану полягають не тільки в девальвації російського рубля і у зниженні нафтових цін. Головна причина у тому, що фактично вичерпана базова економічна парадигма, в рамках якої розвивався Казахстан з початку періоду своєї незалежності. Трималась вона на трьох складових: високих цінах на експортну сировину, іноземних інвестиціях та зовнішніх позиках. Це дозволяло країні нарощувати споживання та, навіть, здійснювати такі грандіозні проекти, як перенесення столиці і світові з'їзди [3, с. 123].

Ціни на сировину виявили свою нестійкість. Іноземні інвестиції скоротились і сподівання, що вони знову зростуть, не мають ґрунтовних підстав. Але головне в тому, що разом з нагромадженням іноземних інвестицій в економіці Казахстану, збільшується і відтік доходу з них. Ще до кризи 2007 р. відтік доходів став дорівнювати надходженням нових інвестицій, а нині це співвідношення стало негативним. Щодо зовнішніх позик, то разом з накопиченим зовнішнім боргом у 156 млрд. дол., з Казахстану вивезено приблизно у 2 рази більше – 280 млрд. дол. (згідно офіційної звітності на кінець 2014 р.). Зараз платіжний баланс і курс тенге підтримуються за рахунок надходження до Казахстану резервів, нагромаджених за кордоном у прибуткові роки. За оцінками експертів, на це витрачається 2-3 млрд. дол. на місяць із більше, ніж 100 млрд. дол. резервів. Тому, якщо ціни на сировину почнуть зростати, то це зможе на якийсь час підтримати економіку, але не зможе повторити те, що успішно розвивалося у 2000-і рр.

Нині норма нагромадження основного капіталу в Казахстані наближається до 30%. На частку промисловості припадає понад 51% усіх інвестицій, зокрема, у нафтовидобувній промисловості – 39,1% , тобто, біля 78% всіх інвестицій у промисловість в цілому. Частка видобувної промисловості у ВВП не перевищує 20%, а на неї припадає 39,1% інвестицій основного капіталу. На такі прогресивні галузі, як хімічна промисловість припадає близько 0,5% усіх інвестицій, машинобудування – ще менше. Це

потребує досконалої модернізації виробничого апарату для забезпечення випуску сучасної конкурентоспроможної продукції.

Статистика свідчить, що реалізація рекомендацій щодо підвищення ставки рефінансування, проведення жорсткої грошово-кредитної та податково-бюджетної політики не підвищила якість економічного зростання. Пріоритетною завданням має стати не просто боротьба з інфляцією, а визначення її оптимального рівня, який стимулює економічне зростання і структурні зміни в економіці [2].

Модернізація держави, що стоїть на захисті національних інтересів, потребує розробки загальнонаціональної програми, створення системи стратегічного планування і прогнозування для дослідження довгострокових тенденцій розвитку країни з урахуванням зовнішніх і внутрішніх чинників (це стосується кожної з країн трикутника: Казахстан, Росія, Китай). Для цього потрібна сучасна державна структура управління, яка має бути оптимальною для ринкової економіки. В першу чергу, це має бути ефективний уряд, який здатний реалізувати пріоритетні цілі. Необхідно сконцентруватись на обмеженій кількості пріоритетів і на реалізації стратегій з досягнення визначених цілей. Зокрема, це потребує удосконалення законодавчо-правової бази функціонування держави, послідовної підтримки соціально-політичної стабільності [2].

Ефективність уряду базується на тьох взаємопов'язаних факторах: його структурної організації, стратегічної координації, рівня підготовки кадрів. Державне управління складними системними перетвореннями суспільства і економіки також має стати системним. Державна система координації має бути ефективною і прозорою. Результати її роботи мають бути доступними всім підзвітним органам [2].

Для Казахстану визначено сім основних принципів стратегії побудови центральної і місцевої влади:

1. Компактний і професійний уряд, який сконцентрується на виконанні лише декількох найбільш важливих функцій.
2. Робота за програмами дій на основі стратегій.
3. Чітко налагоджена міжвідомча координація.
4. Підвищення повноважень і відповідальності міністрів, їх звітність та контроль за їх діяльністю.
5. Децентралізація всередині міністерств, від центру до регіонів та від держави до приватного сектору.
6. Ефективна боротьба з корупцією.
7. Поліпшення системи найму, підготовки і працевлаштування кадрів.

У рамках стратегії виходу на траєкторію сталого розвитку, створено інституціональні передумови для більш активної участі держави в модернізації казахська економіки, зокрема, організовано фонд «Казина», метою якого є координація всіх інститутів розвитку для концентрації зусиль на реалізацію проектів міжнародного значення. Це буде досягнуто як шляхом створення нових наукових центрів, які будуть відповідати міжнародним стандартам, так і активізацією діяльності на світовому ринку наукомістких технологій для

підвищення науково-технологічного рівня виробництва. Поліпшення диверсифікації казахської економіки пов'язується з реалізацією кластерної ініціативи, що має підвищити конкурентоспроможність вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках.

З цією метою, було прийнято низку стратегічних документів, зокрема, Стратегію розвитку транспортного комплексу Казахстану, Стратегію територіального розвитку, Концепцію створення регіонального фінансового центру в Алматі, Концепцію сталого розвитку Казахстану, Концепцію формування соціально-підприємницьких корпорацій тощо [4, с. 324].

Росія головним чином здійснює свою діяльність у Казахстані за рахунок чотирьох найбільших російських енергетичних компаній: Газпром, ЛУКОЙЛ, Транснефть і Роснефть – саме ці компанії дозволяють Москві відстоювати в Астані російських інтересів і запобігати домінуванню Пекіна в економіці Казахстану. Перш за все, йдеться про Каспійський трубопровідний консорціум (КТК) і нафтопроводи «Приіртишськ-Атасу-Алашанькоу» та «Атирау-Самара». Крім того, транспортування нафти між Росією і Казахстаном здійснюється Каспійським морем між Актау і Махачкалою.

Стабільні партнерські відносини між РФ та Казахстаном підтримуються і в газовій сфері (два ключових газопроводи «Середня Азія-Центр» та «Бухара-Урал», що проходять територією Казахстану, а також, можливе будівництво Прикаспійського газопроводу), дозволяють Газпрому розширювати свою ресурсну базу і гарантувати безперервне надання газу за кордон.

Крім того, Росія прагне розширити свою присутність у Казахстані в атомній галузі, а також інвестує кошти у розвиток електроенергетики, наприклад, беручи участь у проекті реконструкції Екибастузької ГРЕС-2 з приєднанням до неї двох додаткових енергоблоків. Росія залишається важливим партнером для Казахстану у військовій та космічній сферах. Наприклад, існує угода на постачання з Росії п'яти ЗРК S-300PS на безоплатній основі, а також, співробітництво Роскосмосу та його казахського аналогу – Казкосмосу [4, с. 298].

В останні роки Китай став конкурувати з РФ за вплив у Центральній Азії, зокрема, у Казахстані. Згідно з даними Світового банку, за останні десять років рівень ВВП Китаю зріс більше, ніж у п'ять разів, залишивши позаду Німеччину та Японію. Китай має статус другої економіки світу після США. Але за показником ВВП на душу населення, Китай все ще відстає від розвинених країн. Цей показник у Китаї становить, за даними МВФ, близько 7500 дол., а у США – приблизно 47 тис. дол. Зростаюче виробництво потребує більше ресурсів, що робить Китай важливим сировинним імпортером, зокрема, енергоносіїв. На Китай припадає понад 20% світового споживання. За оцінками експертів, якщо б темпи зростання ВВП у Китаї впали до рівня 6,5%, тоді світові ціни на нафту і метали знизились би приблизно на 20%. Експерти вважають, що у найближчі три десятиліття зростання китайської економіки буде більш повільним, ніж у попередні 30 років, але Китай згодом стане найбільшою економікою у світі, обійшовши США [3, с. 142].

Що стосується інтересів Китаю у Казахстані, то перш за все треба відзначити намагання КНР отримати доступ до природних ресурсів Казахстану (нафта, газ, уран) і забезпечити надійний транзит туркменського газу. Китай також зацікавлений у розвитку Сіньцзян-Уйгурського автономного району у межах межрегіонального співробітництва, побудові шосейної і залізничної інфраструктури. Пекін налаштований на збільшення екпорту китайської продукції на ринок Казахстану. КНР планує зв'язати Астану економічними зобов'язаннями завдяки фінансовій допомозі і кредитам, а також поглибити культурні зв'язки, впливати на становлення нового покоління казахської еліти.

Крім того, цілком очевидно, що Китай сподівається стати постійним гравцем у перспективних прикаспійських нафтових проектах. Китай забезпечує надійні інвестиції для Казахстану. За даними Національного банку республіки, прямі китайські інвестиції у Казахстан приблизно у 3,5 разів перевищують російські, що свідчить про домінування Китаю у сфері інвестицій.

Проте у зв'язку із зростанням впливу КНР на регіон Центральної Азії у Казахстані відзначається занепокоєння щодо «китайської загрози», що непокоїть також Киргизію та Узбекистан. Усвідомлюючи це, Пекін запровадив стратегію, що направлена на поліпшення свого іміджу, зокрема, використовує культурні та освітні програми. Казахстан побоюється можливої залежності від китайського імпорту і зниження виробництва товарів власних галузей промисловості, таких як текстиль та взуття. Жорстка конкуренція між китайськими і казахськими виробниками виявляється на місцевих ринках, де половина обороту скоро може опинитись під контролем китайських бізнесменів [3, с. 142].

У Казахстані ключове завдання модернізації – орієнтація фінансової системи на забезпечення ресурсами таких пріоритетних напрямків економіки, як індустріально-інноваційний сектор, малий і середній бізнес, сільське господарство, інфраструктура із залученням іноземних інвесторів. Для Казахстану, віддаленому від основних ринків збуту і практично відрізаному від морських портів, конче важливим є доступ до інфраструктур Росії та Білорусі. Ефективне розв'язання цих завдань може бути вирішене в межах створеного Євразійського економічного союзу. У майбутньому це регіональне об'єднання має створити фундамент для побудови крупномасштабного ринку з єдиними правилами і забезпечити економічне зростання і підвищення добробуту громадян [1].

Отже, для проведення модернізації країни Астана має нагальні потреби у залученні інвестицій з КНР. Можна прогнозувати, що Казахстан спробує маневрувати між Китаєм і Росією, щоб не бути втягнутим, у сферу впливу Китаю.

Нині у межах Концепції зовнішньої політики Республіки Казахстан у 2014-2020 рр. основним партнером Казахстану є Росія. У січні 2015 р. РФ, Казахстан і Білорусь проголосили створення Євразійського економічного союзу. Таким чином, можна констатувати, що російський та казахський уряди мають достатньо міцні зв'язки і ЄАЕС направлений на їх укріплення.

Використані джерела та література:

1. Васильєв О.А. Проблеми трансформації інтеграційного об'єднання РФ і Білорусі / О.А. Васильєв // Зовнішні справи. – 2014.- № 7. – С. 44-47.
2. Васильєв О.А. Розвиток виробничих сил, науки і техніки як головний фактор, що визначає соціально-політичну трансформацію сучасних держав / О.А. Васильєв // Зовнішні справи. – 2014.- № 9. – С. 44-47.
3. Ігнат'єв П.М. Геополітичні та геоекономічні інтереси у світовій політиці: підручник / П.М. Ігнат'єв. – К.: Книги –XXI, 2014. – 364 с.
4. Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика України: Підручник / За наук.ред.М.А. Кулініча/ 2 вид. – К.: «LAT&K», 2015. – 477 с.

УДК 327.56(016.1ЄС):(478)

Добровольська А.Б.

ПОЛІТИКА СУСІДСТВА ЄС: ЕВОЛЮЦІЯ СПІВРОБІТНИЦТВА З МОЛДОВОЮ

У статті розглянуто досвід співробітництва Республіки Молдова пострадянського періоду з ЄС, проаналізовано внутрішні передумови і зовнішні чинники, що впливають на його перспективи.

Ключові слова: Молдова, Європейський Союз, Європейська політика сусідства, політичний транзит, соціально-політичні реформи, модернізація, пострадянський простір.

Добровольская А.Б. Политика соседства ЕС: эволюция сотрудничества с Молдовой.

В статье рассмотрен опыт сотрудничества Республики Молдова постсоветского периода с ЕС, проанализированы внутренние предпосылки и внешние факторы, влияющие на его перспективы.

Ключевые слова: Молдова, Европейский Союз, Европейская политика соседства, политический транзит, социально-политические реформы, модернизация, постсоветское пространство.

Dobrovolska A. The European Neighborhood Policy: the evolution of cooperation with Moldova.

The article describes the experience of cooperation between the Republic of Moldova and the EU, analyzed the internal conditions and external factors affecting its prospects.

Keywords: Moldova, EU, European Neighbourhood Policy, the political transit, social and political reforms, modernization, post-Soviet space.

Падіння комуністичних режимів помітно змінило не тільки політичну карту Європи, але й характер міждержавних відносин у регіоні. Поява нових незалежних держав на пострадянському просторі вимагала вироблення нових підходів до здійснення взаємодії Європейського Союзу із цими країнами. Механізмом реалізації завдань, пов'язаних зі створенням стабільного міжнародного оточення ЄС, стала Європейська політика сусідства (ЄПС). Введенням поняття «країни-сусіди» Європейський Союз підкреслив значимість держав, що граничать із ним, для забезпечення стійкого європейського

розвитку. Згодом ЄПС стала дієвим інструментом зміцнення геополітичних позицій ЄС у регіоні.

Європейська політика сусідства охоплює два географічних ареали: середземноморський та східноєвропейський і являє собою програму довгострокового співробітництва. Східноєвропейський напрямок політики сусідства почав складатися в 2003-2005 рр. Першими його адресатами стали Україна і Молдова, потім його було поширено на Вірменію, Грузію й Азербайджан (з урахуванням можливого членства Туреччини, ці країни розглядаються як потенційні сусіди ЄС).

Документами, що визначають принципи взаємодії ЄС із новими сусідами стали: концепція «Велика Європа – сусідство: новий підхід до взаємин з нашими східними й південними сусідами», що була прийнята 11 березня 2003 р., документи «Про основи нового інструмента політики сусідства» (1 липня 2003 р.), стратегія «Європейська політика сусідства» (12 травня 2004 р.) [13; 14; 15]. Пріоритетними галузями співробітництва були сфера спільної зовнішньої політики й політики безпеки, а також питання торгівлі й економічного розвитку. Прийняття цих документів було спрямовано на зміцнення взаємин Європейського Союзу із країнами-сусідами на основі довгострокового плану підтримки реформ і стійкого розвитку. Воно мало сприяти приведенню національних законодавств цих країн у відповідність із європейськими нормами, активувати процеси економічної інтеграції, а також вільного руху людей, товарів, послуг і капіталу.

Політика ЄС у відношенні західних нових незалежних держав (термінологія ЄС) припускає різномірне й різношвидкісне співробітництво. Європейський Союз підкреслює диференційованість підходу до кожної із країн-сусідів, який визначає рівень подальшої економічної інтеграції з ЄС (зокрема, участь у Внутрішньому ринку ЄС) і залежить від ступеня ефективності проведення політичних, економічних й інституційних реформ. Успішність реформування зазначених сфер, обумовлює міру поглиблення співробітництва між Європейським союзом і кожною із країн-сусідів, а також розмір додаткового фінансування з боку ЄС.

Механізмом реалізації ЄПС є розробка планів дій для кожної із країн – документа, що визначає напрямки подальшого розвитку двосторонніх відносин з ЄС. Концепція сусідства ЄС припускає можливість розробки програм надання макроекономічної допомоги (за умови чіткого формулювання критеріїв для одержання), а також використання інструментів міжнародних фінансових інститутів. У цьому контексті передбачається можливість співробітництва країн-сусідів з Європейським інвестиційним банком і реалізація програм Європейського банку реконструкції й розвитку [14]. Здатність ЄС проводити не тільки багатовекторну, але й інструментально різнопланову зовнішню політику визначає унікальність інтеграційного простору в Європі та обумовлює привабливість цього інтеграційного об'єднання для нових незалежних держав пострадянського простору.

Початок взаємодії Республіки Молдова з Європейським союзом було покладено в 1994 р. підписанням Угоди про партнерство й співробітництво

(УПС) [8]. Угода набула чинності в 1998 р. і містила в собі (як й УПС, підписані з Білоруссю й Україною) такі статті співробітництва, як політичний діалог, торгівля, інвестиції, взаємодія у сфері економіки й національного законодавства.

Свою зацікавленість у більш тісній взаємодії з Європейським союзом Молдова продемонструвала у 2004 р., коли керівництвом республіки було визначено важливе значення політики сусідства й декларовано прагнення країни на зближення з ЄС [3]. Підписаний в лютому 2005 р. План дій «ЄС-Молдова» на 2005-2007 рр. підкреслював спільність стратегічних «європейських» пріоритетів і був націлений на поглиблення двостороннього економічного й політичного співробітництва.

Результатом взаємодії Молдови з Європейським союзом стало надання Республіці багатосторонньої допомоги з боку ЄС, що здійснюється, в основному, за допомогою інструментів Європейської політики сусідства у вигляді щорічних програм дій. Додатковими джерелами фінансування, також, стали галузеві програми допомоги, націлені, наприклад, на права людини або громадянське суспільство [7].

У 2007 р., після вступу в ЄС Румунії і Болгарії, було введено новий інструмент політики сусідства, спрямований на інтенсифікацію транскордонного й регіонального співробітництва як у вирішенні зовнішньополітичних завдань, так і для посилення економічних і соціальних взаємин. Для Молдови були запропоновані програми виділення грантів і коштів для підтримки бюджету з метою зниження рівня бідності, соціальної й економічної нерівності.

Прихід до влади влітку 2009 р. представників правих і правоцентристських партій, що сформували Альянс «За європейську інтеграцію», Молдова підтвердила чіткий курс на євроінтеграцію. Після дострокових парламентських виборів 2010 р., коли альянс було переформатовано в «Коаліцію проєвропейського правління» (КПП), між Молдовою і Євросоюзом розпочалися переговори про лібералізацію візового режиму.

Незважаючи на нерівномірний прогрес у зближенні з ЄС, потенціал впливу Європейського Союзу на РМ за період 2005-2010 рр. істотно зріс. Комплекс стійких зв'язків, що склалися між ЄС і Молдовою, а також збереження для країни привабливості європейської моделі розвитку, дозволили констатувати, що РМ станом на 2014 р. найближче підійшла до завершення інтеграції в європейську спільноту [9].

Результат поглиблення двостороннього економічного й політичного співробітництва для Молдови проявився в значному припливі фінансових ресурсів. Фінансування здійснювалося в рамках макроекономічної й гуманітарної допомоги. Молдова стала учасницею низки програм Європейського Союзу (Youth, Європейської ініціативи з демократії й правам людини, транскордонного співробітництва TACIS), які сприяють інтенсифікації співробітництва у сфері громадянського суспільства, неурядових організацій,

моніторингу дотримання прав людини й правосуддя, розвитку транскордонного співробітництва, запобігання нелегальної імміграції, торгівлі людьми.

Додаткові кошти для інвестицій надавав створений ЄС у 2008 р. Інвестиційний фонд сусідства (NIF). Ця програма займається фінансуванням – за допомогою грантів і кредитів – ключових проектів в інфраструктурі й інших секторах. Нині NIF фінансує в Молдові 11 проектів, пов'язаних з транспортом, водними й енергетичними ресурсами.

Допомога ЄС використовується для підтримки впровадження деяких ключових реформ в галузях юстиції, освіти, економічного розвитку й енергетики. Додаткові бюджетні статті були спрямовані також на здійснення проектів макрофінансової допомоги, інвестицій в інфраструктуру й транскордонне співробітництво. Республіка Молдова є також учасником регіональних програм, пов'язаних із трансєвропейськими мережами (зокрема, в таких сферах, як енергетика, транспорт і навколишнє середовище) і міжрегіональних програм (Tempus, Erasmus, TAIEX й SIGMA).

Ініціативи громадянського суспільства підтримуються за допомогою тематичних інструментів, таких як: Європейська ініціатива у сфері демократії й прав людини (EIDHR), недержавні організації, органи місцевого самоврядування й Інвестування в людей, що фінансуються Інструментом Розвитку Співробітництва (DCI).

З 2011 р. організації громадянського суспільства в регіоні користуються підтримкою Фонду громадянського суспільства Сусідства (CSF). CSF популяризує роль громадянського суспільства в проведенні реформ і демократичних перетворень. Крім того, CSF підтримує організації громадянського суспільства шляхом зміцнення їхньої здатності до моніторингу реформ, реалізації й оцінки програм ЄС, а також адвокації (advocacy – адвокація – є стратегією, що використовується неурядовими організаціями для впливу на політику).

У 2012 р. Республіка Молдова одержала підвищену фінансову допомогу відповідно до принципу «більше для більшого» (більше підтримки для досягнення більшого прогресу в реформуванні, для поглиблення демократії й дотримання прав людини). Додаткове фінансування у 28 млн. євро було надано Молдові через Програму інтеграції й співробітництва Східного партнерства (EaPIC) [8]. У 2014 р. допомога ЄС Молдові в рамках Європейського інструмента сусідства (ЄІС) зросла від 40 млн. євро у 2007 р. до 131 млн. євро. Більше 270 млн. євро склав загальний кредитний портфель Європейського інвестиційного банку в Молдові [6].

Допомога надана ЄС Республіці Молдова за період 2007-2013 рр. була спрямована на політичні і соціально-економічні реформи у трьох пріоритетних напрямках:

- ефективне держуправління, правова держава й основні права людини (зокрема, реформи державного управління й сприяння розвитку нових угод між ЄС і Молдовою);
- соціальний розвиток (соціальний захист, охорона здоров'я, освіта);

- торгівля й довгостроковий розвиток (зокрема, Поглиблена й Всеосяжна Зона Вільної Торгівлі (DCFTA), регіональний і місцевий розвиток, захист навколишнього середовища й енергоефективність).

Двостороннє співробітництво містило наступні програми:

- Правосуддя: ЄС сприяє зміцненню незалежної, прозорої й професійної системи правосуддя, здатної ефективно сприяти існуванню правової держави й захисту прав людини.

- Нарощування потенціалу: більше програм підтримки переговорів і впровадження нових договірних відносин з ЄС (угода про асоціацію, DCFTA, діалог з лібералізації візового режиму), за допомогою програми Комплексного Інституційного Будівництва (СІВ).

- Охорона здоров'я: підтримує здійснення стратегії охорони здоров'я в Молдові. Метою ЄС є поліпшення якості й доступу до медичного обслуговування для громадян РМ.

- Енергетика: ЄС сприяє реалізації національної стратегії у сфері енергетики. Проекти, фінансовані ЄС, такі як «Енергія й біомаса», забезпечують більш безпечне й стійке виробництво енергії, за допомогою використання місцевих поновлюваних джерел енергії, а саме біомаси із сільськогосподарських відходів.

- Сільські райони: ЄС сприяє стійкому економічному розвитку сільських районів, шляхом надання підтримки малим і середнім підприємствам і регіональному розвитку.

- Заходи щодо зміцнення довіри: ЄС підтримує мирне врегулювання придністровського конфлікту шляхом забезпечення економічного й соціального розвитку місцевих громад, залучення місцевих органів влади, організацій громадянського суспільства й інших зацікавлених сторін, а також за допомогою зміцнення довіри між двома берегами.

Зважаючи на запропонований ЄС широкий спектр дієвих інструментів політики сусідства, керівництво Молдови пов'язує надії на подальшу модернізацію країни саме з європейським інтеграційним напрямом. Частина політичних еліт Молдови розглядає вступ РМ в Європейський Союз як цілком реальну мету вже у 2020 р. [2; 10].

Водночас, слід зазначити, що метою політики сусідства ЄС не є членство нових сусідів у цій організації в середньостроковій перспективі. Крім того, шанси Молдови на одержання статусу країни-кандидата на вступ у ЄС обмежує неврегульованість «замороженого» конфлікту у Придністров'ї. Двозначні формулювання європейської політики сусідства відносно східних членів відбивають компроміс, досягнутий між такими членами ЄС, як Польща й Румунія, які хочуть розширення Євросоюзу далі на схід, і такими членами, як Німеччина й Франція, які проявляють обережність. Доступним нині інструментом посилення економічних зв'язків з ЄС для Молдови залишається угода про асоціацію.

Республіка Молдова парафувала угоду про асоціацію з ЄС і договір про зону поглибленої й всеосяжної вільної торгівлі з Євросоюзом наприкінці листопада 2013 р. на саміті «Східного партнерства» у Вільнюсі. Наступним

кроком стало прийняття рішення Європарламентом в лютому 2014 р. про безвізовий в'їзд у Шенгенську зону для громадян Молдови з біометричними паспортами, яке набуло чинності 28 квітня 2014 р.

З підписанням Молдовою у червні 2014 р. на саміті ЄС у Брюсселі угоди про асоціацію й вільну торгівлю з Євросоюзом відносини між ними, які дотепер керувалися Угодою про партнерство й співробітництво й планом дій ЄПС, будуть визначатися Угодою про асоціацію між ЄС і Молдовою, зокрема, Угодою про зону поглибленої й всеосяжної вільної торгівлі і порядком денним асоціації.

Асоціація передбачає забезпечення безперешкодного доступу до ринку Євросоюзу в рамках поетапного скорочення мит з обох сторін, отже, припускає значні вигоди економічного характеру. Для Молдови найбільш важлива частина угоди стосується спрощення торгівлі, що надає можливість збільшити товарообіг з ЄС, ринок якого становить майже 500 млн. потенційних клієнтів.

Відповідно до вимог Асоціації, Молдова має привести законодавство країни, зокрема, митні правила, у відповідність зі стандартами Євросоюзу, а також вжити заходів для поліпшення інвестиційного клімату. Для країн, що почали процес асоціації з ЄС, передбачається більш повільне зниження тарифів на імпорт із Євросоюзом із метою захисту деяких вразливих секторів від конкуренції.

ЄС залишить деякі мита й експортні обмеження для захисту місцевих ринків. Так, Молдова зможе захищати від конкуренції з боку європейських виробників свою сільськогосподарську й виноробну галузь протягом 10 років. Крім спрощення митно-тарифних процедур Брюссель буде допомагати країнам, що почали процес асоціації з ЄС, піднімати якість їхньої продукції до стандартів ЄС, що, у свою чергу, прискорить доступ їх виробників до європейського ринку.

У процесі реалізації Угоди про асоціацію й про зону поглибленої й всеосяжної вільної торгівлі, для підтримки Молдови було виділено значні фінансові ресурси. Запланована на період дії програми 2014-2020 рр. допомога узгоджена із пріоритетами й цілями, викладеними в нових угодах. На підтримку виконання порядку денного асоціації у єдину програму підтримки ЄС-Молдова (2014-2017 рр.) включені три центральні державні сфери: реформа публічної адміністрації; розвиток сільського господарства й сільської місцевості; реформа поліції й прикордонний контроль [6].

Підтримка буде здійснюватися в основному за допомогою програми Комплексного інституціонального розвитку (CIB), програми Twinning, європейських політичних радників високого рівня (у таких галузях, як сільське господарство й харчова промисловість, торгівля й оподаткування), а також, програми з підтримки бюджету для економічного стимулювання сільської місцевості, що надає підтримку розвитку малих і середніх підприємств та регіональному розвитку.

Угода передбачає надання Молдові позики ЕБРР на суму в 20 млн. дол. Строк повернення позики – 15 років з відстрочкою на 3 роки. Проект передбачається завершити до 30 квітня 2017 р. Крім того, виконанню деяких

проектів, зокрема, програми фінансової допомоги ЕІБ для винної галузі (75 млн. євро) сприяє Інвестиційний фонд сусідства (ІФС).

17 млн. євро Молдова одержить від Європейського інвестиційного банку на сферу енергетики [4]. Кредитні кошти підуть на відновлення й модернізацію ключових елементів енергосистеми країни. За задумом розробників проекту, це дозволить РМ стати ближче до однієї з найбільших європейських енергетичних мереж.

Ефективність впровадження нових інструментів Європейської політики сусідства залежить від консолідації політичних еліт Молдови навколо ідеї європейської інтеграції. Проте нині, незважаючи на декларовані урядом стратегічні «європейські пріоритети» і привабливі економічні перспективи, зближення країни з Євросоюзом у РМ сприймають неоднозначно. Опитування суспільної думки демонструють, що половина жителів Молдови не підтримує курс влади на європейську інтеграцію. У лютому 2014 р. в Гагаузській автономії пройшов референдум, 98% тих, хто проголосував, висловилися за інтеграцію до Митного союзу і зближення з Росією. Негативне сприйняття зближення Молдови з Євросоюзом багато в чому пов'язане з можливими економічними й соціальними ризиками.

Угода про Асоціацію Республіки Молдова з Європейським Союзом розділила молдовське суспільство. Основні дискусії ведуться навколо наступних положень Угоди:

- об'єднання в одному документі політичної і економічної складової унеможлиблює їх окрему реалізацію;

- політична частина Угоди, що передбачає зобов'язання РМ йти у фарватері політики ЄС у сферах безпеки й оборони, суперечить Конституції РМ, яка визначає Молдову, як нейтральну державу;

- механізми захисту інтересів однієї із сторін на території іншої, нічим не обмежені й не враховують суверенних прав Молдови;

- управління процесом реалізації Угоди припускає організацію наднаціональних органів, таких як Рада Асоціації, Комітет Асоціації й т.п., рішення яких мають обов'язковий характер (що не передбачає участі Парламенту РМ);

- Угода про всеосяжну, поглиблену вільну торгівлю становить загрозу слабкій молдовській економіці, як у короткостроковій, так й у середньостроковій перспективі;

- Угода не враховує перспектив реінтеграції країни й вносить у процес урегулювання Придністровського конфлікту додаткові труднощі;

- Угода не передбачає вирішення проблем соціального характеру [5].

Низка експертів відзначає, що у зв'язку з підписанням Угоди Молдова може зіткнутися з економічними труднощами на східному ринку, який є основним ринком збуту молдовських овочів, фруктів і винної продукції. Головним побоюванням для Молдови, пов'язаним з підписанням угоди про асоціацію з ЄС, залишається погіршення економічних зв'язків з Росією [1].

Російські політики багаторазово попереджали про можливі «захисні заходи» у випадку, якщо вважатимуть, що домовленості України, Грузії й

Молдови про асоціацію з ЄС будуть мати негативні наслідки для зони вільної торгівлі СНД [11]. Росія, що розглядає Митний союз під управлінням Москви як альтернативу ЄС, неодноразово заявляла, що країни які підписали угоду з ЄС про вільну торгівлю, не зможуть більше мати таку з Росією. Однак, йдеться, перш за все, про непохитність позиції Москви. Угоди про асоціацію повністю вбудовані в структуру Світової організації торгівлі (СОТ), а отже, договори про вільну торгівлю із Брюсселем не виключають їх наявності з Москвою, оскільки Росія також є членом СОТ.

Водночас, приєднання до Митного союзу перешкоджало б здійсненню Договору про глибоку й всеосяжну зону вільної торгівлі з ЄС, оскільки вимагає ширшого законодавчого поля, для узгодження митних правил з Росією, а це може суперечити європейським митним вимогам. Москва підкреслює, що не зможе тримати нульове мито на імпорт товарів з Молдови, оскільки їй необхідно захистити себе від реекспорту безмитних товарів ЄС у Росію й заниживши ціни на товари вітчизняного виробництва. Віце-прем'єр Росії Д. Рогозін наприкінці 2013 р. попередив Молдову про наслідки швидкого зближення з ЄС, заявивши, що «подорожуючи з такою швидкістю, локомотив може втратити свої задні вагони» [12].

Введення Москвою жорстких мит або тарифних заходів можуть бути використані як важелі політичного впливу. На Росію припадає близько 12% молдовського експорту і Москва вже з вересня 2014 р. ввела заборону на поставки продукції виноробства з РМ. Також, Молдова залежить від російського газу й грошових переказів від молдовських громадян, що працюють без віз в Росії. Не менш тривожним для Молдови є побоювання у відношенні Придністров'я і Гагаузії, більшість населення яких, проголосували на користь Митного союзу.

Росія є головним партнером Молдови у межах СНД і стратегічним партнером РМ у сфері енергетики. Однак, нинішній стан двосторонніх відносин у цій сфері не дозволяє вважати стратегічне партнерство із РФ надійним і взаємовигідним з огляду на дискримінаційні, а подекуди й ультимативні дії однієї зі сторін. Характер цих відносин значною мірою визначають політичні протиріччя, в основі яких намагання Молдови вийти на вищий рівень співробітництва із країнами-членами НАТО.

На відміну від східного напряму партнерства, співробітництво Молдови з ЄС характеризує наявність спільних поглядів і підходів з ключових проблем міжнародної політики, глобального й регіонального розвитку. Взаємодія з Євросоюзом відповідає ключовим сферам стратегічного партнерства РМ: економічній, енергетичній і зовнішньополітичній. В економічній сфері партнерство Молдови із Євросоюзом визначають такі критерії стратегічного значення, як: значна частина ЄС в експорті/імпорті товарів і послуг, вагомий обсяг інвестицій, наявність великих спільних проектів у пріоритетних для країни галузях.

Важливим моментом співробітництва є можливість Євросоюзу впливати на прийняття міжнародними організаціями (МВФ, Всесвітній банк, ЕБРР) рішень вигідних для РМ. Значимість партнерства в енергетичній сфері

визначають обсяги інвестицій і кредитів, що направляються на розвиток молдовських енергосистем, участь у великих міжнародних енергетичних проектах, можливість одержання нових технологій. Рівень важливості контактів у політичній сфері визначається, зокрема: можливостями ЄС істотно сприяти просуванню інтересів Молдови на міжнародній арені, перспективами поглиблення співробітництва в контексті курсу РМ на євроінтеграцію.

Керівництво Молдови зацікавлене у зміцненні взаємодії з Євросоюзом і розраховує на підтримку з боку ЄС у модернізації країни. Водночас, відсутність дієвих реформ, а відповідно і позитивних соціально-економічних зрушень під час пострадянського транзиту, супроводжує бурхлива політична риторика. Декларативні заяви правлячих партій щодо стратегічних «європейських» пріоритетів подекуди підміняють ефективне використання інструментів ЄПС. А відсутність збалансованості зовнішньополітичного курсу країни викликає деякі сумніви щодо стійкості євроінтеграційних прагнень політичних еліт Молдови.

Використані джерела та література:

1. Грузия и Молдавия подписали соглашение об ассоциации с ЕС.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ria.ru/world/20140627/1013800599.html#ixzz3GabYNBwS>
2. Канду: Благодаря Соглашению о свободной торговле с ЕС продолжится активная модернизация экономики Молдовы. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.publika.md/link_1446661.html
3. Кириллов В.Б., Путинцев И.С. Отношения Молдавии и ЕС в 1998 – 2012 гг./ В.Б. Кириллов, И.С. Путинцев. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mgimo.ru/files/234685/inern_kirillov.pdf
4. Молдова получит 17 миллионов евро на модернизацию энергосистемы. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ru.publika.md/link_551591.html
5. Молдове нужна реальная модернизация. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.puls.md/ru/content/moldove-nuzhna-realnaya-modernizaciya>
6. Отношения между ЕС и Молдовой: преследование общих целей. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eeas.europa.eu/delegations/moldova/eu_moldova/index_ru.htm
7. План действий Европейский союз – Республика Молдова: Оценка прогресса в январе-феврале 2008 г. – Номер 1 (10). – Издание II. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e-democracy.md/files/euromonitor10ru.pdf>
8. Правительство Республики Молдова. Информационная страница о европейской интеграции. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gov.md/europa/ru/content/>
9. Украина на последнем месте по интеграции с ЕС среди подписантов СА. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/politics/1012139-ukraina-na-poslednem-meste-po-integratsii-s-es-sredi-podpisantov-sa.html>
10. Филат: Республика Молдова имеет шансы вступить в ЕС в 2020 году. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.allmoldova.com/news/filat-respublika-moldova-imeet-shansy-vstupit-v-es-v-2020-godu/>
11. Что означает ассоциация Украины, Грузии и Молдавии с ЕС. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/russian/international/2014/06/140627_eu_association_effects
12. Что означают для Украины, Грузии и Молдовы соглашения с ЕС? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rus.azattyk.org/content/article/25437501.html>
13. Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy. Strategy Paper. Commission of the European Communities, Com (2004) 373 final, Brussels, 12 May 2004. –

- [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com\(2004\)0373_/com_com\(2004\)0373_en.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com(2004)0373_/com_com(2004)0373_en.pdf)
14. Communication from the Commission. Paving the way for a New Neighbourhood Instrument. Commission of the European Communities, Com (2003) 393 final, Brussels, 1 July 2003. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/communic/wider/wider_en.pdf.
  15. Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. Commission of the European Communities, COM (2003) 104 final, Brussels, 11 March 2003. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/com03_104_en.pdf

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Богданович Іван Іванович, кандидат економічних наук, доцент, заступник директора з науково-організаційної роботи та загальних питань Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Бондарець Марина Вадимівна, кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Бурунов Олександр Олександрович, аспірант Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Васильєв Олександр Аркадійович, доктор технічних наук, головний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Встринський Ігор Михайлович, кандидат політичних наук, науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Вовк Віра Миколаївна, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Вонсович Олександр Сергійович, кандидат політичних наук, доцент ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Київська гуманітарна академія»

Годлюк Альона Миколаївна, кандидат політичних наук, науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Гришина Катерина Андріївна, здобувачка Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Демченко Олександр Петрович, кандидат історичних наук, викладач Юридичного коледжу Національного університету «Одеська юридична академія»

Дергачова Анна Сергіївна, аспірантка Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Добровольська Ангеліна Борисівна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Дорошенко Микола Петрович, кандидат історичних наук, доцент, Надзвичайний та Повноважний Посол України в Киргизській Республіці

Дудко Ірина Дмитрівна, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичної історії ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Дьомін Олег Борисович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри нової та новітньої історії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Журавльова Людмила Віталіївна, аспірантка Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Княздвірська Катерина Олексіївна, кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри гуманітарних дисциплін ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Київська гуманітарна академія»

Лакішик Дмитро Михайлович, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Лоссовський Ігор Євгенович, кандидат фізико-математичних наук, Посол з особливих доручень Міністерства закордонних справ України

Мальшина Катерина Володимирівна, кандидат історичних наук, доцент Дипломатичної академії України при Міністерства закордонних справ України

Матюшко Вікторія Вікторівна, молодший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Метельова Тетяна Олександрівна, кандидат філософських наук, доцент, заступник директора з наукової роботи Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Мітрофанова Оксана Олександрівна, кандидат політичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Перга Тетяна Юрївна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Перовшек Юрій, кандидат історичних наук, провідний науковий радник Інституту новітньої історії Академії наук та мистецтв Словенії

Пугачова Дар'я Володимирівна, молодший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Стельмах Вікторія Олександрівна, молодший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Ткаченко Василь Миколайович, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, головний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Толстов Сергій Валеріанович, кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу трансатлантичних досліджень Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Фесенко Микола Васильович, кандидат політичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Ціватий Вячеслав Григорович, кандидат історичних наук, доцент, Заслужений працівник освіти України, Перший проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України

Чекаленко Людмила Дмитрівна, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України

Шморгун Олександр Олександрович, кандидат філософських наук, доцент, провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Язбец Мілан, доктор філософії, ад'юнкт-професор дипломатії Університету міста Любляна, Надзвичайний та Повноважний Посол Республіки Словенія в Туреччині

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ:
СТРАТЕГІЇ ПАРТНЕРСТВА І СПІВРОБІТНИЦТВА В
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ**

Відповідальний редактор:

Лакішик Д.М.

Редактор:

Пугачова Д.В.